

Quarterly
Punjab dey Rang
July-September 2019

Chief Editor
Ihsan H. Nadiem

Dyal Singh Research & Cultural Forum
25-Nisbet Road, Lahore - Pakistan.

©Dyal Singh Research & Cultural Forum - 2019

1. The matter in this issue may be used for research citing the source clearly; Any part of it may also be reproduced or included in other publications provided Punjab dey Rang is quoted as source.
2. The matter appearing in any of the sections of Punjab dey Rang expresses the views of its author/contributor and not necessarily subscribed by DSRCF or any of its functionaries.

PUBLISHED BY

Ihsan H. Nadiem, Director, DSRCF
25-Nisbet Road, Lahore, Pakistan
Ph: (0092-42) 37312080 Fax: (0092-42) 37232230
Email: dsrcf@yahoo.com
Website: www.dsrfc.org
www.flickr.com/photos/ldsrfc

<https://www.facebook.com/Dyal-Singh-Research-Cultural-Forum>

Chief Editor

Ihsan H. Nadiem

Editorial Assistants

Faisal Arshad Butt
Imran Ahmad

Advisory Committee

Prof. Himmat Singh
Prof. Dr. Jasbir Kaur
Dr. Gurdarshan Singh Dhillon
Sardar Gurmail Singh Khalsa
Dr. Mujahida Butt

Price: Pakistan: Rs 500/-
Foreign: US \$ 7

CONTENTS

• Editorial	4
• Guru Nanak's Teaching – A Scientific Perspective	5
Dr. Davinder Pal Singh	
• Origin & Development of Sikh Coins	21
Masoodul-Hasan Khokhar	
• Guru Nanak Sahib in Makkah – Truth & Myth	26
Sardar Nanak Singh Nishter	
• The Sikh Monuments in Pakistan, conservation and preservation: Can Monument of Kartarpur Sahib bring peace between India and Pakistan?	35
Sardar Bhabishan Singh Goraya	

SAMAY DI GALL:

- International Sikh Convention 42
- 480th Joti Jot Day of Guru Nanak Ji 52

EDITORIAL

We at the DSRCF feel proud in contributing our share in the celebrations of the 550th year of the birth of Allama Iqbal's "Mard-e-Kamil" – loosely meaning 'the complete man. Right from the start of the year 2019 we have been periodically holding seminars and exclusively shouldering, managing and conducting Conventions. In the same line, we had planned to bring out a Special Issue of our Punjab de Rang for which we had requested our learned friends for contributing selected papers. We feel pleasure in noting here that the response to it was very encouraging and thus we have been able to bring out this Special Issue, which is hoped to have its utility much beyond its quarterly ambit.

It may also be recorded here that keeping in view the great occasion we have once again brought in a portion devoted to Shahmukhi script of Punjabi. This Special Issue of our Punjab de Rang now sees the light of the day in two languages, English and Punjabi, containing both the scripts of the latter – Gurmukhi and Shahmukhi, for the benefit of a wider range of readers.

Davinder Pal Singh has contributed a very thought-provoking article on "Guru Nanak's Teaching – A Scientific Perspective". The author based his study on the scientific lines that God is one and Guru Nanak's teachings revolved around this aspect of universal teachings.

Under our permanent title of 'A Page from the History of Punjab' we chose an article by Masood-ul-Hasan Khokhar published in the Annual Journal "Pakistan Archaeology" No.23 under the heading 'Origin and Development of Sikh Coins' which gives a vivid picture of the adherents of Baba Guru Nanak during their heydays.

The general myth about the movement of the building of Ka'ba in Makkah in the presence of Baba Guru Nanak is broken down by no other scholar than Nanak Singh Nishter in his paper 'Guru Nanak in Makkah – Truth and Myth', which we have included in this issue.

Our friend and a devout supporter of the opening of the Kartarpur Corridor, Bhabishan Singh Goraya has contributed a very useful paper titled, The Sikh Monuments in Pakistan, with a question that can Monument of Kartarpur bring peace between India and Pakistan.

Our very learned friend, Jasbir Kaur, this time has contributed on "Guru Nanak Bani Vich Daraj Gayan Shahliyan di Gayan Vidhi te Itehasik Pchhokar.

The other intellectual contributors include well-known scholars like Gurminderpal Singh Ahlowaliya, Jagbir Singh, Gursimran Kaur, Manvinder Singh Gayaspura, Jasbir Singh Sarna, Gurmail Singh Khalsa and Ajmer Singh Randhawa from foreign lands and Dr. Mujahida Butt, Dr. Saima Batool and Satwant Kaur from Pakistan. We are sure that our readers will find in their learned papers a treasure of knowledge, which comes to them in remembrance of Sri Guru Nanak Dev Ji.

Ihsan H. Nadiem
Chief Editor

GURU NANAK'S TEACHINGS – A SCIENTIFIC PERSPECTIVE

Dr. Devinder Pal Singh

Scientific perspective is a particular way of regarding something, using a scientific method. Scientific methodology is defined as a mode of research in which a problem is identified, relevant data gathered, a hypothesis formulated, and then empirically tested. Viewed with such a perspective, Guru

Search for Truth

The hypothesis that "God alone Is" is an ancient tenet, tested, and verified many times in humankind's history. However, it was given to Guru Nanak to prove this truth in the

Nanak's life was a continuous process of scientific experimentation and statement. Guru Nanak's life and writings are abundant in several such examples wherein his scientific approach to resolve several real-life situations with logic and rationality, is evident.

modern context. As befits a good student, (Guru) Nanak proceeded to gather all necessary data from the ancient scriptures, right in his childhood. The young Nanak¹⁻³, along with his neighbor Sayyid Hussain, was fond of visiting the assemblage of sadhus, faqirs

and the wandering monks who sojourned in the jungles around Talwandi and listened to recitals and expositions by these learned men. He spent almost his entire childhood in the countryside and obtained first-hand knowledge of contemporary social and religious customs.

Quite often, instead of attending the Pandit Gopal's *pathshala* (school) he was used to slipping away to join Sayyid Hussain in the forest to enjoy the company of "persons distinguished for their religious bent of mind." These constant visits to the forest and his association with religious men affected Nanak profoundly and created in him the mood of adulation of the Lord at an impressionable age. At the Pandit Brij Nath's school, Nanak obtained a systematic knowledge of Hindu mythology and its philosophical contents. However, in preventing the meditative Nanak from wandering in the forests, Brij Nath failed miserably.

At the Madrasa (school) of Qutub-ud-Din, he got acquainted with the Sufi philosophy. The Sufi influence

made Nanak all the more introspective and otherworldly. Perhaps under the Sufi influence that had slowly begun to affect him, or because of some exponents of Bhakti teaching whom he met in the wilderness during that period, he began to look for God like a mystic.

On one morning of 1499, Nanak, as usual, went to the *Bein* and then suddenly disappeared. A vigorous search was made for him and was continued for three anxious days. It is believed that Nanak had the incredible vision of the Almighty in those three days. He successfully obtained His audience and received the *mulmantra* (commencing verse), which he was to preach with indefatigable persistence for the rest of his forty years of life, east, south, north, and west. The secret of the *mulmantra* was to be conscious of God through *nam-marg*. When the men were to repeat every morning;

*Ik ḥoānkār sat nām kariā
purakh nirbha-o nirvair
akāl mūrat ajūnī saibha'n
gur parsād.*

*ਇਸਤਿ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ
ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ ਆਕਾਲ
ਮੂਰਤਿ ਆਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ
ਪਸਾਦਿ ॥

There is one God; Eternal Truth is His name; Creative Being Personified. Fearing nothing and at enmity with none, Timeless is His Image, Not begotten, Self-Existent.: By the grace of the Guru, made known to men.

(Mehl First, SGGS, p 1)

Chances were that they would not go astray. Guru Nanak further elaborated the mulmantra by proclaiming;

*ਅਦੁ ਸਾਚ ਯੁਗਦੁ ਸਾਚੁ. ਹਾਂ ਭਾਈ
ਸਾਚੁ ਨਾਨਕ ਹੋਸਿ ਭਾਈ ਸਾਚੁ.*

*ਆਦਿ ਸਚੁ ਜੁੱਗਾਦਿ ਸਚੁ ॥ ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ
ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ ॥ 1 ॥

*True In The Primal Beginning.
True Throughout The Ages.
True Here And Now. O Nanak,
Forever And Ever True.*

(Mehl First, SGGS, p 1)

Guru Nanak was most eloquent in his discourses on God. His testimony to it is;

Bha▫i▫ā divānā sāh kā Nānak
ba▫urānā. Ha▫o har bin avar na
jānā.

*ਭਾਇਆ ਦਿਵਾਨਾ ਸਾਹ ਕਾ ਨਾਨਕ
ਬਉਰਾਨਾ ॥ ਹਉ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਅਵਰੁ ਨ
ਜਾਨਾ ॥ 1 ॥ ਰਹਉ ॥

*Simpleton Nanak hath become mad upon the world, and knoweth none other than God'.
(Mehl First, SGGS, p 991)*

To meet God, Guru Nanak declared the way in his composition Jap(u) as:

Sahas si▫ānਪā lakਹੁ ਹਹਿ ਤਾਂ ਇਕ ਨਾ
ਚਹਲਾਂ ਨਾਲ. ਕਿਵੇਂ ਸਾਚਿ▫ਅਰਾਂ ਹੋਵਾਂਦੀ
ਕਿਵੇਂ ਕੁਰਹਾਂ ਤੁਟਾਂ ਪਾਲ. ਹੁਕਮ
ਰਾਜਾਂਦਿ ਚਹਲਨਾਂ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿ▫ਅਨਾਲ.

*ਸਹਸ ਸਿਆਣਪਾ ਲਖ ਹੋਹਿ ਤਾਂ ਇੱਕ ਨ
ਚਲੈ ਨਾਲਿ। ਕਿਵੇਂ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ
ਕਿਵੇਂ ਕੁੜੈ ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ। ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ
ਚਲਣਾ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ ॥ 1 ॥

One may use hundreds of thousands of clever tricks, but none can help to reach God.

So how can one become truthful? Moreover, how can the veil of illusion be torn away? O Nanak, this is only possible by abiding the Will of God, as is

ordained by Him. (Mehl First, SGGS, p 1)

Guru Nanak further elaborated it as;

Āp bujhāe soī būjhai. Jis āp sujhāe tis sabh kichh sūjhai.

*ਆਪ ਬੁਝਾਏ ਸੋਈ ਬੂਝੈ ॥ ਜਿਸੁ ਆਪਿ
ਸੁਝਾਏ ਤਿਸੁ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਸੁਝੈ ॥

Only those can know Him whom He chooses to reveal Himself. He alone knows everything, unto whom the Lord Himself gives knowledge. (Mehl First, SGGS, p 150)

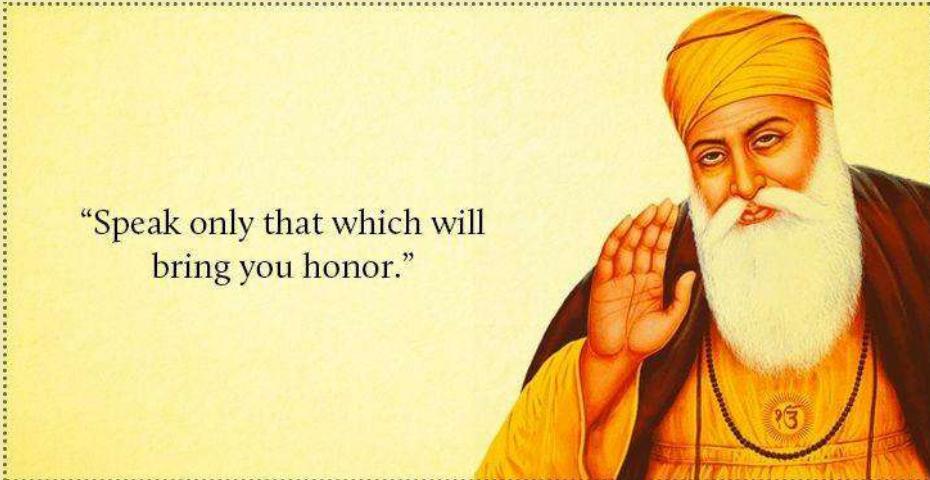
Search for Spiritual Knowledge

He was not content to remain a mystic. He undertook travels (udasis) to spread his message far and wide, and to share his spiritual experiences with others. Just as a scientist conducts a series of the most significant and most difficult experiments.... and after arriving at their results, correlates them and enunciates a law, so also Guru Nanak trod the different paths of religions, ... and by discovering their inner harmony, built up the most magnificent spiritual

synthesis ever known to history.

The people who came into contact with him were no gullible, illiterate lot. They were educated, intelligent, rational thinkers who made bold to test his integrity and the truth in his teachings. At Multan, Guru Nanak and Mardana sat on the outskirts of the city, hoping to be invited into the city by one or the other of the numerous *faqirs* (dervishes) within the city. However, rather than an invitation, Guru Nanak received a brimful cup of milk, as a token that the town was already full of *pirs* (saints) and *faqirs*. They were thereby implying that there was no room for another religious teacher. Guru Nanak responded by plucking a jasmine flower, laying it on the surface of the milk and returning the milk to *pirs*. It was to indicate that there was still room for one more. Guru Nanak was proclaiming that he had something new to say and was demanding a hearing.

When subsequently the *pirs* allowed Guru Nanak to enter the city, he did not disappoint them. They heard a lengthy discourse between him and the

“Speak only that which will bring you honor.”

then incumbent of Bahauddin's religious center. Guru Nanak's 'hymns, which were, as usual, extemporized on the spot,' made the Hindus and Muhammadan *faqirs* give up their pride and arrogance and learn humility. Thus Guru Nanak willingly submitted himself to these investigations by his contemporary experts, during his various *udasis* (journeys), as a scientist would in a gathering of scientists.

Keen Observer:

Guru Nanak's had a keen power of observation, which is an essential characteristic of scientific attitude. It is evident in the way he employed commonplace incidents in his many parables and analogies. During his visit to Mount Sumer, he met many renowned

sidhs (ascetics). There, when a sidh called Charpat asked Guru Nanak:

*Dunīā sāgar dutar kahīai ki o
kar pāīai pāro. Charpat bolai
aodhū Nānak deh sachā
bīchāro.*

*ਦੁਨੀਆ ਸਾਗਰ ਦੁਤਰੁ ਕਹੀਐ ਕਿਉ
ਕਰਿ ਪਾਈਐ ਪਾਰੋ ॥ ਚਰਪਟੁ ਬੋਲੈ
ਅਉਧੂ ਨਾਨਕ ਦੇਹੁ ਸੱਚਾ ਬੀਚਾਰੋ ॥

The world-ocean is treacherous and impassable; how can one cross over? O Nanak, think it over, and give us your valid reply." Charpat, the Yogi, asks.

(Mehl First, SGGS, p 938)

Citing the analogy of lotus flower and waterfowl, though living in the water yet remaining unaffected by it, Guru Nanak propounded:

*Jaise jal mēh kamal nirālam
murgāī nai sāne. Surat sabad
bhav sāgar tarīai Nānak nām
vakhāne.*

*ਜੈਸੇ ਜਲ ਮਹਿ ਕਮਲ ਨਿਰਲਾਮੁ
ਮੁਰਗਾਈ ਨੈ ਸਾਣੇ। ਸੁਰਤਿ ਸਭਦਿ ਭਵ
ਸਾਗਰੁ ਤਰੀਐ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੇ॥

As a lotus flower in the water remains dry, as also a waterfowl in the stream, So, with one's consciousness focused on the Word (Shabd), one crosses over the terrifying world-ocean, said

Nanak.

(Mehl First, SGGS, p 938)

Advocating - Universal Egalitarianism

The division of people through caste and so-called religion, with the social hierarchy, that it involves is one of the ugliest realities of a static socio-cultural system. Science and technology have certainly helped in eradicating these social evils to a great extent. The life of Guru Nanak was full of struggle against such social evils.

He preached universal brotherhood and amity among

communities and nations. He advocated the abolition of all distinctions based on caste and creed. He proclaimed:

*Sabh ko ūchā ākhīai nīch na
dīsai ko▫e. Iknai bhānde sāji▫ai
ik chānaṇ tihu lo▫e.*

*ਸਭ ਕੋ ਉਚਾ ਆਖੀਐ ਨੀਚੁ ਨ ਦੀਸੈ
ਕੋਇ। ਇਕਨੈ ਭ/ਡੇ ਸਾਜਿਐ ਇਕੁ ਚਾਨਣੁ
ਤਿਹੁ ਲੋਇ॥

Call every one high; none is low, The only potter (One Lord) had fashioned all alike. Moreover, his light pervades all creation.

(Mehl First, SGGS, p 62)

Guru Nanak strongly condemned the caste system and proclaimed that all castes were equal. To give a practical shape to his teachings in this regards, at Kartarpur he introduced the system of *langar* (community kitchen) and *pangat* (persons sitting together in rows to eat). Here he dined with people of all castes and classes, high and low. In the *langar*, all dined together sitting on the ground without any distinction of caste, creed, religion, or social status. Everyone from a prince to a

pauper was given the same treatment and was served the same food, prepared in the same kitchen and distributed in the same manner. A spirit of sacrifice, service, and brotherhood was developed, and the *langar* became a symbol of equality, fraternity, and brotherhood. These activities of Guru Nanak represent the hallmark of his scientific spirit.

Exposing - Taboos and Shams

A true scientific spirit has no place for superstitions and sentimental beliefs. A custom introduced for whatever reason may over a long period become a superstition or a mere ritual. The life of Guru Nanak was a powerful protest against superstition and narrowness of all kinds. It is seen in his actions at Kurukshetra and Hardwar.

During his first *udasi* (journey) Guru Nanak and Mardana went to attend the fair in connection with the solar eclipse at Kurukshetra, made holy because of its association with the Mahabharata. On that day, Kurukshetra would attract a large number of pilgrims and

Nanak did not want to miss the opportunity of exposing the taboos and shams introduced by 'the priests to increase the revenues to fill their coffers.'

On reaching Kurukshetra, Guru Nanak immediately made himself conspicuous by choosing to argue 'the holy' (Brahmins) on a point, which was sure to agitate them very much. Macauliffe says that Nanak cooked a deer, which a disciple had presented to him. When the Brahmins objected to cooking during the solar eclipse, that too to the cooking of flesh, Guru Nanak invited all the Brahmins for discussion on the Brahmins' horror at the use of flesh, by asserting:

Gaiñdā mār hom jag kī▫e
deviñā kī bāñe. Mās chhod bais
nak pakreh rāñi māras khāñe.

*ਗੈਂਡਾ ਮਾਰਿ ਹੋਸ ਜਗ ਕੀਏ ਦੇਵਤਿਆ
ਕੀ ਬਾਣੇ ॥ ਮਾਸੁ ਛੋਡਿ ਬੈਸਿ ਨਕੁ ਪਕੜਹਿ
ਰਾਤੀ ਮਾਣਸ ਖਾਣੇ ॥

It was the custom of gods to kill the rhinoceros, roast them and feast upon them. They who forswear flesh, and hold their noses when sitting near it,

devour men at night. (Mehl First, SGGS, p 1289)

He further elaborated as;

Mās purāṇī mās ketābīn chahu jug mās kamāṇā. Jaj kāj vī▫āhi suhāvai othai mās samāṇā.
 *गैंडा मारि होस जग कीऐ देवतिआ की बाणे ॥ मासु छेडि बैसि नकु पकडहि राती माणस खाणे ॥

The flesh is allowed in the Puranas, Flesh is allowed in the books of the Mussalmans; flesh hath been used in the four ages.

Flesh adorneth sacrifice and marriage functions; flesh hath always been associated with them.

(Mehl First, SGGS, p 1290)

He explained that the earth, the sun, the moon, and the stars were all suspended in space, ever moving and running on their natural course. The eclipses were nothing but natural shadows on the face of the sun and the moon. He emphasized that the custom of making the offerings on occasion was nothing beyond a selfish invention of the priests to increase their revenues. To point out the futility of wasting

one's energy in foolish squabbles Nanak proclaimed;

Mās mās kar mūrakh jhagre gi▫ān dūhi▫ān nahī jāṇai. Ka▫uṇ mās ka▫uṇ sāg kahāvai kis mēh pāp samāṇe.

*मासु मासु करि मुरखु झगडे गिआनु पिआनु नही जाणे ॥ कउणु मासु कउणु सागु काहवै किसु महि पाप सामणे ॥

Fools wrangle about flesh, but they know nothing about meditation and spiritual wisdom. They know not what is flesh, or what is vegetable or in what sin consisteth.

(Mehl First, SGGS, p 1289)

Explaining the origin of flesh, Guru Nanak elaborated;
Āp na būjhāi lok bujhā▫e pānde kharā si▫āṇā Pānde tū jāṇai hī nāhī kithhu mās upannā
Ŧo▫i▫ahu ann kamād kapāhā▫n tō▫i▫ahu taribhavaṇ gannā. Ŧo▫ā ākhai ha▫o baho bidh hachhā▫a tōai bahu▫t bikārā. Ēte ras chhod hovai sani▫āsī Nānak kahai vichhārā.

*आपि न बूझै लैक बुझाए प/डे खरा सिआणा ॥ प/डे तु जाणै गी नाही किखरु मासु उिंना ॥ तेइआहु अंनु कमाए कपाह/ तेइआहु तिभवण गंना ॥ तेआ

ਆਖੈ ਹਉ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਹਛਾ ਤੋਅੈ ਬਹੁਤ
ਬਿਕਾਰਾ ॥ ਏਤੇ ਰਸ ਛੋਡਿ ਹੋਵੈ ਸੰਨਿਆਸੀ
ਨਾਨਕੁ ਕਹੈ ਵਿਚਾਰਾ ॥

Thou understands not thyself,
yet thou instructs others; O
Pandit thou art very wise! O
Pandit, thou knowest not from
what flesh hath sprung, Corn,
sugar cane, and cotton are
produced from water, from
water the three worlds are
deemed to have sprung. Water
saith, "I am good in many
ways," Many are the
modifications of water. If thou
abandon the relish of such
things, thou shall be superman,
saith Nanak deliberately. (Mehl

First, SGGS, p 1290)

Debunking - Futile Rituals

From Kurukshetra, Guru Nanak left for Hardwar. Here also, Nanak drew the attention of a high number of people gathered at the place, with seemingly an innocent act, but which amounted to a challenge to the age-old practices.

He quietly walked into the waters of the Ganges. Instead of throwing water towards the east,

as others were doing, he began to throw water towards the west. Almost all those who saw him doing that gathered around him to enquire the reason for his unusual behavior.

He replied that he was trying to send water to his fields at Talwandi so that they might remain green and not dry up. With such a remark, he pointed out the futility of the practice of trying to propitiate the Sun god by throwing water towards the east, for the salvation of one's ancestors. Thus he forcefully remonstrated against the hollowness of the religious ritual and practice.

Confronting - Vain Practices

As is in the ethos of science, a person of scientific vision can challenge established customs/practices if they happen to conflict with the facts of life. During his stay at Puri, Guru Nanak spoke against the efficacy of the Padamasna (a cross-legged sitting posture, in which the feet are placed on the opposing thighs.) to win over the Lord. He exposed the claim of the Brahman 'who kept his eyes and nose closed' and

claimed that 'in that state, he with his mental eyes saw the secrets of the world.' Guru Nanak hid the Brahman's *lota* (a water pot, typically of polished brass) while he was in the *asna* (a particular sitting posture). After some time, on opening his eyes, the Brahman could not find the *lota*, Guru Nanak witted him on 'his fancy of omniscience' as;

Ānt setī nāk pakṛēh sūjh▫e tin lo▫a. Magar pāchhai kachh na sūjhai ehu padam alo▫a.

*੩੮ ਸੇਤੀ ਨਾਕੁ ਪਕੜਹਿ ਸੂਝਤੇ ਤਿਨਿ
ਲੋਆ। ਮਗੱਚ ਪਾਛੈ ਕਛੁ ਨ ਸੂਝੈ ਏਹੁ
ਪਦਮੁ ਅਲੋਆ॥ ੨॥

You close off your nostrils with your fingers and claim to see the three worlds. However, you cannot even see what is behind you. It is a thing of wonder.
(Mehl First, SGGS, p. 662-63)

Censuring - Dogmas

Dogma, in its initial Greek usage, means a definitive decision or the opinions of a particular school of thought or sect. A dogmatic attitude reflects a mind that belongs to the past, so that, it is closed to

new experiences that the present might bring. A scientific mind, on the other hand, is anything but dogmatic. It is in its very nature to question, and to seek explanations, logically. Questioning something that has been held in authority for years requires inner freedom and courage, that spurs one on to discover the truth for oneself.

Guru Nanak exhibited an anti-dogmatic attitude even in his childhood. On his tenth birthday, his father Kalu Ram Mehta had arranged Nanak's *Janeu* (the sacred thread) Ceremony with customary festivity. When the family priest, holding *janeu* in his hands, moved towards Nanak, he caught the thread with his hand. Moreover, he asked the priest what was he doing, and what was the advantage to wear such a thread. The priest replied that 'the *janeu* was the basis of the Hindu religion, that without it a man would only be a *shudra* (lowest of the four Hindu castes) and that by putting it on, greatness should be obtained in this world and happiness in the next.'

Nanak⁴⁻⁵ appears to have been expecting this because he immediately came out with the rejoinder:

*Da▫i▫ā kapāh santokh sūt jat
gandhī sat vat. Ēhu jane▫ū jī▫a
kā ha▫ī ta pāde għat. Nā ehu
tutai nā mal lagai nā ehu jalai
na jā▫e. Dhan so mānas nānka
jo gal chale pā▫e. Cha▫ukar mul
anā▫i▫ā bahi cha▫ukai pā▫i▫ā.*

*Sikhā kann charā▫i▫ā gur
barāhman thi▫ā. Oh mu▫ā oh
jħar pa▫i▫ā vetgā ga▫i▫ā.*

*ਦਇਆ ਕਪਾਹ ਸੰਤੋਖ ਸੂਤ ਜਤੁ ਗੰਢੀ
ਸੂਤ ਵਣੁ ॥ ਏਹੁ ਜਨੇਊ ਜੀਅ ਕਾ ਹਈ ਤ
ਾਡੇ ਘਣੁ ॥ ਨਾ ਏਹੁ ਤੁਟੈ ਨ ਮਲੁ ਲਗੈ ਨਾ
ਏਹੁ ਜਲੈ ਨ ਜਾਇ ॥ ਧੰਨੁ ਸੁ ਮਾਣਸ
ਨਾਨਕਾ ਜੋ ਗਲਿ ਚਲੇ ਪਾਇ ॥ ਚਉਕੜੀ
ਮੁਲਿ ਅਣਾਇਆ ਬਹਿ ਚਉਕੈ
ਪਾਇਆ ॥ ਸਿਖਾ ਕੰਨਿ ਚੜਾਈਆ ਗੁਰੁ
ਬਾਹਮਣੁ ਬਿਆ ॥ ਓਹੁ ਮੁਆ ਓਹੁ ਝੜਿ
ਪਾਇਆ ਵੇਤਗਾ ਗਇਆ ॥

Out of the cotton of compassion, Spin the thread of contentment, Tie the knot of continence, Give it the twist of virtues; Make such a sacred thread, O Pandit, for your inner self. Such a thread will not break, Nor get soiled, be burnt or be lost. Blessed is the man, O

Nanak, Who makes it a part of life. This cotton thread, you buy for a penny, Sitting in a square, mud-plastered, You put it around the necks of others. In the ears some words you whisper, O Brahmin, And you claim to be a spiritual teacher. With the death of the wearer falls the thread, Thus without the thread, he departs from the earth'.

(Mehl First, SGGS, p 471)

Despite the attempts of Pandit Hardayal to prevail upon Nanak to accept the *janeu* in the name of religion, Nanak did not accept the thread and pointed out the hypocritical nature of the ceremony by saying:

*Fag na indrī tag na nārī.
Bhalke thuk pavai nit dārī. Fag na
pairī tag na hathī. Fag na
jihvā tag na akhī. vetgā āpe
vatāi. vat dħāge avrā għatai.
Lai bħar kare vī▫āhu. Kadħ
kāgal dase rāhu. Sun vekħħu
lokā ehu vidān. Man andħā
nā▫o sujān.*

*ਤਗੁ ਨ ਇੰਦੀ ਤਗੁ ਨ ਨਾਰੀ ॥ ਭਲਕੇ ਬੁਕ
ਪਵੈ ਦਾੜੀ ॥ ਤਗੁ ਨ ਪੈਰੀ ਤਗੁ ਨ
ਹਥੀ ॥ ਤਗੁ ਨ ਜਿਹਵਾ ਤਗੁ ਨ
ਅਖੀ ॥ ਵੇਤਗਾ ਆਪੇ ਵੱਤੈ ॥ ਵਟਿ ਧਾਰੇ

ਅਵਰਾ ਘਤੈ ॥ ਲੈ ਭਾਡਿ ਕਰੇ
 ਵੀਆਹ ॥ ਕਦਿ ਕਾਗਲੁ ਦਸੇ ਰਾਹੁ ॥ ਸੁਣਿ
 ਵੇਖਹੁ ਲੋਕਾ ਏਹੁ ਵਿਡਾਣੁ ॥ ਮਨਿ ਅੰਧਾ
 ਨਾਉ ਸੁਜਾਣੁ ॥

There is no string for the sexual organ; there is no string for the women to restrain themselves: So that man everyday disgraces his beard. There is no string for the feet; there is no string for the hands; There is no string for the tongue; there is no string for the eyes; without such strings, the Brahmin wanders away. He twists strings for the neck and put them on others. He takes payment for marrying others;

He puts out a scroll, and showeth the fate of the wedded pair. Hear and see, ye people; it is strange that, while mentally blind, a man is called wise.

(Mehl First, SGGS, p 471)

Thus a creative and questioning mind of Nanak comes out clearly from the above episode of his life. It is this attitude that forms the essence of both science and 'true religion.' The very premise of science, by its definition, condemns belief in

authority, be it scientific or theological.

Challenging - Superstitious Customs

Guru Nanak exhibited a scientific attitude and discipline in all his dealings. He was against supernatural powers and superstitious customs. His reaction to such customs forms a fascinating and thought-provoking narrative.

During medieval times, the woman to whom the child was born was considered ceremonially impure and unclean for ten days. The period of impurity, popularly known as *sutak*, for women of different castes was different. During the period of *sutak* (impurity), the woman was not permitted to touch any vessel or to cook food in the kitchen. Even the very touch of women in *sutak* was supposed to defile all the cooked food, making it impure for consumption. Similarly, for ten days (the exact number varying according to caste rules), the family and the house in which the death occurred was considered to be ceremonially

impure. The period of impurity was popularly known as *patak*. During *patak*, no food was cooked or fire burnt in the hearth, and the relations provided the family with subsistence. The family slept on the floor on a bed of leaves. On all the ten days, certain ceremonies were performed to help the deceased's soul to reach its destination.

Guru Nanak was very critical of such futile and superstitious practices prevalent in contemporary society. He strongly condemned the idea of *sutak* / *patak* and said:

*Je kar sūṭak mannī▫ai sabh tai
sūṭak ho▫e. Gohe atai lakṛī
andar kīrā ho▫e. Jete dāne ann
ke jī▫ā bājh na ko▫e. Pahilā pānī
jī▫o hai jiṭ hari▫ā sabh ko▫e.
Sūṭak ki▫o kar rakhī▫ai sūṭak
pavai rasoo▫e. Nānak sūṭak ev na
utrai gi▫ān utāre dho▫e.*

*ਜੇ ਕਰਿ ਸੂਤਕੁ ਮੰਨੀਐ ਸਭ ਤੇ ਸੂਤਕੁ
ਹੋਇ ॥ ਗੋਹੇ ਅਤੇ ਲਕੜੀ ਅੰਦਰਿ ਕੀੜਾ
ਹੋਇ ॥ ਜੇਤੇ ਦਾਣੇ ਅੰਨ ਕੇ ਜੀਆ ਬਾਝੁ ਨ
ਕੋਇ ॥ ਪਹਿਲ/ਪਾਣੀ ਜੀਉ ਹੈ ਜਿਤੁ
ਹਰਿਆ ਸਭ ਕੋਇ ॥ ਸੂਤਕੁ ਕਿਉ ਕਰਿ

ਰਖੀਐ ਸੂਤਕੁ ਪਵੈ ਰਸੋਇ ॥ ਨਾਨਕ
ਸੂਤਕੁ ਏਵ ਨ ਉਤਰੈ ਗਿਆਨੁ ਉਤਾਰੇ
ਧੋਇ ॥ 1 ॥

If we admit the idea of impurity by birth or death, impurity will be found in everything. There are worms in dung and wood; there is no grain of corn without life. Water is the primary element of life, by which everything is made fresh and green. How can we keep away this impurity? It will enter into our kitchens. Nanak, we cannot remove impurity in this way; it can be washed away by the right knowledge.

(Mehl First, SGGS, p 472)

He further elaborated:

*Sabhō sūṭak bharam hai dūjai
lagai jā▫e. Jaman marṇā hukam
hai bẖāṇai āvai jā▫e. Khāṇā
pīṇā pavīṭar hai dīton rijak
sambāhi. Nānak jinħī gurmukh
bujhī▫ā tīnħā sūṭak nāhi.*

*ਸਭੋ ਸੂਤਕੁ ਭਰਮੁ ਹੈ ਦੂਜੈ ਲਗੈ ਜਾਇ ॥
ਜੰਮਣੁ ਮਰਣਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਭਾਣੈ ਆਵੈ
ਜਾਇ ॥ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਪਵਿਤ ਹੈ ਦਿਤੇਨੁ
ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹਿ ॥ ਨਾਨਕ ਜਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ
ਬੁਝਿਆ ਤਿਨਾ ਨਾਹਿ ॥ 3 ॥

All impurity comes from doubt and attachment to duality. Birth and death are ordained; our birth or death happens by Lord's Will. All eating and drinking, which God gave us as sustenance, is pure. Nanak, those (Gurmukhs) who have realized it, are not stained by impurity.

(Mehl First, SGGS, p 472)

Denouncing - Stereotypes

A stereotype is essentially a myth that gains in strength and creditability due to its acceptance on a socio-cultural level. Stereotyping is a common malaise in all-social systems, affluent or otherwise. Stereotyping occurs, when particular attributes or qualities are abstracted and applied on a broad scale, and allowed to perpetuate over a relatively long period. For example, when it is said that, 'A women's place is in the kitchen,' a particular activity, viz., cooking, has been abstracted and isolated as the singularly most important duty of a woman, thereby creating a stereotype. The woman is then expected to play the role of a housewife, regardless of her

other capabilities. Science and technology have been instrumental to a large extent, in weakening some rigidly held stereotypes (such as 'Women are inferior to men in all respects' and 'Women is a child-bearing non-entity' etc.), particularly in the emancipation of women.

During medieval times, several stereotypes such as 'A women is a living picture of lust and sexual gratification', 'The common sense of a woman lies in her heels', 'Animals, beasts, rustic, *Shudhras* and women need constant censor' and 'Women may never be allowed in religious deliberations' were prevalent. Guru Nanak vociferously defended women against all such discriminations. He gave back the women their share in the domain of religion. Guru Nanak's path of salvation was open to women. In this sense, women were undoubtedly placed on par with men.

In Asa di Var, he proclaims:

*Bhand jammi▫ai bhand
nimmi▫ai bhand mangaṇ vi▫āhu.
Bhandahu hovai dosti▫i bhandahu*

*chalai rāhu. Bhand mu▫ā bhand
bhālī▫ai bhand hovai bandhān.
So ki▫o mandā ākhi▫ai jit jamēh
rājān. Bhandahu hī bhand ūpjai
bhandai bājh na ko▫e. Nānak
bhandai bāhrā eko sachā so▫e.*

*ਭੰਡਿ ਜੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਨਿੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਮੰਗਣੁ
ਵੀਆਹ ॥ ਭੰਡਹੁ ਹੋਵੈ ਦੋਸਤੀ ਭੰਡਹੁ ਚਲੈ
ਰਾਹੁ ॥ ਭੰਡੁ ਮੁਆ ਭੰਡੁ ਭਾਲੀਐ ਭੰਡਿ ਹੋਵੈ
ਬੰਧਾਨੁ ॥ ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ
ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ ॥ ਭੰਡਹੁ ਹੀ ਭੰਡੁ ਉਪਜੈ
ਭੰਡੈ ਬਾਝੁ ਨ ਕੋਇ ॥ ਨਾਨਕ ਭੰਡੈ ਬਾਹਰਾ
ਏਕੋ ਸਚਾ ਸੋਇ ॥ ਜਿਤੁ ਮੁਖਿ ਸਦਾ
ਸਾਲਾਹੀਐ ਭਾਗਾ ਰਤੀ ਚਾਰਿ ॥ ਨਾਨਕ ਤੇ
ਮੁਖ ਉਜਲੇ ਤਿਤੁ ਸਚੈ ਦਰਬਾਰਿ ॥

It is by woman, the condemned one, that we are conceived, and from her that we are born; it is with her that we are betrothed and married. It is a woman we befriend and she who keeps the race going. When one woman dies, another is sought for; and it is with her that we get established in the society. Why should we call her evil from whom great men are born? It is also from the woman that woman is born; there is nobody who is not born of woman. Nanak, only the one true God, is independent of woman'

(Mehl First, SGGS, p. 473).

Thus Guru Nanak played a vital role in opposing and weakening many rigidly held stereotypes of the medieval society. The pragmatic response of Guru Nanak to the prevalent stereotypes confirms his scientific bent of mind.

J. Arthur Thompson⁶, a renowned scientist and author remarked in his book - "Introduction to Science" as: "Science is not wrapped up with any particular body of facts, it is characterized as an intellectual attitude. It is not tied down to any particular methods of inquiry; it is simply critical thought, which admits the conclusion only when they are based on evidence". Similarly to quote Eric Ashby, "The greatest single contribution which scientific thinking has made, is to set Man free from the despotic authority in intellectual matters.' Guru Nanak's life is full of such examples, which confirm his critical thought, mental attitude, and revolt against despotic authority. Thus Guru Nanak exhibited a

scientific spirit in his spiritual as well as in his daily life.

References

1. S. S. Bal, *Life of Guru Nanak*, 1984, Publication Bureau, Panjab University, Chandigarh.
2. Harbans K. Sagoo, *Guru Nanak and the Indian Society*, 1992, Deep & Deep Pub., New Delhi.
3. Rajinder kaur, *God In*

Sikhism, 1999, S.G.P.C., Amritsar.

4. Teja Singh, *Asa Di Var*, S.G.P.C., Amritsar.
5. M. L. Sharma, *Divine Communion*, 1997, Rajindra Publications, Ludhiana.
6. A. N. Kothare et al., *Science, Technology and Social Change*, 1986, Wiley Eastern Ltd., New Delhi.

*Gurmukhi Transcript
by DSRCF

A Page from History of Punjab

ORIGIN AND DEVELOPMENT OF SIKH COINS*

Masoodul – Hasan Khokhar

The anarchy that followed the break-up of Mughal Empire and the chaos created by the unsettled conquests of Durranis finally lead to the rise of many new petty and localized powers. Sikh are one among them. For their defence as well as their internal organization the Sikh formed a league known as "Khalsa". The chiefs of the Khalsas in the Punjab decided to assemble at Amritsar in 1764 in the first "Guru Matta" or Advice of the Guru. In this "Guru Matta" they assumed the right of issuing one currency for all Sikh misls. The issuance of coins continued upto 1777. A.D. with a gap of two years 1766-67 due to the last invasion of Ahmad Shah Abdali. The struck a coin known as "Gobind Shahi" from Amritsar with an inscription to the effect that Guru Gobind had received from Nanak "Degh" (Grace) Tegh (Power) and Feteh (Rapid Victory). In 1755 Timur, the Afghan prince who was Governor of Lahore, expelled the insurgent Sikhs from Amritsar. In return, the Sikhs temporarily occupied Lahore under Hassa, the carpenter. It has been claimed that Jassa used

the Mughal mint and issued a rupee with an inscription coined by the Grace of Khalsa' in the country of Ahmad conquered by Jassa the Kalal. The Persian inscription (Cunningham, 1918,p.95) read as:

سکہ زد در جہاں بفضل اہل
ملک احمد گرفت جا کالاں

But no Specimen of such coin is available in Punjab and elsewhere (Rodger 1881,p. 78-79). Therefore, the origin of the Sikh coins may be dated 1764 A.D. The coins of this period are after the fashion of Mughal coins which were known to the Sikhs. The coins were of good pure silver weighing 177 gms. Which is the average weight of Mughal coins. The inscription in these coins were:-

Obv.

دیگ تیخ دفع و نصرت بے درنگ
یافت از ناں ک گرو گوبند نگھ

Rev.

خرب دار اسلطنت لاہور
سمپت ۲۲۸۱ میہنٹ مانوس

Guru Gobind had received
From Nank grace
Power and
rapid victory

Struck at Darulsaltant—
Lahore
Samvat 1822 Mamnat
Manoos

Nanak Shahi Coins

In 1835 Samvat/1778 A.D. instead of Gobind Shahi rupee, another coins was struck from Amradsar with quite a different inscription. This reads as:-

Obv.

شانک ماحب
(خ) سعی گور و گوبند نگھ فصل

سلہ زد بر ہر دو عالم

Rev.

سر بر سری امبرت سر

یمنت بخت اکال تخت

نے جلوس ۱۸۳۵

The man of Victory, obtained
By the exertion of Guru Gobin
Singh and the grace of king
Nanak, struck this coin in each
Of the two world.

Struck at Sri Ambratsar Jaloos
Bakht Akal Takhat Samvat
1835.

On the reverse it seems that
mint is Amradsar and not
Ambratsar. The impression of
reading the mint as Ambratsar is
actually due to the “ب” dot
which is quite oftenly observed
on the Sikh Coins. On another
coin the reverse is
سر بر سری امبرت سر

Here the word “احد” is a copy of
Mughal coins used from the
item of Shah Jahan. The word
“احد” in Mughal coins denotes
the first year of a new
government. But , if the Sikhs
had the same meaning in mind
while using the word ‘AHD’ in
the above mentioned coin, then
issue corresponds to the first
year of accession of Maha
Singh in 1784 A.D./1841
Samvat. It was the time when,
Sikhs were predominant from
the frontiers of Oudh to Indus. It
was during this time that Maha
Singh, father of Ranjit Singh,
became the head of the Sikhs.
During this period the Sikh
coins were issued from
Anandgarh in 1840,
1843,1844,1846Samvat. One
rupee struck at Amradsar has an
inscription which calls our
attention. It reads:-

Obv.

تخت بخت

فتح گوبند سنگھ فضل سخا (سماں)

سکھ زد بر جو عالم

Rev.

خرب سری امبرت سر

میمنت بخت اکال تخت

سن جلوس (۱۸) ۲۲

Akal Takhat means Timeless one i.e. God, Maimant Bakhat is prosperity and Sachha Shahan is true King (used here for Govind Singh and Nanak both).

Struck at Sri Ambratsar
Maimant Bakhat Akal
Takhat Jaloos(18)42.

Coins of Ranjit Singh

Ranjit Singh became the ruler of Sikhs in 1856 Samvat/1799 A.D. with his capital at Lahore. He ruled for forty years. During his time the coins of gold, silver and copper were issued from the mints mentioned below:-`

- a). Lahore
- g). Peshawar
- b). Amradsar
- h). Jhang
- c). Kashmir
- i). PindDadan Khan
- d). Multan
- j). Leia
- e). Derajat
- k). Anandgrah

f). Namak

But the regular issuance of currency was from Lahore and Amradsar. As Ranjit Singh conquered other cities of the Punjab, N.W.F.P. and Kashmir, the mint towns also increased. Ranjit Singh Struck his first rupee in 1857 Samvat/ 1800 A.D. from Lahore with the following inscriptions:-

Obv.

تخت از نانک داجب است

فتح گوبند سنگھ فضل سخا شاہان صاحب

سکھ زد بر سیم دزد

Rev.

میمنت مانوس

دارالسلطنت لاہور

۱۸۵۷ پخت

Coins struck in gold & Silver through the victory of Govind Singh obtained by the grace of the true King if Kings from the sword of Nanak.

Struck at the seat of the sultantat

Lahore in samvat 1857, the year of the prosperous accession.

The gold coins of Ranjit Singh are rare. One specimen of gold coin of Ranjit Singh is in the collection of the Lahore Fort Museum while other gold piece

with the figure of Ranjit Singh is in the collection of Lahore Museum. It is perhaps a commemorative medal made by some of his lover. But it is curious to note that Ranjit Singh never posed for his portrait. He had never put his name on any thing , including coins. The Fort he built at Amritsar was known as Govind Garh. The garden he made there was known as Ram Bagh. Another gold coin is referred to by Rodgers with Gurmukhi inscription 'Wahe Guru ji, Wahe Guru ji' the religious cry of the Sikhs. Its weight 167 grains indicates that it is regular Mohar and is not a medal.

The silver rupee were abundantly issued during the rule of Ranjit Singh. In 1861,62,63,66's coins issued by Ranjit Singh are known as Mora Shahi after the name of Mora a dancing girl whom Ranjit Singh first saw dancing at Shalimar Gardens at Lahore. She had influence on Ranjit Singh and desired to be of importance as was Nur Jahan for Jahangir. It has generally been accepted that in 1811 Ranjit Singh caused coins or medals to be struck bearing Mora's name.

The other interesting coin of Ranjit Singh is with the figures of Nanak and his

Mohammad follower Mardana. It was issued from Lahore in 1885 Samvat/1828A.D.

The copper coins are chiefly remarkable for their great weight and bold execution. These are also hexagonal in shape. They have all inscription in Gurmukhi with legends A k a 1 S h a h I, Guru Nanak ji. On reverse is the date and name of mint with mint mark. There are examples of bilingual inscription in Persian and Gurmukhi. In Ranjit Singh times the fractions of a rupee were also coined i.e. pro Anna etc. The Gurmukhi coins were introduced in 1885's /1828 A.D. Few gold and silver coins are also with Gurmukhi inscription but mostly these are in copper.

After the death of Ranjit Singh, Sher Singh issued coins with the figure of lion crudely executed. The coins after Ranjit Singh with Persian couplet continued to be struck till 1905's- 1848 A.D. The chiefs of the Sikh states Patiala, Jhind, Nabha and Kital and the Dogra Rajas of Kashmir also coined rupees of this type after 1846 A.D.

Mint Mark

The mint mark in Sikh coins is not merely an artist's innovation but it denotes some

meaning. Here we will study only some of the mint marks of Sikh coins. The first mint mark noticed in Nanak Shahi coin in 1841's from Amritsar in katar, and from Anandgarh a gurz or mace. Katar (dagger) is one of the five symbols of the Sikh religion i.e. Kanga (comb), Kachha (underwear), kais (hairs), Kara (bracelet), Kirpan (dagger), Katar is also found on the coins of Shah Alam II the Mughal Kingh, The word gurz (mace) seem to indicate that the Sikhs were of brute forces.

Pipal leaf was first introduced by Ranjit Singh in 1800 A.D. The significance of mark is not definite but in my opinion it was a religious mark as the pipal tree has been sacred in all periods of history i.e. from prehistoric down to Sikh times. The pipal leaf in Sikh coins is not single, it is sometimes double and sometimes in bunches. Sometime leaf is encircled with beads.

Anchor was also introduced by the Ranjit Singh. It is perhaps to show that the Sikh nation was anchored as they were sailing in troubled water for long.

Tirsul is another Hindu symbol used by the Sikhs. Peacock tail is the mark for Mora Shahi coins. Mora (lit. More) is the Punjab translation

of peacock. As already described, the series of coins were issued by Ranjit Singh with the mark of peacock tail to satisfy his beloved.

Thumb mirror is another sign used for Mora. But, I think, it was for all wealthy women, A circle with four spikes is like those of war weapons known as Gokhroo displayed in Lahore Fort Museum. The weapon was spread on the ground to lame the horses. This sign and signs of swords and shields denote the martial character of the Sikhs.

The coins of the Sikhs whether in gold, silver or copper were not of any artistic value. The coins are crude. Some of the copper coins are merely lump of copper with dye inscription on either side. The legal currency they issued by using Mughal mint and ideas was the need of the time.

References

Cunningham, Joshph. Davy, A History of the Sikhs. Garrett H.L.O London, 1918.
 Rodgers, On the Sikh Coins . Journal of the Asiatic Society of Bengal, Pt.I, Vol. L, No.1 Calcutta, 1881.

* *Excerpted from Pakistan Archeology No. 23 – 1987-88*

Guru Nanak Sahib in Makkah

Truth & Myth

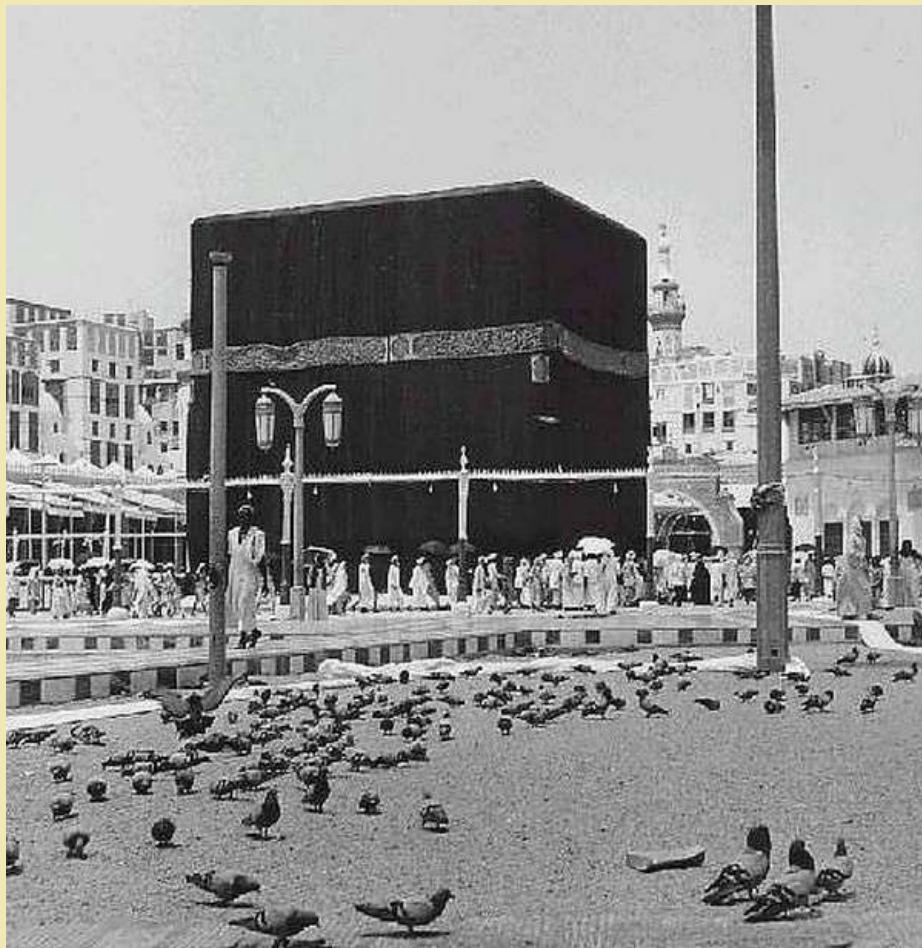
Sardar Nanak Singh Nishter

Introduction

“When in Rome, do as Romans do”, is ascribed to St. Ambrose. It means if you were in Rome, live the Roman way, if you were elsewhere, live as they do there. Do not live like a stranger among people. This will facilitate the people adopting you as their own. At the same time you will have the advantage of looking like one of them for better interaction, understanding and communication. That is what Shri Guru Nanak Sahib had done during his extensive travels.

We find that sometimes, contradictory and unbelievable events are attributed to the travels and teachings of Shri Guru Nanak Sahib. Unfortunately, motivated by deep devotion, we blindly repeat stories without applying our mind, as to what could be the possibilities of truth and myth? This is the reason, why we have generally failed to

convey and spread the Guru’s message in its true perspective, or a convincing manner, to others, as also to our new generation. Guru Sahib undoubtedly sought out centres of learning of Hindus as well as Muslims, such as Siddhas and Sanyasis, Yogis and Ulma, Buddhists and Jains. During his extensive travels to the destination, in absence of the modern transport system, he had much time to get acquainted with the customs and language. He even dressed himself into the robes of the people with whom he carried out effective dialogue. No wonder the Hindus claim that Guru Sahib was a Hindu (born to Hindu parents of superior caste Khatri), quote his travels as *Yatra* to their pilgrim centres, holy Dhams. Similarly, Muslims claim that Guru Sahib had performed Hajj at Makkah. They go to the extent of saying that he embraced Islam and that is how he could enter. They forget that Guru Sahib was the

most universal man of God, the world has ever produced, across all the barriers of religion. He gave a clarion call to the human race, proclaiming: "NA KO HINDU – NA MUSALMAN", i.e., God makes no distinction of a Hindu or Muslim, everybody is a human being. That is how; he refused to put on Janevo (the sacred thread of upper caste of Hindus) at the

young age of 11 years, though he was born to Hindu parents. Then how could he embrace Islam? It is a true fact that, over the centuries, no non-Muslim is allowed to enter into the cities of Makkah and Madina. It is also a fact that for entering into Makkah, no person is made to recite "Kalma" for becoming Muslim. In case of Guru Sahib, due to his close affinity to

monotheism, ethical and spiritual doctrines between his teachings and of Islam, he was taken to be Muslim, and given due reverence. There is historical evidence as well as a safe assumption that Guru

Sahib spent about 11 (eleven) years travelling in Muslim Centres to West Asian countries and Middle East, having dialogues in Palestine, Syria, Istanbul (Turkey), Iraq, Tehran, Kabul, Cairo, Jerusalem and many other centres of learning. Guru Sahib is believed to have stayed for long time at Baghdad, capital of Iraq. In those days Baghdad was the great centre of Islamic learning. It was customary for Baghadi rulers to confer Quranic Chogha (gown) in high appreciation to distinguished Islamic Scholars and saints, on which the Ayats of Quran Shareef were written. Guru Sahib was similarly offered such a Quranic Chogha by the then king Sultan Hameed Farooqui, which is preserved at Gurdwara Dera Baba Nanak on the banks of river Ravi, near Amritsar. This is how Guru Sahib was presumed to be a

Muslim, so nobody might have objected for his entry. Among Indian saints, such a Chogha was conferred upon Hazrat Sheikh Badiuddin Shahmadari, which is available at Manakpur near Kanpur, Uttar Pradesh. It is interesting to note an incident with my friend, Mr. Sayeed, an architect of Hyderabad, who visited and made a Video recording of a place where Sri Guru Nanak Sahib had stayed and had discourses with the Muslim saints. There is an inscription commemorating the visit of Baba Nanak-i-Fakir, a place next to a mosque, which is looked after by a Muslim father and son. Upon asking about the history of the place, he was told by them that this is built in memory of Baba Nanak's visit. They added that "He was not a Hindu, but his followers have become Hindu."

Jagannath Dwara Temple

Guru Sahib – in an earlier visit – went to Jagannath Dwara Temple at Puri in Orrisa, where a non-Hindu is not permitted to enter. Our two Prime Ministers while holding the office and

deemed to be Hindus were not allowed to enter as they became outcastes. Smt. Indira Gandhi was denied as she was married to a Parsi gentleman Mr. Feroz Gandhi. Mr. Rajiv Gandhi who was constantly shown wearing a Janevo (sacred thread of Hindus) over his clothes on T.V. and published in news papers and magazines, while lighting fire at his mother's pyres and chanting the Vedic Mantras. He was also denied the entry for marrying a Christian lady and being born to non-Hindu father. But Guru Sahib was warmly welcomed, though he openly expressed doubts about their belief in the rituals.

However to attract attention, he did not stand up alongside other devotees while performing Arti, a ritual of worship with lighting the lamps. Upon being questioned, he said: "How can you perform the Arti of the Jagannath the Lord of Universe, with lighting a few such tiny lamps? He was posed a question, if not in this way, "Then what could be the correct way?" Here Guru Sahib uttered the Arti inscribed on page

No.663 by reciting the following shabad starting with *Gagan mai thal, Ravi Chand Deepak baney, tarka mandal janak moti.*

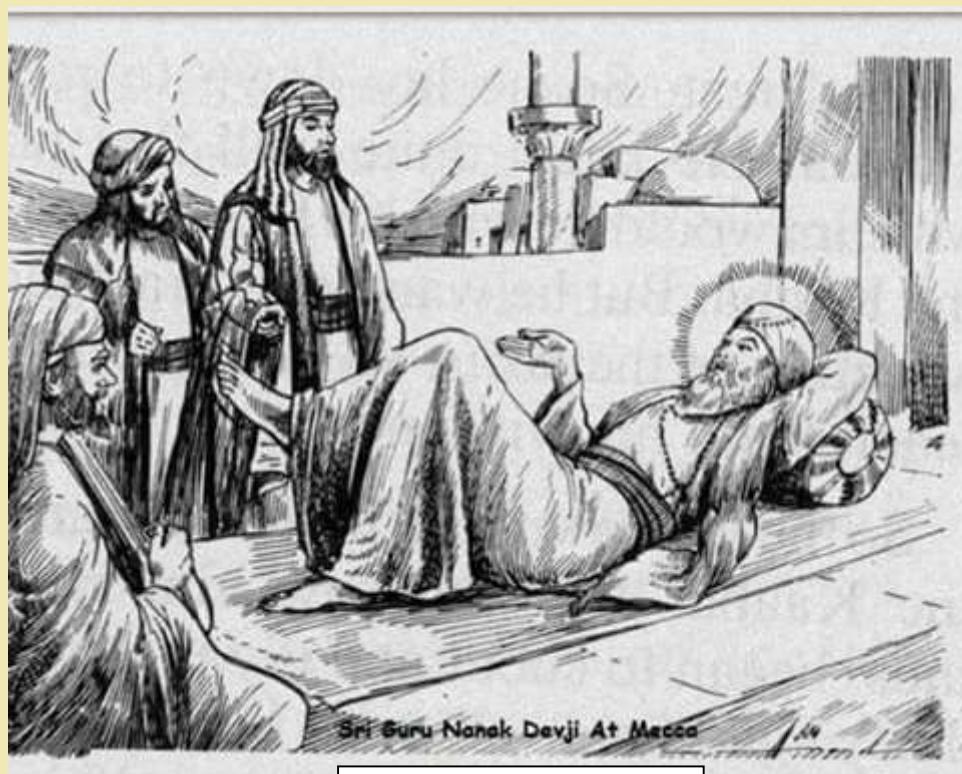
It means that, "The nature is performing His Arti, putting Sun and Moon as lamps and the stars as pearls in the plate of sky". It will not be out of place to mention that, once Mr. Balraj Sahni (1913-1973) noted Film Actor, asked Shri Rabindranath Tagore (1861-1941), "You have written the "National Anthem" for India. Can you write an "International Anthem" for the whole world?" "It has already been written, not only international but for the entire universe, in the 16th century, by Nanak," replied Tagore. And added, "Nothing could be written better than that". Both the above instances speak the fact that, he never became Muslim to enter into Kaba nor did he become Hindu for entering into Jagannath Dwara Temple. He was such a humanist and so knowledgeable, whom everybody revered and admired as his own. He is the only

person who visited both Kaba and Jagannath Dwara, and was warmly received and honoured by the public and the clergy, though he disagreed with them for their rituals in a convincing and logical manner through dialogue.

Kaba Tul Allah

Let us analyze the possibilities of truth and myth of the Makkah episode. According to a belief, Makkah is a city where “Kaba Tul Allah” (house of God) was constructed by Hazrat Ibrahim

Sahib a.k.a Saint Abraham the founder of Semitic religions more than four thousand years ago of which Judaism, Christianity and Islam are the offshoots. At the time of Hazrat Mohammad Sahib (PBUH), this city of Makkah was ruled by the Quraish tribe which came into power by ousting Banu Khuzah people, who were the custodians of this sanctuary. He conquered the city and entered into sanctuary of Kaba. There were 360 (three hundred and sixty) Idols around the main structure.

A Conjectural Depiction

All Idols were broken and burnt. He asked one of his companions Hazrat Bilal Habshi to climb over the roof of this structure and give “Azan” (loud call for Nimaz) for the first Nimaz offered at this holy place. Hazrat Bilal was an African and was purchased for domestic needs. Hazrat Mohammad Sahib was the first prophet to courageously demolish the age old fake and blind attributions to this structure. As such it is established that there is no relation between spirituality and a structure.

He vehemently gave the message of Allah. This is the place where Muslims go for Haj (pilgrimage). It is unchallenged fact that Guru Sahib went to Makkah. Even the Muslims admit Guru Sahib’s visit to Kaba, but they say that he was a Muslim that is how he went for performing Haj. There is every possibility of his stretching the feet towards Kaba to attract the audience to convey the same message of Hazarat Mohammad Sahib (PBUH) given at the First

Nimaz offered at this holy place after conquering Makkah, but not with any intention of hurting the sentiments of the Muslims or disrespecting the Kaba. People with vested interest have deliberately inducted and misinterpreted this episode in an unbelievable way in the sakhis and histories that, to whichever Guru Sahib’s feet were turned Makkah also turned, which is far from the truth. It is definitely a concocted myth to totally misrepresent the Guru Sahib’s message and to create a gulf between Sikhs and Muslims. This story undoubtedly amounts to desecration of their Most Holy Structure and badly hurts the sentiments of the Muslims, who were Guru Sahib’s admirers.

It is said that “False does not have its legs to stand-up”. Let us analyze, what could be the truth of possibility in this episode, we have utterly failed to convey even the simple distinction between Kaba and Makkah. Bhai Gurdas ji has mentioned about turning the Makkah but not the Kaba,

towards which the legs were stretched. That could only mean, turning the thinking of the people of the Makkah Town but not their Holy Structure of Kaba. Moreover, we do not find any evidence of moving the Kaba event mentioned in Shri Guru Granth Sahib, by Guru Sahib himself or any of the other 35 contributors corroborating this fake, fictitious and imaginary incident which can be relied upon. On the contrary, Bhagat Nam Dev Ji and Bhagat Sheikh Kabir Ji have narrated incidents of their life in their own words, which are incorporated in Shri Guru Granth Sahib.

Conclusion

About the Kaba episode of moving of the structure without any supporting evidence, how it is expected to be believed? Moreover, Guru Sahib and the philosophy of Sikhism are against performing any miracles. Submission to the WILL OF GOD is our prime and fundamental belief. Miracle with supernatural powers connote challenging God and

going against HIS Will. Then, how could it be attributed to Guru Sahib and under what merits? This shows that this episode is far away from the truth, which definitely might not have occurred. This myth regarding re-orienting Makkah has been concocted very cleverly to create distance between these two religions, which are more in conformity than any other two. The Sikhs are shy to tell this Makkah episode and cannot dare to tell the Muslims the false and unbelievable story. Instead of keeping quiet about this episode, the Sikhs should break the silence and openly convey the correct message pertaining to this historical event, bringing both the communities together in true letter and spirit of the Guru Sahib's teachings. On the contrary, as per the above discussion one has to come to a positive conclusion that Guru Sahib had visited Makkah and dared to support the contention of Hazrat Mohammad Sahib. Guru Sahib reminded the Muslims their teachings pronounced by Hazrat

Mohammad Sahib immediately after entering into the sanctuary of Kaba Tul Allah, at Makkah. It can never be anything other than that. And that there is no room left for any presumptive or imaginary negative stories attributed to this episode in view of the above mentioned facts.

REFERENCES:

1- “Shri Dasam Granth Sahib”, Hymns of Shri Guru Gobind Singh ji, compiled by Bhai Mani Singh ji in the year 1734, after 26 years of Guru Sahib leaving this world. He was, Head Priest of Shri Harmandir Sahib, a childhood colleague

and Diwan i.e., in charge of affairs of Guru Sahib.

Babri Masjid Vs Gurdwara Maal Tekdi-Nanded

2- “Tareeq (history) Nanded Deccan” page 41, by Moulvi Mirza Ahmed Ali Beg Chughtai a native of Nanded, published 1961 by Idara Adbiyat Urdu, Hyderabad.

3- “National Archives of India, New Delhi”, consultation 10 June No.46, Foreign 1831 Department Political.

4- “Mumalik Mutehada Agra O Audh - United Provinces of Agra & Audh”, page 1 - Chapter Hyderabad Deccan, published in 1893, by Naval Kishore Press, Lucknow, author’s name not mentioned.

5- “The Chronology of Modern Hyderabad (1720-1890)” page 161, published in 1954 by The Central Records Office, Hyderabad Government.

6- “Hyderabad of the Seven Loaves” page 59, by Maj-Gen. Syed Ahmed El Edroos, Commander-In-Chief of Hyderabad Armed Forces in 1948 at the time of annexation of the state with Indian Union

(Police Action), who was an Arab.

7- Ibid.

8- "The Chronology of Modern Hyderabad (1720-1890)" page 158.

9- Ibid page 192.

10- Ibid page 169 & 171.

11- "History of the Punjab" page 443 by Syed Muhammad Latif, who served as a senior bureaucrat in Punjab, published in 1889.

12- "Deccan Chronicle", daily from Hyderabad, dated June 1984.

13- "Hazoori Sathi" page 92, by Panth Ratan Akali Kor Singh Ji Nihang of Kashmir, a celebrated author of several books on Sikhism and Shri Guru Granth Sahib, published in 1933. Its Foreword was written by Bhai Kahan Singh ji Naba, another celebrity author of several books.

14- "Catalogue of Khalsa Darbar Records, Volume I page 2 by Sita Ram Kohli, printed in 1919, by the Superintendent, Government Printing Press, Punjab, at Lahore.

15- "National Archives of India, New Delhi", consultation 10

June No.46, Foreign 1831 Department Political.

16- "Imperial Gazetteer of India, Hyderabad State", page 24, published in 1909.

17- "A Hand Book for Indian Army", by Capt. A. H. Bingley, printed 1918.

18- "Gurdwara Nanded Office", page 2 of "Judgement – Maltekri Gurdwara Case – Delivered on December 7, 1929.

19- "Andhra Pradesh State Archives and Research Institute", Hyderabad.

20- Ibid.

21- Ibid. Government Gazette Extraordinary, Volume 60, No.8, dated Safar 10, 1348 Hijri i.e., 27th July 1929.

22- Ibid.

23- "Risala Jashan Osmani (Yadgar Silver Jubilee Aasif Sabeh Silver Jubilee Souvenir of the Nizam's Coronation)" 1936, pages 110 to 112.

24- "Gurdwara Nanded Office", Judgement – Maltekri Gurdwara Case – Delivered on December 7, 1929.

25- "The History of The Andhra Pradesh Police," Andhra Pradesh Police Academy, Hydr

The Sikh Monuments in Pakistan, conservation and preservation: Can Monument of Kartarpur Sahib bring peace between India and Pakistan?

Sardar Bhabishan Singh Goraya

Abstract

Kartarpur is the symbol of international harmony where all the three prominent religions of the region converge. Situated on Indo-Pak border on Pakistani side Kartarpur is the place where Baba Guru Nanak passed away in 1539 AD. The interesting part of the story, which makes it a universal place is that when Nanak

abandoned his mortal body the question arose whether it should be buried the Islamic way or burned according to Hindu rites. Further there are legends and legends but the harsh reality of the present day is that we have three intact mausoleums of Guru Nanak, then erected. A Smadh and a Grave each are in Pakistan territory while the third one is in India. Then there is river Ravi making a garland of serene waters around Kartarpur.

Kartarpur is situated in Pakistan about 2Km. from Indo-Pak border on the right bank of river Ravi. The shrine building stands out singly as there is no habitation around. There used to be a railway connection to it and the station is named 'Darbar Sahib Kartarpur' on the Lahore-ChakAmru line. It lies in the tehsil ShakarGarh district Narowal of Punjab and is 117Km from Lahore.

Opposite the nearest town on the Indian side is Dera Baba Nanak [1Km. from Border] in the district of Gurdaspur. Dera is duly connected by road and rail and is about 50 km from Amritsar, 39 Km from Gurdaspur and 35 Km from Batala. Another historic town

Kalanaur is at a distance of about 10 Km only.

Adjoining Dera Baba Nanak is the historic village Pakhoke where our lord Guru Nanak used to visit his devotee Ajita Randhawa. Governor of the area Duni Chand Karoria met Guru Nanak at Pakhoke and donated 100 Acre land to Guru Sahib. This land is on the right bank of river Ravi. On the Guru's acceptance of land Guru decided to settle there and a building or hut was constructed. Kartarpur thus became the first Sikh centre. There is a reference in the historical books that Guru formally laid the foundation of Kartarpur on Magh 13, 1572 Bikrmi year [1515AD]. Apart from Duni Chand, Guru's disciple Doda

was also helpful. Now there is a village named Doda near Kartarpur.

It was here that Guru Nanak appointed Lehna his spiritual successor after severe tests and made him the second Guru of Sikhs on July 14, 1539 AD. Lehna was called Angad, the one born from Guru's own limb. Guru also handed over a pothi, the book of hymns to Angad.

Before Partition of the country in 1947, Kartarpur was in district Gurdaspur. When Sir Cyril Radcliffe drew the boundary-line he happened to allot the whole of district Gurdaspur to Pakistan (see June 3, 1947 announcement). How

could the universal point go to Pakistan alone? The miracles then began to happen. J.L.Nehru, the first Prime Minister of India exercised his influence over Mountbatten and the Partition Plan was revised. This time Gurdaspur was bisected. Radcliffe's scissor made a cut right across Kartarpur; half of it going to Pakistan and other to India.

Since then this shrine remained completely abandoned till the year 1997 AD. Being on the border and that too on the bank of river, it was surrounded by wild elephant grass that would grow up to 10 feet. We are told that the Pakistani rangers would seldom allow Muslim devotees to go near the shrine due

to security reasons. While the grass grew over grave the wildness has all along been witnessed in the international relations in the region; may be a divine curse.

But then the miracle happened. Mrs. Benazir Bhutto's Government in Pakistan realised

impressing upon the Government of India to accept the Pakistan proposal and allow Sikh pilgrims visit their holiest of holy shrines.

Yes, Kartarpur is the most important shrine for the Sikhs not only since Nanak passed away here but for the fact that it was here Baba Nanak himself practically

the importance of Kartarpur in international relations in the year 1994 AD and agreed to grant a visa-less free corridor to Kartarpur shrine from the Indian border. Since then the Sikh devotees are

demonstrated the new concepts of his philosophy, practical aspect of his philosophy. It was here 550 years ago that he challenged the Hindu concept that sanyas or renunciation is necessary to attain

God. At Kartarpur the Guru shed whatever his hermitage dress and wore Punjabi farmer's clothes and started cultivation. Here he started living a house holder's life and

years. It is said that he formally launched his philosophy by founding the place of Kartarpur.i.e the creator's abode. He did farming here. Sikhs thus treat Kartarpur as

shifted his family; father, mother, wife and sons here at Kartarpur from Talwandi (Nankana sahib where he was born). It was here he challenged the caste system in Hindu society and ran a community kitchen, the Langar and asked the so called high and low caste people to dine together.

Baba Nanak lived 70 years but most of the time he was on the move: from Iran/Iraq to Myanmar (Burma) from high lands of Tibet to Sri Lanka etc. But Kartarpur is the place where he stayed 18 long

the birth place of Sikhism. There is a very strong Corridor Movement going in East Punjab since the year 2001 AD. Sikhs offer prayers on Indo-Pak border demanding Corridor and peace in the region. Three different organisations do prayers on different dates every month. Sikhs demanding passage demonstrating at border

Now as said above that Pakistan has agreed to grant a free corridor and several announcements have been made by

it since 1999. East Punjab Assembly Chandigarh passed a unanimous resolution on Oct. 1, 2010 requesting the Indian Govt. to positively take up the Corridor issue with the Govt. of Pakistan. All along these years the Government of India has a cold shoulder to this development and maintained calculated silence over the demand. Political analysts say the demand is embarrassing for the Govt. of India because Corridor means better Pakistan Sikh relations and the Indian leaders secretly allege that Pakistan is pampering Sikh community.

Chola sahib the gown of Guru Nanak preserved at Dera Baba Nanak which has Quranic Verses,

the ayats on it.

At times, however, the Govt. of India's sympathizers claim that Corridor is not possible in view of the tense Indo-Pak relations. However, at the same time the Govt. of India is seeking a corridor to Kailash Temple in Tibet, Himalayas. The Govt. of India becomes silent again when the Sikhs advance logic that India doesn't enjoy very cordial relations with China also. The Govt. of India gets clueless when the Sikhs claim that it is the Indian citizens, who are to visit foreign territory thus there is no danger to Indian security.

Sikhs are impressing upon the Govt. of India that the concept of cross country pilgrimages is

beyond the mutual relation of neighbouring countries and site example of Saudi Arabia which have never banned Mecca Hajj of its enemy country citizens be it Iraq or Iran. It respects the faithfuls' right to Hajj even at the height of hostilities. Similarly the Sikhs site several examples of these faiths existing beyond the territories.

In fact there are several monuments on the Indo-Pak border which enjoy respect beyond frontiers. Chimliyal on Jammu border is equally important for Pakistani nationals as the Indians. In the month of June a mela is held on both sides of border.

Again in Amritsar district is a tomb of Sheikh Brahm (incidentally contemporary of Guru Nanak) is only 50 yards away from the border line. Muslim devotees from across the border gather on every Thursday. Earlier the Pakistanis were allowed in Indian Territory but now Indian border police (BSF) don't allow them to come over.

In fact there are several places of mutual interest on border but perhaps Kartarpur sahib is most important of them all.

Thus opening of the Corridor at Kartarpur sahib will usher in an era of peace between the two poor but always at war countries.

INTERNATIONAL SIKH CONVENTION

The International Sikh Convention was hosted by the Governor Punjab on behalf of the Committee for Religious Tourism & Heritage, Pakistan, at Lahore on the 31st August 2019 to 2nd September 2019. Mr. Ihsan H. Nadiem, Director, Dyal Singh Research & Cultural Forum as the Convention Coordinator with the following members:

1. Dr. Mujahida Butt, Head of the Department of Punjabi, Lahore College for Women University, Lahore;
2. Faqir Syed Saifuddin, Director, Faqir Khana Museum, Lahore; and

3. Dr. Nadhra Shahbaz, LUMS, Lahore.

This Convention brought together the scholars and men of letters, especially Sikhs from different origins on the eve of the 550th birthday celebrations of Guru Nanak DevJi. The Theme of the Convention was, "***Guru Nanak and his Times***"

With Ch. Mohammad Sarwar, Governor Punjab sitting in the chair and flanked by Mr. Noor ul Haq Qadri, Minister for Religious Affairs and Dr. Firdous Ashiq Awan the proceedings were started with

the recitation of the Holy Qur'an by Qari Muhammad Ismail while Qari Muhammad Awais reciting Na'at. It was followed by Shabd Kirtan by Hazuri Ragi Jatha, Sri Nankana Sahib consisting of Bhai Santokh Singh, Bhai Amreek Singh and Bhai Popinder Singh.

The further proceedings of the conventions began with the keynote address by Ajmer Singh Randhawa from India. He presented his research paper on the "Sabhay Sanjhi Haal, Sadaain Oye Naa Dassaey Bahra Jeo"

Next to come to the rostrum

was **Dr. Firdous Ashiq Awan** (Special Assistant to the Prime Minister on Information and Broadcasting). She welcomed all the Sikh Yatrees from the core of her heart and congratulated them on their visiting their Makkah and Madina in Pakistan. She said

that every Pakistani receive them with open heart in Pakistan. She explained that the whole world was for the inter-faith harmony and love to humanity. She said that it was worthy to mention that all the minorities in Pakistan were safe and practice their religions in their own way. It was the safest haven on the earth for the minorities as compared to most of the countries of the world. She told that PM Imran Khan had announced that Kartarpur Corridor would be opened on the 550th Birthday celebrations of Baba Guru Nanak DevJi where every Sikh would be allowed to pay obeisance according to his/her religion. The love and hospitality from Pakistan would definitely assure the world that Pakistan was a peace-loving country. She said that she strongly condemn this kind of act of atrocities on Kashmiries. India was always atrocious with minorities and suppresser their rights of freedom. She further said about the Hazuri Ragi Jatha that it was the great love and inspiration of Governor of Punjab that such

religious renderings were made possible in the Governor's House. She ended her speech with slogans of Pakistan Zindabad.

Noor ul Haq Qadri (Minister for Religious Affairs and Inter-faith Harmony) requested to the audience that he would speak Urdu as he was

unable to express himself in Punjabi well. He said that it was like an interaction of the soul and heart together as he saw the Sikhs and Muslims. He further said that Kartarpur Corridor would bring closer the hearts of Sikhs and Muslims on both sides of the frontier line. He said that Guru Nanak's philosophy of life was to live with peace and unity no matter to which religion one belonged. Prime Minister Imran Khan

would inaugurate it in November 2019.

Mohammad Sarwar (Governor of Punjab) said he was pleased to announce that it was first time in 70 years that International Sikh Convention was held at Governor House. He also said that it was also the first time that Governor of Punjab had the Sikh Public Relation Officer. Quid-e-Azam Muhammad Ali Jinnah said that everyone was free to worship according to his/her religion in Pakistan. There was no restriction on anyone if he/she was the citizen of Pakistan. He promised the audience that everyone would be treated with equal rights on humanitarian grounds as was also laid down in the Constitution. Minorities had the special and same rights of freedom as other citizens of

the State. He said that question and answering session would be held after closing of 1st session. In that session, all the issues and problems would be listened and addressed accordingly. He said that he would also brief the audience on the Kartarpur Corridor. A valuable feedback and suggestions would be expected from the audience in that connection.

Question Answer Session

Q: Jaspal Singh (Dialogue Institute of Temple University, USA)

He said that Pakistan was the land of 5 rivers. He said that he was representative of Sikhs. He told that literature was taught in many countries through dialogue. The first Guru of the Sikhs, Baba Guru Nanak, was the best example of dialogue. Now a days there was deficiency of dialogue and listening to each other. Only Guru Nanak could travel for 20 years to effect dialogue with other human beings to tell them that all human being were equal. It was legacy of Guru Nanak that he was so polite and

insisted others to solve the issues with dialogue. Now a days, we had to spend time with dialogue, which could solve all our global issues.

Q: Ramesh Singh (Pakistan)

He told the audience that today convention spread the message that Pakistanis were peaceful and believed in inter-faith harmony. Guru Nanak also taught us towards the same direction. He said that Guru Nanak University was milestone for all Pakistani Sikhs. He said that somehow the conditions for dialogue were not suitable. Now, Pakistan faced the same conditions. Anyhow, its time to stuck with words and opening of the Kartarpur Corridor was need of the hour.

Q: Harpreet Singh (American Sikh Gurdwara Parbandhak Committee & American Sikh Pakistan Committee)

He said that he came from America's most ancient Gurdwara. He questioned regarding sabotage on land of Gurdwaras in Pakistan. He said that all issues should be solved

with dialogue. He said that he felt so proud that he was treated in Pakistan with such honour and privileges.

Q: Gurtej Singh (India)

He raised the questions about the Guru Nanak University. He told that he came to Pakistan some 10 years ago, during the time of General Pervez Musharaf, but unfortunately all the matter of university was still in process. He advised that Guru Nanak University must be established in Nankana Sahib only.

ANSWERS BY GOVERNOR OF PUNJAB

Governor of Punjab answered all the questions of Sikh Yatrees. He said that Guru Nanak University had only 60 Acres land acquired in the light of the feasibility report. He enhanced the land from 60 acres to 200 acres. He announced that all the University would be built and run at the International level. He told that not only one religion like Sikhism would be taught in the university but

other religions like Hinduism, Christianity and were on the cards also to be taught as per international standards. All religious Ph.D courses would also be available in this university. He answered regarding sabotage of land of Gurdwaras, that it would be under possession of land mafia. He politely said that it did not happen with only Sikhs that their religious places was under influence of land mafia, rather Muslims, Christians and other religious places also faced the same scenario. He happily announced that a forest in name of Baba Guru Nanak was also going to be raised in Nankana Sahib.

Q: Professor Jagmohan Singh:

He said he visited Pakistan first time. He praised the International Sikh Convention's successful arrangements. He requested the Governor and other Pakistani high authorities that Baba Guru Nanak University name must be as Baba Guru Nanak Sikh University.

**Q: Harpreet Kaur Bhattia
(California)**

She praised the conducting of the International Sikh Convention. She said that governor of Punjab, Mr. Mohammad Sarwar, was the man of words, he did what he promised with Sikh nation. All the construction works in Kartarpur was completed with the mutual understanding of Sikhs. She said that she was interested to entice the Sikhs from California to visit Pakistan for the Video Making.

Q: Kawarjeet Kaur: (Global Sikh London Council, Umbrella of 27 Organizations)

She said that Baba Guru Nanak disclosed 550th years ago that all human beings were equal. She said we were slow learners as 550 years had been passed but we had not learnt those things which were taught by Baba Guru Nanak Dev Ji. She requested the Governor to establish a committee in which experts from every should be included and it should work for the betterment of human kind.

**ANSWERS BY NAEEM UL
HAO (Special Assistant to Prime
Minister on Political Affairs)**

He started his speech with thanks to all the Sikh Yatrees, who attended the International Sikh Convention at Governor House, Lahore. He said that Pakistan government would observe 550th birthday celebrations of Baba Guru Nanak with full religious fervour. He said that whole world got advantages from the teaching of Baba Guru Nanak. He told the audience that Prime Minister, Mr. Imran Khan wished to open the Kartarpur Corridor as early as possible. He further said that Mr. Imran Khan established the Kartarpur zone not only as a Heritage site but also as a teaching venue of Baba Guru Nanak DevJi. This side as a Guru Nanak Teaching side to get the knowledge that how he spread the message of equality of Human Being. He announced that government of Pakistan would issue multiple Visa to Sikh Yatrees that they could come to Pakistan whenever they wished to. The

establishment of Committee for religious tourism and heritage by the Governor of Punjab was one of the initiatives to provide the best facilities to all the minorities in Pakistan. He said that now its need of the hour to show the real image of Pakistan as a peaceful country. He said that Kartarpur had the best infrastructure so far in the world. He invited all the Sikh Yatrees to come to Pakistan and on going back become the ambassadors of Pakistan carrying the message of peace and love from here. Even they could be helpful in promoting the peace by telling that Pakistan was the safest haven of the minorities in the world.

1st Session Closing Words by Gurmeet Singh Dhillon (Canada)

He appreciated the rapid works which had been almost 90% done by the Pakistan government on Kartarpur Corridor. Sikhs all over the globe, respected Pakistani and Pakistan as mostly sacred places of Sikhs were in Pakistan. He said that although he was born

and lived in Canada yet his forefathers belonged to Sialkot, Pakistan. He praised all the organizers and administrators of International Sikh Convention and congratulated on the successful proceedings. He concluded the session that all the love, hospitality and protocol he received made him to feel that Pakistan was his home country.

2nd Session: Faqir Saifuddin

The second session started with Satwant Kaur's research paper. She presented paper on "Nanak Bani vich Guru Nanak da Vichar".

The second paper presented was by Sardar Kalayan Singh Kalayan, Assistant Professor in Government College University, Lahore. His paper was titled as "Guru Nanak di BaniteyUnhada Vichar".

The 3rd paper was presented by Ms. Nadhra Shahbaz, Associate Professor, History of Art, LUMS, Lahore on "Baba Guru Nanak in History"

3rd Session: Dr. Mujahida Butt (Closing Remarks):

After her closing remarks he called the chairman, ETPB for vote of thanks.

Dr. Aamir Ahmed, (Chairman ETPB), congratulated on series of celebrations of Baba Guru Nanak's 550th birthday. He said that Islam and Sikhs believed in One God and on the equality of human being. He told the audience that Islam and Sikhism teach the good deeds and social works. It was true that Sikh-Muslim friendship was everlasting. The best example now a days was shown in Kashmir where Sikh and Muslims stood side by side with each other to face the Indian Army's atrocities. He prayed to God that may Sikh-Muslims friendship live forever. He announced that Kartarpur Corridor works continued with speed and hopefully would be completed on or before 11 October. He appreciated the Dyal Singh Research & Cultural

Forum efforts on successful conducting of the International Sikh Convention by its director.

At end of the convention, Dr. Mujahida Butt, HoD, Punjabi Department, Lahore College for Women University presented the closing remarks of International Sikh Convention.

The souvenirs and certificates were distributed among the participants of the convention by the Governor of Punjab, Ch. Mohammad Sarwar and all guests were served with Hi-Tea.

On the 2nd day, the 1st of September 2019, all the foreign participants were taken to their sacred places in Nankana Sahib and Sacha Sauda. On way back they visited the Faqir Khana Museum, which by far has the richest Sikh heritage collection.

On the 3rd day, the 2nd of September 2019, the Sikh related paintings exhibition held in the Governor House was inaugurated and visited by the visiting foreign Sikhs. In the afternoon, the exhibition was closed and arrangements made for the meeting with the PM of ONLY the foreign Sikh participants and selected Pakistani Sikhs.

480th JOTI JOT DAY OF GURU NANAK JI

Baba Guru Nanak Dev Ji, the first Guru and founder of Sikhism settled at Kartarpur Sahib in 1522 AD and remained there till his death in 1539. He did farming all these years with his own hands on his lands in addition to spiritual teachings. He impressed on his followers through personal example the importance of earning one's bread and butter with his own hands. The Gurdwara, known as Gurdwara Darbar Sahib, at this place has the privileged place in the Shrines of the Sikhs as it is said to have had been caused to be built by Baba Ji himself. Though the original one was washed away by the Ravi floods the present building was erected by Maharaja Ranjeet Singh at

the same place in the first half of the nineteenth century.

When Baba Ji died, as the myth goes, Muslims wanted to bury him in accordance with their rites but the non-Muslims wanted to cremate his body in line with the Hindu rituals. They compromised and did both the acts with his belongings as his body is believed to have disappeared in the meanwhile. Accordingly, there stands a 'marrhi' and a grave denoting both types of disposals of his body, in the premises of the Gurdwara.

The Joti Jot Day of the Baba Ji is observed with reverence every year when

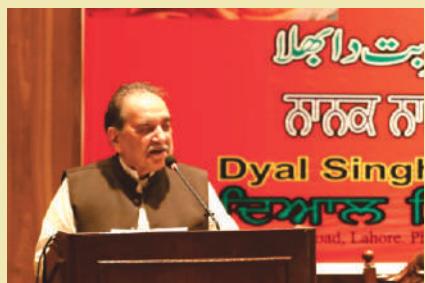

over Pakistan. This year was Baba Ji's 480th Death anniversary on which occasion a Semimar was arranged by DSRCF in its Dyal Singh Auditorium. It was attended by the Sikhs, students of Punjab University, Lahore College for Women University and many other scholars from different fields of life.

It may be pointed out that every year the Seminar used to be held at the site, Gurdwara Darbar Sahib, Kartarpur on 22 September 2019. However, due to technical reasons in view of ongoing works in connection with opening of the corridor it was the first time that the function of Joti Jot was held at Dyal Singh Auditorium, Dyal Singh Research and Cultural forum which was applauded by the audience and chief guest. Keeping in view his teachings and contacts with Muslims the subject for the seminar was chosen as: "Nanak Naam Charhdi Kalan Tereh Bhanay Sarbat da Bhala". The Chief Guest of the Seminar was Sardar Mahinder Pal Singh, Member Punjab Assembly (MPA) and Parliamentary Secretary of Human Rights and Minorities Affairs. Mr. Ihsan H. Nadiem, Director DSRCF acted as host of the Seminar, and started the proceedings with his

introductory remarks and the Welcome Address. Kalyan Singh Kalyan, Associate Professor, Punjabi Department, Government College University, Sardar Bishan Singh, Ex-Pardhan PSGPC, in addition to the Chief Guest, also spoke on the occasion. The research scholars from Lahore College for Women University also presented Research papers on the event. Seminar started with recitation from the Holy Quran by Hafiz Hafeez Ullah. The gist of the speeches delivered by the above-mentioned speakers is given in the following lines:-

Mr. Ihsan H. Nadiem, Director DSRCF welcomed all

the guests on the seminar. He spoke briefly on the teachings of the Guru Sahib while also touching upon his and the following Gurus' contributions towards Muslim-Sikh friendship and amicable relations throughout the history. He told the audience that it was a normal practice that Joti Jot Day was observed at Gurdwara

Darbar Sahib every year but now it was first time that this day was being observed at Dyal Singh Auditorium, Dyal Singh Research & Cultural forum with full religious reverence. He emphasized on the point that Sikhs and Muslims had the same conviction and belief in the Tauheed – Oneness of Allah. He said that it was the need of the hour that Sikhs and Muslims came still closer for peace in the world by combining their influence for eradicating terrorism and atrocities under different sponsors like India. He said that Guru Nanak Dev Ji did farming during the last 19 years with his own hands on his lands in addition to spiritual teachings. He impressed on his followers through personal example the importance of earning one's bread and butter with his own hands. He announced that now it was the need of the hour to strengthen the Sikh-Muslim relations. He gave example of India which had occupied the Kashmir by force and even locked down on normal life of its more than 8 million people. He told the audience that Brahman tried to eradicate the Sikhi and Punjabi language from Hindustan. He further said that if we wanted to survive it was imperative to forestall the

Brahman conspiracies. He said that it was blessings of Gurus and Sufis that both nations, Muslim and Sikh, always kept themselves well bonded and played vital role for peace and prosperity for the region. At the end, he said that they were trying hard to bring closer both the religious entities through highlighting their shared history and culture.

The following research scholars presented their research papers at the seminar on the topics related to the theme of the Seminar:

1. Ms. Satwant Kaur, Research Officer in Punjabi Department at Lahore College for Women University, presented the paper on topic of "Baba Nanak Da Joti Jot"
2. Dr. Mariam Sarfraz, Associate Professor in Punjabi Department at Lahore College for Women University, presented paper on the topic of "Baba Guru Nanak Dey Tauheedi Tey Samaj Sadhar Vichar"
3. Dr. Saima Batool, Associate Professor in Punjabi Department at Lahore College for

Women University, presented paper on the topic of "Baba Guru Nanak, Vichaar te Parchaae."

Dr. Amjad Chisti, also thanked

the audience to gather on the such a memorable day when Baba Guru Nanak left this mundane world but conveyed the message of peace and love for the whole of mankind. He further told that the life of Guru Nanakji gave the message of brotherhood, humanity and amity to the mankind. He said that Kartarpur Sahib was the holy place for all the Sikh Yatrees as Guru Nanak Dev Ji spent here his last 18 years. When Baba Ji died, Muslims wanted to bury him in accordance with their rites but the non-Muslims wanted to cremate his body in line with the Hindu rituals. They compromised and did both the acts with his belongings as his body was believed to have disappeared in the meanwhile. Accordingly, there stood a 'marrhi' and a grave denoting

both the disposals in the premises of the Gurdwara. He told the audience that Guru Nanak DevJi spread message of peace to all the religions whether Islam, Christianity, Judaism or Hinduism.

Kalyan Singh Kalyan, Associate Professor, Government College University, Lahore, welcomed

all the guests and speakers on the occasion of Joti Jot Day at Dyal Singh Auditorium. He congratulated those who attended such splendored Joti Jot Seminar at Dyal Singh Auditorium. He said that Guru Nanak would always be remembered in the history of humankind as he preached peace, love and humanity to all over this globe. Guru's Message of love was beyond the religious, sects, races etc. He said Guru Nanak always preached to worship only one God. He said Guru Nanak was the best researcher at that time. He briefed that Guru Nanak collected verses of Sufis from 10th century to 15th century

which was most typical work of that time. Although all the material was collected by Guru Nanak Sahib yet it was sorted by Guru Gobind Singh Ji. He told that there were so many verses in Guru Granth Sahib which related to Quran. Although it was need of the time for the contemporary students of Punjabi to do research on Guru Granth Sahib and filled the space which was caused by not researching in this area.

Sardar Bishan Singh, Ex-Pardhan Pakistan Sikh Gurdwara Parbandhak Committee, welcomed all the

guests and speakers on the occasion of Joti Jot day at Dyal Singh Auditorium, Dyal Sirngh Research and Cultural Forum. He said that Guru Nanak always spread the message of love and peace to all the human beings. He said that today's topic was Sikhs' one of the best prayers from Guru Granth Sahib. He said that it was our everyday prayer. He said that Hindu Brahmins divided their own

religion, Hinduism, into four divisions. They created the highest caste to lowest caste and their works also divided by the caste-system. He said that Guru Nanak's best companion, Bhai Mardana Ji, belonged to Muslim religion. He said that Guru Nanak always preached the oneness of God. He said Guru Nanak travelled over the whole of the world to convey the message of peace, love and humanity. He said Guru Nanak gave the highest rank to women at that time when women were treated very crudely. Guru Nanak raised his voice against atrocities. He set the example of Langar Hall where everyone was fed without the discrimination of race, caste and religion. He said that we needed to strengthen and bond the Sikh Muslims relations. He also said that we must stand for the rights of plebiscite for the Kashmiris.

Mahinder Pal Singh, Member of Punjab Assembly (MPA) – Parliamentary Secretary of Human Rights, welcomed all

the guests and speakers and

thanked all the audience who attended the Joti Jot Seminar. He said that they always observed this day and in future would also observe it with full religious fervor. He also thanked the Director DSRCF to choose such beautiful topic which consisted the whole teachings of Sikhism. He said that he was the secretary of Human Rights and it was his responsibility to raise voice against the atrocities on human beings. He said that he felt so proud that he was selected out of 371 members for the Kashmir Committee. He said with deep sorrow that Hindustan made Kashmir as the world's biggest Jail and had kept it locked down from the last 50 days. He said that Guru Nanak Dev ji did farming all these years with his own hands on his lands in addition to spiritual teachings. He

impressed on his followers through personal example the importance of earning one's bread and butter with his own hands. He said with emotional touch that this land had to play the greatest role of Sikh Muslim relations. He said that Guru Nanak Dev Ji first and best companion was Bhai Mardana, who supported Guru Nanak at every stage. He said wherever Guru Nanak name came; Bhai Mardana was also mentioned at the same place. It was one of the facts that as Guru Nanak and Bhai Mardana were alive in hearts of Muslims and Sikhs, Islam and Sikhism also lived simultaneously.

After the Seminar the speakers, the chief guest and other guests to the Seminar enjoyed Hi-Tea in the Punjabi Hall.

© ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਫੌਰਮ-2019

- ਇਸ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਲੇਖ ਕੁਲੀ ਯਾਂ ਜੁੜਵੀ ਤੋਂ ਤੇ “ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰੰਗ” ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਖੋਜ ਪਰਖ ਦੇ ਮਕਸਦ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਸਕਦਾ ਹੈ।
- “ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰੰਗ” ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਮਜ਼ਾਮੀਨ / ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਰਗੀਆ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਇਦਾਰੇ ਦਾ ਮੁਤਾਬਕ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹਿਂ ਤੇ ਨਾ ਈ ਇਦਾਰਾ ਯਾਂ ਇਹਦੇ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਮਾ ਕਿਸੇ ਲਿਖਤ ਲਈ ਜ਼ਿਮੇਦਾਰ ਹੋਵੇਗਾ।
- “ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰੰਗ” ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਤੁਹਾਡੇ ਸੁਝਾ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ ਨੇ।

ਛਾਪਣ ਹਾਰ

ਇਹਸਾਨ ਐੱਚ ਨਦੀਮ, ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਡੀ.ਐਸ.ਆਰ.ਸੀ.ਐਫ

25- ਨਿਸਬਤ ਰੋਡ, ਲਾਹੌਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ

ਫੋਨ: (0092-42)37312080 ਫੈਕਸ: (0092-42)37232230

Email: dsref@yahoo.com

Web: www.dsref.org

www.flickr.com/photos/dsref

<https://www.facebook.com/groups/384939948282246/>

ਚੀਫ ਐਡੀਟਰ ਇਹਸਾਨ ਐੱਚ ਨਦੀਮ

ਐਡੀਟੋਰੀਅਲ ਅਸਿਸਟੈਂਟ
ਫੈਸਲ ਅਰਜ਼ਦ ਬੱਟ
ਇਮਰਾਨ ਅਹਮਦ

ਸਲਾਹ ਕਾਰ
ਪ੍ਰੋ. ਹਿਮਤ ਸਿੰਘ
ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ
ਡਾ. ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਢਿਲੂ
ਸ੍ਰ. ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ
ਡਾ. ਮੁਜਾਹਿਦਾ ਬੱਟ

ਮੁਲ: 500 ਰੁਪਏ
ਬਦਸ ਲਈ: 7 ਡਾਲਰ (ਅਮਰੀਕੀ)

ਤੱਤਕਰਾ

1.	ਸੰਪਾਦਕੀ	61
2.	ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀ ਗਾਇਨ ਵਿਧੀ ਤੇ ਇਤਹਾਸਕ ਪਿਛੋਕੜ	62
3.	ਸਿੱਧ-ਗੋਸਟਿ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਇੰਜੀ: ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਆਹੁਲਵਾਲੀਆ	75
4.	ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਡਾ. ਜਗਬੀਰ ਸਿੰਘ	81
5.	ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਲੋਕ ਵਿਵਹਾਰ ਪ੍ਰ. ਗੁਰਸਿਮਰਨ ਕੌਰ	89
6.	ਕਲਿ ਤਾਰਣ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਇਆ ਇੰਜੀ: ਮਨਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਿਆਸਪੁਰਾ	95
7.	ਕਸ਼ਮੀਰ ਵੱਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਵਾਰਤਾਲਾਈ ਯਾਤਰਾ - ਮਾਰਗ ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਰਨਾ	101
8.	ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਗੁਰੂ ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਗਿਆਸਪੁਰਾ	112
9.	ਸਬੈ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਣ ਕੋਇ ਨਾ ਦੀਸੈ ਬਾਹਰਾ ਜੀਓ!! ਅਜਾਮੇਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ	119
10.	ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ	127
ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ		
11.	ਇਨਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਸਿੱਖ ਕਰਨਵੈਨਸ਼ਨ	129
12.	ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ 24 ਸਤੰਬਰ 2019	136

ਸੰਪਾਦਕੀ

DSRCF ਏਸ ਗੱਲ ਤੇ ਫ਼ਖਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕਬਾਲ ਦੇ ਮਰਦ-ਏ-ਕਾਮਿਲ ਦੇ 550ਵੀਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਵਿਚ ਅਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਰਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। 2019ਈ. ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ DSRCF ਵੇਲੇ-ਵੇਲੇ ਨਾਲ ਸੈਮੀਨਾਰ ਅਤੇ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦਾ ਇਨਿਏਕਾਦ ਕਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਦਾ ਤਸਲਸੂਲ “ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰੰਗ” ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਵੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਲੇਖਾਂ ਰਾਹੀਂ ਏਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਵਿਚ ਅਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਏਸ ਗੱਲ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹਦਾ ਸਾਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਅਸੀਂ ਏਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਮ੍ਰਾਜ਼ੀਕ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਏ।

ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਜਿਕਰ ਜੋਗ ਹੈ ਜੋ 550ਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਮੌਕੇ DSRCF “ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰੰਗ” ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ “ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ” ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਵੀ ਲੇਖ ਛਾਪ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਏਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਵਿਚ ਐਤਕੀ ਦੇ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਲਿਪੀਆਂ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂਤੇ ਪੜ੍ਹਣਹਾਰ ਇਹਦੇ ਤੋਂ ਬਹੁਤਾ ਤੋਂ ਬਹੁਤਾ ਲਾਭ ਚੁੱਕ ਸਕਣ।

ਦੇਵਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ “Guru Nanak's Teaching - A Scientific Perspective” ਦੇ ਸਰਨਾਵੇਂ ਹੇਠ ਇੱਕ ਫਿਕਰ ਅੰਗੇਜ਼ ਲੇਖ ਰਾਹੀਂ ਏਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਵਿਚ ਅਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਖੋਜ ਇੱਕ ਸਾਇੰਸੀ ਤੇ ਆਲਮਗੀਰ ਪੈਗਾਮ “ਰੱਬ ਇੱਕ ਹੈ” ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਵੀ ਪੈਗਾਮ ਹੈ, ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਸਥਾਈ ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ‘A Page from the History of Punjab’ ਅਸੀਂ ਮਸ਼ਉਦੁਲਹਸਨ ਖੋਖਰ ਦਾ “Origin and Development of Sikh Coins” ਦੇ ਸਰਨਾਵੇਂ ਹੇਠ “Pakistan Archaeology” ਨੰਬਰ 23 ਵਿਚ ਛੱਪੇ ਲੇਖ ਦਾ ਚੁਣਾਉ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਹਦੇ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਤਾਲੀਮਾਤ ਦਾ ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਸਾਮ੍ਰਾਜ਼ੀਕ ਆਏਗੀ।

ਸਾਡੇ ਦੋਸਤ ਤੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘੇ ਦੇ ਮੁਡੱਫਿਕਾ ਹਾਮੀ, ਭਬੀਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਗੌਰਾਇਆ ਨੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਈ ਉਮਦਾ ਲੇਖ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਹਦਾ ਸਰਨਾਵਾਂ “The Sikh Monuments in Pakistan, Which a question that can Monument of Kartarpur bring peace between India and Pakistan” ਹੈ।

ਸਾਡੀ ਕਾਬਲ ਦੋਸਤ, ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ ਨੇ ਐਤਕੀ “ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀਆਂ ਦੀ ਗਾਇਨ ਵਿਧੀ ਤੇ ਇਤਹਾਸਕ ਪਿਛੋਕੜ” ਦੇ ਸਰਨਾਵੇਂ ਹੇਠ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਅਪਣਾ ਲੇਖ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅੱਡ ਸਾਡੇ ਸਹਿਕਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਆਹਲੁਵਾਲੀਆ, ਜਗਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਸਿਰਨ ਕੌਰ, ਮਨਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਿਆਸਪੁਰਾ, ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਰਨਾ, ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ, ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ ਨੇ। ਜਦਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ, ਡਾ. ਮਜ਼ਾਹਿਦਾ ਬੱਟ ਅਤੇ ਡਾ. ਸਾਇਮਾ ਬੜੂਲ ਜਿਹੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨੇ। ਸਾਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਡੇ ਪੜ੍ਹਣਹਾਰਾਂ ਲਈ ਗਿਆਨ ਦਾ ਖੜਾਨਾ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗਾ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀਆਂ ਦੀ ਗਾਇਨ ਵਿਧੀ ਤੇ ਇਤਹਾਸਕ ਪਿਛੋਕੜ

ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ

ਸਮੁਚੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਪੂਰਬੀ ਤੇ ਸਾਮੀ ਦੇ ਮੁਖ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਬੇਦੀ ਤੇ ਕਤੇਬੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਮਾਨਵਤਾ ਨੂੰ ਚਾਰ ਵੇਦ ਤੇ ਚਾਰ ਕਤੇਬ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਨਿਧਾਨ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਮੂਹ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਤੇ ਰਚਨਾ ਇਕ ਅਲੋਕਿਕ ਚਮਤਕਾਰਾਂ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਰਿਗਵੇਦ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਚਾਰ ਵੇਦ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਰਚਨਾ ਰਾਗ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸਾਮਰਵੇਦ ਦੇ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਮੰਤਰ ਗਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਹ ਮੰਤਰ ਰਾਗਬੱਧ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੁਧ ਧਰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਤ੍ਰਿਪਿਟਕ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਰਾਗਾਤਮਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਰਮਾਇਣ ਦਾ ਪਾਠ ਭਾਵੇਂ ਗਾ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਰਿਸ਼ੀ ਬਾਲਮੀਕੀ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਰਾਗ ਦਾ ਸੰਜੋਗ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਮੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗ੍ਰੰਥ ਤੋਰੇਤ, ਜ਼ਬੂਰ, ਇੰਜੀਲ, ਕੁਰਾਨ, ਅਵੇਸਤਾ ਆਦਿ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਕਿਸੇ ਪੈਰੰਬਿਰ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਰਾਗਬੱਧ ਵਿਧੀ ਸਾਹਿਤ ਨਹੀਂ

ਰਚਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰਬੀ ਤੇ ਸਾਮੀ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਕਾਵਿਕ ਸੰਗੀਤ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਇਲਾਹੀ ਕਲਾਮ ਨੂੰ ਰਾਗ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਕੁਝ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਰਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਇਕ ਸਰਬੋਤਮ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਰੂਪੀ ਉਚੇਰੀਆਂ, ਅਧਿਆਤਮਕ ਕਰਦਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਸੁਖਮਈ ਬਣਾਉਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਂਝ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਯੁਕਤ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਗੁਰਮਤਿ ਕੀਰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਬੁਝ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਯਹਦੀ ਧਰਮ, ਈਸਾਈ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੀ। ਪਰ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਇਹ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸੀ ਬਿਦਾਬਨ ਦੀਆਂ ਰਾਸਾਂ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਆਯੁਧਿਆਂ ਵਰਗੇ ਧਰਮ-ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿਚ ਭਜਨ ਕੀਰਤਨ ਆਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਵੈਸ਼ਨਵ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਭਗਤ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਭਜਨ ਮੰਡਲੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਦੱਖਣੀ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਦੇਵ ਦਾਪੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਵਯੁਕਤੀਆਂ

ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗਾ ਵਜਾ ਕੇ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਭਜਨ ਕੀਤਰਨ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਮੂਰਤੀ ਪੁਜਾ, ਦੇਵ ਪੁਜਾ, ਅਵਤਾਰ ਪੁਜਾ ਜਾਂ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਲਈ ਹੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਭਗਤ ਜੈਦੇਵ, ਸੂਰਦਾਸ, ਮੀਰਾ ਬਾਈ ਆਦਿ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਿਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਗੀਤ ਬੱਧ ਕਰਕੇ ਗਾਇਆ ਪਰ ਇਹ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਮੂਲ ਮਨੋਰਥ ਜਨਸਧਾਰਣ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬਾਨੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਲਈ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਇਕ ਨਵੀਨ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖ਼ਾਣ, ਇਸ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਮਰਯਾਦਾ ਬਨਣ ਤੇ ਪ੍ਰਥਾ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਰਾਗ ਦੇ ਰਸੀਏ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਗੋਂ ਇਕ ਮਹਾਨ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਰਾਗ ਬੱਧ ਰਚ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮਕਾਲੀਨ ਮਾਰਗੀ, ਦੇਸੀ ਤੇ ਭਗਤੀ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਗਹਿਰਾ ਅਧਿਐਨ ਤੇ ਪੂਰਨ ਗਿਆਨ ਸੀ, ਅਜਿਹਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਤੋਂ ਭਲੀਭਾਂਤ ਦਿੱਟਾਈ ਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਆਪ ਦਾ ਬਚਪਨ ਦਾ ਸਾਥੀ ਸੀ ਤੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨਾਲ ਮਿੱਤਰਤਾ ਆਪ ਦੀ ਸੰਗੀਤਕ ਰੁਚੀ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਸਮੇਂ ਗਾਇਨ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ, ਉਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਸਾਥੀ ਦੀ ਚੋਣ, ਰਾਬਾਬ ਵਰਗੇ ਗੰਭੀਰ ਸਾਜ਼ ਦੀ ਕਾਢ ਆਦਿ ਕੋਈ ਇਤਫਾਕ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਬਾਣੀ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸੁਮੇਲ

ਲਈ ਇਕ ਸਚੇਤ ਜਤਨ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਵਰਿਆਂ ਦੀ ਕਿਰਿਆਤਸਿਕਤਾ ਦੁਆਰਾ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਜਿਥੇ ਚਾਰ ਉਦਾਸੀਆਂ ਕੀਤੀ ਉਥੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਰਤਨ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਕੇ ਚਾਰ ਕੀਰਤਨ ਚੋਕੀਆਂ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ਚੋਕੀ, ਚਰਨ ਕਮਲ ਦੀ ਚੋਕੀ, ਸੇਦਰ ਦੀ ਚੋਕੀ, ਕਲਿਆਣ ਦੀ ਚੋਕੀ (ਗੁਰਮਤ ਸੁਧਾਖਰ) ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ, ਭਾਈ ਸਹਿਯਾਦਾ, ਜਸਾਦਾ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਾਮ ਜੱਪਣ, ਵੰਡ ਛਕਣ, ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੇਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਕਰਕੇ ਇਕ ਨਵੀਨ ਪੱਧਰੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ, 20 ਸੁਧੀ ਰਾਗਾਂ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਨਰ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਰੱਚ ਕੇ ਉਚਾਰ ਕੇ ਗਾ ਕੇ ਸੰਗੀਤਮਈ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦਿਖਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਜਿਸ ਨਵੀਨ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ, ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਮੌਲਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ, ਸੁਧੀ ਰਾਗਾਂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਨਵੀਨ ਮੌਲਿਕ ਰਾਗਾਂ ਉਪਰ ਅਧਾਰਿਤ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਧਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ। ਸਿਰੀ, ਮਾੜ, ਗਉੜੀ, ਆਸਾ, ਗੁਜਰੀ, ਵਡਹੰਸ, ਸੋਰਠਿ, ਧਨਾਸਰੀ, ਤਿੱਲੰਗ, ਸੂਹੀ, ਬਿਲਾਵਲ, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਾਚੁ, ਤੁਖਾਰੀ, ਕੇਦਾਰਾ, ਭੇਰਉ, ਬਸੰਤ, ਸਾਰੰਗ, ਮਲਾਰ, ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮੁੱਖ ਰਾਗਾ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗਉੜੀ ਰਾਗ ਜੋ ਗੋੜ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਗੀ, ਗਉੜੀ ਦੱਖਣੀ, ਗਉੜੀ ਚੇਤੀ, ਗਉੜੀ ਬੇਰਗਾਣ, ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ, ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ ਦੀਪਕੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਉਥੇ ਆਸਾ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਸਾ ਕਾਫੀ ਤੇ ਬਸੰਤ ਹਿੰਦੋਲ, ਸੂਹੀ, ਕਾਫੀ,

ਮਾਰੂ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਚ ਵੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਸਟਾਇਲ ਨੂੰ ਵੀ ਅਪਣਾਇਆ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਪੱਧਤੀ ਦੇਰਾਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਵਡਹੰਸ ਦੱਖਣੀ, ਬਿਲਾਵਲ ਦੱਖਣੀ, ਰਾਮਕਲੀ ਦੱਖਣੀ, ਮਾਰੂ ਦੱਖਣੀ, ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਦੱਖਣੀ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇਣ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਬਿਭਾਸ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੋਸਮਾਂ ਬਿਆਚਾਰ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਕੂਲ ਬੈਠ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੁਤਾਂ ਦੇ ਰਾਗ ਜਿਵੇਂ ਬਸੰਤ ਮਲਾਰ (ਬਰਸਾਤ ਰੁਤ), ਤੁਖਾਰੀ (ਸਰਦ ਰੁਤ) ਵੱਖ ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਜਿਵੇਂ ਮਾਝ (ਮਾਝੇ ਜਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਇਲਾਕੇ ਦੇ), ਗਉੜੀ ਗੋੜ ਦੇਸ਼, ਤਿੱਲੰਗ (ਸਰਹੱਦੀ), ਆਸਾ (ਪਾਕਪਟਨ, ਆਸਾ ਦੇਸ਼) ਅਤੇ ਸੋਰਠਿ (ਸਰਾਸਟ) ਅਤੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਜਿਵੇਂ ਮਾਰੂ (ਜੋਸ), ਵਡਹੰਸ ਸੂਹੀ (ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ), ਬਿਲਾਵਲ (ਖੁਸ਼ੀ) ਭੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਗਾਇਆ ਅਤੇ ਲਿਖਿਆ ਜਿਵੇਂ ਬਸੰਤ ਤੇ ਹਿੰਦੇਲ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਤਪਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੇਲ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਉਲਾਰਪਨ ਘਟਾ ਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਜਾਤੀ ਦੇ ਰਾਗ ਵੀ ਵਰਤੇ ਤੇ ਮੁਸਲਿਮਾਨਾਂ ਦੇ ਵੀ ਜਿਵੇਂ ਰਾਮਕਲੀ ਜੋਗੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਿਆ ਰਾਗ ਹੈ। ਮਾਝ ਖਾਲਸ ਪੰਜਾਬੀ ਰਾਗ ਹੈ। ਗੁਜਰੀ ਗੁਜਰ ਲੋਕ ਦਾ ਹੈ, ਬਸੰਤ, ਮਲਾਰ, ਸਾਰੰਗ ਤੇ ਸੂਹੀ ਮੋਸਮੀ ਰਾਗ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਰਾਗ ਆਪ ਕਰਕੇ ਕੌਮੀ ਇਕਠਾਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਿਮਾਨ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਰਲ ਕੇ ਗਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਥਾਨ

ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਸਥਾਨ ਰਾਗ ਆਸਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਸ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਸੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਸੰਗੀਤ ਵਿਧਾਨ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸ਼ਾਸਤਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਤੇ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਉੰਨ੍ਹਾਂ ਜਪੁਜ਼ੀ, ਸੋਦਰੂ, ਸੋਹਿਲਾ, ਪਦੇ, ਵਾਰਾਂ, ਛੰਦ, ਪਹਰੇ, ਪੱਟੀ, ਕਾਫ਼ੀ, ਬਾਰਾਮਾਹ ਥਿਤੀ, ਕੁਚਜੀ, ਸੁਚੱਜੀ, ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ, ਅਲਹੁਣੀਆਂ, ਆਰਤੀ, ਸਲੋਕ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਰਬਾਬ ਨਾਲ ਗਾਇਨ ਕਰਕੇ ਕੀਤੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਹੈ:-

ਉੰਨ੍ਹਾਂ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ :

ਉੰਨ੍ਹਾਂ ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਰਚੀ ਹੋਈ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਆਏ ਸ਼ਬਦ 'ਦੱਖਣੀ' ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਦੀ ਦੱਖਣੀ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਹੈ। ਰਾਮਕਲੀ ਦੱਖਣੀ 'ਰਾਗਣੀ' 'ਰਾਮਕਲੀ' ਦੀ ਇਕ ਕਿਸਮ ਹੈ। ਉੰਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਓਮ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਰਖਿਆ ਕਰਨਾ, ਬਚਾਉਣਾ, ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋਣਾ, ਫੈਲਣਾ ਹੁੰਦਾ ਆਦਿ, ਉੰਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦ ਸਭ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਬੋਧਿਕ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਉੰਨ੍ਹਾਂ ਧੁਨਿ ਦੇ ਵੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਭਿੰਨ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਤੇ ਸ਼ਿਵ ਮਨ ਕੇ ਉੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਦੈਵ ਰੂਪ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ ਪਰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਉੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਢ ਵਿਚ ਦੈਵ ਰੂਪ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ ਪਰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਉੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਢ ਵਿਚ 'ਇਕ' ਲਿਖ ਕੇ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਰਤਾਰ ਇਕ ਹੈ।¹ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਸਾਰੇ

ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰ ਵਿਸਥਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੂਲ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਕਤੀਆਂ ਰਹਾਓ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜ਼ੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਵੇਸੈ ਹੀ ਉਅੰਕਾਰ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾ ਅਤੇ ਪੰਡਤਾ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਰੂਪਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਹ ਰਚਨਾ 54 ਪਉੜੀਆਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ ਇਹ ਬਾਣੀ 52 ਅੱਖਰ ਲੈਕੇ ਪੱਟੀ ਦੀ ਤਰਜ ਉਤੇ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਦੋ ਪੰਕਤੀਆਂ 'ਰਹਾਉ' ਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਉਪਰੋਕਤ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹਨ ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇਹ ਬਾਣੀ 398 ਪੰਕਤੀਆਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ ਸੋ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਦੀ ਰਚਨਾ 'ਅਨੰਦ' ਵਾਰਾ ਇਹ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਿਰੋਲ ਪਉੜੀ ਰੂਪਦੀ ਧਾਰਣੀ ਹੈ। 'ਅਨੰਦ' ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਨੰਦ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਉਪਰ ਵਿਸਥਾਰ ਸਾਹਿਤ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਉਅੰਕਾਰ ਬਾਣੀ ਦਾ ਰਸ਼ਨਿਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦੇਵ-ਨਾਗਰੀ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਨੇਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਕੀਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 'ਪੱਟੀ' ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਆਈ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੀ ਪੂਰਵਜ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਨਿਵੇਕਲਾਪਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਵਰਣਮਾਲਾ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਰਨਮਾਲਾ ਦੇ ਅੱਖਰ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਵੀਕਾਰਦੀ ਸਗੋਂ ਬਾਣੀਕਾਰ ਵਲੋਂ ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਅੱਖਰ ਕ੍ਰਮ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।²

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ਪਦਿਆਂ ਉਤੇ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਛੰਦ ਦੇ ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ

ਠੋਸਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਹਾਂ ਦੋਹਰਾ, ਚੋਧਈ, ਦਵਈਆਂ, ਨਿਸੇਨੀ, ਚਦਾਣ ਰਾਧਿਕਾ ਆਦਿ ਕੁਝ ਕੁ ਛੰਦਾਂ ਦੇ ਲੱਛਣਾ ਦੇ ਸਰੂਪ ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਤੁੱਕ ਵਿੱਚ ਘਟੋ ਘਟੋ 13 ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ 16 ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੇਂਦਰੀ ਬਿੰਦੂ ਹੀ ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਉਅੰਕਾਰ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਅੰਕਾਰ ਭਾਰਤੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਉਅੰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਰਾਹੀਂ ਵਿਰਾਟ ਸੱਤਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸਰੂਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਅੰਕਾਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਾਂਗ ਨਿਰੋਲ ਪਉੜੀ ਰੂਪ ਦੀ ਧਾਰਣੀ ਹੈ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਉਅੰਕਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਇਸ ਤੱਥ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਅਨੁਰੂਪ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਸਾਧ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ, ਉਥੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰਾਵਿਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੇਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।³ ਸੋ ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਬਾਣੀ ਉਅੰਕਾਰ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਬਾਣੀ ਵਾਂਗ ਸਰਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰਨ ਦਾ ਪੁਰਾਤਨੀ ਵਿਧੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਇਕ ਮਿਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਉਅੰਕਾਰ ਬਾਣੀ:- ਉਅੰਕਾਰਿ ਬ੍ਰਹਮਾ ਉਤਪਤਿ। ਉਅੰਕਾਰ ਕੀਆ ਜਿਨਿਚਿਤਿ।

ਉਅੰਕਾਰਿ ਸੈਲ ਜੁਗ ਭਏ। ਉਅੰਕਾਰਿ ਬੇਦ ਨਿਰਪਏ।

ਸੁਣ ਪਾਛੇ ਕਿਆ ਲਿਖੋ ਜੰਜਲਾ ਲਿਖੋ ਰਾਮ
ਨਾਮ ਗੁਰਸੁਖ ਗੋਪਾਲਾ (ਰਹਾਉ)
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 929-30)

ਆਰਤੀ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ :

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ
ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਆਰਤੀ ਗਾਇਨ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ
ਸੰਕਲਪ ਵਿਚੁਧ ਨਵੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਾਲੀ
ਆਰਤੀ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜੋ ਹਰ ਸਮੇਂ
ਬੁਹਿੰਡ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।⁴
ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਗਨ ਨੂੰ ਥਾਲ, ਚੰਦ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਦੀਵੇ,
ਤਾਰਾ ਮੰਡਲ ਨੂੰ ਮੋਤੀ, ਮਿਡਿਆਲਮ ਨੂੰ ਧੂਪ,
ਪਵਣ ਨੂੰ ਚਵਰ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਬਨਸਪਤੀ ਨੂੰ
ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। 'ਆਰਤੀ'
ਪੂਜਾ ਅਗਾਧਾ ਦੇ ਗੀਤ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
ਆਰਤੀ ਦੀ ਵਿਉਂਤਪਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦ
'ਅਗਤਿਕ' ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ
ਕਿਸੇ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਅੱਗੇ ਜਾ ਪੂਜਨੀਕ
ਹਸਤੀ ਸਾਹਮਣੇ ਖਲੋ ਕੇ ਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪੂਜਾ
ਕਰਨੀ ਹੈ। ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਰਤੀ ਇਕ ਗੀਤ
ਪੱਧਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਹੈ।
ਇਸ ਪੱਧਤੀ ਨੂੰ ਸਰਗੁਣ ਜਾਂ ਰੂਪ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ
ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਹਤਵ ਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।
ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਭਗਤ
ਪੰਨਾ, ਰਵਿਦਾਸ, ਸੈਣ, ਪੀਪਾ ਆਦਿ ਨੇ ਵੀ
ਆਰਤੀ ਸਬੰਧੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੇ
ਹਨ। ਸੰਤਾਂ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਨਾਥ
ਜੋਗੀਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਨੇ
ਗੋਰਖ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਆਰਤੀ
ਲਿਖੀ ਹੈ⁶ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਰਤੀ
ਸਬੰਧੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ, ਭਗਤ ਰਵੀਦਾਸ,
ਭਗਤ ਸੈਣ ਤੇ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦਰਜ
ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਆਰਤੀ ਕਾਵਿ ਰੂਪ

ਰਾਹੀਂ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਆਰਤੀ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਨੂੰ
ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸੰਕਲਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ
ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਰਤੀ
ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਭਗਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੀ
ਸਮੱਗਰੀ ਨਿਰਮਲ ਭਾਵਨਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ
ਦੇ ਆਰਤੀ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦੋ
ਸਰੂਪਾਂ ਨਿਰਗੁਣ ਅਤੇ ਸਰਗੁਣ ਦਾ ਗਿਆਨ
ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਆਰਤੀ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ
ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੂਰਬ ਦੀ
ਉਦਾਸੀ ਸਾਲ 1510ਈ. ਨੂੰ ਜਗਨਨਾਥ ਪੁਰੀ
ਵਿਚ ਵੈਸ਼ਨਵ ਬ੍ਰਹਮਣ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਮੰਦਰ
ਵਿਚ ਠਾਕੁਰ ਦੀ ਮੁਰਤੀ ਅੱਗੇ ਸ਼ਾਮ ਸਮੇਂ
ਥਾਲ-ਦੀਵਿਆਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਵਾਲੀ ਕੀਤੀ
ਗਈ ਆਰਤੀ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ
ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਕਿਰਿਆ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।
ਆਰਤੀ ਦੀ ਸੀਮਤ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ
ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਦੀ ਸਿਰਜੀ ਸਮਗਰੀ, ਜੋ
ਨਿਰੰਤਰ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਦੀ ਆਰਤੀ ਕਰ ਰਹੀ
ਹੈ, ਦੀ ਗਿਆਨ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ
ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਦੇ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਸਰਗੁਣ
ਸਰੂਪ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਇਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਦੀ
ਪੂਜਾ ਭਗਤੀ ਲਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ
ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ :-
ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੧ ਆਰਤੀ
ਗਗਨ ਮੈਂ ਥਾਲੁ ਰਵਿ ਚੰਦ ਦੀਪਕ ਬਨੈ
ਤਾਰਿਕਾ ਮੰਡਲ ਜਨਕ ਮੋਤੀ।
ਧੂਪ ਮਲਾਨਾਲੋ ਪਵਣੁ ਚਵਰੋ ਕਰੇ,
ਸਗਲ ਬਨਰਾਇ ਫੁਲੰਤ ਜੋਤੀ ॥੧॥
ਕੈਸੀ ਆਰਤੀ ਹੋਇ ਭਵਖੰਡਨਾ ਤੇਰੀ ਆਰਤੀ ॥
ਅਨਹਤਾ ਸ਼ਬਦ ਵਾਜੰਤ ਭੇਰੀ (ਰਹਾਉ) ॥
(ਪੰਨਾ 663)

ਸੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਇਹ ਬਾਣੀ ਆਪਣੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਵੀਨ ਛੰਦ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਤੁਕਾਂ ਰਾਗਾਤਮਿਕ, ਲੈਅਤਮਿਕ, ਭਾਵ ਮੰਡਲ ਉਸਾਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਰਤੀ ਇਕ ਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਧਤੀ ਨੂੰ ਸਰਗੁਣ ਜਾਂ ਸਾਕਾਰ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਗਾਇਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕੇਵਲ 12 ਪੰਕਤੀਆਂ ਹਨ ਚਉਪਦਿਆਂ ਅਧੀਨ ਆਉਣ ਵਾਲੀ 'ਆਰਤੀ' ਨਾਮ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਚਾਰ ਪਦੇ ਹਨ। ਰਾਗਾਉ ਵਾਲੀਆਂ ਦੋ ਪੰਕਤੀਆਂ, ਜੋ ਇਸ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਦਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ।⁷ ਸੋ ਇਸ ਦਾ ਗਾਇਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਨ ਪਰੰਪਰਿਕ ਮਰਿਯਾਦਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਆਰਤੀ ਸਿਰਲੇਖ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਰਾਗਾਉ ਅੰਕ ਅਤੇ ਅੰਤਰੇ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਹਨ ਆਰਤੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਗੁਰੂ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਵਜੋਂ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ ਵਜਾ ਕੇ ਸਮੂਹ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੋਥਾ ਹੈ। ਆਰਤੀ ਦੀ ਚੌਕੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਰਦਾਸੀਏ ਵਲੋਂ, ਸਭ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅਗਲੀ ਚੌਕੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਆਰਤੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਜਿਆਦਾਤਰ ਕਹਿਰਵਾ ਤਾਲ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਵੈਯਾ ਦਾ ਗਾਇਨ ਖੇਮਟਾ ਤਾਲ ਵਿਚ ਕਰਕੇ ਦੋਹਰਾ ਦਾਦਰਾ ਤਾਲ ਵਿਚ ਪਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੋਹਿਲਾ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ :

'ਸੋਹਿਲਾ' ਮੰਗਲਮਈ ਅਨੰਦ ਦਾ ਗੀਤ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਖੁਸ਼ੀ, ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵਜੋਂ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾ ਤੋਂ

ਹੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਭੈ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇੰਤਜਾਰ, ਉਸ ਮਾਲਕ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੁਹਾਗ ਗੀਤ ਨੂੰ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਦੀਵੀ ਸੁੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਗੀਤ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਦੀ ਪਰੋਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਸੋ ਸੋਹਿਲਾ ਦਾ ਮੂਲ ਸੰਬੰਧ ਸੋਹਰ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੋਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚ ਸੋਹਰ ਨੂੰ ਸੋਹਿਲਾ ਤੇ ਸੋਹਿਲੇ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋਹਰ ਉਹ ਮੰਗਲਮਈ ਗੀਤ ਹਨ ਜੋ ਬੱਚੇ ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।⁸ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਛੇ ਦਿਨ ਤੇ ਬਾਰਵੇਂ ਦਿਨ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਰਿਸਤੇਦਾਰਨਾ ਸੋਹਿਲਾ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਇਸ ਮੰਗਲਮਈ ਗੀਤ ਨੂੰ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੇ ਵੀ ਗਾਉਣ ਦਾ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਤੇ ਮੰਗਲਮਈ ਸਬਦ ਗਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸਾਹਾ ਸੁਧਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਘਰ ਘਰ ਸੱਦਾ ਪੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਿਲ ਕੇ ਤੇਲ ਚੜਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਲਈ ਦਿਨ ਮਿਥਨਾ, ਸਾਹਾ ਲਿਖਨਾ ਇਹ ਸਭ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਮੌਕੇ ਇਸ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਹ ਸੁਹਾਗ ਗੀਤ ਵੀ ਹੈ। ਸੋ ਸੋਹਿਲਾ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਵਿਆਹ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸੋ ਸੋਹਿਲਾ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਸੰਦਰਭ ਵਿਆਹ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰ ਇਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਆਤਮਿਕ ਮੇਲ ਵਲ ਵਧੇਰੇ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਹਰ ਪਦੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਤੁਕਾਂ ਦੂਜੀ ਪੰਕਤੀ ਨਾਲ ਮਿਲਣਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸੰਗੀਤਕ ਲੈਅ ਉਪਜਦੀ ਹੈ। ਗਾਉਂਦੇ

ਜਾਂ ਲੈਅ ਵਿਚ ਪੜਦੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਵਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਅਗੰਮੀ ਸੰਗੀਤਕ ਸੁਰ ਵਿਚ ਇਕਸੁਰ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

੧ੰਜਿੰਡਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ।

ਸੋਹਿਲਾ ਰਾਗੁ ਗਉੜੀ ਦੀਪਕੀ ਮਹਲਾ ੧
ਜੈ ਘਰਿ ਕੀਰਤਿ ਆਖੀਐ ਕਰਤੇ ਕਾ ਹੋਇ
ਬੀਚਾਰੋ ।

ਤਿਤ ਘਰਿ ਗਾਵਹੁ ਸੋਹਿਲਾ ਸਿਵਰਿਹੁ ਸਿਰਜਣ
ਹਾਰੋ ਤੁਮ ਗਾਵਹੁ ਮੇਰੇ ਨਿਰਭਉ ਕਾ ਸੋਹਿਲਾ
ਹਉ ਵਾਰੀ ਜਿਤੁ ਸੋਹਿਲੇ ਸਦਾ ਸੁਖੁ
ਹੋਇ ॥ (ਰਹਾਉ) ॥ (ਪੰਨਾ 12)

ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀ :

ਗੋਸਟਿ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ 'ਗੋਸਠ' ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਗਉਆਂ ਦੇ ਠਹਿਰਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਗੋਸਾਲਾ ਜਾਂ ਗਉਆਂ ਦਾ ਇਕੱਠਾ। ਗੋਸਟਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗੋਸਟੀ ਤੋਂ ਸਭਾ, ਮਜ਼ਲਿਸ, ਇਕੱਠਾ, ਅਸੈਬਲੀ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਸਮੂਹ, ਮਿਤਰ ਮੰਡਲੀਆਂ ਆਦਿ ਦੇ ਅਰਥ ਦੀ ਵੀ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। 'ਗੋਸਟਿ' ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਭਾਵ ਗਲਬਾਤ, ਵਾਰਤਾਲਾਪ, ਗਿਆਨ ਚਰਚਾ, ਮੰਤਰੀ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ, ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਹਿਸ, ਇਕੱਤਰਤਾ, ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਹੈ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਹ ਪਦ ਸਚ ਦੇ ਨਿਰਣੈ ਪ੍ਰਥਾਏ ਜੋ ਚਰਚਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਅਰਥ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ ਦਾ ਅਰਥ ਹੋਇਆ ਸੱਚ ਦੇ ਨਿਰਣੈ ਲਈ ਉਹ ਚਰਚਾ ਜੋ ਸਿਧਾਂ ਨਾਲ ਅਚਲ ਵਟਾਲੇ ਹੋਈ ਉਸ ਚਰਚਾ ਦੀ ਪੋਖੀ¹⁰ ਸੋ ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ ਦਾ ਅਰਥ ਸਿਧਾਂ ਨਾਲ ਹੋਈ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਇਤਹਾਸ ਪੜਨ ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ

ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਗੋਸਟਿ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਰਹਮਾਇਣ ਅਤੇ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦੇ ਮਹਾ ਕਾਵਾਂ ਵਿਚ ਗੋਸਟਾਂ ਤੇ 'ਗੋਸਟੀ ਤੱਤ' ਹਰ ਥਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਉਪਨਿਸ਼ਦ, ਪੁਰਾਣ ਆਦਿ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਗੋਸਟਾਂ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪਹਨ। 'ਸੁਕਰਾਤ' ਅਤੇ 'ਪਲੈਟੋ' ਦੀਆਂ ਗੋਸਟਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮਹਾਤਮਾ ਬ੍ਰਾਂਥ ਦੀਆਂ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਕਈ ਗੋਸਟਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਈਸਾ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਿਉਰੇ ਤੋਂ ਕਈ ਗੋਸਟਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਰਜਨਾਂ ਗੋਸਟਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਅਪੰਨੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆਂ ਜਾ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੱਤ-ਗੋਰਖ ਗੋਸਟਿ, ਮਛੰਦਰ-ਗੋਰਖ ਗੋਸਟਿ, ਮਛੰਦਰ-ਰਤਨਨਾਥ ਗੋਸਟਿ, ਗੋਰਖ-ਕਬੀਰ ਗੋਸਟਿ, ਸ਼ਿਵ ਗੋਰਖ ਗੋਸਟਿ ਆਦਿ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।¹¹

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ 'ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ' ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਗੋਸਟਿ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਆਪਣੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ਇਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਯੋਗਮੱਤ ਦਾ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕ ਨਵੀਨ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਦੌਦੇ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਧਰਮ ਦੇ ਅਨੁਆਈਆਂ ਨਾਲ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਤਰਕ ਵਿਤਰਕ ਹੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਯੋਗਮੱਤ ਤੇ ਸਿਧਾਂ ਜ਼ੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਉਤੇ ਹੋਏ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਿਗਿਆਸੂਆਂ ਲਈ ਆਪ 'ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਸੋ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਸਾਰੰਸ਼ 'ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ' ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜੋਕਾ ਯੁਗ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਯੁਗ ਹੈ ਸਿੱਧਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਵਾਦ ਦੇ ਰੂਪ

ਵਿਚ ਹੋਈ ਗਲਬਾਤ (ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਸਿੱਧਾਂ ਲਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਗੋਸਟਿ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਵੇਕਲੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸੰਗੀਤਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਕਰਦੀ ਇਹ ਰਚਨਾ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ ਜੋ ਯੋਗੀਆਂ ਦਾ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਰਾਗ ਹੈ ਪੁਰਾਤਨ ਹੈ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਗ ਹੈ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਵੇਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗਾਇਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਾਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਅਠਾਰਵਾਂ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਗਾਇਨ ਤੁਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਢੋਲਕੀਆਂ, ਸੈਣੀਆਂ, ਖੜਤਾਲਾਂ ਨਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦਰਜ ਇਹ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀ ਦੇ ਕੁਲ 73 ਪਦੇ ਜਾਂ ਪਉੜੀਆਂ ਦਰਜ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੋ ਪੰਕਤੀਆਂ ਰਹਾਉ ਦੀਆਂ ਦਰਜ ਹਨ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਛੰਦ ਪੱਖੋਂ ਦੋਹਿਗਾ, ਚੋਈ ਅਤੇ ਦਵਈਆ ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਾਧੂ ਮਾਤ੍ਰਾਵਾਂ ਵੀ ਵਰਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੰਗੀਤਕ ਅਵਸ਼ਕਤਾ ਕਾਰਨ ਹੋਈ ਹੈ। ‘ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ’ ਦੀ ਸੈਲੀ ਇਕ ਸੁਹਜ-ਭਰਪੂਰ ਸੰਗੀਤਕ ਸੈਲੀ ਹੈ।¹² ਇਹ ਸਹਜ ਸਧਾਰਣ ਕਿਸਮ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅਲੋਕਿਕ, ਦੇਵੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਹੈ।

ਸੁਚੱਜੀ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀ :

‘ਸੁਚੱਜੀ’ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀ ਦੇ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹਨ, ਚੰਗੇ ਆਚਾਰ ਵਾਲੀ ਇਸਤਰੀ।

ਜਿਸ ਉਪਰ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠਾਂ ਹਰੀ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਹੁਕਮੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇਸ ਸੁਲੱਖਣੀ ਮਾਰ ਦੇ ਰੂਪਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਇਸਤਰੀ ਸਦਾ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਇਸਤਰੀ ਗੁਣਵੰਤੀ ਹੈ। ਸੁਹਾਗਣ ਹੈ।¹³ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ‘ਸੁਚੱਜੀ’ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੁਚੱਜੀ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀ ਨਾਮ ਪੱਖੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਮੁਹਾਵਰੇ ਦੀ ਰੰਗਤ ਰਖਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਖਾਸੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਰੰਗਤ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਸੂਹੀ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਹ ਰਚਨਾ ‘ਸੁਚੱਜੀ’ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਹੰਦੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਚੌਥੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਕਾਰ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਹ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੁਲ ਦਸ ਪੰਕਤੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਤੁਕਾਂ ‘ਜੀਉ’ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਕਾਵਿ-ਲੈਅ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਸੰਗੀਤਾਤਮਿਕ ਹੋ ਗਈ। ਇਹ ਰਚਨਾ ਕਾਵਿ-ਕਲਾ ਪੱਖੋਂ ਉੱਤਮ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਛੰਦ ਦੀਆਂ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਸਗੋਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਵੱਧ ਘੱਟ ਹੋਣ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਬਦ ਚੋਣ ਕਮਾਲ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਪੂਕੜੀ ਹੈ, ਤੇ ਸੈਲੀ ਉਪਦੇਸ਼ਾਤਮਿਕ ਹੈ, ਸੰਗੀਤਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀ ਰਾਗ ਸੂਹੀ ਵਿੱਚ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਪੁਰਾਤਨ ਹੈ।

ਸੂਹੀ ਮਹੱਲਾ ੧ ਸੁਚੱਜੀ

ਜਾਂ ਤੂ ਤਾ ਸੈਂ ਸਭ ਕੇ ਤੂ ਸਾਹਿਬੁ ਮੇਰੀ ਰਾਮਿ ਜੀਉ
ਤੁਧ ਅੰਤਰਿ ਹਉ ਸੁਖਿ ਵਸਾ ਤੂ ਅੰਤਰਿ
ਸਾਬਾਸਿ ਜੀਉ ॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ 762)

ਕੁਚਜੀ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀ :

ਸੂਹੀ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ
ਰਚਨਾ ਕੁਚਜੀ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ
ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ। 'ਕੁਚਜੀ' ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ
ਹੈ ਬੁਰੇ ਆਚਾਰ ਵਾਲੀ ਇਸਤਰੀ¹⁴ ਸੀਰਬਕ ਦੇ
ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਰਚਨਾ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਮੁਹਾਵਰੇ ਦੀ
ਰੰਗਤ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਲੋਕਗੀਤ
ਅਤੇ ਅਖਾਊਂਤਾਂ ਕੁਚਜੀ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ
ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਚਜੀ ਨਾਂ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ
ਲਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਰੇਰਨਾ ਸਰੋਤ
ਇਹ ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਰੂਪਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ
ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਲਹਿੰਦੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੈ।
ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪਤੀ-ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਤੋਂ ਵਿਛੜੀ
ਹੋਈ ਜੀਵਾਤਮਾ ਨੂੰ ਬੁਰੇ ਆਚਾਰ ਵਾਲੀ ਇਸਤਰੀ
ਦੇ ਰੂਪਵਿੱਚ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।¹⁵

ਕੁਚਜੀ ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ
ਪਤੀ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਚੱਜ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਗੁਰਮਤਿ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਚਜੀ ਨੂੰ
ਮਨਮੁਖ ਜੀਵਾਤਮਾ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਜਾ
ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੁਚਜੀ ਰਚਨਾ ਰੂਪਆਕਾਰ ਪੱਖੋਂ
16 ਪੰਕਤੀਆਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ
ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ 'ਜੀਉ' ਤੁਕਾਂਤ ਸਾਂਝਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ
ਸਾਰੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਤੋਲ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ
ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਕਰਤਾ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਮੁੱਖ
ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਮਾਤਰਾ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਲ ਉਚੇਚਾ
ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਸਗੋਂ ਵੱਧ ਘੱਟ
ਕਰ ਲਈਆਂ ਹਨ। ਤੁਕਾਂਤ ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਨੇ

ਬਾਣੀ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਕਾਵਿ ਲੈਅ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤਮਣੀ
ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਾਵਿ ਕਲਾ, ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪੱਖੋਂ
ਇਹ ਰਚਨਾ ਉੱਤਮ ਰਚਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ
ਗਾਇਨ ਸੈਲੀ ਨੂੰ ਰਾਗ ਸੂਹੀ ਵਿੱਚ ਸੁਰਲਿਪੀਬੱਧ
ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਾਲ ਵਿੱਚ ਗਾਇਆ ਜਾ
ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਾਲ ਇਸ
ਗਾਇਨ ਸੈਲੀ ਦਾ ਨੇੜਲਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ
ਕੁਝ ਲੋਕ ਗੀਤ ਅਤੇ ਅਖਾਊਂਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੁਚਜੀ
ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ
ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੁਚਜੀ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀ:-

ਰਾਗੁ ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੧ ਕੁਚੱਜੀ
ਮਣੁ ਕੁਚੱਜੀ ਆਮਾਵਣਿਡੋਸਤੇ ਹਉ ਕਿਉ ਸਹੁ
ਰਾਵਹਿ ਜਾਉ ਜੀਉ।

ਇਕਦੁ ਇਕਿ ਚੜੀਆਂ ਕਉਣ ਜਾਣੇ ਮੇਰਾ
ਨਾਉ ਜੀਉ।

ਜਪੁ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀ :

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ 14
ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਬ੍ਰਹਮ ਪਰਿਚਾਰਕ ਇਕ
ਮੰਗਲਾਚਰਣ ਵਾਰਤਕ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ।¹⁶ ਜਿਸ
ਨੂੰ ਬੀਜ-ਮੰਤ੍ਰ ਜਾਂ ਮੂਲ-ਮੰਤ੍ਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।¹⁷
ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ 'ਜਪੁ' ਰਚਨਾ ਦਾ
ਅੰਗ ਨਹੀਂ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੰਤ੍ਰ ਹੈ।¹⁸ ਇਸ
ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਉਪਰੰਤ 'ਜਪੁ' ਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸ਼ੁਰੂ
ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੋ 'ਜਪੁ' ਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਬਾਣੀ ਮੁੜ
ਮੁੜ ਜਪਣ ਲਈ ਰਚੀ ਗਈ ਹੈ।¹⁹ ਜਪੁ ਗਾਇਨ
ਸੈਲੀ ਦਾ ਜਗਤ ਅਧਿਆਤਮਕ ਜਗਤ ਹੈ।
ਇਸ ਵਿੱਚ ਪਰਮ ਸੱਚ, ਪਰਮ ਸੁਜ਼ ਤੇ ਪਰਮ
ਸਹਿਜ ਦੀ ਅਤਿ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਵਿਆਖਿਆ
ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ
ਵਲੋਂ ਜਪੁਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਆਤਮਕ
ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਕਾਵਿਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੀ ਸਰਬੋਤਮ
ਰਚਨਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।²⁰

ਜਪੁਜੀ ਦੀ ਰਾਗਾਤਮਿਕਤਾ ਇਸ ਦੀ ਸੈਲੀ ਦੇ ਸੁਹਜ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਗੁਣ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਦੀ ਸੁਚਨਾ ਦਰਜ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਸ ਬਾਕੀ ਵਿੱਚ ਰਾਗ-ਅੰਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸੀਰੇਬਰ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਤਾਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਨਿਰਧਾਰਤ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਗਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਸਗੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੌਲਿਕ ਤੇ ਨਵੀਨ ਧਾਰਨਾ ਵਿੱਚ ਗਾਏ ਜਾ ਸਕਣ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਸ ਕਥਨ ਬਿਲਕੁਲ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਜਪੁ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਥਾਨਕਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰਾਗ-ਮੁਕਤ ਰਚਨਾ ਹੈ।²¹ ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ 'ਜਪੁ' ਪਿੰਗਲ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਛੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਉਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।²² ਅਤੇ ਛੰਦ ਸਦਾ ਹੀ ਗਾਇਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦਰਜ 'ਛੰਡ' ਛੰਦ ਦਾ ਹੀ ਬਦਲਾਵਾਂ ਰੂਪ ਹਨ। ਗੁਰ ਅਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਵੇਰੇ ਸਮੇਂ ਗਾਇਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ 'ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ' ਵਿੱਚ ਸਦਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਦੇ ਆਸਾ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਰਚੇ 'ਛੰਡ' ਗਾਇਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ 'ਜਪੁ' ਨੂੰ ਅਗਰ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਰਾਗ ਆਸਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਾਮੂਲੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਕਰਨ ਨਾਲ 'ਸੌਦਰ' ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਪਉੜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਲਿਆ ਦੱਸੀ ਹੈ। ਆਸਾ ਰਾਗ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਬਾਣੀ ਪੜੀ ਵਿਚਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਂ ਤੇ ਵੀ 'ਜਪੁ' ਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।²³ ਛੰਦਾਂ ਦਾ ਸੋ ਅਨੇਕ ਰੂਪਤਾ ਵਾਲਾ ਨਿਰੂਪਣ ਇਸ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੀ ਕਾਵਿ-ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬਾਣੀ

ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। 'ਜਪੁ' ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕਈਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅੰਤਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦਾ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਦੁਹਰਾਅ ਕਰਕੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦੀ ਰਾਗਾਤਮਿਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਅੰਤਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਉੜੀਆਂ ਨੂੰ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਹੋਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ 'ਜਪੁ' ਗਾਇਨ ਸੈਲੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਵੀ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

1. ਗੁਰਾਂ ਇੱਕ ਦੇਹ ਬੁਭਾਈਸਭਨਾ ਜੀਆਂ ਕਾ ਇਕ ਦਾਤਾ ਸੋ ਮੇਂ ਵਿਸਰਿ ਨ ਜਾਈ (ਪਉੜੀਆਂ 5 ਤੋਂ 6)
2. ਆਦੇਸ਼ ਤਿਸੇ ਆਦੇਸ਼। ਆਦਿ ਅਨੀਲ ਅਨਾਦਿ ਅਨਾਹਿਤ ਜੁਗ ਜੁਗ ਏਕੋ ਵੇਸ (ਪਉੜੀ 25 ਤੋਂ 31)

ਸੋ ਜਪੁਜੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਸਾਹਿਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਚੇਸ਼ਟਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਸੋ ਜਪੁ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀ ਜਿੱਥੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰਲੇਖ ਅਨੁਸਾਰ ਸਨਾਤਨੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ 'ਬਾਰ ਬਾਰ ਜਪਣ ਵਾਲੀ ਬਾਣੀ ਹੈ' ਉਥੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਜਪੁ ਵਿਧੀ : ਗਾਵੀਐ ਸੁਣੀਐ ਮਨਿ ਰਖੀਐ ਭਾਉ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਨਿਰੂਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਪੁ ਕੇ ਸੰਗੀਤਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਗਾਇਨ ਕਰਕੇ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਆਪਣਾ ਕਲਿਆਣ ਕਰ ਸਕੇ ਸੋ ਉਪਰੋਕਤ ਅਨੁਸਾਰ ਜਪੁ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀ ਨੂੰ ਰਾਗ ਆਸਾ ਵਿੱਚ ਸਵਰਗਲੀਪੀਬੱਧ ਕਰਕੇ ਛੰਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ।

ਪਹਿਰੈ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ :

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਹਿਰੇ ਰਚਨਾ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮਾਪ-ਦੰਡ 'ਪਹਰਾ' ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ 'ਪਹਰ' ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਦਿਨ ਜਾਂ ਰਾਤ ਦਾ ਚੌਥਾ ਹਿੱਸਾ। ਸਧਾਰਨ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਉਮਰ ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਅਵਸਥਾ ਮਾਤਾ ਦੇ ਉਦਰ ਵਿੱਚ ਨਿਮਣ ਤੇ ਮੋਲਣ ਦੀ ਹੈ, ਦੂਜੀ ਜਨਮ ਉਪਰੰਤ ਬਾਲਪੁਨ ਦੀ, ਤੀਜੀ ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਬੁਦਘੇ ਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵੰਨਗੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਪਹਿਰੇ' ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਜੋ ਰਾਤ ਦੇ ਚਾਰ ਪਹਿਰੇ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਗਾਉਣ ਲਈ ਜਗ ਕੁ ਲੰਮੇਰੀਆਂ ਰੱਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਲੰਬੀ ਲੈਅ ਵਿੱਚ ਰਾਗਾਤਮਿਕਤਾ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਅਵਧ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਰੈ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਹੈ :-

੧ਓਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ
ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਪਹਰੇ ਮਹਲਾ ੧ ਘਰੁ ੧
ਪਹਿਲੈ ਪਹਰੈ ਰੈਣਿ ਕੈ ਵਣਜਾਰਿਆ ਮ੍ਰਿਤਾ
ਹੁਕਮਿ ਪਾਇਆ ਗੁਰਭਾਸਿ
ਉਰਧ ਤਧੁ ਅੰਤਰਿ ਕਰੇ ਵਣਜਾਰਿਆ ਮਿੜਾ
ਖਸਮ ਸੇਤੀ ਅਰਦਾਸਿ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ 74)
ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ :

ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਸੋਗਮਈ ਗੀਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੂੰ ਅਲਾਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।²⁶ ਉਸ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਗੁਣ ਕਰਮ ਦਸਕੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਜਿਹੜੇ ਕੀਰਨੇ ਜਾਂ ਵੈਣ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।²⁷ ਅਲਾਹੁਣੀ ਪਦ ਦਾ ਮੂਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪਦ 'ਅਲਾਪਨ' ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਅਰਥ ਹਨ:- ਕਥਨ ਕਰਨਾ, ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਨਾ ਜੋ ਅਕਸਰ ਰਾਗ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਲਾਹੁਣੀ ਦਾ ਵਰਤਾਉ ਸੋਗਮਈ ਗੀਤਾਂ ਲਈ ਰੂੜੀਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਸਾਕਾ ਸਬੰਧੀਆਂ ਦੀਆਂ

ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਉਚਾਰਦੀਆਂ ਦੋਹਥੜ ਮਾਰ ਕੇ ਰੋਂਦੀਆ ਪਿਟਦੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ੋਕਸ਼ੀ ਧਾਰਨਾ ਵਿਚ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਆਪਾ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਵਿਚ ਗਮ ਦੇ ਭਾਵ, ਨਾ ਸੁਕਰੀ ਦੇ ਖਿਆਲ ਅਤੇ ਵਾਪਰੇ ਦੁੱਖ ਪਰ ਹੋਰ ਦੁਖੀ ਹੋਣ ਦੀ ਤਾਸਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।²⁸ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਅੰਦਰਤਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਕ ਨਾਇਣ ਵਿਚਕਾਰ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦਰਦ ਭਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਰਦੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਦੁਹਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਪਿੱਟਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਦੇ ਹੱਥ ਇੱਕ ਲੋਅ ਵਿਚ ਉਠਦੇ ਹਨ। ਅਲਾਹੁਣੀ ਦੀ ਗਾਇਨ ਬਿਨਾ ਸਾਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਖਾਸ ਹੋਕ, ਅਲਾਪ ਜਾਂ ਲਮਕਾਅ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਸੋਗਮਈ, ਕਰੁਣਾਮਈ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਉਮਰ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ:- ਬੱਚੇ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਅਲਾਹੁਣੀ ਵਿਚ ਮਮਤਾ ਦੀ ਝਲਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਿਖਾਈ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਜਵਾਨ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਅਲਾਹੁਣੀ ਵਿਚ ਕਰੁਣਾ ਰਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰਦ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਅਲਾਹੁਣੀ ਵਿਚ ਮਰਦਾਨਾ ਗੁਣ ਅਤੇ ਜਨਨੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਜਨਨਾ ਗੁਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵੈਣ ਅਤੇ ਕੀਰਨੇ ਵੀ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹਨ। ਪਰ ਦੋ ਇਸਤਰੀਆਂ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਗਲ ਲਿਆ ਕੇ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਕੱਲੀ ਇਸਤਰੀ ਮੂੰਹ ਢੱਕ ਦੇ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਮਿਲ ਕੇ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਲਾਹੁਣੀਦੀਆਂ ਕਈ ਵੰਨਗੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦਿਲੀ ਵੇਦਨਾ ਅਤੇ ਅਰਮਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ।²⁹

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਕਾਵਿ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਕੇ ਰਾਗ ਵਡਹੰਸ ਅਧੀਨ 'ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ' ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਪੰਜ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਵਿਚ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਨਿਖੇਖੀ ਕਰਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਤਰਗਤ ਅਲਾਹੁਣੀ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਨਾਸਵਾਨ ਦਸਦੇ ਹੋਏ ਜੀਵ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ, ਉੱਤਮ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਮੌਤ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਲਾਹੁਣੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਦੇਹ ਦਾਗ ਦੇਣ ਮਗਰੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।³⁰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਅਲਾਹੁਣੀ ਦੇ ਚਾਰ ਬੰਦ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰ ਬੰਦ ਵਿਚ ਛੇ ਤੁਕਾਂ ਹਨ ਪਰ ਰਾਗ ਵਡਹੰਸ ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਅਲਾਹੁਣੀ ਵਿਚ ਅੱਠ ਬੰਦ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰ ਬੰਦ ਚਾਰ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਥਾਈ ਵਜੋਂ ਰਹਾਉ ਦੀ ਤੁਕ ਵੀ ਅੰਕਿਤ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਕੀ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਅੰਤਰੇ ਵਿਚ ਵਿਭਾਜਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਹੀ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਅਲਾਹੁਣੀ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਲਈ ਜਿੱਥੇ ਰੋਵਣ, ਮਰਨ, ਰੋਈਐ, ਵਿਛੋੜਾ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉੱਥੇ ਗਾਇਨ ਦੀ ਮੂਲ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਲਮਕਾਅ ਅਤੇ ਹੋਕ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਤਿਮ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਅਲਾਹੁਣੀ ਦੀ ਖਾਸ ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ।³¹

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਅਲਾਹੁਣੀ

9 ਉਦਿਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਰਾਗ ਵਡਹੰਸ ਮਹਲਾ ੧ ਘਰੁ ਪ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ
ਪੰ ਸਿਰਦਾ ਸਚਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਜਿਨਿ ਜਗ ਧੰਧੇ
ਲਾਇਆ

ਮੁਹਲਤਿ ਪੁਨ ਪਾਈ ਭਰੀ ਜਾਨਅ ਘਤਿ
ਚਲਾਇਆ। (ਪੰਨਾ 578)

ਮੈਂ ਉਪਰੋਕਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ
ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਾਰਾ, ਪੱਟੀ, ਸਲੋਕ,
ਬਾਰਾਮਾਹ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀਆਂ ਵੀ ਦਰਜ ਹਨ ਜਿੰਨਾ
ਦਾ ਗਾਇਨ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ
ਰਬਾਬ ਦੀ ਪੁੰਨ ਨਾਲ ਗਾਇਨ ਕਰਕੇ ਜਗਤ ਵਿਚ
ਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੇਲੇ ਭਾਈ
ਮਰਦਾਨਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਭਾਈ ਦਾਲ ਮਰਦਾਨੇ ਦਾ
ਮਾਸੀ ਦਾ ਪੁਤਰ, ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਸਪੁਤਰ ਭਾਈ
ਸਹਿਜਾਦਾ ਤੇ ਰਜਾਦਾ ਪੋਤਰੇ ਭਾਈ ਸਾਦੂ, ਬਾਦੂ ਤੇ
ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਉਪਰੋਕਤ ਗਾਇਨ
ਸੈਲੀਆਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ
ਬਾਕੀ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਲੋੜ ਹੈ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਗਾਈ ਹੋਈ ਬਾਣੀ ਨੂੰ
ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਦੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪੀੜੀ ਨੂੰ ਇਸ
ਸਰਮਾਏ ਪ੍ਰਤੀ ਜੋੜਨ ਦੀ।

ਹਵਾਲੇ

1. ਕਾਨੂ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 62.
2. ਮਹਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ, ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਨਾ
ਰੂਪ, ਪੰਨਾ 55.
3. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ
ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਪੰਨਾ 57.
4. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ
ਸਾਹਿਤਕ ਇਤਹਾਸ, ਪੰਨਾ 89.
5. ਕਾਨੂ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 104.
6. ਗੋਰਖ ਬਾਣੀ, ਪੰਨਾ 157-58.
7. ਮਹਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ, ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਨਾ -
ਰੂਪ, ਪੰਨਾ 67.

8. ਮਹਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ, ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਲੋਕ-
ਰੂਪ, ਪੰਨਾ 45.
9. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਧਾਰਾ
ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 792.
10. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ
ਚਮਤਕਾਰ, ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਪੰਨਾ 61-62.
11. ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ : ਜੀਵਨ,
ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਕਾਵਿਕ, ਪੰਨਾ 314.
12. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਪੰਨਾ 135.
13. ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 762.
14. ਕਾਨੂ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 336.
15. ਸ਼ਬਦਾਰਥ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 762.
16. ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ
ਵਿੱਚ ਵਾਰਤਕ, ਪੰਨਾ 33.
17. ਵਜੀਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਚਿੰਤਨ,
ਪੰਨਾ 46.
18. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ
ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਪੰਨਾ 47.
19. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਜਪੁਜੀ ਸਟੀਕ, ਪੰਨਾ 35.
20. ਵਜੀਰ ਸਿੰਘ, ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਚਿੰਤਨ, ਪੰਨਾ 58.
21. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 448.
22. ਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਬਾਣੀ ਬਿਉਰੋ, ਪੰਨਾ 16.
23. ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ, ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ
ਰਚਨਾ ਰੂਪ, ਪੰਨਾ 51.
24. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਕੇਤ
ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 231.
25. ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ, ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ
ਲੋਕ-ਰੂਪ, ਪੰਨਾ 108.
26. ਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਬਾਣੀ ਬਿਉਰੋ, ਪੰਨਾ 6.
27. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਚਿੰਦ, ਲੋਕ-ਯਾਨ ਤੇ
ਮਧਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ, ਪੰਨਾ 1481.
28. ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਖਿਆ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ
ਸਾਹਿਬ, ਪੋਥੀ 7, ਪੰਨਾ 532.
29. ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਵਿ-
ਕਲਾ, ਪੰਨਾ 462.
30. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਵਿ-
ਕਲਾ, ਪੰਨਾ 462.
31. ਡਾ. ਗੀਤਾ ਪੈਤਲ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੰਗੀਤ
ਪਰੰਪਰਾ, ਪੰਨਾ 43.

ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ

ਇੰਜੀ: ਗੁਰਮਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਆਹੁਲਵਾਲੀਆ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਮਿਟੀ ਪੁੰਧੇ ਜਗ ਚਾਨ੍ਹ ਹੋਆ । ।

ਜਿਉ ਕਰ ਸੁਰਜੁ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਰੇ ਛੱਧਿ ਅੰਧੇਰ ਪਲੋਆ । ।

ਸਿੰਘ ਬੁਕੇ ਮਿਰਗਾਵਲੀ ਭੰਨੀ ਜਾਇ ਨ ਧੀਰ ਧਰੋਆ । ।

ਜਿਥੇ ਬਾਬਾ ਪੈਰੁ ਧਰਿ ਪੂਜਾ ਆਸਣੁ ਥਾਪਣਿ ਸੋਆ । ।

ਬਾਬੇ ਤਾਰੇ ਚਾਰਿ ਚਕਿ ਨਉ ਖੰਡ ਪ੍ਰਿਥਮੀ ਸਚਾ ਢੋਆ । । (1/27)

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਮੌਢੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ (1469-1530) ਪਹਿਲੇ ਦੈਵੀ ਪੁਰਸ਼ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਤਰ ਧਰਮ ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਸੁਰੂਆਤ ਰੱਖੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਗਮਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀਨ ਸਮਾਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਘਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵੱਲ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਤਰ ਧਰਮ ਸੰਵਾਦ ਰਾਹੀਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾ ਕੇ ਉਦਾਸੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਉਦਾਸੀਆਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਭਟਕੀ ਹੋਈ ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਣਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਨਿਵੇਕਲੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਗਏ ਤੇ ਏਸ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਹੁੰਚ ਕੀਤੀ। ਜਨਮ ਸਾਥੀ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਤਾਂ, ਸੂਫੀਆਂ, ਸਿੱਧਾਂ, ਯੋਗੀਆਂ, ਮੌਲਵੀਆਂ, ਪੰਡਿਤਾਂ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਇਆ। ਗੁਰੂ

ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ। ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਦੀ ਵਿਵਹਾਰਿਕਤਾ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਸਰਬ-ਸਾਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਸੰਪੋਗ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਅਧਿਆਤਮਕ ਹੁੰਦਿਆ ਹੋਇਆ ਵੀ ਤਰਕਵਾਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਧੁਰਾ ਮਾਨਵਵਾਦ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਮਾਨਸਿਕ, ਸੁਜਹ-ਸਦਾਚਾਰਕ ਤੇ ਰੁਹਾਨੀ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸੰਕਲਿਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਵਾਰਾ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ‘ਜਪੁ, ਪਹਰੇ, ਵਾਰਾਂ, ਪੱਟੀ, ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ, ਕੁਚੱਜੀ, ਸੁਚੱਜੀ, ਬਿਤੀ, ਓਂਕਾਰ, ਬਾਰਹਮਾਹ ਅਤੇ ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ ਆਦਿ ਪ੍ਰਸੁੱਖ ਬਾਣੀਆਂ ਹਨ।

ਸਾਡੇ ਇਸ ਪੇਪਰ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਵਾਰਾ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ ‘ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ’ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ‘ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ’ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਜੋਕਾ ਯੁੱਗ ਸਾਇੰਸ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਵਾਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਈ ਗੱਲਬਾਤ

‘ਗੋਸਟਿ’ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਜ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਮਸਲੇ ਦਾ ਹੱਲ ਗੋਸਟੀ ਵਿਚ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ‘ਗੋਸਟਿ’ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਤੇ ਨਿਵੇਕਲੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਕੀਤੀ। ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ‘ਗੋਸਟਿ’ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਅੱਜ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰਥਿਕ (Relevant) ਮਸਲਿਆਂ ਦਾ ਹੱਲ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਹੈ।

ਸਿੱਧ-ਗੋਸਟਿ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅੰਗ 938 ਤੋਂ 946 ਤੇ ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ ਪ੍ਰਚੀਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਵੇਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗਾਇਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੂਲ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਤਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਯੋਗੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਸਭ ਤੋਂ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਾਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਅਠਾਨੁਵਾਂ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਬਾਣੀ ਪਾਉੜੀ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੁੱਲ 73 ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ। ਜਪੁਜੀ ਵਾਂਗ ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾਂਸ਼ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਵਿਧਾਨਿਕ ਰੂਪ ‘ਸੱਚਾ ਮਾਰਗ, ਸੱਚਾ ਭੇਸ, ਸੱਚਾ ਦਰਸ਼ਨ,

ਸੱਚਾ ਯੋਗ, ਸੱਚਾ ਸ਼ਬਦ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਗੁਰਸੁਖ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਸੁੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸਬੰਧੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ ਵਿਭਿੰਨ ਸੰਕੇਤਾਂ, ਬਿੰਬਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾ ‘ਹਠ ਯੋਗ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਪਰਸਪਰ ਤੁਲਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਯੋਗੀਆਂ/ ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਇਹ ਬਾਣੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਜਾਂ ਸੰਕਿਆਂ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨੋਤੰਤ੍ਰੀ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸੂਖਮ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਦੀ ਕਲਾਤਮਿਕਤਾ ਸਾਹਿਤ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਇਹ ਗੋਸਟਿ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਹੈ।

‘ਗੋਸਟਿ’ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। **ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ‘ਪਦਮ’ ਅਨੁਸਾਰ ਗੋਸਟਿ** ਦਾ ਸ਼ਬਦੀ ਅਰਥ ਹੈ- ਬਹਿਸ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ। ਗੋਸਟਿ ਇਕ ਪ੍ਰਚੀਨ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਹ ਹੀ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਇਕੱਤਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਗੋਸਟਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ‘ਕੋਹਲੀ’ ਗੋਸਟਿ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਹਰ ਗੋਸਟਿ ਦਾ ਇਕ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਇਕ ਧਿਰ ਦੇ ਆਗੂ ਦੀ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਹਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਦੀ ਜਿੱਤ। ਗੋਸਟਿ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਅਤੇ ਦਲੀਲਾਂ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੋਈ ਇਕ ਧਿਰ ਦੀ ਹਾਰ, ਕਲਾਤਮਿਕ ਗੋਲਾਈ, ਸੁਆਲ-ਜਵਾਬ ਦੀ

ਸੋਲੀ, ਸੰਜਮਤਾ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਗਾੜਾਪਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਤੇਜ਼ ਅਤੇ ਕਾਟਵਾਂ ਰੂਪ ਲੱਛਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਭਾਈ ਕਾਨੂ ਸਿੰਘ 'ਨਭਾ' ਅਨੁਸਾਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ-ਗੋਸ਼ਟੀ, ਸਭਾ, ਮਜ਼ਲਿਸ। ਭਾਵ ਸਭਾ ਵਿਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ, ਚਰਚਾ। “ਗੋਸਟਿ ਗਿਆਨ ਨਾਮ ਸੁਣਿ ਉਧਰੇ।” (ਸੌਰ. ਮ: ੫)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਿੱਧਾਂ/ਯੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਗੋਸਟੀ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਯੋਗੀਆਂ/ਸਿੱਧਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ, ਆਡੰਬਰਾਂ ਦੇ ਖੰਡਨ ਵਿਚ ਸੰਜਮ ਅਤੇ ਉਦਾਰਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਗੋਸਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਵਾਰਾਂ (39/44) ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ-ਮੇਲਾ ਸੁਣਿ ਸਿਵਰਾਤ ਦਾ ਬਾਬਾ ਅਚਲ ਵਟਾਲੇ ਆਈ।

ਦਰਸਨ ਵੇਖਣਿ ਕਾਰਨੇ ਸਗਲੀ ਉਲਟਿ ਪਈ ਲੋਕਾਈ।

ਲਗੀ ਵਰਸਣਿ ਲਛਮੀ ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਉ ਨਿਧਿ ਸਵਾਈ।

ਜੋਗੀ ਦੇਖਿ ਚਲਿੜ੍ਹ ਨੋ ਮਨ ਵਿਚ ਰਿਸਿਕ ਘਨੇਗੀ ਖਾਈ।

ਭਗਤੀਆਂ ਪਾਈ ਭਗਤਿ ਆਣਿ ਲੋਟਾ ਜੋਗੀ ਲਇਆ ਛਪਾਈ।

ਭਗਤੀਆ ਗਈ ਭਗਤਿ ਭੁਲਿ ਲੋਟੇ ਅੰਦਰਿ ਸੁਰਤਿ ਭੁਲਾਈ।

ਬਾਬਾ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਪੁਰਖ ਕਦਿਆ ਲੋਟਾ ਜਹਾਂ ਲੁਕਾਈ।

ਵੇਖਿ ਚਲਿੜ੍ਹ ਜੋਗੀ ਖੁਣਿ ਸਾਈ। (ਵਾਰ 39)

ਬਾਬੇ ਕੀਤੀ ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ, ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਾਤਿ ਸਿੱਧਾਂ ਵਿਚਿ ਆਈ।

ਜਿਹਿ ਮੇਲਾ ਸਿਵਰਾਤਿ ਦਾ, ਖਟ ਦਰਸਾਨਿ ਆਦੇਸ਼ ਕਰਾਈ। (ਵਾਰ 1, ਪਉੜੀ-39)

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਉਦਾਸੀਆਂ (22 ਸਾਲ) ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਪਹੁੰਚੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਿਵਰਾਤਰੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣੀ ਤੇ ਉਹ ਅਚਲ ਬਟਾਲੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜੋਗੀ ਵੀ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਜੋਗੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਵਿਅਕਤਿਤ ਕਾਰਨ ਖਿੱਚ 'ਚ ਸਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖਿੱਚ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਸੀ। ਇਸ ਸਥਾਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਗੋਸਟਿ ਕੀਤੀ ਸਿੱਧਾਂ/ਯੋਗੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤੇ। ਇਸੇ ਬਹਿਸ, ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਦੇ ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 'ਸਿੱਧਗੋਸਟਿ' ਨਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਕਲਾਬੱਧ ਕੀਤਾ।

ਸਿੱਧ ਰਿੱਧੀਆਂ-ਸਿੱਧੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ। ਸਿੱਧਾਂ ਦਾ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹਠ-ਜੋਗ ਦਾ ਮਾਰਗ ਸੀ। ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਭਟਕਣ ਅਤੇ ਆਵਾਗਮਨ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸਿੱਧਾਂ/ਯੋਗੀਆਂ ਦੁਵਾਰਾ ਗ੍ਰਿਸਥ ਜੀਵਨ ਤਿਆਗ ਕੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਣ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਪਾਖੰਡਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਅਟੱਲ ਸਨ। ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅੱਗੇ ਬਹੁਤ ਸਵਾਲ ਕੀਤੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਤਾਰਕਿਕ ਸ਼ਕਤੀ, ਸਹਿਜਤਾ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਕਿਆਂ ਦਾ ਨਿਵਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 70 ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਸਵਾਲਜਵਾਬ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹਨ।

ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ

ਸ: ਕਵਨ ਤੁਮੇ ਕਿਆ ਨਾਉ ਤੁਮਾਰਾ

ਕਉਨੁ ਮਾਰਗੁ ਕਉਨੁ ਸੁਆਉ।।

ਜ: ਘਟਿ ਘਟਿ ਬੈਸਿ ਨਿਰੰਤਰਿ ਰਹੀਐ

ਲਹਿ ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਏ । ।
 ਸ: ਕਹ ਬੈਸਹੁ ਕਹ ਰਹੀਐ ਬਾਲੇ
 ਕਹਾ ਆਵਹ ਕਹੁ ਜਾਹੋ ।
 ਨਾਨਕ ਬੋਲੇ ਸੁਣਿ ਬੈਰਾਗੀ
 ਕਿਆ ਤੁਮਾਰਾ ਰਾਹੋ ।
 ਜ: ਸਹਜੇ ਆਏ ਹੁਕਮ ਸਿਧਾਏ
 ਨਾਨਕ ਸਦਾ ਰਜਾਏ । । 3 । ।
 ਸ: ਹਾਟੀ ਬਾਟੀ ਰਹਹਿ ਨਿਰਾਲੇ
 ਰੁਖਿ ਬਿਰਖਿ ਉਦਿਆਲੇ ।
 ਰੁਖਿ ਬਿਰਖਿ ਉਦਿਆਲੇ ।
 ਕੰਦ ਮੂਲੁ ਅਹਾਰੋ ਖਾਈਐ
 ਆਉਧੂ ਬੋਲੈ ਗਿਆਨੇ । ।
 ਜ: ਹਾਟੁ ਪਟਣੁ ਘਰੁ ਗੁਰੂ ਦਿਖਾਇਆ
 ਸਹਜੇ ਸਚੁ ਵਾਪਾਰੋ ।
 ਖੰਡਿਤ ਨਿਦ੍ਰਾ ਅਲਪ ਅਹਾਰੰ
 ਨਾਨਕ ਤਤੁ ਬੀਚਾਰੋ । । 1 । ।
 ਸ: ਦਰਸਨੁ ਭੇਖੁ ਕਹਹੁ ਜੋਗੰਦ੍ਰਾ
 ਮੁੰਦ੍ਰਾ ਝੋਲੀ ਖਿੰਥਾ ।
 ਬਾਰਹ ਅੰਤਰਿ ਏਕੁ ਸਰੇਵਹੁ
 ਖੇ ਦਰਸਨੁ ਇਕ ਪੰਥਾ । । 1 । ।
 ਜ: ਅੰਤਰਿ ਸਬਦੁ ਨਿਰੰਤਰ ਮੁੰਦ੍ਰਾ
 ਹਾਉਮੈ ਮਮਤਾ ਦੂਰਿ ਕਰੀ
 ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧ ਅਹੰਕਾਰ ਨਿਵਾਰੇ
 ਗੁਰ ਕੇ ਸਬਦਿ ਸੁ ਸਮਝ ਪਰੀ ।
 ਖਿੰਥਾ ਝੋਲੀ ਭਰਿਪੁਰਿ ਰਹਿਆ
 ਨਾਨਕ ਤਾਰੈ ਏਕੁ ਹਰੀ । । 10 । ।
 ਸ: ਕਵਨ ਸੁ ਗੁਪਤਾ
 ਜ: ਘਟਿ ਘਟਿ ਗੁਪਤਾ
 ਸ: ਕਵਨੁ ਸੁ ਮੁਕਤਾ
 ਜ: ਗੁਰਮੁਖਿ ਮੁਕਤਾ
 ਸ: ਕਵਨੁ ਸੁ ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਜੁਗਤਾ ।
 ਜ: ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਸਬਦਿ ਸੁ ਜੁਗਤਾ ।

ਸ: ਕਿਤੁ ਕਿਤੁ ਬਿਧੁ ਜਗੁ ਉਪਜੈ ਪੁਰਖਾ
 ਜ: ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਜਗੁ ਉਪਜੈ ਪੁਰਖਾ ।
 ਸ: ਕਿਤੁ ਕਿਤੁ ਦੁਖਿ ਬਿਨਸਿ ਜਾਈ । । 68 । ।
 ਜ: ਨਾਮ ਬਿਸਰਿਐ ਦੁਖੁ ਪਾਈ ।
 ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਵੇ ਸੁ ਗਿਆਨੁ ਤਤੁ ਬੀਚਾਰੈ
 ਹਉਮੈ ਸਬਦਿ ਜਲਾਏ । ।
 ਤਨੁ ਮਨੁ ਨਿਰਮਲੁ ਨਿਰਮਲ ਬਾਣੀ ਸਾਚੈ
 ਰਹੈ ਸਮਾਏ । । 68 । ।
 ਉਪਰੋਕਤ ਸਵਾਲਜਵਾਬ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ
 ਸਿੱਧਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਏ। ਸਿੱਧਾਂ ਦੁਵਾਰਾ ਪੁੱਛੇ ਸਵਾਲ
 ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਉਤਕੰਠਾ ਹਨ। ਸਮਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀ
 ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਿਹਨਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਲੈਣ
 ਲਈ ਤੱਤਭਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਿੱਧਾਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ
 ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੈਸੀ ਸੀ?
 ਜਵਾਬ ਸੀ- ਵਿਸਮਾਦ ਮਈ, ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਚਨਾ ਕਿਸ
 ਤਰੰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਜਵਾਬ- ਹਉਮੈ 'ਚ। ਆਦਿ। ਜੀਵ
 ਦੇ ਬੰਧਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੈ? ਜਵਾਬ-ਮਾਇਆ।
 ਸਿੱਧਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਬਾਰੇ ਸਾਰੀ ਗੋਸ਼ਟਿ
 ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਘਰ ਬਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਭ੍ਰਮਣ
 ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਪਵਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਗੁਰੂ
 ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਕਰਮਯੋਗੀ ਜੀਵਨ
 ਬਿਤਾਉਂਦਿਆਂ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿਣ ਦੀ
 ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਤੇ ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ ਲਈ ਗ੍ਰਹਿਸਥ
 ਨੂੰ ਜਰੂਰੀ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਸਿੱਧ ਸੰਸਾਰ ਤਿਆਗ ਨੂੰ
 ਜਰੂਰੀ ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲਾਅਖਦੇ ਹਨ।
 ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਨੁਸਾਰ
 ਜੀਵਨ ਦਾ ਹੀਰੋ ਗੁਰਮੁਖ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖ
 ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੁਵਾਰਾ ਸਾਜੀ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਨਿਯਮ ਦੀ
 ਉਲੰਘਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਸ ਦਾ
 ਕਾਰ, ਵਿਹਾਰ, ਆਚਾਰ “ਕਿਰਤ, ਨਾਮ, ਵੰਡ ਦੇ
 ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।” ਭਾਵ
 ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ

ਅਨੁਸਾਰ ਦਾਨੀ ਬਣਨਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕਰਤੱਬ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਾਲ ਇਕ ਨੈਤਿਕ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਹਉਮੈ ਦੇ ਮਾਰਿਆ ਹੀ ਸੱਚ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ—

ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਦਾਨੁ ਇਸ਼ਨਾਨ ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਲਗੈ ਸਹਜਿ ਧਿਆਨ ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਗਵਾਵੈ ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਗਲੀ ਗਣਤ ਮਿਟਾਵੈ ॥ 37 ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਦਰਗਹਿ ਸਿਫਤਿ ਸਮਾਏ ॥
ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੰਧਿ ਨ ਪਾਏ ॥ 41 ॥ ॥
ਏਕੇ ਕਉ ਸਚੁ ਏਕਾ ਜਾਣੈ
ਹਉਮੈ ਦੂਜਾ ਦੂਰਿ ਕੀਆ ॥
ਮੋ ਜੋਗੀ ਗੁਰਸਬਦ ਪਛਾਣੈ
ਅੰਤਰਿ ਕਮਲੁ ਪ੍ਰਗਾਸ ਥੀਆ ॥
ਜੀਵਤੁ ਮਰੈ ਤਾ ਸਭ ਕਿਛੁ ਸੁਝੈ
ਅੰਤਰਿ ਜਾਣੈ ਸਰਬ ਦਇਆ ॥ 24 ॥

ਅੱਜ ਤੋਂ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜੋਗਮਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ “ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ” ਤੇ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਗਲਤ ਅਕੀਦਿਆਂ, ਭੇਖਾਂ ਭਰਮਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਗੋਸਟਿ ਨਾਲ ਰੱਦ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਾਮੁੱਚਾ ਜੀਵਨ ਸੰਵਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਨਿਕਲਿਆ। ਉਦਾਸੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ ਧਰਮ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਹੱਲ ਹੈ ਜੋ ਕੁਰਾਹੇ ਪਈ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹ ਦਿਖਾਇਆ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੰਦਰਾਂ ਪਾਉਣੀਆਂ, ਜਟਾ ਵਧਾਉਣੀਆਂ, ਪਿੰਡੇ ਤੇ ਸੁਆਹ ਮਲਣੀ, ਧੂਈਂਤੇ ਤਾਪਣਾ, ਆਸਣ ਲਗਾਉਣਾ, ਵਰਤ ਰੱਖਣਾ, ਉਦਰ-ਪੂਰਨਾ ਲਈ ਭਿਖਿਆ ਮੰਗਣਾ ਤੇ ਜੰਤਰ ਮੰਤਰ ਕਰਨਾ ਆਦਿ, ਇਹ ਸਭ ਜੋਗ ਦੇ ਜਰੂਰੀ ਕਰਮ ਸਨ। ਸਮਾਜ ਇਹਨਾਂ ਸਿੱਧਾਂ/ਜੋਗੀਆਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਧਾਂ/ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸੰਵਾਦ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ। ਮਨ ਨੂੰ ਕਾਥੂ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਨਿਯਾਤ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਜਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਨ ਨੂੰ ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਤੋਂ ਵਰਜ ਕੇ ਚੰਗੇ ਉਸਾਰੂ ਪਸੇ ਲਾਉਣਾ ਹੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੈ। ਜੋਗਮਤ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਭੁੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨਕਾਰਿਆ। ਕਿਉਂ ਕਿ ਕਿਰਤ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਰਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ, ਸਮਾਜ ਦਾ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਅੱਜ ਸਿੱਧ-ਗੋਸਟਿ ਬਾਣੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਕ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਲਵਲੇ, ਜ਼ਜਬੇ, ਸਭ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਨਿਰੀ ਦਲੀਲਬਾਜ਼ੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਿਚਾਰਾ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਰਚਨਾਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਮੰਤਵ ਸਾਧਾਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂਆਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਨਾਥ, ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਰੱਖਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਹੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਕਮਲ ਦੀ ਤਰਾਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿ ਕੇ ਨਾਮੁ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਜੁੜ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਭੋਗ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਰਵਈਆ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ-ਜੈਸੇ ਜਲਮਹਿ ਕਮਲੁ ਨਿਗਲਮ ਮੁਰਗਾਈ ਨੈਸਾਣੇ। ਸੁਰਤਿ ਸਬਦਿ ਭਵ ਸਾਗਰੁ ਤਰੀਐ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੇ।। (ਮ: 1, ਅੰਗ- 938)

ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਤਮਾ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸਫਲਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਸਫਲਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਡੋਲ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਦੁਵਾਰਾ ਮਨੁੱਖ ਘਟਘਟ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਹੋਂਦ ਦੀ ਸਮਝ ਉਸ

ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਪੈਦੀਂ ਹੈ ਜੋ ਭੇਖ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਹਿਜਤਾ ਅਤੇ ਸੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਫ਼ਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਹਿਰਾਵਾ ਭਾਵ ਮੰਦਰਾਂ, ਸੇਹਲੀ, ਟੋਪੀ, ਚੌਲਾ, ਲੰਗੋਟੀ ਅਤੇ ਭਿਖਿਆ ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ ਠੂਠਾ ਇਹ ਸਭ ਅਧਿਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ।

ਓਧਉ ਖਪਰੁ ਪੰਚ ਤੂ ਟੋਪੀ ॥

ਕਾਂਇਆ ਕੜਾਸਣੁ ਮਨ ਜਾਗੋਟੀ ॥

ਸਤ ਸੰਤੋਖ ਸੰਜਮ ਹੈ ਨਾਲਿ ॥

ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਸਮਾਲਿ ॥ 11 ॥

(ਅੰਗ-939)

ਸਮੁੱਚੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਮੁ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿੱਖਗੋਸਟਿ ਬਾਣੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਸ਼ਬਦ (ਨਾਮੁ) ਹੈ। ਨਾਮੁ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੋਝੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਹਰ ਵਸਤੂ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਨਾਮੁ ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਾਰ ਮੰਨੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕਿਆ ਭਵੀਐ ਸਚਿ ਸੂਚਾ ਹੋਇ। ।

ਸਾਚੁ ਸਬਦ ਬਿਨੁ ਮੁਕਤਿ ਨ ਹੋਇ। ॥ ॥ ॥

(ਅੰਗ-938)

ਸਿੱਧ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੇਸ਼ਾਤਰਾਂ, ਦੀ ਭਟਕਣ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਸੱਚ ਤਕ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਪਹੁੰਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸੱਚੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਬਿਨੁਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਤਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਨਾਮੁ ਜਪਣਾ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਨਾਮੁ ਹੀ ਜਪੁ, ਤਪੁ ਅਤੇ ਸੰਜਮ ਦਾ ਸਾਰ ਹੈ। ਨਾਮੁ ਰਹਿਤ ਯੱਗ, ਹੋਮ, ਪੁੰਨ, ਤਪ, ਪੁਜਾ ਆਦਿ ਸਭ ਵਿਅਰਥ

ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਦੁਆਰਾ ਮਨ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮੁ ਤੋਂ ਬਿਨੁਂ ਨਾ ਤਾਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਨਾ ਹੀ ਜੋਗ ਦੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮੁ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦੱਸਦਿਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤ, ਰਾਜਸੀ ਦਰਵਾਰ, ਰਾਜਸੀ ਲਸ਼ਕਰ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਤੱਕ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨ ਸਮਸਤ ਸੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੰਦਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਲੋਕ ਸੁਖੀਏ ਪਰਲੋਕ ਸੁਹੇਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇ-ਜਗਨ ਹੋਮ ਪੁੰਨ ਤਪ ਪੁਜਾ ਦੇਹ ਦੁਖੀ ਨਿਤ ਦੁਖ ਸਹੈ ।

ਰਾਮੁ ਨਾਮ ਬਿਨੁ ਮੁਕਤਿ ਨ ਪਾਵਸਿ ਮੁਕਤਿ ਨਾਮਿ ਗੁਰਮਤਿ ਲਹੈ। ॥ (ਅੰਗ-1127)

ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਜੋਗੁ ਕਦੇ ਨ ਹੋਵੈ ਦੇਖਹੁ ਰਿਦੈ ਬੀਚਾਰੇ। ॥ (ਅੰਗ-938)

ਨਾਇ ਤੇਰੈ ਤਰਣਾ ਨਾਇ ਪਤਿ ਪੁਜ।

ਨਾਉ ਤੇਰਾ ਗਹਣਾ ਮਤਿ ਮਕਸੂਦ।

ਨਾਇ ਤੇਰੈ ਨਾਉ ਮੰਨੇ ਸਭ ਕੋਇ।

ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਪਤਿ ਕਬਹੁ ਨਾ ਹੋਇ।

.....

ਨਾਇ ਤੇਰੈ ਸਹਜੁ ਨਾਇ ਸਾਲਾਹ।

ਨਾਉ ਤੇਰਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਿਖੁ ਉਠਿ ਜਾਇ।

ਨਾਇ ਤੇਰੈ ਸਭਿ ਸੁਖ ਵਸਹਿ ਮਨਿ ਆਇ। ॥

(ਅੰਗ-1327)

ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਸੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਨਵੰਬਰ, 2014।

ਸ਼ਬਦਾਰਥ, ਚਾਰ ਸੈੰਸਿਆਂ, ਸੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1959।

ਨਾਭਾ, ਕਾਨੂ ਸਿੰਘ, ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਾਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, 1960।

ਪਦਸ਼, ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚਾਰ ਕੋਸ਼, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀ. ਪਟਿਆਲਾ, 2011, ਪੰਨਾ-394।

ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਅੰਦੇਲਨ, ਮਨੀਧਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਨਵੀ ਦਿੱਲੀ, 1970।

ਬੇਚੀ, ਕਾਲ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, 1969।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ

ਡਾ. ਜਗਬੀਰ ਸਿੰਘ

ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਿ ਸੋਇ ॥

ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਦੌਰ ਵਿਚ ਸੰਤਾਂ, ਭਗਤਾਂ, ਸੂਫੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੱਧਕਾਲ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਧਰਮ-ਪ੍ਰਵਰਤਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਯੁਗਬੋਧ ਰਾਹੀਂ ਤਤਕਾਲੀਨ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਗੰਭੀਰ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆਂ ਉਸ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਸਮਾਧਾਨ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਜੋ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਲਈ ਫੂੰਘੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਅਤੇ ਅਗਵਾਈ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੋ ਨਿਭੜਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾਦਾਇਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੇ ਮੱਧਕਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖ-ਉਦੇਸ਼ ਮੂਲ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਜਗਾਉਣਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮੱਧਕਾਲ ਦੀ ਇਸ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਨਾ ਕੇਵਲ ਵਿਕਸਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਫੌਲਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਆਪਦੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਯੋਗਦਾਨ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਮੌਤ ਦੇਣ ਦਾ ਵੀ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਦੀ ਵਿਚ ਅਧਿਆਤਮ-ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮਕਾਲੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਪਤਨਮੁਖੀ ਅਤੇ ਮਾਨਵ-ਦੇਖੀ ਕਿਰਦਾਰ ਦੀ ਵੀ ਤਿੱਖੀ ਆਲੋਚਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ

ਸੰਦੇਸ਼ ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੇ ਇਸੇ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਕਾਵਿ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸਿਰਜਿਤ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ, ਸੰਗੀਤ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਵਿਚਿਤਰ ਸੰਜੋਗ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੇਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੱਧਕਾਲ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਚੇਤਨਾ-ਵਿਧੀ (mode of consciousness) ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਮੁਹਾਵਰੇ ਰਾਹੀਂ ਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂ-ਵਿਧੀ ਪੁਨਰ-ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਦ੍ਘਕਤ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਾਰਬਕਤਾ ਦਾ ਨਿਖੇੜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਚਾਰ-ਜੁਗਤਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕੋਡ ਦਾ ਰਹੱਸ ਖੋਲਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਮੱਧਕਾਲ ਦੀਆਂ ਸਮੂਹ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਿਰਜਣਾਵਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ-ਮੂਲਕ ਅਧਿਐਨ-ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਇਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪੁਨਰ-

ਵਿਆਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੋ ਮੱਧਕਾਲੀ ਚੇਤਨਾ-ਵਿਧੀ ਆਧੁਨਿਕ ਚੇਤਨਾ-ਵਿਧੀ ਨਾਲੋਂ ਮੌਲਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਵਿਰਸੇ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਚੇਤਨਾ ਵਿਧੀ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਬਣਾ ਕੇ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਉਚਿਤ ਮੁਲਾਂਕਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਮੂਲ ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਲੱਖਣ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਕਾਵਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਚਾਰ ਜੁਗਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਵ-ਜਾਗਿੜੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਕੀ ਸਾਰਬਕਤਾ ਹੈ?

ਸਭਿਆਚਾਰ, ਨਵ-ਜਾਗਿੜੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਸੰਕਲਪੀ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਜੋ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਭਿਆਚਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਵਿਧੀ ਦਾ ਉਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੱਛਣ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਜਗਤ ਨਾਲੋਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਨਿਖੇੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਦੱਤ () ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮੌਤ ਤਕ ਦਾ ਸਫਰ ਤੈਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਥੇ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਇਸ ਵਿਰਾਟ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸਿਰਜਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਰਾਹੀਂ ਅਰਥਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲਾ ਸੰਸਾਰ ਰਚ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਆਚਾਰ/ਵਿਗਰਾਹ ਨੂੰ ਸਾਰਬਕਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਗਤ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਯਥਾਰਥ ਬਣ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਜੀਵ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਮੂਲ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਰਥਾਂ, ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ

ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ-ਵਿਧੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਜੀਵਨ-ਵਿਧੀ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਪਛਾਣ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਇਹ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਰਤਾਰਾ ਸਾਹਿਤ, ਸੰਗੀਤ, ਕਲਾ, ਧਰਮ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਰੂਪ ਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪੇ ਆਪਣਾ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਸੁਭਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਇਹ ਸਿਰਜਿਤ ਸੰਸਾਰ ਹਵਾ ਵਿਚੋਂ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਉੱਧਰ ਟਿਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਗਤੀ ਬਾਣੀਂ ਲੰਘਦਾ ਹੋਇਆ ਨਿਰੰਤਰ ਤਬਦੀਲ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਣ ਨਾਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਿਕ ਉਸਾਰ ਦਾ ਹੈ ਇਕ ਅੰਗ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਿਕ ਉਸਾਰ ਵਾਂਗ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਬਣਤਰ ਦੀ ਵਿਕਾਸਗਤੀ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਕੇ ਪਛੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਪਛਤਿਆ ਹੋਇਆ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਮਾਹੌਲ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲੀਨ ਭਾਰਤ ਵੀ ਕੁਝ ਇਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪਛੜੇਵੇਂ ਅਤੇ ਸੰਕਟ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਰਥਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸਤ ਵਿਆਸਤ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀਨ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ

ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸਾਰਬਕਤਾ ਗੁਆ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਪਛੜੇ ਹੋਏ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਅਤੀਤ ਕਾਲੀਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣਿਕ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਉੱਪਰ ਰਖੀ ਗਈ ਸੀ ਜੋ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਸਾਰਹੀਣ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲੀਨ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮੀ ਆਕਰਮਣ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਨਵੇਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਵੀ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਠਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੰਦਰੂਵੀਂ ਸਦੀ ਤਕ ਇਹ ਸਭਿਆਚਾਰ ਭਾਰਤੀ ਹਿੰਦੂ/ਆਰੀਆਈ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਮੁੱਢਲੇ ਟਕਰਾਉ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਉੱਤੇ ਅਪੜ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਸਮਨਵਯ ਦਾ ਯੁਗ ਵੀ ਆਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਮਨਵਯ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯੱਵਲਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸੰਤਾਂ, ਭਗਤਾਂ, ਸੂਫ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਨੇ ਹੀ ਮੱਕਾਲੀਨ ਨਵ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਆਖਣਾ ਇਸ ਲਈ ਉਚਿਤ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਤਤਕਾਲੀਨ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਮੂਲ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਸੂਫ਼ੀ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਤਨ ਇਸਲਾਮਿਕ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸੰਤ ਅਤੇ ਭਗਤ ਆਪਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਹਿੰਦੂ ਵਿਰਸੇ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਸੰਮਿਲਿਤ ਜਤਨਾਂ ਰਾਹੀਂ

ਸੁਮੇਲ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਦੌਰ ਅਰੰਭ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਨੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਰਬ-ਸਾਂਝੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਰਬ-ਸਾਂਝੇ ਅਤੇ ਉਦਾਰ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਝਲਕ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੂਰਬਕਾਲੀ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰਵਰਤਕਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਇਸ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਢਾਲਣ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਵਿਲੱਖਣ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਇਸ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਸਿਰਜਿਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਨਿਕਟ ਅਧਿਐਨ ਕਰ ਕੇ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਤੱਤਕਾਲੀਨ ਸਮਾਜਿਕ/ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਪਤਨਮੁਖੀ ਕਿਰਦਾਰ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਚਿਤਰਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਕੁਝ ਪੰਗਤੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਹਨ:

ਕਲਿ ਕਾਤੀ ਰਾਜੇ ਕਾਸਾਈ
ਧਰਮ ਪੰਖਿ ਕਰਿ ਉਡਰਿਆ ॥

ਕੁੜ ਅਮਾਵਸ ਸਚ ਚੰਦਰਮਾ
ਦੀਸੈ ਨਾਹੀ ਕਹ ਚੜਿਆ ॥

ਹਉ ਭਾਲਿ ਵਿਕੁੰਠੀ ਹੋਈ
ਆਧੇਰੇ ਰਾਹੁ ਨ ਕੋਈ ॥

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਕਵੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਸੰਕਟ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯੋਗ ਬੋਧ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰਾਜੇ ਦਾ ਧਰਮ ਪਰਜਾ ਦੀ ਪਾਲਨਾਂ ਅਤੇ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਰਾਜੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ-ਧਰਮ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਕੇ

ਰਖਸ਼ਕ ਦੀ ਥਾਂ ਭਖਸ਼ਕ ਬਣ ਜਾਣ ਤਾਂ ਪਰਜਾ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ? ਇਹ ਗੱਲ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਸਮਝੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਪਰਜਾ ਉੱਤੇ ਵੀ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਹੈ :

ਪਰਜਾ ਅੰਧੀ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੀ
ਭਾਹਿ ਭਰੇ ਮੁਰਦਾਰ ॥

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਪ੍ਰਥਮ ਜੀਵਨੀਕਾਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲੀਨ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੰਕਟ-ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਨਿਮਨ-ਲਿਖਿਤ ਪੰਗਤੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਹੈ :

ਕਲਿ ਆਈ ਕੁਤੇ ਮੂਹੀ
ਖਾਜ ਹੋਆ ਮੁਰਦਾਰ ਗੁਸਾਈ ॥
ਰਾਜੇ ਪਾਪ ਕਮਾਵਦੇ
ਉਲਟੀ ਵਾੜ ਖੇਤ ਕਉ ਖਾਈ ॥
ਪਰਜਾ ਅੰਧੀ ਗਿਆਨ ਬਿਨ ਕੁਤੁ ਕੁਸਤ
ਮੁਖਹੁ ਅਲਾਈ ।
ਕਾਜੀ ਹੋਏ ਰਿਸਵਤੀ ਵਢੀ ਲੈ ਕੇ ਹਕ ਗਵਾਈ ॥
ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਬੈ ਦਾਮਿ ਹਿਤ
ਭਾਵੈਆਇ ਕਿਥਾਉ ਜਾਈ ॥
ਵਰਤਿਆ ਪਾਪ ਸਭਸ ਜਗ ਮਾਹੀ ॥

ਇਉਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲੀਨ ਭਾਰਤ ਸਾਰੰਤੀ ਯੁਗ ਦੀ ਅਮਾਨਵੀ ਲੁਟ-ਖਸੁਟ ਅਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਾਰੰਤਵਾਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਕੋਈ ਬਦਲ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਰਾਜ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹੱਕ ਇਨਸਾਫ਼ ਵੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਵੇ।

ਅਰਥਾਤ ਜਿਥੇ ਰਾਜੇ 'ਕਸਾਈ' ਨਾ ਹੋਣ ਅਤੇ ਪਰਜਾ 'ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੀ' ਨਾ ਹੋਵੇ। ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਰਹਿਤ ਰਾਜਸਤਾ ਅਤੇ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਪਰਜਾ ਦਾ ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਹੀ ਸਾਖੀ ਭਰਦਾ ਹੈ।

ਜਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਕੇਤ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਸਰਬੋਤਮ ਮਿਸਾਲ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਸਮਨਵੇਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੇਚਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਤਾਂ, ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ ਸੂਫ਼ੀਆਂ ਨੇ ਦਿੜ੍ਹੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਾਨੀਅਤ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਸਮਨਵੇਂ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਜਿਉਂਦੀ ਜਾਗਦੀ ਤਸਵੀਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੇਚਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚਲਾ ਵੇਈ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪ੍ਰਸੰਗ ਇਸੇ ਤੰਬਲ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਖੀਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵੇਈ ਨਦੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੋ ਪਹਿਲਾ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਉਹ ਸੀ “ਨਾ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨ” ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਇਸ ਮਿਥਿਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਵਸੇ ਹੋਏ ਨਾਨਕ-ਬਿਬ ਦਾ ਹੀ ਸਮੂਰਤ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਸਮਨਵੇਂ ਦਾ ਪੱਖੀ ਜਾਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤੱਬ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੋਕ ਕਥਨ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :

“ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹ ਛਕੀਰ
ਹਿੰਦੂ ਕਾ ਗੁਰੂ
ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਾ ਪੀਰ”

ਇਹ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਸਮਨਵੇਂ ਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਕਿਉਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਇਨ੍ਹਾਂ

ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸਾਨੂੰ ਸਮਕਾਲੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤੱਤਕਾਲੀਨ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੱਤ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਕੇ ਨਿਰੋਲ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਕਰਮਕਾਂਡ ਅਤੇ ਆਡੰਬਰਯੁਕਤ ਸਾਧਨਾ ਵਿਚ ਉਲੱਭ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ। ਸੰਤਾਂ, ਭਗਤਾਂ, ਸੂਫੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਕੇਂਦਰ ਨੂੰ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ। ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਇਸ ਅੰਦਰਲੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੱਤ ਦੀ ਪਛਾਣ ਸਮੂਹ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਸਪਰ ਸਦਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਦਿੜ੍ਹੁ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੰਵਾਦ ਉੱਤੇ ਬਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਨਿਮਨ-ਲਿਖਿਤ ਕਥਨ ਇਸੇ ਹੀ ਤੱਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ ਕਰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਜਬ ਲਗ ਦੁਨੀਆ ਰਹੀਏ ਨਾਨਕ
ਕਿਛੁ ਸੁਣੀਏ ਕਿਛੁ ਕਹੀਐ॥
ਭਾਲ ਰਹੇ ਹਮ ਰਹਿਣ ਨ ਪਾਇਆ
ਜੀਵਤਿਆ ਮਰ ਰਹੀਏ॥

ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸੁਣਨਾ ਹੀ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਮੂਲ ਤੱਤ ਹੈ ਜੋ ਵਿਰੋਧਾਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਂਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਮਨਵਿਤ ਕਰਕੇ ਨਵੀਂ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਾਦ-ਪ੍ਰਤਿਵਾਦ-ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਇਹ ਦਵੰਦਾਤਮਿਕ ਵਿਧੀ ਹੀ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਅਥਵਾ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਸਿਰਜਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਇਸ ਜੁਗਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ-ਵਿਧੀ ਵਿਚ ਢਾਲ ਗੁਰੂ ਕਵੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਰਬਕਾਲੀ ਲੋਕ-ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਇਆ। ਇਹ ਲੋਕ ਪਰੰਪਰਾ ਸਿੱਧਾਂ

ਅਤੇ ਨਾਥਾਂ ਦੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਸੀ ਜੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਜੀਵਨ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਜਾਤੀਪ੍ਰਥਾ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜੀ ਸੀ। ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਨੇ ਆਡੰਬਰਯੁਕਤ ਕਰਮਕਾਂਡ ਦੀ ਥਾਵੇਂ ਸੰਜਮਸ਼ੀਲ ਭੋਗ ਸਾਧਨਾ ਅਤੇ ਟੋਂਗ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਮਤ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸਿੱਧਾਂ ਦਾ ਮਾਰਗ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਮਾਰਗ ਦੀ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਨਾਥ ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਨਿਵਿਰਤੀ (ਉਦਾਸੀ) ਮਾਰਗ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾ ਕੇ ‘ਗਿਰਹੀ ਮਾਹਿ ਉਦਾਸਾ’ ਦੀ ਸਮਨਵਿਤ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ। ਜੋਗ ਅਤੇ ਭੋਗ ਵਿਚ ਸੰਤੁਲਨ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਨਵਾਂ ਅਵਿਸ਼ਕਾਰ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀ ਹੈ। ‘ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ’ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਇਸੇ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਆਲੋਦੁਆਲੇ ਤਰਕ ਵਿਤਰਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਇਹ ਰਚਨਾ ਵੀ ਜੋਗ ਅਤੇ ਭੋਗ ਦੀ ਸਮਨਵਿਤ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਹੀ ਮਤ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਮੌਤੀ ਤ ਮੰਦਰ ਉਸਰੈ

ਰਤਨੀ ਤ ਹੋਇ ਜੜਾਉ ॥

ਕਸਤੂਰਿ ਕੁੰਗੁ ਅਗਰ ਚੰਦਨ

ਲੀਪਿ ਆਵੈ ਚਾਉ ॥

ਮਤ ਦੇਖ ਭੂਲਾ ਵੀਸਰੈ

ਤੇਰਾ ਚਿਤ ਨ ਆਵੈ ਨਾਉ ॥

ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦੇ ਮੁਖ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣੇ ਫਰੀਦੀ ਸੁਭਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖ ਸਕਣ ਦਾ ਇਹ ਇਹਸਾਸ ਅਸਲੋਂ ਨਿਵੇਕਲੀ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤ ਰਾਹਿਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਹੈ।

ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਜਿਸ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਤੱਤ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉਹ ਹੈ – ‘ਸ਼ਬਦ’ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਚੇਲਾ:

ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਸੁਰਤਿ ਧੁਨ ਚੇਲਾ

ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਅਧਿਆਤਮਕ ਗਿਆਨ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ ਜੋ ਮੌਖ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਹੈ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਰੂਪਾਂਤਰਕਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਇਹਸਾਸ। ਅਜੋਕੇ ਗਿਆਨ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਢੂੰਘਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪਛਾਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਗਿਆਨ ਪਰਮਾਰਥਕ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥਕ ਵੀ। ਪਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਹੈ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਰਹੱਸ ਲੱਭਣਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਸ਼ਬਦ’ ਦੀ ਰਹੱਸਤਮਿਕ ਵਿਆਖਿਆ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਿਕ ਵਿਧਾਨ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਇਸ ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਹਿੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਮੇਂ ਵੱਲ ਹੀ ਧਿਆਨ ਆਕ੍ਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਚੇਜ਼ਟਾ ਕੀਤੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ।

ਮੱਧਕਾਲੀ ਚੇਤਨਾ-ਵਿਧੀ ਦਾ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਹੋਣਾ ਤੱਤਕਾਲੀਨ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਪਛਾਣਣ ਉੱਤੇ ਬਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਲਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਾਰਹੀਣ ਆਡੰਬਰਯੁਕਤ ਧਰਮ ਸਾਧਨਾ ਅਤੇ ਦਿਖਾਵੇ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਦਾ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਖੰਡਨ ਵੀ ਅੰਤਿਮ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ

ਵਿਚ ਨਿਮਨ-ਲਿਖਿਤ ਪੰਗਤੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਵਾਚੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ :

ਤੀਰਥ ਨਾਤਾ ਕਿਆ ਕਰੈ
ਮਨ ਮਹਿ ਮੈਲ ਗੁਮਾਨ ॥
ਨਾਵਣ ਚਲੇ ਤੀਰਥੀ
ਮਨ ਖੋਟੇ ਤਨ ਚੋਰ ॥

ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਤੀਰਥ ਇਸ਼ਨਾਨ ਦੀ ਥਾਵੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ‘ਅੰਤਰਗਤਿ ਤੀਰਥ’ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਿਕ ਆਦਰਸ਼ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ :

ਅੰਤਰਗਤਿ ਤੀਰਥ ਮਲਿ ਨਾਉ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦਿਖਾਵੇ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੇਖੇ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਕਰਤੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ :

ਇਕ ਵਣਖੰਡ ਬੈਸਹਿ ਜਾਇ ਸਦ ਨ ਦੇਵਹੀ ॥
ਇਕ ਪਾਲ ਕਕਰੁ ਭੰਨ ਸੀਤਲ ਜਲ ਹੋਵਹੀ ॥
ਇਕ ਭਸਮ ਚੜ੍ਹਾਵਹਿ ਅੰਗ ਮੈਲ ਨ ਧੋਵਹੀ ॥
ਇਕ ਜਟਾ ਬਿਕਟ ਬਿਕਰਾਲ ਕੁਲੁ ਘਰ ਖੇਵਹੀ ॥
ਇਕ ਨਗਨ ਫਿਰਹਿ ਦਿਨ ਰਾਤ ਨੀਦ ਨ ਸੋਵਹੀ ॥
ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਤਨੁ ਛਾਰ ਕਿਆ ਕਹਿ ਹੋਵਹੀ ॥
ਕਾਦੀ ਕੁਡੁ ਬੋਲਿ ਮਲ ਖਾਇ ॥
ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨਾਵੈ ਜੀਆ ਘਾਇ ॥
ਜੋਗੀ ਚੁਗਤਿ ਨ ਜਾਣੈ ਅੰਧੁ ॥
ਤੀਨੇ ਓਜਾੜੇ ਕਾ ਬੰਧੁ ॥

ਪਰ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਨਿਖੇਧਾਤਮਿਕ ਆਲੋਚਨਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਸਗੋਂ ਫੋਕੇ ਕਰਮਕਾਂ ਅਤੇ ਭੇਖਾਚਾਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਛੁਪੇ-ਹੋਏ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪਹਿਲੂ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਲੋਚਨਾ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਵੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ :

ਸੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜੋ ਬ੍ਰਾਹਮ ਬੀਚਾਰੈ ॥
ਆਪਿ ਤਰੈ ਸਗਲੈ ਕੁਲ ਤਾਰੈ ॥

ਸੋ ਜੋਗੀ ਜੋ ਜੁਗਤ ਪਛਾਣੈ ॥
ਗੁਰਪਰਸਾਦੀ ਏਕੇ ਜਾਣੈ ॥
ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੋਈ ਮਲ ਖੋਵੈ ॥
ਦਇਆ ਕਪਾਹ ਸੰਤੋਖ ਸੁਤੁ
ਜਤੁ ਗੰਢੀ ਸਤੁ ਵਟੁ ॥
ਇਹ ਜਨੇਊ ਜੀਅ ਕਾ
ਹਈ ਕਾ ਪਾਂਡੇ ਘਤੁ ॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਗੁਰੂ
ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹਨ ਜਿਥੇ
ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ, ਜੋਗੀਆਂ ਅਤੇ
ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪੇ ਆਪਣੇ ਮਾਰਗ ਦੇ
ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੱਤ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਚੇਤਨਾ
ਜਗਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਉਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਜਿਥੇ
ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਥਾ
ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਉਥੇ ਸ਼ਾਰੀ ਇਸਲਾਮ ਵਿਚਲੇ
ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਰੁਝਾਨ ਦੀ ਵੀ
ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਪਰ ਅੰਤਿਮ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ
ਖੰਡਨ ਅਤੇ ਨਿਖੇਧੀ ਵਿਚੋਂ ਧਰਮ ਦੇ ਪਰਮਾਰਥੀ
ਪਾਸਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਤੀਰਬ ਅਕਾਖਿਆ ਹੀ
ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਥਾ
ਅਤੇ ਉਚ ਨੀਚ ਵਰਗੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ
ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਅਤੇ ਪਰੋਖੇ ਰੂਪ ਵਿਚ
ਨਿੰਦਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਮਨੁੱਖ
ਵਿਚਕਾਰ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੂਹ
ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਨਿਮਨਲਿਖਿਤ
ਕਥਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ :
ਜਾਤੀ ਦੈ ਕਿਆ ਹਥ
ਸਚ ਪਰਖੀਐ
ਜਾਣਹੁ ਜੋਤ ਨ ਪੁਛਹੁ ਜਾਤੀ

ਨੀਚਾ ਅੰਦਰ ਨੀਚ ਜਾਤ
ਨੀਚੀ ਹੂ ਅਤਿ ਨੀਚ
ਨਾਨਕ ਤਿਨ ਕੇ ਸੰਗ ਸਾਥਿ
ਵਡਿਆ ਸਿਉ ਕਿਆ ਰੀਸ ॥

ਹਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ
ਇਸਤਰੀ-ਨਿੰਦਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋ ਕੇ ਲਿੰਗ
ਭੇਦ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਤਕਰੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼
ਉਠਾਉਂਦੀ ਹੈ :

ਭੰਡਿ ਜੰਮੀਐਭੰਡਿ ਨਿੰਮੀਐ
ਭੰਡਿ ਮੰਗਣ ਵੀਆਹੁ
ਭੰਡਹੁ ਹੋਵੈ ਦੋਸਤੀ
ਭੰਡਹੁ ਚਲੈ ਰਾਹੁ ॥
ਸੋ ਕਿਉਂ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ
ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ ॥

ਸਮਾਜਿਕ ਰਿਸਤਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਇਸ
ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਵਸਥ ਪਹੁੰਚ ਸਾਡੀ ਮੂਲ
ਸਥਾਪਨਾ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ
ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ
ਭਾਸ਼ਾ ਨੀਤੀ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸਮਕਾਲੀਨੀ, ਸੰਤਾਂ, ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ
ਸੂਫ਼ੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਿਤ ਵਰਤੋਂ
ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ
ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਮੁੱਚੇ
ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਮਝੀ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੀ (ਪੰਜਾਬੀ
ਪ੍ਰਧਾਨ) ਸਾਧ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ
ਨਾਲਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ
ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਹੀ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੀ
ਲੋਕਧਾਰਾ ਨੂੰ ਮਾਧਿਅਮ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ।
ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ
ਲੋਕ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਜੀਵੰਤ ਧੁਨੀ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ
ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਰਹ ਮਾਹ,

ਵਾਰਾਂ, ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ, ਛੰਤ ਆਦਿ ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਲਿਤ ਲੋਕ ਰੂੜ੍ਹੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਲੋਕ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਉਣਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਅਮਲ ਹੈ ਜੋ ਨਵ-ਜਾਗਿੜੀ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ।

ਤੱਤਕਾਲੀਨ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਹੋਈ ਵਿਸ਼ਵ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵੀ ਛੁੰਡੀ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਾਰਬਕਤਾ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਸ਼ਵ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਮੂਲ ਸਰੋਕਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪਰਮਾਰਥ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੈ। ਪਰ ਪਾਰਗਾਮੀ ਸੱਤਾ ਦਾ ਜੋ ਸੰਕਲਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਪਰੋਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਹੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸਿਰਜਿਆ ਹੋਇਆ ਦੈਵੀ ਸੱਤਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਸਮਕਾਲੀਨ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਵੰਗਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾਦਾਇਕ ਸੇਧ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੀ ਪਰਮ ਆਦਰਸ਼ ਹੋ ਨਿਭੜਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪਾਰਗਾਮੀ ਦੈਵੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਸੱਚ, ਸੱਚਾ, ਸੱਚਾ ਸਾਹਿਬ, ਨਿਰਭਉ ਅਤੇ ਨਿਰਵੈਰ ਵਰਗੇ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਸਮਕਾਲੀਨ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਨਵੀਨ ਸਾਰਬਕਤਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਸੰਕਲਪੀ

ਸ਼ਬਦਾਂ-ਨਾਮ ਹੁਕਮ, ਰਜਾ, ਸਚਿਆਰ, ਕੁਝਿਆਰ, ਗੁਰਸੁਖ, ਮਨਸੁਖ, ਹਉਸੈ, ਮਾਇਆ ਆਦਿ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕੋਡ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਰੱਖ ਕੇ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਭਾਂਤ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤ ਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤ ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਮੁਹਾਂਦਰੇ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਮਕਾਲੀ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਰਮਾਰਥੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜਗਾਈ ਗਈ ਇਹ ਨਵੀਨ ਚੇਤਨਾ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਵ-ਜਾਗਿੜੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਉਂ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਅਤੀਤ ਕਾਲ ਤੋਂ ਤੁਰੀ ਆ ਰਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਗਾਮੀ ਕਿਰਦਾਰ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਜੋ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸੋਮਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਲਿਰੋਲ ਕਰਮਕਾਂਡ ਅਤੇ ਆਂਦਬਰਯੁਕਤ ਸਾਧਨਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਚ ਨੀਚ ਅਤੇ ਕੱਟੜ ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦੇ ਮਾਨਵ ਦੇਖੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀਨ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਪਤਨਮੁਖੀ ਕਿਰਦਾਰ ਦੀ ਵੀ ਤਿੱਖੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਸਮਨਵੈ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਿਆਂ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਨਵ-ਜਾਗਿੜੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਆਣਾ ਸਿਰਜਾਤਮਿਕ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਆਖਣਾ ਵਧੇਰੇ ਉਚਿਤ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਲੋਕ ਵਿਵਹਾਰ

ਪ੍ਰ. ਗੁਰਸਿਮਰਨ ਕੌਰ

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਲਈ 'ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ' ਸਵਾਲ ਦਾ ਹੱਲ ਤਲਾਸਦਾ 'ਏਕ ਪਿਤਾ ਏਕਮ ਕੇ ਹਮ ਬਾਰਕ' ਦੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੱਕ ਅਪੜਾ ਦੇਣ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਜਾਂ ਗਲੋਬਲ ਵਿਲੋੜ ਦਾ ਜੋ ਸੰਕਲਪ ਅੱਜ ਕਿਆਸਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਗਵਾਹੀ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਕਾਵਿ ਰਾਹੀਂ ਸਾਮ੍ਰਾਜਿਕ ਹਾਮੀ ਭਰਵਾ ਕੇ ਜਾਂ ਯੋਗਤਾ ਰਾਹੀਂ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਸਿਰਜਿਅਤ ਲੋਕ ਰਾਜ (ਪੰਚ ਪਰਵਾਣ ਪੰਚ ਪਰਧਾਨ) ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ 'ਸਹਜ' ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਜਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅਸੀਮ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਸੀਮਾਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਜ਼ਬਤ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ 'ਗੁਰਮੁਖ' ਅਖਵਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਨਾਲ ਜਿੰਦਗੀ ਪ੍ਰਤਿ ਸੁਹਜ ਅਨੁਭਵ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਅਨਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ਮੀ ਬਣਾਵੁਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਾ ਸੰਵਾਰਦਾ ਪਰ ਆਪੇ ਨੂੰ ਹੀ ਪਿਆਰ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਨੁਸਾਰ ਆਦਰਸ਼ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਸਧਾਰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਵਾਂਗ ਵਿਚਰਦਾ 'ਨੀਚਾ ਅੰਦਰ ਨੀਚ ਜਾਤ ਨੀਚੀ ਹੂ ਅਤਿ ਨੀਚੁ' ਅਨੁਸਾਰ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਵਿੱਖ ਤੋਂ, ਭੇਦ-ਭਾਵ ਤੋਂ ਅਤੇ ਨਿੱਜ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਕੇ ਪਰ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਰਖਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਵਿ ਦੇ ਬਾਨੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਰਾਹੀਂ ਅੱਜ ਤੋਂ ਪੰਜ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਜਿਹੇ ਕਾਵਿ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਸਾਰਬਕਤਾ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਖਾਰਜ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਵੱਧ ਰਹੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਦੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਨੁੱਖੀ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਸੇਧ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਗਏ ਹਨ ਜੇ ਸਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪਤ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਿਸੇ ਉੱਚੀ ਧਰਾਤਲ ਵੱਲ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਤਜ ਕੇ ਆਮ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਅਦਿਖ ਲੱਭ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੋ ਕੇ, ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਵੱਖਰ ਕੇ, ਜਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਤਲਖ ਹਕੀਕਤਾਂ ਤੇ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਕੇ, ਕੋਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਤੁਰ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਅਤ੍ਰਿਪਤ ਲਾਲਸਾਵਾਂ ਨਾਲ ਕਈ ਵਿਕਾਸ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਢਾਹ ਲੱਗੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰਪਾਰਾ ਦਾ ਰੁਖ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅੱਗੇ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਉਂ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਦੇ ਨਾਗੀਵਾਦੀ ਅਤੇ ਦਲਿਤ ਚੇਤਨਾ ਵਾਲੇ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਦੱਸ ਇਸ ਕਾਵਿ ਤੋਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ

ਆਪਣੇ ਹਥਲੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਵਿ ਵਿਚਲਾ ਅਜਿਹਾ ਸੁਨੇਹਾ ਹੀ ਉਲੀਕਣ ਦੇ ਯਤਨ ਵਿਚ ਹੋਵਾਂਗੇ ਜੋ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਦੇ ਹਾਣ ਦਾ ਹੋ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹੀ ਜੀਵਨ ਸੇਧ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਦੀ ਲੋਚਾ ਲੋਕ ਰਖਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਆਗਮਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਮੀਲ-ਪੱਥਰ ਵਾਂਗ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਖੋਜ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸ੍ਰੋਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਰਹੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਮੂਲ ਉਦੇਸ਼ ਹੀ ਸਮੂਹਿਕ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਸਮੂਹਿਕ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਗੁਰੂ ਕਵੀ ਨੇ ਲੋਕ-ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰਚਨਾ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਨਵੀਂ ਰੂਪ ਫੁਕਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰਗਤ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓ-ਸਿਰਜਦਿਆਂ ਅੰਤਰੀਵ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਧਰਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖਣ ਲੰਗਿਆਂ ਉਸ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਬੱਡਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਨੀਂਹ ਹੀ ਉਦੋਂ ਬੱਢਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਾਮਨਿਕ ਗਤੀ ਉਸ ਰੁਖ ਤਬਦੀਲ ਹੋਵੇ। ਰਚਨਾ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਹੀ ਇਸ ਗਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਹਿਤ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਵੇਲੇ ਦੇ ਲੋਕ-ਮਨ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਧਰਮ ਦੀ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ ਤਾਂ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਲੇਖਕ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੂੰ

ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਠੋਸਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਤਰਕ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਜਨਮਿਆ ਹੈ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਿਸੇ ਆਸਰੇ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਮਤ ਵੇਲੇ ਦੇ ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਲਈ ਇਕ ਠਾਹਰ ਵਾਂਗ ਹ ਨਿਬੰਧਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਬਿਰਤੀ ਵਿਚਲੀ ਅਣਸੰਗਠਿਤ ਸਾਨੂੰ ਲੋਕਗੀਤ ਦੀ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਸਤਰ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ :

ਕੀਹਦੇ ਕੀਹਦੇ ਪੈਰੀ ਹੱਥ ਲਾਈਏ, ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਵੱਗ ਫਿਰਦੇ।

ਅਜੇਹੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਧਰਮ ਨਿਖਰ ਕੇ ਖੜੋਇਆ ਹੈ। ਧਰਮ ਦਾ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ ਸਰੂਪ ਅਲੋਕਿਕ ਸੱਤਾ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ-ਅਰੰਭ ਹੀ ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਅਲੋਕਿਕ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰਨ ਜਾਂ ਨਕਾਰਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਅਲੋਕਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਸਰੂਪ ਤੱਕ ਜਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਯਥਾਰਥ ਤਕ ਦਾ ਸਫਰ ਹੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਧਰਮ ਤੋਂ ਲੋਕ-ਧਰਮ ਤਕ ਦਾ ਸਫਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਧਰਮ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਬੁੱਧੀ ਜਾਂ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀ ਪਕੜ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਇਉਂ ਵੀ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਲੋਕਿਕ ਸੱਤਾ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿੱਤ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਸ਼ਕਤੀ ਲਈ ਇਕ ਖਿੱਚ ਹੈ ਜੋ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਨਾਲ ਹੀ ਅਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅਜਿਹਾ ਅਨੁਭਵ ਜਦੋਂ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਲੋਕਾਂ

ਵੱਲ ਆਹੁਲਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਧਰਮ ਦੇ ਜਿਸ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਗੱਲ ਅਸੀਂ ਤੋਰੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਹੀ ਧਰਮ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਧਰਮ ਵੱਖਰਦੇ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਲੋਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪਵਿਚ 'ਧਰਮ' ਹੀ ਬਣਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਧਰਮ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਬੌਧਿਕ ਘੱਟ ਅਤੇ ਭਾਵੁਕ ਵਧੇਰੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨ ਪਰਕ ਨਾਲੋਂ ਸ਼ਰਧਾ ਪਰਕ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਰਧਾ ਵਸਤੂ ਤੇ ਹੀ ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸੱਤਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਤੁਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਬਿਨੁ ਦੇਖੋ ਉਪਜੈ ਨਹੀਂ ਆਸਾ ॥

ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲੀ ਧਰਮ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਲੋਕ-ਧਰਮ ਤੋਂ ਵੱਖਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਪੀਰ ਪੈਗੰਬਰ, ਰਿਸੀ-ਮੁਨੀ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਸਿੱਖਿਆ ਲੋਕ-ਧਰਮ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਹੀ ਗਵਾ ਬੈਠਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮਿਸਾਲ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਮੁਰਤੀਆਂ ਤੋਂ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਲੋਕ-ਧਰਮ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਇਉਂ ਵੀ ਲਿਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਧਰਮ ਜੋ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ। ਲੋਕ-ਧਰਮ ਜੋ ਲੋਕ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਪ੍ਰਤਿ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬੌਧਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਭਾਵੁਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੀ ਪਲਰਦੇ ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਲੋਕ-ਧਰਮ ਵਿਚਲੀ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਜਾਂ ਬੌਧਿਕਤਾ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੀ ਲੋਕ-ਧਰਮ ਨੂੰ ਅਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਹੱਦ ਤੇ ਜਾ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਯੁੱਧ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਕਬਾਲ ਅਨੁਸਾਰ:

“ਮਜ਼ਹਬ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਤਾ ਆਪਸ ਮੇਂ ਬੈਰ ਰਖਣਾ”।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਸੁਝਵਾਨ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਵਾਂਗ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪੀੜਿਤ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਅੱਗੇ ਬਿਆਨ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਵਾ ਲਈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿਚ ਜਕੜੇ ਪੀੜਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੂਲ ਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਿਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਅਨੁਸ਼ਠਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸਫਲ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਲੋਕ-ਧਰਮ ਵਾਸਤਵਿਕ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਦੂਰ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਅਪੜ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 'ਧਰਮ ਪੰਥ ਕਰਿ ਉਡਰਿਆ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੀ ਇਹ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਲੋਕ ਦੂਰ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਜਿਵੇਂ :

“ਕਲਿ ਕਾਤੀ ਰਾਜੇ ਕਸਾਈ ਧਰਮੁ ਪੰਥ ਕਰਿ ਉਡਰਿਆ ॥

ਕੂਝ ਅਮਾਵਸ ਸਚੁ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀਸੈ ਨਾਹੀ ਕਹ ਚੜਿਆ ॥”

ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਅਰਥ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜਿਹੇ ਅਨੁਭਵੀ ਵਕਤਾ ਲਈ ਇਕ ਸਟੋਨ ਦਾ ਰੂਪ

ਪਰਮ ਕਰ ਗਈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਭ ਲੋਕ-ਧਰਮਾਂ ਵਿਚਲੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਦੇ ਮਾੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪ੍ਰਤਿ ਜਾਗਿੜ ਕਰਦਿਆਂ ਧਰਮ ਦੇ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਸੰਚਾਰ ਕੀਤੇ। ਜਾਂ ਅਸੀਂ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਭਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਨਵੇਂ ਅਰਹਥ ਹੀ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਬਣੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਸਮੇਂ ਕਈ ਧਰਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪੱਖ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿਚ ਨਾ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਇਸ ਹਥਲੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਅਧੀਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਮੱਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀ ਕੀ ਰਹੁ ਰੀਤਾਂ ਸਨ ਇਸ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਹਥਲੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਹ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿਚ ਨਾ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਸੰਕੇਤ ਮਾਤਰ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਧਿਕ ਪੱਧਰ ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਥਿਕ ਕਥਾਵਾਂ, ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੇਵੀ ਦੇ ਵਰਤ, ਕਰਮ ਧਰਮ ਜਾਂ ਆਵਾਗਵਣ ਆਦਿ ਦਾ ਢੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਕਥਾ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਉੱਲੇਖ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੱਥ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪੁਜਦੇ ਮਿਥਿਕ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਲੋਕ ਰੁਚੀ ਅਨੁਕੂਲ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਜੋ ਨਾਇਕ ਹੈ ਜਾਂ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ, ਦੇ ਗੁਣ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਸਕਣ ਜਾਂ ਰਾਵਣ ਜੋ ਪ੍ਰਤਿਨਾਇਕ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਗੁਣ ਦਰਸਾਏ ਜਾ

ਸਕਣ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਮਿਸਾਲਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਦੁਹਰਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਮੰਤਵ ਹੀ ਨਾਇਕ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਨਾਇਕ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹਿਤ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਨੁਸਾਰ ਅਵਤਾਰ ਜਾਂ ਇਹ ਨਾਇਕ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਜਾਂ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਦੇਸ਼ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਵਤਾਰ ਜਾਂ ਨਾਇਕ ਲੋਕਾਂ-ਵਾਂਗ ਹੀ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਹਕੀਕਤਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਉਹ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਵਾਂਗ ਹੀ ਕਰਦੇ ਵਿਜਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਸੀਤਾ ਤੇ ਲਛਮਣ ਦੇ ਵਿਛੋਝੇ ਵਿਚ ਝੂਰਨ ਦਾ ਉੱਲੇਖ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

(ੴ) ਰਾਮ ਝੂਰੈ ਦਲ ਮੇਲਣੈ ਅੰਤਰਿ ਬਲੁ ਅਧਿਕਾਰ।

ਬੰਦਰ ਕੀ ਸੈਨਾ ਸੇਵੀਐ ਮਨਿ ਤਨਿ ਜੁਝ ਆਧਾਰ।

ਸੀਤਾ ਲੈ ਗਇਆ ਦਹਿਸਰੇ ਲਛਮਣ ਮੂਚ ਸਰਾਧਿ।

ਨਾਨਕ ਕਰਤਾ ਕਰਣਹਾਰੁ ਕਰਿ ਵੇਖੈ ਥਾਪਿ ਉਥਾਪਿ।

(ਪੰ. ੧੪੫੨)

(ਅ) ਮਨ ਮਹਿ ਝੂਰੈ ਰਾਮ ਚੰਦੁ ਸੀਤਾ ਲਛਮਣ ਜੋਗੁ।

ਹਣਵੰਤਰੁ ਆਰਾਧਿਆ ਆਇਆ ਕਰਿ ਸੰਜੋਗੁ। (ਪੰ. ੧੪੫੨)

ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਜਾਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੇ ਉੱਲੇਖ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਅਵਤਾਰਾਂ ਵਿਚਲੀ ਅਸਥਾਰਨਤਾ ਨੂੰ ਮੇਟਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਭ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਰਗੇ ਜਿਉਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਸਨ,

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਇਛਾਵਾਂ ਜਾਂ ਅਕਾਂਖਿਆਵਾਂ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਥੇ ਕਿਸੇ ਨਾਇਕ ਦੇ ਅੰਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਪਰਦਾ ਫਾਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਮੂਹਿਕ ਅਵਚੇਤਨ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਤਿ ਸੁਚੇਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਨਾਇਕ, ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਾ, ਅਵਤਾਰ ਜਾਂ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਵੱਡਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋ ਗਏ ਉਸ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਮਨੁੱਖ ਵਾਂਗ ਅੜਿਪਤ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਉਸ 'ਇਕ' ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਕਿਸੇ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਲਈ ਨਹੀਂ ਭਟਕਦੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਥਾਵਾਂ ਵਿਚਲੀ ਨੇਕੀ ਬਦੀ ਦੀ ਟੱਕਰ ਦਾ ਦਰੰਦ ਸੰਸਾਰਿਕ ਜਿੱਤਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਅਭਾਵ ਕਾਰਨ ਅਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਮੁੰਹ ਵੇਖਣਾ ਪੈਦਾ ਹੈ :

(ੴ) ਭੂਲੇ ਰਾਵਣੁ ਮੁਗਧੁ ਅਚੇਤਿ ॥
ਲੂਟੀ ਲੰਕਾ ਸੀਸ ਸਮੇਤਿ ॥

ਗਰਬਿ ਗਇਆ ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਹੇਤਿ ॥

(ਪੰ. ੨੨੪)

(ਅ) ਰੋਵਹਿ ਪਾਡਵ ਬਣੇ ਮਜੂਰ ॥

ਜਿਨ ਕੈ ਸੁਆਮੀ ਰਹਤ ਹਦੂਰਿ ॥ (ਪੰ. ੬੪੮)

(ਇ) ਜਨਮੇਜੈ ਗੁਰਸਬਦੁ ਨ ਜਾਨਿਆ ॥

(ਪੰ. ੨੨੪)

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਧਾਰਮਿਕ ਰਹੁ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪੂਰਨਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਵੱਡਾ ਧਰਮ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵੈ ਵਿਖਾਵਿਆ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਗੀਤਾਂ ਪਿਛਲੇ 'ਸੱਚ' ਨੂੰ ਪਛਾਣਣ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਲੋਕ ਪੂਜਾ, ਪਿਤਰ ਪੂਜਾ, ਤੀਰਥ, ਇਸ਼ਨਾਨ, ਆਰਤੀ ਆਦਿ ਸਭ ਨੂੰ ਹੀ ਸੱਚ

ਮੰਨ ਕੇ ਲਕੀਰ ਦੇ ਫਕੀਰ ਹੋਏ ਸਨ ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਥ ਪ੍ਰਤਿ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਬਾਹਰੀ ਜਗਤ ਤਕ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਖਾਵਿਆ ਦੰਭਾਂ ਜਾਂ ਪਾਖੰਡਾਂ ਦਾ ਪਰਮ ਸਤਿ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਖੰਡਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਦੇ ਅੰਦਰ ਅਜਿਹੇ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਦੂਜੇ ਸਾਹਮਣੇ ਚੰਗਾ ਬਣਨ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਅੱਗੇ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਵਿਖਾਵੇ ਵਾਲੀ ਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਇਉਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ :

(ੴ) ਗਲੀ ਅਸੀਂ ਚੰਗੀਆ ਆਚਾਰੀ ਬੁਰੀਆਹ ॥

ਮਨਹੁ ਕੁਸੁਧਾ ਕਾਲੀਆ ਬਾਹਰਿ ਚਿਟਵੀਆਹ ॥

ਰੀਸਾ ਕਰਹਿ ਤਿਨਾੜੀਆ ਜੋ ਸੇਵਹਿ ਦਰੁ ਖੜੀਆਹ ॥

ਨਾਲਿ ਖਸਮੈ ਰਤੀਆ ਮਾਣਹਿ ਸੁਖਿ ਰਲੀਆਹ ॥ (ਪੰ. ੮੪)

(ਅ) ਭਾਂਡਾ ਹਛਾ ਸੋਇ ਜੋ ਤਿਸੁ ਭਾਵਸੀ ॥

ਭਾਂਡਾ ਅਤਿ ਮਲੀਣੁ ਧੋਤਾ ਹਛਾ ਨ ਹੋਇਸੀ ॥

ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੈ ਹੋਇ ਸੋਝੀ ਪਾਇਸੀ ॥

ਏਤੁ ਦੁਆਰੈ ਧੋਇ ਹਛਾ ਹੋਇਸੀ ॥ (ਪੰ. ੪੧੩)

ਸੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀਤਾਂ ਰਸਮਾਂ ਪਿਛਲੇ ਬੁਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ ਗਏ। ਦੂਜਾ ਗੀਤਾਂ ਰਸਮਾਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਕੋਈ ਅਲੋਚਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਛੱਬਦੇ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਜਾਣ ਕੇ ਕਬੂਲਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ

ਆਪਣੇ ਮੱਤ ਰਾਹਿਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਉਣਤਾਵਾਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤੰਨ ਕਰਕੇ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਿਆ। ਦੂਜਾ ਜੇ ਹੋਰਨਾਂ ਮੱਤਾਂ ਵਾਂਗ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਵੀ ਸਿੱਧਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਲੋਕ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਤਕ ਉਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੁੱਜ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਇਕ ਸਫਲ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਵਾਂਗ ਨੀਚ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਆਪ ਰਲਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣੇ ਹਨ :

“ਨੀਚਾ ਅੰਦਰਿ ਨੀਚ ਜਾਤਿ ਨੀਚੀ ਹੂ ਅਤਿ ਨੀਚੁ ॥

ਨਾਨਕੁ ਤਿਨ ਕੈ ਸੰਗਿ ਸਾਥਿ ਵਡਿਆ ਸਿਉ ਕਿਆ ਰੀਸ ॥”

ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਹਰ ਰਸਮ ਦਾ ਆਪਾਰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾ ਹੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਪੱਧਰ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਜੀਵਨ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਇਕ ਲੋਕ-ਧਰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਜਾਂ ਬੌਧਿਕ ਵਿੱਖ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਭਾਈਚਾਰਿਕ ਸਾਂਝ ਵਧੇਰੇ ਹਾਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਜਾਂ ਲੋਕ-ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਅਰਥ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਸੂਝਵਾਨ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਵਾਂਗ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹਿਂ ਲੋਕ-ਰੁਚੀ

ਅਨੁਕੂਲ ਬੇਲੋੜੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦ ਰਸਮਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਰਚਨਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਮੂਹਿਕ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੋ ਨਿਭਦਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਕਰਕੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਨਿਭਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਵਿਅਕਤਿਤ ਲੋਕ-ਮਨਾਂ ਤੇ ਸਹੀਵੀ ਅਸਰ ਪਾਉਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਲੋਕ ਗੀਤ ਦੀ ਸਤਰ ਇਸ ਦੀ ਮੁੰਹ ਬੋਲਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ :

“ਹੱਟ ਖੁਲ੍ਹਗੀ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ,
ਸੇਦਾ ਲੈਣਗੇ ਨਸੀਬਾਂ ਵਾਲੇ ।”

ਇਸ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮੱਤ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਮਨ ਨੇ ਨਸੀਬਾਂ ਵਾਲਾ ਸਵੀਕਾਰਿਆ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ-ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਮਕਬੂਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਸੰਦੇਸ਼ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ : ਸਾਡੇ ਗੁਰਾ ਨੇ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਇਆ, ਆਜੇ ਜੀਹਨੇ ਪਾਰ ਲੰਘਣੈ।

ਕਲਿ ਤਾਰਣ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਇਆ

ਇੰਜੀ: ਮਨਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਿਆਸਪੁਰਾ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ 550ਵੀ ਜਨਮ ਸਤਾਬਦੀ ਮੌਕੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਖੁਬ ਚਰਚਾ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਇਹ ਸਤਾਬਦੀ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਅੱਡੀ ਚੋਟੀ ਦਾ ਜੋਰ ਲਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਖਾਸ ਕਰ ਸਰਕਾਰਾਂ ਪਰ ਇਹ ਰੌਲਾ ਗੌਲਾ ਇਉਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਜਨਮ ਸਤਾਬਦੀ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅੱਡਰੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਮਲੀਆਂਮੇਟ ਕਾਰਨ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਭਾਰੂ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਿੰਬ ਵਲੋਕ ਮਨਾ ਵਿੱਚ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਂਤ ਸਿਰਫ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਕੇ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਬਿਨਾ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਾਲਾ ਬਿੰਬ ਪਰਚਾਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਦਕਿ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਦਸ ਜਾਮੇਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਸਨ ਪਰ ਜੋਤ ਇਕੋ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਬਾਰੇ ਜੋ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿਰਫ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਕੇ ਭਗਤੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਜੀਵਨ ਜੀਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਦੱਸਿਆ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਗਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਕਾਲਪਨਿਕ ਤਸਵੀਰਾਂ ਪੋਲੇ ਪੋਲੇ ਜਿਹੇ ਹੱਥ ਪੈਰ, ਗੁਲਗੁਲੇ ਵਰਗਾ ਚੇਹਰਾ ਸੱਭ ਰੱਦ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਅਸਲ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਬੁੱਤਸਿਕਨ ਬਣਾਇਆ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਦ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਸੋਧਣ

ਲਈ ਚਾਰੇ ਦਿਸਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਦਲ ਉਦਾਸੀਆਂ (ਯਾਤਰਾਵਾਂ) ਕੀਤੀਆਂ। ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਲਹਿਣੇ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ (ਜੋ ਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਰੇ ਦੇਵ ਜੀ ਬਣੇ) ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਪੰਡ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪਸੂਆਂ ਲਈ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸੀ, ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਕਿਹਾ 'ਕਿਰਤ ਕਰੋ' ਉਸ ਨੂੰ ਕਮਾ ਕੇ ਦਿਖਾਇਆ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਵਾਗ ਜਦੋਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਤੇ ਜਾਂਦੇ:- ਰੇਤੁ ਅੱਕ ਆਹਾਰੁ ਕਰਿ ਰੋੜਾ ਕੀ ਗੁਰ ਕੀਆ ਵਿਛਾਈ ॥ 24 ॥

ਭਾਵ ਜੋ ਵੀ ਮਿਲਿਆ 'ਡਿਸਕਵਰੀ ਦੇ ਸਰਵਾਈਵਰ ਮੈਨ' ਵਾਂਗ ਛਕ ਲੈਂਦੇ ਸੀ ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਈ ਸਰੂਪ ਦੀ ਗੱਲ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਲੀ ਸਿਰਫ ਤੇ ਸਿਰਫ ਸੱਚ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ ਤਾਂ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਅੰਦਰ ਹਿੰਦੂ ਬਹੁ ਗਿੱਣਤੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਵਹਿਮਾ, ਭਰਮਾਂ, ਧਾਰੇ ਤਵੀਤਾਂ, ਦੇ ਭਰਮ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਉਲਲੋਕ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਅਕਲ ਦੀ ਦੱਸੀ ਗੱਲ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਸਿੱਧੀ ਬਗਾਵਤ ਹੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ 14ਵੀਂ ਸਤਾਬਦੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਟਾਈਮ ਹੋਇਆ, ਜਦੋਂ ਪੂਰਾ ਸਮਾਜ ਹੀ ਝੂਠੀਆ ਰਹੁ ਰੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਲਝਿਆਂ ਪਿਆ ਸੀ।

ਸੋਚ ਕੇ ਦੇਖੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿੰਨਾ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜੰਜੂ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਮਨਾ ਕੀਤਾ

ਸੀ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਦੀ ਇਹ ਘਟਨਾ ਉਸ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪਰਿਵਾਰ, ਸਾਕ ਸਬੰਧੀ, ਸਾਰਾ ਹੀ ਕਬੀਲਾ ਇਕੱਠਾ ਸੀ। ਮਹਿਮਾਨ ਨਿਵਾਜੀ ਲਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਕਵਾਨ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਗੱਲ ਕੀ ਪੂਰਾ ਘਰ ਖੁਸ਼ੀਆਂ, ਹਾਸੇ ਤੇ ਅੰਨੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਕਿਉ ਜੋ ਅੱਜ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਉਹ ਰੀਤ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਵਿਤਰ ਹੋ ਜਾਣ ਸੀ, ਅੱਜ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਜੰਜੂ ਪਹਿਨਾਉਣਾ ਸੀ। ਪੰਡਿਤ ਹਰਦਿਆਲ ਨੂੰ ਇਹ ਸੁੱਭ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਬਾਲ ਨਾਨਕ ਨੇ ਪੂਰੇ ਕੁਨਬੇ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਪੰਡਿਤ ਨੂੰ ਜੰਜੂ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਦਿਤਾ, ਕੀ ਕੋਈ ਬਾਲ ਉਸਰੇ ਐਨੀ ਜੁਰੱਤ ਦਿਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਉਹ ਕ੍ਰਾਤੀਕਾਰੀ ਸੁਰਮਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਹੀ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੁਰਮਗਤੀ ਜੰਜੂ ਪਹਿਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਅਗਰ ਅੱਜ ਵੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇਖੀਏ, ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਯੁੱਗ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਅਹੁਦੇ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰੋਕ ਟੋਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸਿੱਖ ਲੀਡਰਾਂ ਦੀਆਂ ਟਿੱਕੇ ਲੱਗੀਆਂ ਫੋਟੋਆਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਸਕਰਮਾਂ ਤੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਕਹਾਉਂਦੇ ਸਰਦਾਰ ਆਪਣੇ ਅੰਜਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੰਡਤਾਂ ਤੋਂ ਟਿੱਕੇ ਲਗਵਾਉਂਦੇ ਆਮ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਰੋਕ ਪਾਉਣਾ। ਜਗ ਸੋਚ ਕੇ ਵੇਖੋ 1469 ਦਾ ਟਾਈਮ ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਸੀ ਤੇ ਬਾਲ ਉਸਰੇ ਚੁਰੱਅਤ ਕਰਕੇ ਕਹਿਣਾ “ਪੰਡਤਾ ਤੇਰਾ ਇਹ ਜਨੇਊ ਮੇਰੇ ਕਿਸੇ

ਕੰਮ ਦਾ ਨਹੀਂ” ਕੀ ਇਹ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਕੇ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ?

ਬੀਬੀ ਨਾਨਕੀ ਦਾ ਪਤੀ ਜੈ ਰਾਮ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਲੋਧੀ ਦੇ ਮੌਦੀਖਾਨੇ ਦਾ ਮੁੱਖੀ ਸੀ। ਅਫਗਾਨਾ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਲੋਧੀ ਦਾ ਪਿਤਾ ‘ਤਾਤਾਰ ਖਾਂ’ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਸਿਕੰਦਰ ਲੋਧੀ ਦੇ ਰਾਜ ਸਮੇਂ (1488-1517) ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਦਿਹਾਂਤ 1504 ਈ। ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਉਸਦੇ ਪਿਛੋਂ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਲੋਧੀ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਬਣਿਆ। ਲੋਧੀਆਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਪੈਸੇ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਘੱਟ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਮਾਲੀਆ, ਜਿਨਸ ਵਿੱਚ ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਮੌਦੀਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਏਥੇ ਹੀ ਸੱਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ, ਸਿਪਾਹੀ ਤੇ ਹੋਰ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਲੋਧੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤਨਖਾਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਨਾਜ ‘ਅਲੂਫਾ’ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਜੈ ਰਾਮ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਤੇ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਲੋਧੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੌਦੀਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਰੱਖ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਮੌਦੀ ਸਨ, ਉਹ ਅਨਾਜ ਵੰਡਣ ਲੰਗਿਆਂ ਆਪਣਾ ਦਸਵਾਂ ਹਿਸਾ (ਤਨਖਾਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ) ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੱਖ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪਣੇ ਹਿਸੇ ਦਾ ‘ਤੇਰਾ ਤੇਰਾ’ ਕਹਿ ਕੇ ਗਰੀਬਾ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਵਤੀਰੇ ਕਾਰਨ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਵਿਚ ਰੋਲਾ ਪੈ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਮੌਦੀਖਾਨੇ ਨੂੰ ਲੁਟਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਖਬਰਾਂ ਜਦ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਕੋਲ ਪੁੱਜੀਆਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਕਰਵਾਇਆ। ਉਹ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਵੱਧ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ ਆਪਣੀ

ਕਿਰਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਿਲੇ ਅਨਾਜ ਨੂੰ ਹੀ ਦਸਵੰਧ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਇੱਕ ਘਟਨਾ ਹੋਰ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਚਾਰਿਆ ‘ਨਾ ਕੋ ਹਿੰਦੂ ਨ ਮੁਸਲਮਾਨ’ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕੰਨ ਭਰ ਦਿਤੇ। ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫੁਰਕ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਨਿਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੰਨ ਗਏ ਪਰ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣ ਦੇ ਤੁਲ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਨੇ ਨਿਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹੀ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਖਲੋਤੇ ਹੱਸਦੇ ਰਹੇ। ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁੱਲਾਂ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਜਦ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਨਿਮਾਜ਼ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹੀਹ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮੈਂ ਨਿਮਾਜ਼ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਦਾ, ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਦਾ ਮਨ ਤਾਂ ਕੰਧਾਰ ਘੋੜੇ ਖਰੀਦਣ ਗਿਆ ਹੋਇਆਂ ਸੀ ਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਸੂਈ ਘੋੜੀ ਦੀ ਵਫ਼ੇਰੀ ਦਾ ਫਿਕਰ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਖੁਹ ਵਿੱਚ ਨਾ ਡਿੱਗ ਪਵੇ”। ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਲੋਧੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਮੌਦੀ ਖਾਨੇ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਵੀ ਵੱਧ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ। ਗਵਰਨਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਐਨੀ ਜੁਰੱਅਤ ਰੱਖਣੀ ਮਾੜੀ ਮੌਟੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਜੁਰੱਅਤ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਸੱਚਾ ਆਦਮੀ ਹੀ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਚੋਰ ਜਾਂ ਕਾਣਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਤਾਂ ਅੱਖ ਮਿਲਾ ਕੇ ਗੱਲ ਤੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਕਾਣੇ ਬੰਦੇ ਘੀਚੂ ਜਿਹੇ ਬਣੇ ਦੂਸਰੇ ਵੱਲੂ ਸਿਰਫ

ਟੀਰ ਜਿਹਾ ਕੱਢ ਕੇ ਦੇਖਣ ਜੋਗੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦੱਸਣ ਲਈ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਤੇ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਸਮਾਂ 8 ਸਾਲ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਉਦਾਸੀ ਦੌਰਾਨ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਐਮਾਨਾਬਾਦ ਜਿਥੇ ਉਚ ਨੀਚ ਦਾ ਭਰਮ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਭਾਈ ਲਾਲੋਂ ਦੇ ਘਰ ਗਏ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਰਿਦੁਆਰ ਜਿਥੇ ਪੰਡਤ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇਣ ਦਿੰਦੇ ਸੀ। ਪੰਡਤਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਹਰਿਦੁਆਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੜ੍ਹ ਅਤੇ ਐਨੇ ਇਕੱਠ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਉਲਟ ਪਾਣੀ ਦੇਣਾ ਤੇ ਫਿਰ ਜੁਰੱਅਤ ਨਾਲ ਸਮਝਾਉਣਾ ਕਿ ਪੰਡਤੇ ਕਿਉ ਮੂਰਖਾਂ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹੋ, ਸੂਰਜ ਤੱਕ ਪਾਣੀ ਸੌ ਜਨਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੇ, ਐਵੇਂ ਪਾਗਲ ਨਾਂ ਬਣੇ। ਕੀ ਕੋਈ ਜੁਰੱਅਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾ, ਮਾਲਾ ਫੇਰਨ ਵਾਲਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਵਰਗਾ ਬਹਾਦਰ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੋਰਖਮਤੇ ਅੰਜੋਕਾ ਨਾਮ ਨਾਨਕਮੱਤਾ (ਪੀਲੀਭੀਤ ਦੇ ਕੋਲ) ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ, ਫਿਰ ਪ੍ਰਯਾਗ ਗਏ ਜਿਥੇ ਆਪ ਨੇ ਤੀਰਥ ਇਸ਼ਨਾਨਾ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਬਨਾਰਸ ਜਾ ਕੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਫੋਕਟ ਦੇ ਵਹਿਮਾਂ ਭਰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਇਆ। ਫਿਰ ਗਯਾ ਗਏ ਜਿਥੇ ਪਿਤਰਾਂ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਫੋਕਟ ਕਰਮ ਦੱਸਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਢਾਕੇ, ਜਗਨਨਾਥ ਪੁਰੀ ਦੇ ਮੰਦਰ, ਸਿੰਗਲਾਦੀਪ ਤੇ ਅੰਤਮ ਪੜਾਅ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਸੀ।

ਦੂਜੀ ਉਦਾਸੀ ਦੌਰਾਨ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਦੀਆ ਗੁਫ਼ਾਵਾਂ ਇਚ ਸਿੱਧ ਜੋਗੀਆਂ ਕੋਲ,

ਕਸਮੀਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ, ਮਟਨ ਸਾਹਿਬ, ਅਸਰਨਾਥ ਤੇ ਵੈਸਨੋ ਦੇਵੀ ਜਾ ਕੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦੱਸਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੰਮ੍ਹ ਰਘੂਨਾਥ ਦੇ ਮੰਦਰ, ਸਿਆਲਕੋਟ ਪੀਰ ਹਮਜ਼ਾ ਗੌਂਸ ਕੋਲ ਤੇ ਅਖੀਰਲਾ ਪੜਾਅ ਪਸਰੂਰ ਸੀ। ਤੀਜੀ ਉਦਾਸੀ ਦੌਰਾਨ ਪਾਕਪਟਨ, ਤੁਲੰਬੇ ਤੇ ਮੱਕੇ ਮੱਕੇ ਗਏ, ਗੈਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅੱਜ ਵੀ ਮੱਕੇ ਜਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉੱਚ ਦੇ ਮਖਦੂਮ ਸੇਖ ਹਾਜ਼ੀ ਅਬਦੂਲ ਸਾਹਿਬ ਬੁਖਾਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਗਏ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਹਾਂਤ ਆਇਨੇ-ਅਕਬਰੀ ਅਨੁਸਾਰ, 1526-27 ਈ। ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਮੱਕੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾਅਬੇ ਵੱਲ ਪੈਰ ਕਰਕੇ ਸੌਂ ਗਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਖਾਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਹੋਣ ਦੇ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖੇ ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ ਸੀ। ਉਥੇ ਬਰਛਿਆਂ ਵਾਲੇ ਵੀ ਸਨ, ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਡਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਿਆ, ਅਗਰ ਸੂਰਮੇ ਨਾਂ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਅੈਨੀ ਜੁਰੱਅਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਸਵੇਰੇ ਜਦ ਸਭ ਹਾਜ਼ੀ ਉੱਠੇ ਤਾਂ 'ਜੀਵਨ' ਨਾਂ ਦੇ ਹਾਜ਼ੀ ਨੇ ਪੈਰ ਹਿਲਾਇਆ ਤੇ ਗੁਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਭੁਦਾ ਦੇ ਘਰ ਵੱਲ ਪੈਰ ਕੀਤੇ ਹਨ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਮੇਰੇ ਪੈਰ ਉਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਕਰ ਦੇਹ, ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਭੁਦਾ ਦਾ ਘਰ ਨਹੀਂ। ਅਸਲ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਅਕੀਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਭੁਦਾ ਰੱਬ ਉਲ-ਆਲਮੀਨ ਹੈ, ਉਹ ਸੱਭ ਪਾਸੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਗਕ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਬਗਦਾਦ, ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਕੋਲ, ਸੈਦਪੁਰ ਗਏ ਤੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਤਾਰਿਆ। ਗੱਲ ਕੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਸੱਚ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ।

ਕੀ ਕੋਈ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਆਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਰ, ਤੂੰ ਬਾਬਰ ਨਹੀਂ ਜਾਬਰ ਹੈ। ਦਸਾਂ ਪਾਤਿਸਾਹੀਆਂ ਦੇ ਸਰੂਪ, ਜੋਤ, ਸੋਚ, ਜੋਸ਼ ਨੂੰ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖਣ ਵਾਲਿਓ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਪੜ੍ਹੇ ਤੇ ਵਿਚਾਰੇ, ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸਾਹ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਉਚਾਰੇ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੋ:-

ਕਾਦੀ ਕੁੜ੍ਹ ਬੋਲਿ ਮਲੁ ਖਾਇ ॥ ਬ੍ਰਹਮਣੁ ਨਾਵੈ ਜੀਆ ਘਾਇ ॥

ਜੋਗੀ ਜੁਗਤਿ ਨ ਜਾਣੈ ਅੰਧੁ ॥ ਤੀਨੇ ਓਜਾਤੇ ਕਾ ਬੰਧ ॥ 662 ॥

ਅੰਧੀ ਰਘਤਿ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੀ ਭਾਹਿ ਭਰੇ ਮੁਰਦਾਰੁ ॥ 469 ॥

ਰਾਜੇ ਸੀਹ ਮੁਕਦਮ ਕੁਤੇ ॥ ਜਾਇ ਜਗਾਇਨਿ ਬੈਠੇ ਸੁਤੇ ॥

ਚਾਕਰ ਨਹਦਾ ਪਾਇਨਿ ਘਾਉ ॥ ਰਤੁ ਪਿਤੁ ਕੁਤਿਹੋ ਚਟਿ ਜਾਹੁ ॥ 1288 ॥

ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ ॥ ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ ॥

ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ ॥ ਸਿਰੁ ਦੀਜੈ ਕਾਹਿਨ ਕੀਜੈ ॥ 20 ॥ 1412 ॥

ਅਜੋਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਲਵੇ ਇਹ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ, ਉਹ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ, ਬਿਲਕੁਲ ਝੂਠ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਨੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕੋਠੀਆਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਾ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਤੇਰਾ ਘਰ ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਖਾਲਸਾ ਬਣਨ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਹੀ ਅਨੋਖੀ ਰੱਖੀ ਹੈ, ਕਿ ਭਾਈ ਤੇਰਾ ਸਿਰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਬੁਗਾਈ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾਂ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਤਲਵਾਰ

ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਚਾਹੇ ਕਲਮ ਨਾਲ। ਸਿੱਖ ਕਦੇ ਵੀ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਤਾਂ ਬੈਠ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਸਿਪਾਹੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਸਿਪਾਹੀ ਚਾਹੇ ਜੰਗ ਲੱਗੀ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ ਅਮਨ ਉਸਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਹੀ ਕਰਨੀ ਹੈ।

ਇੱਕ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਘਟਨਾ ਸਾਝੀ ਕਰਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਮੁਸਲਿਮ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਹੈ। ਵਧੀਆ ਗੱਲ ਮੁਸਲਿਮ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਬਹੁਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਲੰਚ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਖਾਣਾ ਖਾ ਰਹੇ ਸੀ, ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਖਾਣ ਲੱਗੇ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ ਤੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ” (ਜਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ ਮੁਨਵਾ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ) ਮੈਂ ਝੱਟ ਕਿਹਾ ਸ਼ੇਖ ਸਾਹਿਬ ਸੋਚਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਹੈ। ਆਪ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ ਇਸ ਲਈ ਮੁਨਵਾਉਂਦੇ ਹੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਖਾਣਾ ਖਾਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਖਾਣ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਆਪ ਖਾਣ ਲਈ ਜਿਉਂਦੇ ਹੋ। ਅਸੀਂ ਖਾਂਦੇ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਹਾਂ ਤਾਂ ਜੋ ਮੁੱਛਾਂ ਰੱਖ ਸਕੀਏ, ਤਕੜੇ ਰਿਸ਼ਟ ਪੁਸ਼ਟ ਰਹੀਏ, ਸਾਡੀ ਮੁੱਛ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖੜੀ ਰਹੇ, ਬੱਸ ਸੋਚਣੀ ਦਾ ਹੀ ਫਰਕ ਹੈ ਜੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੁੱਛ ਕਦੇ ਵੀ ਥੱਲੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬੁਰਾਈ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਵਾਂਗ, ਤਰਕ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਸਹਾਰੇ, ਮੁੱਛ ਉਪਰ ਕਰਕੇ ਟੋਕਿਆ। ਜਿਥੇ ਵੀ ਬੁਰਾਈਆ ਨਜ਼ਰੀ ਪਈਆਂ ਆਪਣਾ ਵਿਰੋਧ ਜਰੂਰ ਦਰਜ

ਕਰਵਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਵਾਂਗ ਜਿਉਣਾ ਤੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਹੀ ਮਰਨਾ ਵੀ ਦੱਸਿਆ। ਪਰ ਅੱਜ ਸੱਤਾ ਦੀ ਭੁੱਖ ਦੇ ਕਾਰਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ 550ਵੇਂ ਜਨਮ ਸਤਾਬਦੀ ਮੌਕੇ ਪੰਥ ਲਈ ਮਰ ਮਿਟਣ ਵਾਲੇ ਆਪਾ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਰ ਧੱਕ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿਧਾਤਾਂ ਨੂੰ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੋਲਣ ਵਾਲੇ, ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਟਾਇਰ ਪਾ ਕੇ ਪੂਕਣ ਵਾਲੇ ਮੌਚੀ ਬਣ ਜਨਮ ਸਤਾਬਦੀਆਂ ਮਨਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਤਾਂ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਭੁਗਤਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਪੜ ਰਹੇ ਹਨ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਤਰਾਸਦੀ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਕਾਸ਼ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਵਡਹੰਸ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਉਚਾਰੇ ਸਥਦ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬਾਜੀ, ਮੌਤ ਰੂਪੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਸਦਾ ਸਨਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ, ਉਚੇ ਹੌਸਲੇ ਤੇ ਸਾਹਸ ਨਾਲ ਜੁਝਕੇ ਜਿਤਦੇ ਹੋਏ, ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਨੂੰ ਸਫਲ ਕਰਨ ਦੀ ਬਖਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੋਕੋ ਮਰਨਾ ਤਾਂ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਸ ਮਰਨ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਨਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਇਸ ਮਰਨੇ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਸੁਣਨ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਮਰਨਾ ਜਾਣਦਾ ਹੋਵੇ। ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਵੇਲਾ ਆਉਣ ਤੇ ਮਰਦੇ ਹਨ, ਅਸਲ ਸੂਰਬੀਰ ਉਹੀ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚ ਇੱਜਤ ਨਾਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਲੋਕ ਵਿੱਚ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਵਿਆਪਦਾ ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸੱਚੀ ਕਮਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਇੱਕ

ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਡਰ
ਭੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਭਾਈ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਇਕ ਵੀ
ਬੋਲ ਨਾ ਬੋਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਮਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ
ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਅਡੋਲ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਹ
ਜਾਣੀਜਾਣ ਹੈ ਤੇ ਚੰਗੇ ਰਸਤੇ ਤੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
ਮਰਨਾ ਸੁਰਬੀਰਾਂ ਦੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੈ ਇਹ ਤਦ ਹੀ
ਹੈ ਜੇਕਰ ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰ, ਘਰ ਕਬੂਲ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਡਹੰਸੁ ਮਹਲਾ 1

ਆਵਹੁ ਮਿਲਹੁ ਸਹੇਲੀਹੋ ਸਚੜਾ ਨਾਮੁ
ਲਏਹਾਂ ॥

ਰੋਵਹ ਬਿਰਹਾ ਤਨ ਕਾ ਆਪਣਾ ਸਾਹਿਬ
ਸੰਮੁਲੇਹਾਂ ॥

ਸਾਹਿਬੁ ਸੰਮੁਲੇਹ ਪੰਥ ਨਿਹਾਲਿਹ ਅਸਾ ਭਿ
ਉਥੈ ਜਾਣਾ ॥

ਜਿਸ ਕਾ ਕੀਆ ਤਿਨ ਹੀ ਲੀਆ ਹੋਆ ਤਿਸੈ
ਕਾ ਭਾਣਾ ॥

ਜੋ ਤਿਨਿ ਕਰਿ ਪਾਇਆ ਸੁ ਆਗੈ ਆਇਆ
ਅਸੀਂ ਕਿ ਹੁਕਮੁ ਕਰੇਹਾ ॥

ਆਵਹੁ ਮਿਲਹੁ ਸਹੇਲੀਹੋ ਸਚੜਾ ਨਾਮੁ
ਲਏਹਾ ॥ 1 ॥

ਮਰਣੁ ਨ ਮੰਦਾ ਲੋਕਾ ਆਖੀਐ ਜੇ ਮਰਿ ਜਾਣੈ
ਐਸਾ ਕੋਇ ॥

ਸੇਵਿਹੁ ਸਾਹਿਬੁ ਸੰਮ੍ਰਿਥੁ ਅਪਣਾ ਪੰਥੁ ਸੁਹੇਲਾ
ਆਗੈ ਹੋਇ ॥

ਪੰਥੀ ਸੁਹੇਲੈ ਜਾਵਹੁ ਤਾਂ ਫਲੁ ਪਾਵਹੁ ਆਗੈ
ਮਿਲੈ ਵਡਾਈ ॥

ਭੈਟੈ ਸਿਉ ਜਾਵਹੁ ਸਚਿ ਸਮਾਵਹੁ ਤਾਂ ਪਤਿ
ਲੇਖੈ ਪਾਈ ॥

ਮਹਲੀ ਜਾਇ ਪਾਵਹੁ ਖਸਮੈ ਭਾਵਹੁ ਰੰਗ ਸਿਉ
ਰਲੀਆ ਮਾਣੈ ॥

ਮਰਣੁ ਨ ਮੰਦਾ ਲੋਕਾ ਆਖੀਐ ਜੇ ਕੋਈ ਮਰਿ
ਜਾਣੈ ॥ 2 ॥

ਮਰਣੁ ਮੁਣਸਾ ਸੂਰਿਆ ਹਰ ਹੈ ਜੋ ਹੋਇ ਮਰਨਿ
ਪਰਵਾਣੈ ॥

ਸੂਰੇ ਸੇਈ ਆਗੈ ਆਖੀਅਹਿ ਦਰਗਹ ਪਾਵਹਿ
ਸਾਚੀ ਮਾਣੈ ॥

ਦਰਗਹ ਮਾਣ ਪਾਵਹਿ ਪਤਿ ਸਿਉ ਜਾਵਹਿ
ਆਗੈ ਦੂਖਨ ਲਾਗੈ ॥

ਕਰਿ ਏਕ ਧਿਆਵਹਿ ਤਾਂ ਫਲੁ ਪਾਵਹਿ ਜਿਤੁ
ਸੇਵਿਐ ਭਉ ਭਾਗੈ ॥

ਉਚਾ ਨਹੀਂ ਕਹਣਾ ਮਨ ਮਹਿ ਰਹਣਾ ਆਪੈ
ਜਾਣੈ ਜਾਣੈ ॥

ਮਰਣੁ ਮੁਣਸਾਂ ਸੂਰਿਆ ਹਰ ਹੈ ਜੋ ਹੋਇ ਮਰਹਿ
ਪਰਵਾਣੈ ॥ 3 ॥

ਨਾਨਕ ਕਿਸ ਨੋ ਬਾਬਾ ਰੋਈਐ ਬਾਜੀ ਹੈ ਇਹ
ਸੰਸਾਰੋ ॥

ਕੀਤਾ ਵੇਖੈ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣਾ ਕੁਦਰਤਿ ਕਰੇ
ਬੀਚਾਰੋ ॥

ਕੁਦਰਤਿ ਬੀਚਾਰੇ ਧਾਰਣ ਧਾਰੇ ਜਿਨਿ ਕੀਆ
ਸੋ ਜਾਣੈ ॥

ਆਪੇ ਵੇਖੈ ਆਪੇ ਬੂੜੈ ਆਪੇ ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਣੈ ॥

ਜਿਨਿ ਕਿਛੁ ਕੀਆ ਸੋਈ ਜਾਣੈ ਤਾ ਕਾ ਰੂਪ
ਅਪਾਰੋ ॥

ਨਾਨਕ ਕਿਸ ਨੋ ਬਾਬਾ ਰੋਈਐ ਬਾਜੀ ਹੈ ਇਹ
ਸੰਸਾਰੋ ॥ 4 ॥ (579-580)

ਕਸ਼ਮੀਰ ਵੱਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਵਾਰਤਾਲਾਪੀ

ਯਾਤਰਾ - ਮਾਰਗ

ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਰਨਾ

ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਜਲਵਾਯੂ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਮੁਅਤਦਿਲ ਹੈ। ਛਾਰਸੀ ਦੇ ਇਕ ਕਵੀ ਨੇ ਠੀਕ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਕਬਾਬ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਮੁਰਗਾ ਵੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਾਨ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸੋਭਿਆਂ ਵਿੱਚ (ਖਾਸਕਰ ਚੀਨੀ ਤੇ ਤਿਬੁੰਤੀ) ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਬਰਫ ਨਾਲ ਕੱਜੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲਿਪਟੇ ਤੇ ਘਿਰੇ ਹੀਰੇ ਵਾਂਗ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਤਵਾਰੀਖ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇੱਥੋਂ ਕਈ ਧਰਮ ਈਮਾਨ ਫੈਲਦੇ ਤੇ ਸੁੰਗੜਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਬੁੱਧਮੱਤ, ਸਿਵਸਤੱਤ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਨੇ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਉੱਤੇ ਛੂੰਘੀ ਛਾਪ ਛੱਡੀ ਹੈ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਸਕਾਫਤ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਰੰਗ ਭਰੇ ਹਨ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਮਜਤਰੰਗਨੀ ਅਤੇ ਨੀਲਤੰਮ ਪੁਰਾਣ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਲੋਕ ਕਥਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਤੋਂ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਹ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਝੀਲ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਸੀ ਜੋ 56 ਕੋਹ ਲੰਮੀ ਅਤੇ 16 ਕੋਹ ਚੌੜੀ ਸੀ। ਇਸ ਝੀਲ ਨੂੰ 'ਸਤੀਸਰ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਝੀਲ ਵਿੱਚ 'ਜਲ ਉਦਭਵ' ਨਾਂ ਦਾ ਰਾਕਸ਼ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਜੋ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਖੁਫ਼ਜਦਾ ਕਰਕੇ ਦੁੱਖ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਕਸ਼ਪ ਰਿਸ਼ੀ ਇੱਥੋਂ ਰਹਿਣ ਨਾਗਿਆਂ ਦਾ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਨੀਲ ਨਾਗਿਆਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਕਸ਼ਪ ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ

ਰਾਕਸ਼ 'ਜਲ ਉਦਭਵ' ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੋਂ ਮੱਦਦ ਮੰਗੀ। ਇੰਝ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ ਦੌਰਾਨ ਰਾਕਸ਼ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਤੀਸਰ ਝੀਲ ਖੁਸ਼ਕ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਸ਼ਪ ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ ਬਾਹਰੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਾਧੂ ਲਿਆ ਕੇ ਇੱਥੋਂ ਵਸਾਏ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਪਿਸਚਾ ਚਾਸ' ਅਤੇ 'ਯਕਸ਼ਾਸ਼' ਕਬੀਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਤ ਸਤਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। 'ਨੀਲਤੰਮ ਪੁਰਾਣ' ਅਨੁਸਾਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਨ ਆਦਿ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੁਜ਼ਰਨ ਨਾਲ ਇੱਥੋਂ ਆਰੀਆ ਲੋਕ ਵੀ ਆਏ, ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦਾ ਵੀ ਬੜਾ ਜ਼ੋਰ ਰਿਹਾ। ਚੌਦਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਨੇ ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ, ਯੂਨਾਨੀਆਂ, ਰੋਮਨਾਂ ਅਤੇ ਅਰਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਮਾਨ ਅਤੇ ਧਰਮਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਭਾਵਨਾ ਜਗਾਈ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀਆਂ ਨੀਲ ਰੰਗੀ ਆਬਸ਼ਾਰਾਂ, ਸਰਸਬਜ਼ ਮੈਦਾਨ, ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਅਲਾਪ ਰਹੇ ਝਰਨੇ ਤੇ ਚਾਸਮੇਂ, ਮਨਮੋਹਣੇ ਛੁੱਲ ਤੇ ਫਲ, ਰੰਗ-ਬਰੰਗੇ ਅਨੋਖੇ ਪੰਫੀ-ਪੰਖੇਰੂ, ਬਰਫ ਵਾਂਗ ਠੰਡੇ ਨਿਰਮਲ ਜਲ, ਮਤਵਾਲੀਆਂ ਤੇ ਮਸਤਾਨੀਆਂ ਹਵਾਵਾਂ, ਕੁਦਰਤੀ ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਆਦਿ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਜਨਤੇ-ਬੇਨਜ਼ੀਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀਆਂ

ਸਿਫਤਾਂ ਦੇ ਪੁੱਲ ਬੰਨਦਿਆਂ ਕਲਹਨ ਪੰਡਿਤ, ਕੁਦਸੀ-ਮਸ਼ਹਿਦੀ (ਇਗਾਨੀ ਕਵੀ), ਜਹਾਂਗੀਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਦਿ ਨੇ ਬਾ-ਖੁਬੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਜਨਮ ਦਾਤਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ (1469-1539 ਸੀ.ਈ.) ਆਪਣੇ ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਵੱਧ ਭ੍ਰਮਣਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਹੋਏ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੀਲਾਂ ਦਾ ਸਫਰ ਬਹੁਤਾ ਪੈਦਲ, ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ, ਚਾਰੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵੱਲ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਸ਼ਰਸ਼ਾਰ ਕੀਤਾ।

ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਬਾਣੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ।
ਤਿਸੁ ਜੇਵਣ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਇ।²

ਫਾਰਸੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਹੱਥ-ਲਿੱਖਤ ‘ਦਸਿਸਤਾਨਿ-ਮੁਜ਼ਾਹਬ’ ਕਰਤਾ ਮੁਹਬਿਦ ਜੁਲਫਕਾਰ ਅਰਦਸਤਾਨੀ ਸਾਸਨੀ, ਜੋ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਿਰਾਲੇ ਪੰਥ, ਸੁਭਾਓ, ਤਾਲੀਮ, ਬਾਣੀ, ਅਲੂਹ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਦਾ ਰਾਹ, ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਰੂਪ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ:-

- * ਨਾਨਕ ਪੰਥੀਆਂ ਕਿ ਮਾਰੂੰਡ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੰਦ ਵ-ਬੁਤ-ਵੈ-ਬੁਤਖਾਨਾ ਅਹਿਤਵਾਦ ਨਦਾਂਰਦ।
- * ਮੌਰੀਆਂ ਅਸਤ ਕਿ ਗਲਾਤ ਬਦਸ਼ਾਹ ਉ ਬਾਸ਼ਦ
- * ਚੂੰ ਦਰ ਨਾਨਕ ਆਸਰੇ ਅਜ਼ ਦਰਵੇਸ਼ੀ ਯਾਡਤ
- * ਨਾਨਕ ਕਾਇਲ ਤੋਹੀਦ ਬਾਰੀ ਬੂਦ ਹਰਕਤੇ ਅਜ਼ਵ ਜ਼ਾਹਰ ਨ ਸੁਦ।
- * ਮੁਰੀਦਾਨਿ ਉ ਰਾ ਬ ਜ਼ਬਾਨਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਰੋਨਾ ਬਾਸ਼ਦ

* ਵਸੀਲ-ਇ-ਤਕੱਰਬਾ-ਇ-ਹੱਥ
ਲਿਆਜ਼ ਰਦਨੇ।

ਜਾਨਵਰ ਅਸਤ ਬੀਸਤ
ਰਾਸਤੀ-ਆਵਰ ਕਿ ਸ਼ਵੀ ਰਸਤਾਗਰ
ਗੁਫਤੰਦ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਖੁਦਾਇ ਅਸਤ।⁴

ਜੁਲਫਕਾਰ ਅਰਦਸਤਾਨੀ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਕਈ ਮੁੱਚਲੇ ਨੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਬਾਰੇ ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ-ਸਾਖੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਅਤੇ ਕਿੱਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੰਕੋਚਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ, ਜੋ 1658 ਸੀ.ਈ. ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਕਈ ਬਾਵਾਂ ਦਾ ਅਜੇ ਤੱਕ ਸੁਰਾਗ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਕਈ ਬਾਵਾਂ ਦੀ ਸਹਿਜ ਹੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੋਢੀ ਮਿਹਰਵਾਨ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਪੋਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਜਨਮਸਾਖੀ ਅਦੁੱਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਭੂਗੋਲਿਕ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਸੁੱਧ ਹਨ। ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮਸਾਖੀ ਜੋ ਵਲਾਇਤ ਵਾਲੀ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ 1634 ਸੀ.ਈ. ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ।

ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੇ ਜਨਮਸਾਖੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਫਰ ਹੋਰ ਮੁਲਕਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ। ਕੈਲਾਸ਼ ਜਾਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਵਲਾਇਤ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਰਜ ਹੈ। ਬੀਜ ਬਿਹਾੜੇ ਦੇ ਪੰਡਿਤ ਬ੍ਰਾਹਮਦਾਸ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੇਲ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ

ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ: ਫਿਰਿ ਜਾਇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੁਮੇਰ ਪਰਿ ਸਿਧਿ ਮੰਡਲੀ ਦਿਸ਼ਟੀ ਆਈ।⁵

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਕੋਨੇ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਰਬ ਸਾਂਝੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਲਈ ਅਤੇ ਜਗਤ ਜਲੰਦੇ ਨੂੰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਭਰਮਣ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ ਉਦਾਸੀਆਂ 24 ਸਾਲਾਂ (1497-1521 ਸੀ.ਈ.) ਵਿੱਚ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਤੀਜੀ ਉਦਾਸੀ ਪਹਾੜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਵੱਲ 1515 ਤੋਂ 1517 ਸੀ.ਈ. ਤੱਕ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੌਕਿਆ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਲਿਬਾਸ ਵੀ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਪੁਰਾਤਨ ‘ਜਨਮ ਸਾਖੀ’ ਇੰਝ ਜਿੰਦੀ ਹੈ।

“ਤ੍ਰਿਤੀਆਂ ਉਦਾਸੀ ਉਤਰਖੰਡ ਕੀ ਉਦਾਸੀ ਕਰਿ ਲੱਗੈ।

ਤਿਤੁ ਉਦਾਸੀ ਅਕ ਦੀ ਖਖੜੀਆਂ ਅਤੇ ਫੁਲ ਉਹਾਰੁ ਅਹਾਰੁ ਸਨ, ਪਰਿ ਸੁਕੇ, ਅਤੇ ਪੈਰਿਂ ਚਮੜਾ ਅਤੇ ਸਿਰਿ ਚਮੜਾ, ਸਾਰੀ ਦੇਹ ਲਪੇਟਿਆਸੁ, ਅਤੇ ਮਾਥੈ ਟਿੱਕਾ ਕੇਸਰ ਕਾ....”⁷

ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਵੱਲ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਮਾਉਨਟੀਨਾਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਦੇਹੀ ਦੁਆਲੇ ਚਮੜਾ ਅਤੇ ਲੱਕ ਦੁਆਲੇ ਮੇਟੇ ਰੱਸੇ ਲਪੇਟੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕੁਠਾਰ (ਕੁਹਾੜੀ) ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਰਫਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਮਸਫਰ ਹੱਸੂ-ਲੋਹਾਰੀ ਤੇ ਸ਼ੀਹਾਂ ਝੀਬਾਂ ਵੀ ਸਨ। ਆਧੁਸਿਤ ਵਸੀਲਿਆਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਬਗੈਰ

ਹਿਮਾਲੀਆਂ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਬਰਫ ਕੱਜੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਜਾਣਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਦੀ ਕਰੜੀ ਹੱਡੀ ਅਤੇ ਜਫ਼ਾਕਸ਼ੀ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਜਨਮ-ਸਾਖੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਜਾਣ ਦਾ ਕਥਨ ਤਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਉੱਥੇ ਜਾਣ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵੱਲ ਕੋਈ ਸੰਕੇਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੰਭਾਵੀ ਯਾਤਰਾ ਮਾਰਗ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਦਾ ਹੈ: ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਟਾਲਾ, ਜਸਰੋਟਾ, ਰਵਾਲਸਰ, ਪੁਰਮੰਡਲ, ਬਾਹੂ ਕਿਲਾ, ਜਾਮ ਦੇਵ ਦੀ ਗੁਫਾ (ਜੰਮੂ), ਗਰਭਯੋਨੀ ਦੀ ਗੁਫਾ (ਵੈਸ਼ਨੂੰ ਦੇਵੀ), ਸੀਰ ਮੰਜਲਾ (ਉਦਮਪੁਰ), ਕਿਸਤਵਾੜ, ਭਦਰਵਾਹ, ਕੈਲਾਸ ਪ੍ਰਬਤ, ਲਹਿ-ਲਿਦਾਖ, ਕਰਗਿਲ, ਸਕਰੁਦ, ਅਮਰਨਾਥ ਦੀ ਗੁਫਾ, ਪਹਿਲਗਾਮ, ਮਟਨ ਸਾਹਿਬ, ਅਨੰਤਨਾਗ, ਬੀਜ਼ਹਿਗਾੜਾ, ਅਵਾਂਤੀਪੁਰਾ, ਸ਼ਕਮਚਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪਹਾੜੀ, ਚਿਨਾਰ ਹੇਠਾਂ, ਬੇਰਵਾ, ਰੁਘਨਾਥ ਮੰਦਰ, ਹਜ਼ਰਤ ਬੱਲ ਦੀ ਮਸੀਤ, ਹਰੀ ਪਰਬਤ, ਵੁਲੱਹ ਝੀਲ, ਕਮਰਾਜ਼ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਬਾਰਾਂਮੁਲਾ ਕਰੋੜ ਤੀਰਥ, ਉੜੀ ਦੇ ਰਸਤਿਉਂ ਪੰਜਾਬ ਪੁੱਜੇ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਬਟਾਲੇ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਪਿੰਡ ਬਾਖਤਾ (ਜਸਰੁਟਾ) ਪੁੱਜੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪੀਪਲ ਦਰੱਖਤ ਹੇਠ ਚਾਰ ਇਨ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਪੀਰਾਂ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟੀ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਤੋਂ ਕੱਢਕੇ, ਇੱਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨਾਲ ਜੋਤਿਆ। ਇਥੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੱਧੇ ਪੁਰਮੰਡਲ¹⁰ ਪੁੱਜੇ। ਇਥੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਹੁ ਕਿੱਲੇ ਕੋਲੋਂ ਤਵੀ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ‘ਜਾਮਦੇਵ ਦੀ

ਗੁਫਾ' ਆ ਗਏ। 'ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਅਨੁਸਾਰ :

“ਤੱਤ ਛਿਣ ਜੰਮ੍ਹੁ ਪੁਰ ਮਹਿ ਆਏ।”

ਜੰਮ੍ਹੁ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਵਿਚਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਗਰਭਯੋਨੀ ਦੀ ਗੁਫਾ (ਵੈਸਨੂੰ ਦੇਵੀ) ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਕਟੜੇ ਕਸਬੇ ਲਾਗੇ ਤ੍ਰਕੁਟਾਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਕੋਲ ਸਥਿੱਤ ਹੈ। ਜੰਮ੍ਹੁ ਦੀ 'ਜਾਮਦੇਵ ਦੀ ਗੁਫਾ' ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੰਗੀਆਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਬਦ¹¹ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਗਰਭਯੋਨੀ ਦੀ ਗੁਫਾਂ ਕੋਲ ਬੈਠ ਪੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ।¹² ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਪੰਡਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦਾ ਪਸ਼ਚਤਾਪ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਚਰਨੀ ਲੱਗੇ। ਇਸ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਮਹਿੰਦੀ ਪੀਰ ਦੇ ਮਜਾਵਰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛਾਲਤੂ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ¹³ ਤੋਂ ਹੱਟਾ ਕੇ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਇਬਾਦਤ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਇਥੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੱਧੇ 'ਸ਼ੀਰ ਮੰਜਲਾ' ਗਏ ਅਤੇ ਉੱਥੋਂ ਕਿਸ਼ਤਵਾੜ ਪੁੱਜੇ ਸਨ। ਕਿਸ਼ਤਵਾੜ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਸਿੱਧਾਂ ਦੀ ਬਾਗੀਚੀ' ਵਿੱਚ ਕਿਆਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਖੂਬ ਚਰਚਾ ਹੋਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਕਿਸ਼ਤਵਾੜ ਅਤੇ ਭਦਰਵਾਹ ਵਿੱਚ 'ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ' ਭਾਈ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਕਸ਼ਮੀਰ (ਡੀ.ਐਫ.ਡੀ) ਨੇ ਬਣਾਏ ਸਨ। ਕਿਸ਼ਤਵਾੜ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਭਦਰਵਾਹ ਆਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ। ਇਥੋਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚੰਬੇ ਦੇ ਰਸਤਿਉਂ ਛੱਤਰਗਲਾ ਪਾਸ ਆਇ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕੈਲਾਸ਼ ਪਰਬਤ ਪੁੱਜੇ ਸਨ। ਕੈਲਾਸ਼ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ

ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਗਰਟੋਕ, ਰੁਡੋਕ, ਚਸੂਲ, ਉਪਸੀ, ਕਾਰੂ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਗੁਸਧਾਂ, ਲਹਿ, ਨਿਸੂ, ਬਾਸਗੁ, ਖਲਾਸੇ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਸਕਰਦੂ ਪੁੱਜੇ ਸਨ। ਰੁਡੋਕ ਵਿੱਚ ਪਾਨਸੋਂਗ ਝੀਲ ਦਾ ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਵੇਖਦੇ ਬਰਫਾਨੀ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦੇ ਚਸੂਲ ਵਾਲੇ ਰਸਤਿਉਂ ਲਿਦਾਖ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਏ। ਚਸੂਲ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਰਿਆ ਸਿੰਧ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਉਪਸੀ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਉੱਥੋਂ ਸਿੱਧੇ ਕਾਰੂ ਪਿੰਡ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਛਿਰ 'ਗੁੰਡਾ ਹੇਮਸ ਪੁੱਜੇ'। ਇੱਥੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇੱਕ ਪੱਥਰ 'ਤੇ ਬੈਠੇ, ਇਹ 'ਪੱਥਰ' ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੇਮਸ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਰਿਆ ਸਿੰਧ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜਾਂਦੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਤੁਰ ਪਏ ਜੋ ਸਕਾਰਦੂ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਕਾਰਦੂ ਵੀ ਦਰਿਆ ਸਿੰਧ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਬਾਸਗੋ ਨਗਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਇਕ ਰਵਾਇਤ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਇਸ ਨਗਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਤੇ ਇਕ ਰਾਕਸ਼ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਰਾਕਸ਼ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾਲ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਪਿੱਛੇ ਧੱਕਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਵੱਡੀ ਚਟਾਨ 'ਤੇ ਜਾ ਵੱਜਾ¹⁴ ਅਤੇ ਉੱਥੋਂ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ। ਉਸ ਚਟਾਨ 'ਤੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਉਸੇ ਰਾਕਸ਼ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨ ਇਕ ਕਵੇਟੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਸਿਰ, ਮੌਢੇ ਅਤੇ ਜਿਸਮ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਜ਼ਰੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਕ ਰਾਕਸ਼ ਦਾ ਪੱਥਰ-ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਆਕਾਰ 8-9 ਫੁੱਟ ਉੱਚਾ ਅਤੇ 7-8 ਫੁੱਟ ਚੌੜਾ ਹੈ। ਪੱਥਰ ਰੂਪ ਅੰਦਰ ਵੱਲ 1 ਤੋਂ 1½

ਛੁੱਟ ਹੈ। ਇਥ ਅਜਕਲੁ 'ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੱਥਰ ਸਾਹਿਬਾ' ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਲਹਿ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣੇ ਦਰੱਖਤ ਹੇਠ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।।

ਖਲਾਸੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਕਾਰਦੂ¹⁵ ਪੁੱਜੇ। ਸਕਾਰਦੂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਕੋਲ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ, ਇੱਥੇ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਸਕਾਰਦੂ ਨੂੰ ਨਾਨਕ ਪੀਰ ਦੀ ਥਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਕਲੰਦਰ ਗੋਸ਼ ਬੁਖਾਰੀ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਿਟ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਕਰਦੂ ਤੋਂ ਕਰਗਿਲ ਤੱਕ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਰਸਤਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਰਾਹੀਂ ਚਲਦੇ-ਚਲਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਕਰਗਿਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ। ਕਰਗਿਲ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਜੋਜ਼ੀਲੇ ਦਰੋਂ ਦੀਆਂ ਬਰਫਾਨੀ ਚੋਟੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਲਤਾਲ ਪੁੱਜੇ। ਇਥੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਬਿਖੜੇ ਪਹਾੜੀ ਤੇ ਬਰਫਾਨੀ ਰਸਤਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤੀਰਸ਼ 'ਅਮਰਨਾਥ' ਪੁੱਜ ਗਏ।

“ਤਹਿ ਤੇ ਚਲਿ ਗੁਰ ਆਏ ਅਗਾਰੀ।
ਅਮਰਨਾਥ ਪੇਖਯੋ ਤਰਿਪੁਰਾਰੀ।

ਅਮਰ ਕਥਾ ਜਹਿ ਬੈਠਿ ਸੁਨਾਈ। ਸ਼ਿਵਹਿ
ਸ਼ਿਵਾ ਪ੍ਰਤਿ ਇਕੰਤ ਥਿਰਾਈ।¹⁶”

ਇੱਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੂੰ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਕਪੜੇ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਨਗਨ ਹੋ ਕੇ ਅਣਾਈ ਮੌਤ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹੋ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਮਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇਗੇ ਬਿਨਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣ ਬਗੈਰ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਇਹ ਲੋਕ ਅਣਿਆਈ ਮੌਤ ਮਰਨੋਂ ਹੱਟ ਗਏ ਸਨ।

ਅਮਰਨਾਥ ਦੀ ਗੁਫਾ 30-35 ਕਰਮਾ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਚੌੜੀ ਸੌ ਕੁ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ ਮੁਹਰੇ ਮੁਹਰੇ ਤੋਂ। ਅਮਰਨਾਥ ਦੀ ਗੁਫਾ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਬਰਫ ਦੇ ਬੜੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇੱਕ ਬੜਾ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦਾ, ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਤੇ ਪਛਮ ਕੰਨੀ ਦਾ ਪਾਰਬਤੀ ਦਾ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਦੀ ਤਰਫ਼ ਦਾ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹੈ, ਤਿੰਨੋਂ ਬੜੇ ਬਰਫ ਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੈ ਪਰ ਪਾਂਡਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਹਨ।¹⁷ ਅਮਰਨਾਥ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਪੁਰਾਣਿਆਂ ਸਮਿਆਂ¹⁸ ਤੋਂ ਹੀ ਚਲਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਅਮਰਨਾਥ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਪੈਂਡਾ ਤਹਿ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਕੇ ਪਹਿਲਗਾਮ ਦੀ ਖੁਬਸੂਰਤ ਨਦੀ ਲਿੱਦਰ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠੇ। ਅੱਜ ਕਲ੍ਹੀ ਇੱਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਗਾਮ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਐਸੂ-ਮੁਕਾਮ ਪਹੁੰਚੇ ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਆਜ਼ਡੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੱਕਰੀਆਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਚੋਆ ਕੇ ਪਿਲਾਇਆ। ਇੱਥੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਟਨ ਦੇ ਉੱਪਰ ਪਹਾੜੀ 'ਸੁਖਦੇਵੀ' ਕੋਲ ਬੈਠੇ, ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਾਲੀ ਹਸਨਾ (ਮੁਸਲਮਾਨ ਚਰਵਾਹਾ) ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬਾਟਮਾਰ (ਡਾਕੂ/ਲੁਟੇਰੇ) ਕਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਪਾਲੀ ਆਪਣੇ ਇੱਜਤ ਕੋਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਇੱਜਤ ਹੀ ਮੁਰਛਿੱਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਪਾਲੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਦੁਬਾਰਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਦੁੱਬੇ ਮਰ ਗਏ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਕਹਿੰਦਾ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਦੁੱਬੇ ਉੱਠਕੇ ਘਾਹ ਚਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਪਹਾੜੀ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੱਛ ਭਵਨ (ਮਟਨ) ਪੁੱਜੇ। ਮਟਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਂ ਮੱਛ ਭਵਨ¹⁹ ਸੀ।

ਭਾਈ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਸਾਈਕਲ ਯਾਤਰੂ ਆਪਣੀ 1932ਈ. ਵੀ ਡਾਇਰੀ ਵਿੱਚ ਲਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਜਲ ਦੇ ਨਾਲੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪੱਥਰ ਦੇ ਉੱਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਬੈਠੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਜੋ ਪਾਂਡੇ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟ ਕਰਨੇ ਆਏ ਸਨ ਤੇ ਪਾਸ ਹੀ ਇੱਕ ਗੁਫਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੰਤ ਤਪ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਸੰਤ ਵੀ ਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟ ਕਰਨੇ ਆ ਲੱਗੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੱਚ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਰਸਤੇ ਲਾਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚਸ਼ਮੇ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਭਵਨ ਕੁੰਡ ਸੀ। ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਅੱਜਕੁਲ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪੱਕਾ ਸਰੋਵਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਅੱਜਕੁਲ ਵੀ ਭਵਨਕੁੰਡ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਭਵਨ ਕੁੰਡ ਵਿੱਚ ਮੱਛੀਆਂ ਬਹੁਤ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਜਿਸ ਵਕਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਇੱਕ ਮੱਛੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਛੂੰਹਦੇ ਸਾਰ ਸਰੀਰ ਛੱਡ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲੱਗ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਕੌਤਕ ਦੇਖ ਸਾਰੇ ਪਾਂਡੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਬਣੇ ਸਨ।²⁰ (I) (II) ਜਦੋਂ ਸ਼ੀਹਾ ਤੇ ਹੰਸੂ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਕੌਤਕ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਮੱਛੀ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ।

ਮਟਨ ਨਗਰ ਦਾ ਵੱਡਾ ਮੁੱਖੀ ਪੰਡਿਤ ਮੁੰਕਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਬਣਾਵੇ ਅਤੇ ਨਾਮ ਜਪੋ ਤੇ ਲੰਗਰ ਚਲਾਵੇ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਟਨ ਸਾਹਿਬ ਕਈ ਦਿਨ ਠਹਿਰੇ ਸਨ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਪੰਡਿਤ ਮੁਕਾਦੇ ਨੇ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ

ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਚੱਠ ਗਈ ਤੇ ਕੇਵਲ ਬੜਾ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਮਾਰਤਡ ਦਾ ਮੰਦਰ ਦੀ ਸੰਗੇ- ਬੁਨਿਆਦ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਤਾਰੀਖਦਾਨਾ ਨੇ 370 ਤੋਂ 500 ਸੀ.ਈ ਲਾਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਪੰਡਤ ਅਤੇ ਕਮਾਲ ਫ਼ਕੀਰ ਨੇ ਆਕੇ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਮਟਨ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜੁਮਾ ਚੋਪਾ ਨਾਂ ਦਾ ਫ਼ਕੀਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ਼ਕ-ਹਰੀਕੀ ਦਾ ਤਾਲਬ, ਮੁਕੰਮਲ ਜਾਹਿਦ ਪਰ ਇਲਾਹੀ ਵਸਲ ਨਸੀਬ ਨ ਹੋਇਆ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਲੂਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮਟਨ ਦੇ ਜੋੜੇ ਚਿਸ਼ਮਿਆਂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਆਏ ਫ਼ਕੀਰ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਰੂਹਾਨੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਡੰਗਰ, ਭੇਡ-ਬੱਕਰੀਆਂ ਤਾਂ ਕਿ ਡਾਂਗਰੀ ਤੇ ਆਜੜੀ ਵੀ ਨੂਰੋਨੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਅਕੀਦਤ ਤੇ ਆਜੜੀ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕੋਲ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ-ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਇਲਾਹੀ ਨੂਰ ਨਾਲ ਫੇਜ਼-ਯਾਬ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕਮਾਲ ਸੱਚਮੁੱਚ ਇਸ਼ਕ ਹਕੀਕੀ ਦਾ ਤਾਲਬ ਸੀ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮੁਰੀਦੇ-ਖਾਸ ਬਣ ਗਿਆ।

ਬੀਜਬਹਿਜੇ ਦਾ ਪੰਡਿਤ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਆਪਣੇ ਇਲਮ ਦੀ ਹੈਂਕੜ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ। ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਦੇ ਉਠਾਂ 'ਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲੱਦ ਕੇ ਫਿਰਦਾ ਸੀ। ਬਹਿਸ ਮੁਬਾਹਸੇ ਵਿੱਚ ਲੋਕੀ ਉਸ ਤੋਂ ਕੰਨੀ ਕਤਰਾਦੇਂ ਸਨ, ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਸਤਰ ਉਸ ਨੂੰ ਜੁਬਾਨੀ ਯਾਦ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਪੰਡਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਚੱਲ ਕੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ

ਹੇਠੀ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਦੇਵੀ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਕੋਲ ਕਈ ਗੈਬੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ (Super natural power) ਸਨ। ਕਮਾਲ ਫ਼ਕੀਰ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ-ਸਲਾਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਦੋ ਜੋੜੇ ਚਸ਼ਮਿਆਂ (ਮਟਨ) ਕੌਲ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਸੀ, ਮਿਲਣ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਡਤ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਮਤਕਾਰ ਵਿਖਾ ਕੇ ਪ੍ਰੰਗਭਾਵਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਕੋਲ ਇਕ ਚਟਾਈ (Carpet) ਸੀ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਉਹ ਬੈਠ ਕੇ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਉੱਡਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੌਲ ਅਨੇਕਾਂ ਲੋਕੀ ਇੱਕਠੇ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਸੁਣਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਆਪਣੀ ਚਟਾਈ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਮਟਨ ਦੇ ਚਸ਼ਮਿਆ ਕੌਲ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਲੋਕੀ ਨਜ਼ਰੀ ਆਏ ਬਗੈਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ। ਜਦੋਂ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਨੇ ਇੱਕਠੀ ਹੋਈ ਭੀੜ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਆਇਆ 'ਨਾਨਕ' ਕਿੱਥੇ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਉਹ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਹਉਮੈਂ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਕਾਰਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਜ਼ਰੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ਸਨ।²¹ ਜਦੋਂ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਪੈਦਲ ਨਿਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਚੱਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਆਇਆ ਅਤੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ, "ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕਲੁ ਕਿਉਂ ਨਜ਼ਰੀ ਨਹੀਂ ਆਏ?" ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਕਲੁ ਘੁੱਪ ਹਨੂੰਚੇ ਕਿਵੇਂ ਵੇਖ ਸਕਦਾ ਸੀ।"

ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਿੱਖਰ-ਦੁਪਹਿਰੇ ਮਿਲਿਆ ਸਾਂ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਹਨੇਰੇ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।" ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ,

"ਹੰਕਾਰ ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਹਨੂੰਚ ਬਹੁਤਾ ਹੈ?" ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਲੁ ਤੂੰ ਚਟਾਈ 'ਤੇ ਉੱਡ ਰਿਹਾ ਸੈਂ, ਤੈਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਮਹਾਨ ਮਨੁੱਖ ਹੈਂ। ਪੰਖ ਤੇ ਪੰਛੀ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਉੱਡਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਿਸ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ?²² ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਦੇ ਆਲਮ ਵਿੱਚ ਝੂਰਨ ਲੱਗਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਪੰਡਤ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਕਪਟ ਦੇ ਗੜ ਤੋੜ ਕੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ:

- ਦੁਧ ਬਿਨ ਧੇਨੁ ਪੰਖ ਬਿਨੁ ਪੰਖੀ
ਜਲ ਬਿਨੁ ਉਤਭੁਜ ਕਾਮਿ ਨਾਹੀ ॥
- ਕਿਆ ਸੁਲਤਾਨੁ ਸਲਾਮ ਵਿਹੂਣਾ,
ਅੰਧੀ ਕੋਠੀ ਤੇਰਾ ਨਾਮੁ ਨਾਹੀ ॥੧॥²³
- ਪੜਿ ਪੜਿ ਗਡੀ ਲਦੀਅਹਿ ਪੜਿ ਪੜਿ
ਭਰੀਅਹਿ ਸਾਥ ॥
- ਪੜਿ ਪੜਿ ਬੇੜੀ ਪਾਈਐ ਪੜਿ ਪੜਿ
ਗਡੀਅਹਿ ਖਾਤ ॥
- ਪੜੀਅਹਿ ਜੇਤੇ ਬਰਸ ਬਰਸ ਪੜੀਅਹਿ ਜੇਤੇ
ਮਾਸ ॥
- ਪੜੀਐ ਜੇਤੀ ਆਰਜਾ ਪੜੀਅਹਿ ਜੇਤੇ
ਮਾਸ ॥
- ਨਾਨਕ ਲੇਖੈ ਇਕ ਗਲ ਹੋਰ ਹਉਮੈਂ ਝਥਵਾ
ਤਾਥ ॥²⁴

ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਬੇ-ਅਮਲ ਇਲਮ ਦੀ ਬੇਅਰਥ ਪੰਡ ਦੇ ਭਾਰ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨ ਵਿੱਚ ਢਹਿ ਕੇ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗੀ। ਪੰਡਤ ਮੁਕੰਦੇ, ਪੰਡਤ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ, ਫ਼ਕੀਰ ਕਮਾਲ ਆਦਿ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰਬ ਸਾਂਝੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਮਟਨ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਮੰਜ਼ੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਕੇ ਇਕ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਬਣਾਈ।

ਮਟਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਹਫ਼ਤੇ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਗਬਲ ਦੇ ਚਸ਼ਮੇ ਕੋਲ, ਅਨੰਤਨਾਗ ਗਏ। ਉੱਥੇ ਦੀ ਅਜਕਲੁ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ੋਸ਼ਭਿਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ‘ਬੀੜ ਬਿਹਾੜਾ’ ਪੁੱਜ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਪੰਡਤ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਪਾਉਣ 'ਤੇ ਕੁੱਝ ਦਿਨ ਉਥੇ ਠਹਿਰੇ। ਬੀਜ ਬਿਹਾੜਾ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਵਾਤੀ ਪੁਰ ਦੇ ਰਸਤੇ ਬਾਣੀ, ਸਿੱਧੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੰਕਰਚਾਰੀਆ ਦੀ ਟੀਸੀ 'ਤੇ ਬਣੇ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਗਏ।

ਜਾਇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਪੁਨ ਸੁਖਦ ਸਪੀਰ ਗੁਰ,
ਸ਼ਾਹਾਬਾਦ, ਨੰਤਨਾਲ ਆਦਿਕ ਨਿਹਾਰੀਆ।
ਪਾਮਪੁਰ, ਸ਼ਾਹਪਟੀ, ਨੁੱਗਰ ਸ੍ਰੀ ਨਿਹਾਰ,
ਉਚਿ ਠੋੜ ਬੈਠਿ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰੀਆ।²⁵

ਉਚਿ ਠੋੜ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਸੰਕਰਚਾਰੀਆ ਦੀ ਟੀਸੀ ਹੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਪੈਗੰਬਰੀ ਕਵਿਤਰੀ ਲੱਲਾ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਿਵ ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਧਾਰਨੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਅਹਿਮ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਟੀਸੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੂਰੇ ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ ਸ਼ਹਿਰ, ਜਿਹਲਮ ਦਰਿਆ ਅਤੇ ਝੀਲ ਡੱਲ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਨਜ਼ਾਰਾ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਿਆ। ਇੱਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਮੌਜੂਦ ਸਨ।²⁶ ਜੋ ਡੋਗਰਾ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਆਲੋਪ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਸੰਕਰਚਾਰੀਆ ਦੀ ਟੀਸੀ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉੱਤਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ 'ਡੱਲ ਝੀਲ' ਦੇ ਕੰਢੇ ਬੈਠ ਕੇ ਕੰਵਲ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਝੀਲ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ, ਜੋ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ 'ਡੱਲ ਝੀਲ' ਵਿੱਚ ਹੀ ਉੱਗਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕੰਵਲ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿੱਕਰ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ

ਇੱਥੋਂ ਸਿੱਧੇ ਵੱਡੇ ਚਿਨਾਰ ਹੇਠਾਂ ਆ ਕੇ ਸਮਾਪਨ ਲਈ। ਇਸ ਚਿਨਾਰ ਨੂੰ ‘ਚਿਨਾਰ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ’ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਾਡੇ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਫੇਰੀ ਸਮੇਂ ਇਸ ਚਿਨਾਰ ਹੇਠਾਂ ਬਹਿ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਇਹ ‘ਚਿਨਾਰ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ’ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਮਕਬੂਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਫਾਰਸੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਸ਼ਾਰਧਾ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਣ ਲਈ ਆਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਭਾਈ ਕਮਲੀਆ, ਭਾਈ ਗੋੰਦਾ ਆਦਿ ਸਿੱਖ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁਰੀਦ ਬਣੇ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ‘ਬੇਰਵਾ ਪਿੰਡ’ ਗਏ ਸਨ, ਇਹ ਨੁੱਕਤਾ ਖੇਜ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਲਾਗੇ ਇੱਕ ਪੁਰਾਤਨ ਗੁਫਾ ਸੀ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਮਕਬੂਲ ਹੈ ਕਿ ‘ਸ਼ਿਵਮੱਤ’ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਫਿਲਾਸਫਰ ਅਭਿਨਵ-ਨਗਪਤ (10-11ਵੀਂ ਸਦੀਂ) ਆਪਣੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਮਾਪਨੀ ਲਈ ਗੁਫਾ ਅੰਦਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਬਾਹਰ ਮੁੜ ਕੇ ਨਾ ਆ ਸਕਿਆ।²⁷ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ਼ੋਸ਼ਭਿਤ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਜਿਹਲਮ ਦਰਿਆ ਪੁੱਲ ਰਾਹੀਂ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਰੂਪਨਾਥ ਮੰਦਰ, ਹਜ਼ਰਤ ਬਲ ਦੀ ਮਸੀਤ, ਸਰੀਕਾ ਦੇਵੀ ਹਿੰਦੂ ਤੀਰਥ ਦੇ ਕੋਲ ਹਰੀ ਪਰਬਤ ਕੋਲ ਜਾ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਛੱਡ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਇਬਾਦਤ ਕਰਨ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਹਜ਼ਰਤ ਬਲ ਦੀ ਮਸੀਤ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਨ ਲਈ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ।

ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਕਹਾਵਣੁ ਮੁਸ਼ਕਲੁ ਜਾ ਹੋਇ ਤਾ
ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਕਹਾਵੈ॥

ਅਉਲਿ ਕਾਉਲਿ ਦੀਨੁ ਕਰਿ ਗਿਠਾ ਮਸਕਲ
ਮਾਨਾ ਮਾਲੁ ਮੁਸਾਵੈ॥
ਹੋਇ ਮੁਸਲਿਮੁ ਦੀਨ ਮੁਹਾਵੈ ਮਰਣ ਜੀਵਣ ਦਾ
ਭਰਮੁ ਚੁਕਾਵੈ॥

ਰਬ ਕੀ ਰਜਾਇ ਮੰਨੇ ਸਿਰ ਉਪਰਿ ਕਰਤਾ
ਮੰਨੇ ਰਾਜਪੁ ਗਵਾਵੈ॥²⁸

ਤਉ ਨਾਨਕ ਸਰਬ ਜੀਮਾ ਮਿਹਰਮਤਿ ਹੋਇ ਤ
ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਕਹਾਵੈ॥

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਮੁਸਲਮਾਨ
ਛਕੀਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਚਰਚਾ²⁹ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਕਸ਼ਮੀਰ
ਜਾਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨਰੋਤਮ³⁰ ਅਤੇ
ਬਾਵਾ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ³¹ ਨੇ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ
ਆਪਣੀਆਂ ਲਿੱਖਤਾਂ ਵਿੱਚ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ
ਹਰੀ ਪਰਬਤ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਅੰਦਰ ਨਿਵਾਸ
ਕੀਤਾ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਪੰਡਿਤਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ
ਛਕੀਰਾਂ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟ ਹੋਈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ
ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ
ਨਲਵਾ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਸੀ, ਜੋ
ਅਜੇ ਤੱਕ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ ਕੁੱਝ ਹਫ਼ਤੇ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ
ਸਾਹਿਬ ਵਲੱਚ ਝੀਲ ਵੱਲ ਗਏ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੀ
ਸਾਫ਼ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਝੀਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੰਨੀ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵੱਜਰ ਝੀਲ ਵਿੱਚ ਬਣੀ
'ਵਲੱਚ ਦੀ ਲੰਕਾ' (ਜਾਨਬ ਲਾਖ) ਵੇਖੀ
ਹੋਵੇਗੀ। ਪੁਰਾਤਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਮੀਰ
ਵਿੱਚ ਉਸਾਰੀ ਤੇ ਹੁਨਰਮੰਦੀ ਕਾਰਨ ਵਿੱਚ
ਇਹ ਝੀਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਨੰਬਰ ਇੱਕ ਤੇ
ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਵੱਲੱਚ ਦੀ ਲੰਕਾ
(ਜਾਨਜਲਾਖ) ਜੈਨ-ਮਾਲਾ-ਬੁਦੀਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ
ਨੇ (1420-1470 ਸੀ.ਈ) ਬਣਾਈ ਸੀ ਜਿਸ

ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੇਹੀ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਫਾਰਸੀ ਦੀ
ਲਿੱਖਤ ਕਰਦੀ ਹੈ:

“ਇਹ ਪਵਿੱਤਰ ਜਗਾ, ਜਿਹੜੀ ਖੁੱਲੇ
ਅਸਮਾਨ ਨਾਲ ਗਲਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੈਨ
ਅਲਬੁਦੀਨ ਬਡਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ,
ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਦੀਆਨੇ ਮਨਾਣ ਲਈ ਇਹ
ਬੜੀ ਰਸਾਣੀਕ ਥਾਂ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਾਦੀਆਨੇ ਦੀ
ਤਵਾਰੀਖ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ (847 ਹਿੱਜਰੀ)।”

ਤਵਾਰੀਖ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ
ਕਈ ਮੇਵੇ ਦੇ ਦਰਬਖਤ ਅਤੇ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ
ਫੁੱਲ ਇਸ ਵਲੱਚ ਦੀ ਲੰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਾਏ
ਸਨ। ਇਹ ਲਿੱਖਤ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚੋਂ
ਲੱਭੀਆ³² ਸੱਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਫਾਰਸੀ ਲਿਖਤਾਂ
ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਝੀਲ ਵਲੱਚ
ਵਿੱਚ ਬਣੀ ਲੰਕਾ ਵਿੱਚ ਬਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ
ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਕਦਰਤ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣ
ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰੇ। ਝੀਲ ਦੇ ਕੋਲ ਹੀ
ਬਾਂਡੀਪੁਰਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਅਜਕੱਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ
ਸਾਹਿਬ ਹੈ। ਝੀਲ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਜੀ
ਸੋਪੁਰ ਥਾਵੀਂ, ਕਮਰਾਜ਼ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ
ਸਰਹੱਦਾਂ ਤੂੰ ਫੂੰਹਦੇ ਹੋਏ ਬਾਰਾਮੂਲਾ ਦੇ ਕੋਲ
'ਕੋਟ ਤੀਰਬਥ' ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ।
ਇਸੇ ਥਾਂ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ
ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਿਵਾਸ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਅਤੇ
ਅਜਕੱਲੁ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਛੇਵੀਂ
ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ, ਬਾਰਾਮੂਲਾ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ। 'ਕੋਟ
ਤੀਰਬਥ' ਕੋਲ ਹੀ ਪੁਰਾਤਨ ਮੰਦਰ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ
ਜੀ ਨੇ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁਰਤੀ ਪੁਜਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕ
ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਇਬਾਦਤ ਕਰਨ ਲਈ
ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਸੀ। ਬਾਰਾਮੂਲਾਂ ਤੋਂ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ
ਸਾਹਿਬ ਉੜੀ, ਕੋਹਲਾ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਹਸਨ
ਅਬਦਾਲ (ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ) ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਹਸਨ

ਅਬਦਾਲ ਤੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚੱਲੇ ਤੇ ਟਿਲਾ ਬਾਲ ਗੁੰਦਾਈ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜ਼ਿਹਲਮ) ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਦਰਿਆ ਜ਼ਿਹਲਮ ਤੇ ਚਨਾਬ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਸਮਾਂ ਇੱਥੇ ਠਹਿਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਪਸਰੂਰ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਤਲਵੰਡੀ (ਪੰਜਾਬ) ਪੁੱਜੇ ਸਨ।

ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਚੱਪੇ ਚੱਪੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਕਦਮਾਂ ਨਾਲ ਸਰਸ਼ਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਖਸ਼ਬੋਅ ਫਿਲਾਈ ਸੀ, ਜੋ ਸਦੀਵੀਂ ਤੋਹੀਦ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੀ ਰਹੇ ਸੀ। ਉਪਰ ਦਿੱਤਾ ਮਾਰਗ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੰਭਾਵੀ ਯਾਤਰਾ ਮਾਰਗ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਮਾਰਗ ਤੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਅਤੇ ਯਾਦ ਚਿੰਨ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ-ਦਰ-ਪੀੜੀਆਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰੇ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ ਗਏ।

ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਅਤੇ ਹਵਾਲੇ

- “ਹਰ ਸੋਖਤਾ ਜਨੀ ਕਿ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਹ ਆਇਦ। ਸਰ ਮੁਰਗ ਕਬਾਬ ਅਸਤ ਬਾਲੇ ਪਰ ਆਇ।”
- ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਕ : 515
- ਇਸ ਦੀ ਨੇਤੜਾ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖੱਤੋਂ-ਕਿਤਾਬਤ ਵੀ ਕਰਦਾ ਸੀ।
- ਜੁਲਫਕਾਰ ਅਰਦਸਤਾਨੀ (ਸਾਸਨੀ) – ‘ਦਬਿਸਤਾਨਿ – ਮੁਜ਼ਾਹਿਬ’
- ਵਾਰਾਂ, ਵਾਰਾਂ, ਪੋੜੀ : 24
- Kohli, Surinder Singh (Prof.) - Travels of Guru Nanak, Punjab University, Chandigarh, 1978, P:58
- Indian office Records, British Library (MS Punj B-6)
- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਇੱਕ ਸਿੱਖ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਫਰ ਦਾ ਸਾਥੀ ਸੀ।

- ਇਹ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਸਿੱਖ ਸੀ। ‘ਵਾਰ ਮਲਾਕ ਕੀ’ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਲਿਖਤੀ ਸਾਂਭ ਲਈ ਸੀ।
- ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ - ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ) ਗਿ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਅਕਤੂਬਰ 1970, ਅੰਕ : 533
“ਚਲ ਕੇ ਤਹਾਂ ਤੇ ਗੁਰ ਜੰਮ੍ਹ ਉਰ ਆਏ ਢੁਰ, ਮਿਲੇ ਸਿਧ ਸੁਰਪੁਰ ਸੋਨਸਰ ਤਾਲ ਹੈ। ਦੇਖ ਪ੍ਰਮੰਡਲ, ਰਵਾਲਸਰ ਆਦਿ ਚੌਰ, ਨਗਰ ਬਟਾਲਾ ਫਿਰ ਕੀਉਆ ਨਿਹਾਲ ਹੈ।।।।।” ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਯਾਤਰ ਮਾਰਗ ਉੱਲਟੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।
- ਜਗ ਪਰਬੋਧਿ ਮੜੀ ਬਧਾਵਹਿ। ਆਸਣ ਤਿਆਗ ਜਾਹੇ ਸਭ ਪਾਵਹਿ। ਮਸਤਾ ਮੌਹੁ ਕਾਮਣ ਹਿਤਕਾਰੀ। ਨਾ ਅਉਦੂਨੀ ਨਾ ਸੰਸਾਰੀ। (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ 903)
- ਛੋਡਹੁ ਪ੍ਰਾਣੀ ਕੁੜ ਕਬਿੜਾ। ਕੁੜ ਮਾਰੇ ਕਾਲ ਉਛਾਹੜਾ। ਸਾਕਤ ਕੁੜ ਪਚਹਿ ਮਨ ਹਉਮੈਂ ਦੁਹ ਮਾਰਗ ਪਚੇ ਪਚਾਈ ਹੈ। ਛੋਡਹੁ ਨਿੰਦਾ ਤਾਤ ਪਰਾਈ ਪੜ ਪੜ ਦੜਹਿ ਸੰਤਿ ਨ ਆਈ। ਮਿਲ ਸਤ ਸੰਗਤ ਨਾਮ ਸਮਾਲਹੁ ਆਤਮ ਸਖ ਸਥਾਈ ਹੋ। (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅੰਕ : 1024)
- ਕੁੜ ਬੋਲ ਮੁਰਦਾਰ ਖਾਏ। ਅਵਰੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵਣ ਜਾਇ। ਮਠ ਆਪ ਮਹਾਏ ਸਾਥੇ। ਨਾਨਕ ਐਸਾ ਆਗੂ ਜਾਪੈ। (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਕ : 140)
- (i) Lt. Kirpal Singh : Guru Nanak in Ladakh; The Sikh Review, Calcutta, August 1966, P:17-18
(ii) Fauja Singh, Kirpal Singh - Atlas Travels of Guru Nanak, Punjabi University Patiala, 1976, P:30
- ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ - ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ) ਉਹੀ, ਅੰਕ 527
“ਯਾਰ ਕੰਦ ਤਿੱਬਤ ਸਬ ਹੇਰਾ। ਸਹਿਰ ਅਸਕਰਦੂ ਬਿਰੇ ਬਥੇਰਾ।।।।।” 186

ਤਾਂ ਫ਼ਕੀਰ ਪੀਰ ਇਕ ਭਾਰੀ। ਕਰਿ ਗੋਸ਼ਟ ਗੁਰ ਸੋ
ਵਹਿ ਹਾਰਾ।

ਸਾਦਰ ਬਨਾ ਨਿਮਜ਼ੂ ਜਗ ਸਾਰਾ। 187
ਅਥਿ ਲੋ ਜਗਹਿ ਅਹੇ ਗੁਰ ਕੇਰੀ। ਦੁਰਗ
ਅਸਕਰਦੂ ਪਾਸ ਬਡੇਰੀ।
ਨਾਨਕ ਪੀਰ ਨਾਮ ਸੈਂ ਧਮਾਵੈਂ। ਮੰਨਤ ਕੇਰ ਕੜਾਹ
ਚਡਾਵੈ। 88”

16. ਉਹੀ, ਅੰਕ : 527

17. ‘ਗੁਰ ਤੀਰਥ ਸਾਈਕਲ ਯਾਤਰਾ-ਯਾਤਰੂ ਤੇ ਲੇਖਕ
ਭਾਈ ਧੰਨ ਸਿੰਘ ਚਹਿਲ ਪਟਿਆਲਵੀ (ਸੰ)
ਚੇਤਨ ਸਿੰਘ, ਪਟਿਆਲਾ, 2016, ਅੰਕ: 494

18. ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਜੁਲਮਾਂ ਕਾਰਨ ਇਹ ਯਾਤਰਾ ਬੰਦ
ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ
ਇਹ ਅਮਰਾਥ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ
ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ ਫਿਰ
ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਹਿੰਦੂ ਲੋਕ ਗੁਫਾ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ
ਲਈ ਆਉਣ ਲੱਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ
ਪਹਿਲਾਂ ਹਿੰਦੂ ਸਨ ਤਾਂ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ।

19. ਮੱਛੀਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ
ਮੱਛ ਭਵਨ ਨਾਮ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਮ
‘ਮਾਰਭੰਡ ਤੀਰਥ’ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ
ਸਮੇਂ ‘ਮਟਨ ਸਾਹਿਬ’ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ।

20. (I) ਗੁਰੂ ਤੀਰਥ ਸਾਈਕਲ ਯਾਤਰਾ, ਉਹੀ,
ਅੰਕ 488-489

(II) ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਸਰਦਾਰ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ ਨੇ
ਸਰਵਰ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਛੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਬਣਾਏ
ਸਨ ਅਤੇ ਵਿਚਕਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ
ਵੀ ਬਣਾਇਆ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਪਿੰਡ
ਜਾਗੀਰ ਵਜੋਂ ਲਗਾਏ ਸਨ; ਪੈਂਥੁਗ, ਮਟਨ ਅਤੇ
ਮਾਈਗਾਮ। ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਪਿੰਡ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ
ਡੋਗਰਾ ਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜ਼ਬਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।
ਸਾਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਰਿੰਦੇ-ਦਰਿੰਦੇ ਦਹਿ ਗਏ ਸਨ,
ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਮੁਰੰਮਤ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਦੀ ਥਾਂ
ਦੇਵੀ ਦਾ ਮੰਦੀਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਢੱਡਾ
ਪਿਆ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਕੋਲ
ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਪੱਟੇ ਮੌਜੂਦ
ਸਨ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਭਾਈ ਕਨੂੰਈਆ ਸਿੰਘ
ਬਾਰਾਮੂਲਾ ਵਾਲਾ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ।

21. The Sikh Review, Calcutta, July 1993, P: 53-54
22. Ibid.
23. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਰਾਗ ਆਸਾ, ਅੰਕ: 354
24. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਵਾਰ ਆਸਾ, ਅੰਕ: 467
25. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਉਹੀ,
ਅੰਕ:529
26. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ
ਕੁਝ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ਿਕਰਚਾਰੀਆ ਮੰਦਰ ਕੋਲ
ਇੱਕ ਬੜਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਕੋਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਢਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਪੱਥਰ ਦੀ ਸਿੱਲਾਂ 'ਤੇ
ਖੋਦ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਿਕਰਚਾਰੀਆਂ ਫੇਰੀ
ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਡੋਗਰਾ ਮਹਾਰਾਜਾ
ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ (1905-1908 ਈ.)
ਦੌਰਾਨ ਉਹ ਬੜਾ ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖਾਂ
ਗਾਇਬ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਜ਼ਿਕਰ
ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਕੌਮਲ ਨੇ 'ਹਿਮਾਲ' ਦੇ
ਇਕ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ।
27. Kashir Encyclopedia (Kashmiri), vol 2, J & K Academy of Art, Culture and Languages, Srinagar, 1989, P: 23
28. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਕ: 28
29. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਉਹੀ, ਅੰਕ: 529-30
“ਹੁੰਤ ਜੋ ਫ਼ਕੀਰ ਪੀਰ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਬੀਖ ਆਏ,
ਭੀਰ ਭਈ ਗੁਰ ਤੀਰ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਹੈ।
ਜੇਤਿਕ ਸਵਾਲ ਕੀਨ, ਪਾਇ ਕੈ ਜਵਾਬ ਪੀਨ,
ਭਏ ਸਥਿ ਦੀਨ ਗਹੇ ਗੁਰ ਕੇ ਚਰਨ ਹੈ।
ਬਡੁ ਨਾਲ ਗਦਨ ਬੈ ਬਿਦਵਾਨ ਜਦਨ ਬੈ, ਤੈਸੇ
ਬਾਦੀਓ ਸੈ ਗੁਰੂ ਬਚਨ ਵਚਨ ਹੈ।” 103
30. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੀਰਥ
ਸੰਗ੍ਰਾਮ, ਟੈਪਲ ਸੈਸ਼ਨ, ਅੰਬਾਲਾ, ਸੰਗਤ 1841 ਬਿ
(ਸੰਨ 1884 ਈ.), ਅੰਕ 9-23
31. ਅਹਿਵਾਲਿ ਫਰਜ਼ਦਾਨ ਵਾ ਖਾਨਦਾਨ ਵਾ
ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਨਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ: ਖੁਰਸੀਦ ਖਾਲਸਾ
(ਅਵੰਲੀ ਉਰਦੂ, ਲਾਹੌਰ 1890 ਈ.)
32. Kashir Encyclopedia (Kashmiri) op.cit

ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਗੁਰੂ ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਗਿਆਸਪੁਰ

ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਗੁਰੂ ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਹਾੜਾ 15-04-1469 ਨੂੰ ਰਾਇ ਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਜ਼ਿਲਾ ਸ਼ੇਖਪੁਰ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਅੱਜ ਕਲੁਹ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਜੀ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰੇ ਭੱਟੀ ਜੋ ਕਿ 1500 ਮੁਰੱਬਾ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ ਦੇ ਪਟਵਾਰੀ ਸਨ। ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਤੇ ਸਾਰੀ ਜੁਮੇਵਾਰੀ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਸੀ। ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਬੱਚੇ ਇਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੇ ਦੂਜੀ ਲੜਕੀ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਸਨ। ਸਾਖੀਕਾਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਨਾਨਕੇ ਪਿੰਡ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ 'ਨਾਨਕ' ਨਾਉਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਹਿੰਦੂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਆਪਣਿਆਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਦੇਵ ਜੋੜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਮੁਸਲਿਮਾਨਾਂ ਨੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਹ ਲਗਾ ਕੇ ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾ ਨੇ ਨਾਥ ਜੋੜ ਕੇ ਨਾਨਕ ਨਾਥ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਗੱਲ ਕੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਵੇ ਸਭ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਜਾਣੇ। ਸਰਬ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਇਹੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋ ਗਿਆ :-

ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹ ਫਕੀਰ
ਹਿੰਦੂ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮੁਸਲਿਮਾਨ ਕੇ ਪੀਰ।

ਮੈਕਾਲਿਫ਼ ਦੀ ਸੰਪਾਦਿਤ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ "ਜਥੁਂ ਬਾਬਾ ਵਰਸਾਂ

ਪੰਜਾਂ ਕਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਲੱਗਾ ਬਾਤਾਂ ਅਗਮ ਨਿਗਮ ਦੀਆਂ ਕਰਨ। ਜੋ ਕਿਛਿ ਬਾਤ ਕਰੇ ਸੌ ਸਮਝ ਕਰੇ। ਤਿਸਤੇ ਸਭ ਕੀ ਨਿਸ਼ਾ ਹੋਇ ਆਵੈ। ਹਿੰਦੂ ਕਹਿਣ ਜੇ ਕੋਈ ਦੇਵਤਾ ਸਰੂਪ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੁਸਲਿਮਾਨ ਕਹਿਣ ਜੇ ਕੋਈ ਖੁਦਾਇ ਦਾ ਵਲੀ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।"

ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਇੱਕ ਮਾਈ ਦੌਲਤਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਈ। ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਈ ਦਾਈ ਦੌਲਤਾਂ ਨੇ ਵਧਾਈ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਕਿਹਾ 'ਮੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਬਾਲਕ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਨ ਇਹ ਜੋ ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਜੀ ਦਾ ਬਾਲਕ ਹੈ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਨਿਆਰਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਾਲਕ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ!' ਪੰਜਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਾਂਧੇ ਕੋਲ ਪੜ੍ਹਨੈ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਾਂਧੇ ਦੇ ਕੋਰਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੌਲਵੀ ਕੋਲ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਦਾਰੂ ਲੱਛ ਦੀਆਂ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੈਂ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਲ ਦੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਜਨੇਉ ਸੰਸਕਾਰ ਦੀ ਰਸਮ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਰਿਸਤੇਦਾਰਾਂ ਸਬੰਧੀਆਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ ਗਿਆ। ਤਕੜਾ ਇਕੱਠ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜਨੇਉ ਪਾਉਣ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹਜ਼ੁਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਨੇਉ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਇ ਬੁਲਾਰੇ ਭੱਟੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨਾਲ

ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਹੋਏ। ਇਹ ਸੂਤ ਦਾ ਜਨੇਊ ਪਾਕੇ ਉੱਚੀ ਜਾਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਕੋਈ ਏਹੋ ਜਿਹਾ ਪੱਕਾ ਜਨੇਊ ਪਹਿਨਾਓ ਜਿਹੇ ਪਹਿਨਣ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਲਈ ਦਇਆ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ। ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਆਵੇ ਅਤੇ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦੀ ਘਾੜਤ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਸੰਨਾਟਾ ਛਾ ਗਿਆ। ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਾ ਆਇਆ। ਰਾਇ ਬੁਲਾਰੇ ਭੱਟੀ ਅਸ਼ ਅਸ਼ ਕਰ ਉਠਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ। ਰਾਇ ਬੁਲਾਰੇ ਭੱਟੀ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਹੀ ਗਿਆਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਬਾਲਕ ਕੋਈ ਆਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਈ ਅੱਲੀਆ ਹੈ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰੇ ਭੱਟੀ ਨੇ ਪਿਤਾ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਸ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਕਦੇ ਘੁਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਣਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਬਟਾਲਾ ਨਿਵਾਸੀ ਮੂਲਚੰਦ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਸੁਲਭਣੀ ਜੀ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਜੀਵਨ ਭੀ ਨਿਭਾਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਇੱਕ ਬਾਬਾ ਸ਼੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਲਖਮੀ ਚੰਦ ਜੀ ਹੋਏ। ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੇ ਪਤੀ ਭਾਈ ਜੈ ਰਾਮ ਜੀ ਜੋ ਕਿ ਸੁਲਾਨਪੁਰ ਦੇ ਨਵਾਬ ਦੌੱਲਤ ਖਾਂ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਦੌੱਲਤ ਖਾਂ ਦੇ ਮੌਦੀ ਖਾਨੇ ਦੇ ਮੌਦੀ ਲੱਗ ਗਏ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ। ਤੇਰਾਂ ਤੇਰਾਂ ਦੀ ਸਾਖੀ ਦਾ ਸਾਕਾ ਇੱਥੇ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਸੀ।

ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਇੱਕ ਵਿਦਵਾਨ ਸਰਦਾਰ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪੰਨ੍ਹ ਇੱਕ

ਵੇਰ ਵਿਦਿਅਕ ਕਾਨਫਰੰਸ ਲਈ ਲਹੌਰ ਗਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਹੌਰ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਸੱਚੀ ਸਾਖੀ ਸੁਣਾਈ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:- ਰਾਇ ਬੁਲਾਰੇ ਭੱਟੀ ਦੇ ਕੋਈ ਔਲਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਇੱਕ ਵੇਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅੱਗੇ ਝੋਲੀ ਅੱਡ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਮੇਰੀ ਝੋਲੀ ਭਰ ਦਿਓ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਝੋਲੀਆਂ ਭਰਨ ਵਾਲਾ ਅੱਲ੍ਹਾ ਤਾਲਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪ ਜੀ ਦੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਜੁਰੂ ਰ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰੇਗਾ। ਸਮਾ ਪਾਕੇ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰੇ ਭੱਟੀ ਦੇ ਘਰ ਇੱਕ ਲੜਕਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਲੜਕੇ ਦੇ ਜਨਮ ਦਿਨ ਦੀ ਸਿਟੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸਭਾ ਬੁਲਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰੇ ਭੱਟੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਵਸੀਅਤ ਕੀਤੀ। ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:- “ਮੇਰੀ 1500 ਮੁਰੱਬਾ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਅੱਧ 750 ਮੁਰੱਬਾ ਜ਼ਮੀਨ ਆਪਣੇ ਲੜਕੇ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਬਾਕੀ ਦਾ ਅੱਧ 750 ਮੁਰੱਬਾ ਜ਼ਮੀਨ ਨਾਨਕ ਪੀਰ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।” ਉਸ ਵਕਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪੂਰਬ ਵਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀ ਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਦਾਰੂ ਲੱਭਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਥਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਅੱਜ ਦੇ ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਢਾਕੇ ਤੱਕ ਗਏ ਸਨ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਰਬਾਬ ਵਜਾਉਂਦੇ ਰਾਗ ਕੱਢਦੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਉਸ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਹਰਨ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੇ। ‘ਲੋਕ ਜਾਣੇ ਇਹ ਗੀਤ ਹੈ ਇਹ ਤੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮ ਵੀਚਾਰ।। ਸ਼ਬਦ

ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੀਣ ਦੀਆਂ ਸੋਹਣੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆ ਦੱਸਦੇ ਸਨ। ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਸਮਝਦੀ ਭੀ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਸਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰੁਲਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਂਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਰਦਾਰ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਬਾਰੇ ਉਦੋ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਜਦੋਂ ਭੱਟੀਆਂ ਦੇ ਮੋਹਤਬਰਾਂ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਉਸ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਵਾਹੁੰਦੇ ਬੀਜਦੇ ਸਨ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਫਰਦ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀ। ਉਹ ਫਰਦ ਨਾਨਕ ਪੀਰ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਨਿਕਲੀ। ਉਹਨਾਂ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਕੇਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਭੱਟੀਆਂ ਦੇ ਪੂਰਬਜਾਂ ਨੇ ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਾਲਕੀ ਹੱਕ ਨਾਨਕ ਪੀਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਏ ਹਨ। ਜੋ ਕਿ ਗਲਤ ਹਨ। ਸੁਰੂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਹੀ ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹਾਂ ਤੇ ਵਾਹੁੰਦੇ ਬੀਜਦੇ ਭੀ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕੀ ਹੱਕ ਸਾਡੇ ਨਾਮ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚੱਲਿਆ। ਜੱਜਾਂ ਨੇ ਕੇਸ ਦੀ ਘੋਖ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਪਾਇਆ ਕਿ ਮਾਲਕੀ ਹੱਕ ਤਾਂ ਨਾਨਕ ਪੀਰ ਦੇ ਹੀ ਹਨ। ਮੁਕੱਦਮਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਸਰਬ ਉੱਚ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮਸਲਾ ਗੰਭੀਰ ਸੀ। ਸਰਬ ਉੱਚ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਜੱਜਾਂ ਨੇ ਭੀ ਪਾਇਆ ਕਿ ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਾਲਕੀ ਹੱਕ ਤਾਂ ਨਾਨਕ ਪੀਰ ਦੇ ਨਾਮ ਹੀ ਹਨ। ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਗੁਪਤ ਤੌਰ ਤੇ ਭੱਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਮੋਹਤਬਰਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਸਮਝਾਇਆ। ਭਾਈ! ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਾਲਕੀ ਹੱਕ ਤਾਂ ਨਾਨਕ ਪੀਰ ਦੇ ਨਾਮ ਹੀ

ਰਹਿਣਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਸੁਰੂ ਤੋਂ ਵਾਹੁੰਦੇ ਬੀਜਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹੋ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਤਰਾਜ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਹੁਣ ਭੀ ਤੁਸੀਂ ਵਾਹੁੰਦੇ ਬੀਜਦੇ ਰਹੋ। ਸਾਖੀ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪੰਨ੍ਹ ਤੋਂ ਇੱਕ ਸਮਾਗਮ ਚ ਸੁਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਗਈ। ਇਸ ਲਈ ਮੁਆਫ਼ੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸ਼ਾਲ ਭੂਮੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਭੁੱਖਾ ਨੰਗਾ, ਧੁੱਪਾਂ ਪਾਲੇ ਸਹਾਰਦਾ ਤੇ ਕੰਡੇ ਮਿੱਧਦਾ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਦਾਰੂ ਲੱਭਦੇ ਫਿਰਦਾ ਸਨ। ਜਦ ਕਿ ਸਾਡੇ ਅਜੋਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਪਣੀ ਹਉਮੈ ਅਤੇ ਦੇਹਿਕ ਸੁੱਖਾਂ ਖਾਤਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਦੇਕੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਕਮਾਈਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਹਰ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇੱਧਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਸੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਦੇਕੇ ਜਲਦੇ ਬਲਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸਾਂਤ ਕਰਨ ਦੀ ਫਿਕਰ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਇਉਂ ਬਿਆਨਿਆ ਹੈ:-

ਬਾਬਾ ਦੇਖੈ ਧਿਆਨ ਧਰਿ ਜਲਤੀ ਸਭ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਿਸਿ ਆਈ । ।

ਬਾਬੇ ਭੇਖ ਬਣਾਇਆ ਉਦਾਸੀ ਕੀ ਗੀਤ ਚਲਾਈ । ।

ਚੜਿਆ ਸੋਧਣਿ ਧਰਤੀ ਲੁਕਾਈ । । (ਪਉੜੀ 24)

ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਿਆਂ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੀਂਹ ਮੁਕੱਦਮ ਕੁੱਤੇ ਕਿਹਾ। ਕਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਵਤੀ ਕਿਹਾ। ਚੌਰ ਕਿਹਾ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਕਾਤਲ 'ਹੱਥ ਛੁਗੀ

ਜਗਤ ਕਸਾਈ ਕਿਹਾ। ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਘਰ ਦੀਆਂ ਜੁਮੇਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਡਰੇ ਭਗੋੜੇ 'ਜਤੀ ਸਦਾਵੈ ਜੁਗਤਿ ਨਾ ਜਾਣੇ ਛਡਿਆ ਬਹੈ ਘਰ ਬਾਰ।। ਜੋਗੀ ਜੁਗਤ ਨਾ ਜਾਣੈ ਅੰਧਾ।। ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਭੀ ਅੰਧੀ ਰਈਅਤ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂ ਵਿੰਧੀ ਭਾਹਿ ਭਰੇ ਮੁਰਦਾਰਾ। ਨਿਮਾਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਛਸ ਖਾਣੈ ਕਰਹਿ ਨਿਵਾਜ। ਪੰਡਤ ਅੰਦਰ ਡਰ ਡਰ ਕੇ ਵੇਦ ਪੜਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬਾਹਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਨਾਟਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਿਲਕੁਲ ਅੱਜ ਵਰਗੀ ਹਾਲਤ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਭਾਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੋਂ ਤਾਂ ਰੱਜ ਕੇ ਨਫਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਾਉਂਦੀ ਅਰਬ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਬਾਣੈ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪੁਰਸਕਾਰ ਲੈਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਅਖੌਤੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਨਾਟਕ ਕਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਦੂਸਰੀ ਉਦਾਸੀ ਪੱਛਮ ਵਲ ਇਗਾਨ ਇਗਾਕ ਦੇ ਬਗਦਾਦ ਮੱਕਾ ਮਦੀਨਾ ਤੱਕ ਗਏ। ਤੀਜੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀ ਦੱਖਣ ਵਲ ਸ੍ਰੀ ਲੰਕਾ ਤੋਂ ਭੀ ਪਾਰ ਤੱਕ ਗਏ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸੋਹਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਜੁਗਤੀਆਂ ਗਾ ਕੇ ਦੱਸੀਆਂ। ਪਾਰਥਡਾਂ ਤੋਂ ਪਰਦੇ ਲਾਹੇ। ਪਖੰਡੀਆਂ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਸਾਂਭਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ 917 ਸ਼ਬਦ 17 ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਸ਼ੇਭਤ ਹਨ। ਆਪ 25 ਸਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀਆਂ ਤੇ ਰਹੇ। ਆਪ

ਜੀ ਦੀ ਚੌਬੀ ਤੇ ਆਖਰੀ ਉਦਾਸੀ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੁਕੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਜੁਮੇਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਭਗੋੜੇ ਸਿਧਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਗਿਆਨ ਗੋਸਟਿ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਵੇਰਵਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸਿੱਧਿ ਗੋਸਟਿ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਸਿੱਧ ਸਭਾ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਰੱਬ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਦਾ ਜੈਕਾਰਾ ਗਜਾਇਆ। ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :-

ਸਿਧ ਸਭਾ ਕਰਿ ਆਸਣ ਬੈਠੇ ਸੰਤ ਸਭਾ ਜੈਕਾਰੋ ।।

ਤਿਸ ਆਗੈ ਰਹਿਰਾਸ ਹਮਾਰੀ ਸਾਚਾ ਅਗਮ ਅਧਾਰੋ ।।

ਮਸਤਕੁ ਕਾਟਿ ਪਰੀ ਤਿਸੁ ਆਗੈ ਤਨੁ ਮਨੁ ਆਗੈ ਦੇਉ ।।

ਨਾਨਕ ਸੰਤੁ ਮਿਲੈ ਸਚੁ ਪਾਈਐ ਸਹਜ ਭਾਇ ਜਸ ਲੇਉ ।।

ਕਿਆ ਭਵੀਐ ਸਚਿ ਸੂਚਾ ਹੋਇ ।।

ਸਾਚ ਸਬਦ ਬਿਨੁ ਮੁਕਤ ਨਾ ਕੋਇ ।।

ਰਹਾਉ।

ਸਿਧਾਂ ਪੁੱਛਿਆ। ਤੂੰ ਕੌਣ ਹੈਂ। ਕਿਥੋਂ ਆਇਆ। ਕੀ ਨਾਂ ਹੈ। ਤੇਰਾ ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ਕੀ ਹੈ? ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ:- ਗੁਰਮੁਖਿ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਸਿੱਧਾਂ ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ। ਇਹ ਭੇਖ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ?। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ :-

ਗੁਰਮੁਖਿ ਖੋਜਤ ਭਏ ਉਦਾਸੀ ।।

ਦਰਸਨ ਕੇ ਤਾਈ ਭੇਖ ਨਿਵਾਸੀ ।।

ਸਚ ਵਖਰ ਕੇ ਹਮ ਵਣਜਾਰੋ ।।

ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਉਤਰਸ ਪਾਰੋ ।। (939)

ਬਸ! ਗਿਆਨ ਗੋਸਟਿ ਸੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਗਿਆਨ ਗੋਸਟਿ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅੰਕ ਨੰਬਰ 938 ਤੋਂ 944 ਤੱਕ ਅੰਕਤ ਹੈ। ਦਰਜ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਪੈਦਲ ਗਾਹੀ। ਸਤਿਨਾਮੁ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾ ਕੇ ਮਾਨਵ ਗੁਰੂ ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਆਏ ਸਨ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਉਂ ਬਿਆਨਿਆ ਹੈ:-

ਫਿਰ ਬਾਬਾ ਆਇਆ ਕਰਤਾਰਪੁਰ
ਭੇਖ ਉਦਾਸੀ ਸਗਲ ਉਤਾਰਾ।।
ਪਹਿਰ ਸੰਸਾਰੀ ਕਪਤੇ
ਮੰਜ਼ੀ ਬੈਸਿ ਕੀਆ ਅਵਤਾਰਾ।।

ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ “ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇੱਥੋਂ ਖੇਤੀ ਕਰਨੀ ਸੁਰੂ ਕੀਤੀ ਕਣਕ ਉਗਾਈ। ਆਏ ਗਏ ਲਈ ਲੰਗਰ ਚਲਾਏ। ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਭੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਗਏ ਸਨ ਸੰਗਤ ਚੱਲ ਕੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਆਉਂਦੀ ਰਹੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਪ੍ਰੇਮ ਭਿੱਜੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥਿਂ ਕਿਰਤ ਕਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਅਸ ਅਸ਼ ਕਰ ਉਠਦੀਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਹੱਥ ਵਟਾਉਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬਬਨਿਸ਼ਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਪਰਤ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਿਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਹ ਸਭ ਕਰ ਕੇ ਦਿਖਾਇਆ। “ਇੱਥੋਂ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰੇ ਹੀ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਤਾਂ ਤੀਸਰੀ ਉਦਾਸੀ ਵੇਲੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਖੇ ਅੱਲ੍ਹਾ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਆਖਰੀ ਸਾਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ

ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥਿਂ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਕੋਲ ਇੱਕ ਲੋਟੇ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਤੇ ਇੱਕ ਝੋੱਲੇ ਵਿੱਚ ਸੁੱਕੀ ਗੋਹਲ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦਫਨਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵੱਲ ਮਿੱਟੀ ਪੋਲੀ ਕਰਕੇ ਗੋਹਲ ਭੋਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਲੋਟੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਵਿਖੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਭੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਲੋਂ ਵਾਪਸੀ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਆ ਗਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਗੱਦੀ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅੰਗ ਬਣਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਸਥਾਇਤ ਕਰਕੇ 22-9-1539 ਨੂੰ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾ ਗਏ।

ਸੁਰਜ ਕਿਰਹਿ ਮਿਲੈ ਜਲ ਕਾ ਜਲ ਹੁਆ ਰਾਮ।।

ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਰਲੀ ਸੰਪੂਰਨ ਥੀਆ ਰਾਮ।। (846)

ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਵਾਲੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਤਭੇਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਹਿੰਦੇ ਇਹ ਸਾਡਾ ਪੀਰ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਦਫਨਾਉਣਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਕਹਿੰਦੇ। ਇਹ ਸਾਡਾ ਦੇਵਤਾ ਹੈ ਅਸੀਂ ਦਾਹ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇਹ ਤੋਂ ਚਾਦਰ ਹਟਾਈ ਤਾਂ ਹੇਠੋਂ ਫੁੱਲ ਨਿਕਲੇ। ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਉਹ ਚਾਚ ਅੱਧੋ ਅੱਧ ਕਰ ਲਈ ਤੇ ਫੁੱਲ ਵੰਡ ਲਏ ਉਹਨਾਂ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਵਿੱਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਅੱਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਅਤੇ ਡਰ ਨਾਲ ਆਪਣੇ

ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਦੇਂਦੇ! ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਲਾਂਘਾ ਖੋਲਣ ਦੀਆਂ ਸਦਭਾਵਨਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਯੁੱਧ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਸਿਰਜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 9 ਲੱਖ ਫੌਜ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਤਾਇਨਾਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਬਣਦੀ ਗ੍ਰਹਿ ਕਰਕੇ ਤਾੜ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨ ਬੰਦ ਕਰ ਰੱਖੇ ਹਨ। ਲਗਦਾ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਿਟਲਰ ਦੀ ਰੂਹ ਆ ਗਈ। ਹਿਟਲਰ ਨੇ ਭੀ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਗੈਸ ਚੀਬਰਾਂ ਵਿਚ ਤਾੜ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਹ ਮੰਨੂੰਵਾਦੀ ਸਰਕਾਰ ਭੀ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਭੁਖੇ ਪਿਆਸੇ ਰੱਖ ਕੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਕੇ ਮਨ ਚਾਹੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕਿਰਾਏਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭਤਮ ਕਰਕੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਹੇਤਿਆਂ ਅੰਬਾਨੀਆਂ ਇੰਦ ਅਨਿਆ ਨੂੰ ਠੇਕੇ ਤੇ ਦੇ ਦੇਵੇਗੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਨੀਤੀ ਹੈ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕੁਲ ਪੂੰਜੀ ਆਪਣੀ ਮੁੱਠੀ ਵਿਚ ਕਰਨਾ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਾਖੰਡਾਂ ਵਿਚ ਉਲੜਾ ਕੇ ਸਦੀਵੀ ਰਾਜ ਕਰਨਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਮੰਨੂੰਵਾਦੀ ਫਾਰਮੂਲਾ:- ਪੂੰਜੀ+ਪਾਖੰਡ ਹੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਬਰਾਬਰਤਾ ਤੇ ਸੱਚ। ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਖੜਨਾ।

ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਸੋਸਲ ਮੀਡੀਏ ਤੇ ਖਬਰਾਂ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਨੇ ਕਿ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਹਾਅ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਮਾਰਨ ਦੀ ਸਜਾ ਮੰਨੂੰਵਾਦੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਭਾਖੜੇ ਦਾ ਗੇਟ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੜ ਦੀ ਹਾਲਤ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ

ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਮ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਰਾਮ ਰਾਜ ਦੇ ਸਬਜ਼ ਬਾਗ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਹਟਾਉਣ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤੁਗਲਕਾਬਾਦ ਵਿੱਚ 500 ਸਾਲ ਪੁਰਾਣਾ ਦਲਿਤ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਢਾਅ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਰੋਸ਼ ਜਤਾ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਦਲਿਤਾਂ ਤੇ ਲਾਠੀ ਚਾਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬੇਸ਼ਕ ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ 550ਵਾਂ ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਢੌਂਗ ਜਰੂਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਬਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਢਾਅ ਰਹੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਨਾਤਨੀ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਰਦੁਆਰ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗਿਆਨ ਗੋਦੜੀ, ਡਾਂਗਮਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ, ਲੇਹ ਲਦਾਖ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੱਥਰ ਸਾਹਿਬ ਆਦਿ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਨੂੰਨ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਭੀ ਦੇਸ਼ ਪੁਰਾਤਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਨਹੀਂ ਮਿਟਾਏਗਾ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਭੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਵਾਰਿਸ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸਰਕਾਰ ਕਿਸੇ ਭੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਹੋਵੇ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਚਲਦੇ ਰਹਿਣ। ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਪੱਖਪਾਤ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਇਹ ਮੰਨੂੰਵਾਦੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਆਪਣੇ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਸੌਂਹ ਖਾ ਕੇ ਕਿ ਉਹ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਗੇ ਨੂੰ ਛਿੱਕੇ ਟੰਗ ਕੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀਆਂ ਪੱਜੀਆਂ ਉਡਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਸਿੱਖ ਤੇ ਇਸਾਈਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਵਾਰਿਸਾਂ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ

ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਂਦੇ ਰਹਿਣ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ! ਇਹ ਰਸਤਾ ਅੱਖਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਸਤੇ ਤੇ ਚੱਲਣ ਲਈ ਸੀਸ ਤਲੀ ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਚਲਣਾ ਪਵੇਗਾ।

ਫੁਰਮਾਇਆ :-

ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ ਸਿਰਿ ਧਰ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ ।।

ਇਤ ਮਾਰਗ ਪੈਰ ਧਰੀਜੈ ਸਿਰਿ ਦੀਜੈ ਕਾਣ ਨਾ ਕੀਜੈ ।।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਵਾਰਿਸਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕੰਮ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਬੱਚੇ ਸਮਝ ਕੇ ਆਪਸੀ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਰਹਿਣ। ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੀਵਿਆਂ ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨ੍ਹਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਨੀਚ ਸਮਝ ਕੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਦੁਰਕਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਖਾ ਹੈ ਏਥੇ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਸੀ ਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ ਨੀਚ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਤੇ ਖਹਿਵੀਂ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬੈਠਾ ਕੇ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇਣਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਤਰਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਰੱਬ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ:-

ਜਿਥੈ ਨੀਚ ਸਮਾਲੀਅਨਿ ਤਿਥੈ ਨਦਰਿ ਤੇਰੀ ਬਖਸ਼ੀਸ਼।

ਪੂਜੀਪਤੀ ਜਾਤ ਅਹੰਕਾਰੀ ਅੱਖੋਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਮਝ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁੱਝ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਭਾਲਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਰੋਲਣ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ

ਤਰਾਂ ਦੇ ਅੱਖੋਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੈ:-

ਕੁੱਝ ਅੰਨ ਦੇ ਕੁੱਝ ਧੰਨ ਦੇ ।

ਕੁੱਝ ਪਹਾੜਾਂ ਵਾਲੀ ਰੰਨ ਦੇ ।

ਕੁੱਝ ਢੋਲ ਢਮੱਕਾ ਸਰਸੇ ਦਾ ।

ਕੁੱਝ ਹਿੜਵਸ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ।

ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਠੀਕ ਜੀਣ ਦਾ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਦੱਸਿਆ:- ਕਿ ਭਾਈ! ਬੇਸ਼ਰਮ ਹੋਕੇ ਜੀਣ ਨਾਲੋਂ ਮੌਤ ਕਿਤੇ ਚੰਗੀ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਰਮ ਹੋ ਕੇ ਐਸ਼ ਕਰਨਾ, ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਤੇ ਪਹਿਨਣਾ ਸਭ ਹਰਾਮ ਹੈ। ਮੁਰਦਾ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੀ ਮਸਤੀ ਵਿੱਚ ਜਿਉਣਾ ਤੇ ਜਮੀਨ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਜਿਉਣਾ ਬੇਸ਼ਰਮ ਤੇ ਨੰਗੇ ਹੋ ਕੇ ਨੱਚਦੇ ਫਿਰਨਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਅਮੋਲਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਗੁਆ ਕੇ ਇਥੋਂ ਤੁਰਦੇ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਰਮ ਤੇ ਬੇਆਬਰੂ ਹੋਕੇ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਦਫਾ ਹੋਣਾ ਹੈ।

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਪਸ਼ਟ ਫੁਰਮਾਇਆ:-

ਸੋ ਜੀਵਿਆ ਜਿਸੁ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਸੋਇ ।।

ਨਾਨਕ ਅਵਰੁ ਨ ਜੀਵੈ ਕੋਇ ।।

ਜੇ ਜੀਵੈ ਪਤਿ ਲਖੀ ਜਾਏ ।।

ਸਭ ਹਰਾਮ ਜੇਤਾ ਕਿਛੁ ਖਾਇ ।।

ਰਾਜਿ ਰੰਗੁ ਮਾਲ ਰੰਗੁ ਰੰਗਿ ਰਤਾ ਨਚੇ ਨੰਗ ।।

ਨਾਨਕ ਠਗਿਆ ਮੁਠਾ ਜਾਇ ।।

ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਪਤਿ ਗਇਆ ਗਵਾਇ ।।

(ਪੰਨਾ 142)

ਸਬੈ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਣ ਕੋਇ ਨਾ ਦੀਸੈ ਬਾਹਰਾ ਜੀਓ!!

ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਰੰਗਾਵਾ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜਸੀ-ਧਾਰਮਿਕ, ਗਰੀਬ-ਅਮੀਰ, ਉਚਾਂ-ਨੀਚ, ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਛੁਆ-ਛੂਡ, ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰੇ, ਗੁਲਾਮੀ, ਪਰਥਾ, ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ, ਔਰਤ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਰੁੱਖ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵੱਲੋਂ ਸਮੂਹ ਔਰਤ ਜਾਤ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਦੇਣਾ ਆਦਿਕ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂ ਦੇਖਣੇ ਪੈਣਗੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜੋ ਸਮਾਜਕ ਚਲਾਈ, ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਈਆਂ ਸਮਾਜਕ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਧੱਜੀਆਂ ਉਡਾਉਂਦਿਆਂ ਸੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਲਟ ਕੇ ਸੱਚੇ-ਮੁੱਚੇ ਪਰਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖੀ ਜਿਸਨੂੰ 239 ਵਰਗਾਂ ਬਾਦ ਦਸਵੇਂ ਜਾਮੋਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਕੇ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਬਖਸ਼ੀ, ਸੰਤ ਦੇ ਹੱਥ ਤਲਵਾਰ ਛੜਾ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣਾਇਆ। ਐਵੇਂ ਹੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਕ ਕਹਾਵਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਗਈ ਕੇ- ‘ਮੌਤੀਂ ਵੇ ਕੱਛ ਵਾਲਿਆਂ, ਰੰਨ ਗਈ ਸਬਰੇ ਨੂੰ॥’ ਇਹ ਸਿਖਾਂ ਦੇ, ਜੋ ਹੁਣ ਖਾਲਸਾ ਸੱਜ ਚੁਕੇ ਸੀ, ਦੇ ਉੱਚੇ ਕਿਰਦਾਰ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਾਂਦਾ ਹੈ! ਕਾਜੀ ਨੂਰ ਮੁਹੰਮਦ, ਜੋ ਕਿ ਅਬਦਾਲੀ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈਆਂ ਦਾ ਚਜ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਵੀ ਭਾਵੇਂ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਨਾਲ ਕੁੱਤੇ ਕਿਹਾ, ਫੇਰ ਵੀ ਸੱਚ ਗੱਲ ਕਰੇ ਬਿਨਾ ਰਹੀ ਨਾ ਸਕਿਆ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਮੁਟਿਆਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਬੁੱਦੜੀ, ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬੁੱਦੜੀ ਆਖ ਕੇ ਹੀ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇਣਾ ਹੈ! ਇਸ ਕਿਰਦਾਰ, ਇਸ ਰੂਪ ਨੂੰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਅਗਰ ਕੋਈ

ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਵੈਟੀਕਨ, ਰੋਮ ਪੁੱਜ ਕੇ ਪੌਪ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਥੇ ਵੀ ਗੁਲਾਮੀ ਪਰਥਾ ਬੰਦ ਕਰਵਾਈ ਸੀ! ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਹਨਾ ਉਥੇ ਵੀ ਦੂਰ ਕੀਤਾ।

ਰਾਜਸੀ ਪੱਖ:

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜਾਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਨਾ ਅਹ ਹਿੰਦੂ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨ। ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਜਦੋਂ ਦਸੀਆਂ ਤੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਰਜ਼ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹਨਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਆਖ ਕੇ ਸਭ ਮਨੁੱਖੀ ਜਾਤ ਨੂੰ ਇਹ ਸੁਨੇਗ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ‘ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤ ਸਭੈ ਏਕੈ ਪਿਹਚਾਨਵੋ! ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਵਿਤਕਾਰ ਨੀਂਹ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹੀ ਸਾਜੇ ਹੋਏ ਨੇ, ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ! ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਭਨਾ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਉਸਦੇ ਨੇ।

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਅਵਤਾਰ ਪਾਰਿਆ, ਆਖਰੀ ਅਫਗਾਨੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲੋਦੀ ਦਾ ਰਾਜ ਜਿੰਧੂ ਨਦੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬੰਗਾਲ ਤਕ ਸੀ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜਿਆਦਾ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਰੁਤਬਾ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਆਗਰਤਿਵਿਚ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਰਾਜਪੁਤਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਵਾਰੇ ਪਾਸਿਓਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਘਰੇ ਸੀ! ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਰਾਣਾ ਸਾਂਘਾ ਨੇ

ਇਥੇ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਰੇ ਦੱਖਣ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਮਾਲਵਾ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਵੀ ਮੁਸਲਮ ਰਾਜਿਆਂ ਕੋਲ ਸੀ, ਪਰੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਅਫਗਾਨੀਆਂ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜ ਤਾਪਤੀ ਨਦੀ ਅਤੇ ਕਿਸ਼ਨਾ ਵਿਚ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਸੀ, ਫੇਰ ਅੱਗੇ ਵਿਜੈ ਨਗਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਧੁਰ ਕਨਿਆ ਕੁਮਾਰੀ ਤਕ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜ ਸੀ! ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਸਿੰਧ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਕੋਲ ਸੀ, ਬੰਗਲ, ਗੋਂਦਵਾਣਾ, ਜੋਨਪੁਰ ਵਗੈਰਾ ਅਫਗਾਨੀਆਂ ਕੋਲ ਸੀ! ਉੜੀਸ਼ਾ ਹਾਲੇ ਵੀ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜ ਸੀ।

ਇੰਜ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ, ਇਹ ਕੋਈ ਇਕ ਦੇਸ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਭਾਰਤ ਜਾਂ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ- ਇਹ ਕੋਈ ਇਕ ਮੁਲਕ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਇਹ ਇਕ ਖਿੱਤੇ ਦਾ ਨਾਮ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਦੇਸ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਦੇਸ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ ਤੇ ਉਸਦੇ ਗੁਆਂਢ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਦਾ ਰਾਜ ਵੀ ਸੀ।

ਜੇ ਅਸੀਂ ਵਿਜੈ ਨਗਰ ਅਤੇ ਰਾਜਪੁਤਾਨੇ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੱਟ ਕੇ ਝਾਤੀ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਪੂਰੇ ਖਿੱਤੇ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੀ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਫੇਰ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਧਰਮ ਭਾਂਵੇ ਇਕ ਸੀ ਪਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਰਾਜਘਰਾਣੇ ਵੱਖੋਂ ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਆਏ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਜਤੇ ਗਏ ਸੀ, ਇਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਏਨੀ ਹੀ ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਵਰਤਾਗਾ ਰੱਖਦੇ ਸੀ ਜਿੰਨਾ ਕਿਸੇ ਗੁਆਂਢੀ ਹਿੰਦੂ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਗੁਆਂਢੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਧੋਣ ਤੇ ਰਿਹੰਦੇ ਸੀ, ਰਾਜ ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਬਾਹਲੀ ਦੇਰ ਤਕ ਚਲਦਾ ਸੀ, ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਮੁਸਲਮ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੀ ਸਾਂਝ ਵੀ

ਸਿਰਫ ਇਕ ਪਛਾਣ ਦੀ ਹੀ ਸੀ, ਇਸਦਾ ਪ੍ਰੱਤਿਥ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸਾਨੂੰ ਬਾਬਰ ਅਤੇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਲੋਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਰ ਦੀ ਫੌਜ ਵੱਲੋਂ ਜੰਗ ਜਿੱਤਣ ਜਾਂ ਦੇ ਬਾਦ ਮੁਸਲਮਾਨ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਾਉਹਾਰ ਦੀ ਖੁਲ ਕੇ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫੇਰ ਇਕ ਸਬਦ (ਬਾਬਰਵਾਣੀ) ਰਾਹਿਨ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਵੀ ਰੱਬ ਮੂਹਰੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ..... 'ਏਤੀ ਮਾਰ ਪਈ ਕੁਰਲਾਣੈਂ ਤੈਂ ਕੀ ਦਰਦ ਨਾ ਆਇਆ ॥' ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰੁਗੂ ਨਾਨਕ ਇਕ ਨਬੀ, ਇਕ ਪੈਰੰਬਰ ਜਾਂ ਖੁਦਾਈ ਸੀ, ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਹੀ ਰੜਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਸ਼ੀਂ ਇਸ ਨਬੀ ਸਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਕਰ ਹੀ ਲਈਏ।

ਕੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਇਕ ਨਬੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਇਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਧਾਰਮਕ-ਪੱਖ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਕਰਾਂਗੇ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕੱਟ ਵੱਡ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਕੁਛ ਬਾਹਲੀ ਚੱਲੀ ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬ ਇਹਨਾਂ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਜਿਆਦਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਭਾਂਵੇ ਦਿੱਲੀ ਰਾਜ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੁਆਰਥ ਜਿਆਦਾ ਵੇਖਦੇ ਸੀ, ਜਨਤਾ ਭਾਂਵੇ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੁਮ ਇਸਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਤੇ ਹਿੰਦੂਸਤਾਨ ਦੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਸੀ, ਤੇ ਹੁਣ ਧਾਰਮਕ ਹਲਤਾਂ ਵੱਲ ਵੀ ਥੋੜੀ ਝਾਤੀ ਮਾਰੀਏ।

ਧਾਰਮਕ ਪੱਖ:

ਜਦ ਅਸੀਂ ਧਾਰਮਕ ਪੱਖ ਨਾਲ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਿਚ ਮਤਭੇਦ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹਿ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਨੇ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਧਾਰਵੀ, ਇਸ ਮਰ ਜਮੀਂ ਤੇ ਆਏ ਤੇ ਸੀ ਇਸ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਪਰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਉਹ ਮੁਸਲਮ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਆਪਣੇ ਹੁਨਰ, ਆਪਣਾ ਧਰਮ, ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਆਪਣੇ ਗੀਤ ਰਿਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਵੀ ਲਿਆਏ, ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੋਰ ਕਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਨੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਬਿਅਤਾ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੇ ਨਾਪਸੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਨਕਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਲਈ ਇਹ ਸਾਰੀ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਧਾਰਵੀ ਅਤੇ ਜਾਲਿਮ ਸਨ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਮੁਰਤ ਪੁਜਕ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਨੋਂ ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਇਹ ਝਖਰੇਵਾਂ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਤੀ ਨਫਰਤ ਅੱਜ ਤਕ ਜਾਰੀ ਹੈ।

ਭਾਂਵੇਂ ਇਸਲਾਮ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਦ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵਖਰੇਵੇਂ ਪੈਂਦੇ ਨੇ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਕੌਮਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਨਫਰਤ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਵੀ ਇਕ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਿਹਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੁਮਾਂ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ, ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਕਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਜੇ ਇਕੋ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤੇ ਕਰਨੇ ਹੀ ਪੈਣਗੇ। ਵਕਤ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਸਮਝੌਤੇ ਵੀ ਕੀਤੇ ਪਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਨਫਰਤ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾ ਭੁੱਲਿਆ।

ਇਸਲਾਮ 12ਵੀਂ ਸਤਾਬਚੀ ਵਿਚ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਪੁੱਜਾ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਪਿਛਲੇ 2000

ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੇਖਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇ ਆਪਸੀਵੈਰ ਨੁਮਾਂ ਵੀ 800 ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਨੇ। ਮੁਗਲ ਧਾਰਵੀਆਂ ਨੇ ਇਥੇ ਬੇਪਨਾਂਹਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤੇ, ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਮੰਨਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਮੁਗਲਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਫਰਕ ਜਹੂਰ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੋ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸੀ, ਉਹਨੇ ਜਲਾਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿੰਨੇ ਮੁਗਲ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਘੁਲ ਮਿਲ ਗਏ ਤੇ ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਨਾਮੋਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵੀ ਲੱਭਣਾ ਅੱਖਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅੰਸ ਕਿਥੇ ਗਈ? ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਖੁਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਮਾਤ ਲੋਕ ਵਿਚ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਤੇ ਜਿਸ ਅੰਦਰਤ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ, ਉਹ ਸੀ ਦਾਈ ਦੌਲਤਾਂ। ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਨਮ ਵੇਲੇ ਹੀ ਅਲੋਕਿਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਇਕ ਨੂਰ ਵੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਦਾਈ ਦੌਲਤਾਂ, ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੇ ਕੁਲ ਵਿਚੋਂ ਸੀ, ਧਰਮ ਤੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇ ਆਪਸੀ ਭਾਈ ਚਾਰੇ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਝੱਲਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅੰਦਰਤ ਦਾਈ ਬਣ ਕੇ ਹਿੰਦੂ ਦੇ ਘਰ ਬੱਚੇ ਦੇ ਜਣੇਪੇ ਤੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਬ੍ਰਾਮਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਇਹੋ ਦੱਸਦੇ ਨੇ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਜਾਣੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਹਿੰਦੂ ਨੂੰ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇਣ, ਜਾਂ ਉਸਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਸਵਾਰਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ,

ਉਸਦੀ ਜਾਨ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਜਰੂਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਪਾਰਨ ਵੇਲੇ ਸਾਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸਮਾਜਿਕ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ।

ਜਿਹੜਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨੀਵਾਂ ਤਬਕਾ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਸੂਦਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਜਦ ਉੱਚੀ ਜਾਤ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਬਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸਵਾ ਸਿਰ ਮਿਲਿਆ ਜਿਸਨੇ ਬਾਹਮਣ ਦੀ ਵਿਆਸਥਾ ਨੂੰ ਤਾਰ-ਤਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਇਹ ਵੇਖ ਇਹਨਾਂ ਸੂਦਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਥੇਰੀਆਂ ਨੇ ਪਾਤਵੀਆਂ ਦੇ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਲਿਆ। ਸ਼ੇਖ ਅਤੇ ਸਈਆਦ ਨੂੰ ਮਾਨ-ਸਮਝ ਮਿਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ, ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸ ਗਏ, ਪੀਰ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਭੈਰੋਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਮਨਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਬਾਹਮਣ ਅਤੇ ਮੁੱਲਾ ਵਿਚ ਇੰਗ ਇੰਨੋਂ ਫਰਕ ਪੈ ਗਏ ਕੇ ਵੇਦ ਅਤੇ ਕੁਰਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਦੂਜਾ ਧਰਮ ਨਫਰਤ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਪੂਜਨੀਕ ਸ਼ਾਸਤਰ ਜਾਂ ਧਾਰਮਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਹਿਲੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਵੀ ਕਬੀਟ ਅਤੇ ਹਾਮਾਨੰਦ ਵਰਗੀ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾਵਾਂ ਨੇ ਦੋਨਾਂ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਝ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਦੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਰੱਬ ਦੇ ਬਣਾਏ ਸਾਰੇ ਬੰਦੇ ਇਕ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਉੱਚਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਨੀਵਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਰੱਬ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਸਭ ਬਰਾਬਰ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਉੱਚ ਨੀਚ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਨਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਮੰਣਾ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਰੀਰ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਦਿੱਖ, ਸਾਫ਼ ਸਫ਼ਾਈ, ਛਾਅ-ਛੂਤ ਨਾਲੋਂ ਮੰਨ

ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਹੋਣੀ ਬਹੁਤ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਮੰਨ ਦੇ ਵਿਚ ਗਲਤ ਵਿਚਾਰ ਆਉਣ ਤੇ ਧਿਆਨ ਲਗਾਉਣਾ, ਰੱਬ ਅਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀਆਂ ਮਨ ਸਾਫ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮਨ ਦੀ ਮੈਲ ਸਾਫ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂ ਵੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਬਹੁਤੇਰੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਮਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕਾਫ਼ਿ ਗਿਣਤੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਇਕ ਨਵੇਂ ਧਰਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਦੇ, ਇਹ ਦਾਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਹੀ ਆਈ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸੋਚ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤੇ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੁ ਆਪ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੋਣ ਨੂਮ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਪਿਹਰਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮਕਸਦ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਤੁ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਅਰਥਾਤ discipiles ਅਖਵਾਏ। ਇਹਨਾਂ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੂ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਮਤ ਦੇ ਲੋਕਿ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੀ। ਇੰਜ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਹੀ ਅਖਵਾਏ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਜਾਂ ਧਰਮ ਤੋਂ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਰੱਖਦੇ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਸਵੇਂ ਜਾਮੇਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੀਂ ਪਛਾਣ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਇਕ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ ਜੋ ਖਾਲਸਾ ਪਵਿੱਤਰ ਅਖਵਾਏ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਐਵੇਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ,

‘ਮਾਰਿਆ ਸਿੱਕਾ ਜਗਤ ਵਿਚ ਨਾਨਕ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਚਲਾਇਆ॥’ ਇੰਜ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਚੌਲਾ ਛੱਡਣ ਦੇ 100 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਿੱਖ ਇਕ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਵੱਖਰੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਅਜੇ ਪਛਾਣ ਮਿਲਣੀ ਬਾਕੀ ਸੀ, ਰਚਨਹਾਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਇਸ ਦੀ ਨੀਂਹਾਂ ਪੱਕੀਆਂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਤੀਜੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਰੰਗਵਾ ਜੱਟ ਨੇ ਆਣ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਪੰਡਤ ਨੇ ਉਸਦੀ ਬਾਲੜੀ (ਧੀ) ਦੇ ਫੇਰੇ ਕਰਵਾਉਣ ਤੋਂ ਮਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਸਿੱਖ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਹੁਣ ਹਿੰਦੂ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਉਸਦੀ ਧੀ ਦੇ ਫੇਰੇ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਏਗਾ।

ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬੜੀ ਦੂਰੰਦੇਸ਼ੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜੁਆਈ ਰਾਮਦਾਸ (ਜੋ ਅਜੇ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣੇ) ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਾਓ! ਇਸ ਦੀ ਬਾਲੜੀ ਦਾ ਸੁਭ ਕਾਰਜ ਕਰਵਾਓ!

ਇਹ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਉਸ ਰੰਗਾਵੇ ਜੱਟ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ ਅਤੇ ਓਥੇ ਜਾ ਕੇ ਰਾਗ ਸੂਹੀ ਵਿਚ ਲਾਵਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਕੇ ਉਸਦੀ ਧੀ ਦਾ ਆਨੰਦ ਕਾਰਜ ਕਰਵਾਇਆ। ਉੱਜ ਵੀ ਸਿੱਖ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਇਹਨਾਂ ਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਨੰਦ ਕਾਰਜ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵੇਦੀ ਦੇ ਪੇਰੇ ਨਹਿਨ ਸੀ ਦੁਆਏ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੂਰੰਦੇਸ਼ੀ ਸੀ।

ਇਹ ਸਾਖੀ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ (ਸਿਖਾਂ) ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਤੀਜੇ ਪੰਥ ਵੱਲੋਂ

ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹਿੰਦੂ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ। ਇੰਜ ਜੋ ਇਹ ਤੀਸਰਾ ਪੰਥ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ, ਉਹ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਧਰਮਾਂ ਤੋਂ ਜਗ ਹਟ ਕੇ ਸੀ, ਜਿਸਦੀ ਵਿਚਾਰ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਸਨਿਆਸ (ਘਰ ਬਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾ ਰੱਬ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨੀ) ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਇਹ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰ ਆਮ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਲਈ ਵਰਦਾਨ ਸਾਹਿਬ ਹੋਏ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਸਿਰਫ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਸਗੋਂ ਆਪ ਵੀ ਉਸ ਰਸਤੇ ਤੇ ਟੁਰ ਕੇ ਵਿਖਾਇਆ। ਉਦਾਸੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਬੁਜਰਗੀ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਆ ਕੇ 18 ਸਾਲ ਹਲ ਵਾਹਿਆ, ਪੈਲੀਆਂ ਬੀਜੀਆਂ ਤੇ ਕਿਰਤ ਕੀਤੀ।

ਇੰਜ ਇਹ ਸਾਬਿਤ ਵੀ ਕਰ ਦਿਖਾਇਆ ਕਿ ਇਸ ਨਵੇਂ ਮੱਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਰੱਬ ਨਾਲ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਕਾਰ ਵਿਹੜਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ, ਨਿੱਤ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਰਾਹੀਂ ਜੁਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫੁਰਮਾਨ ਵੀ ਕਰਦੇ ਨੇ ਕਿ ‘ਮਨਿ ਜੀਤੈ ਜਗ ਜੀਤਾ!!’

ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਵੀ ਦਿੱਤਾ, ‘ਸਭੈ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਣ ਕੋਈ ਨਾ ਦੀਸੈ ਬਾਹਰਾ ਜੀਓ॥’ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵੱਲੋਂ ਸਰਬ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਜਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਕਰਤੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਜੋ ਖੁਦ ਹੀ ਰਚਨਹਾਰ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ‘ਮਾਨਸ ਕਿ ਜਾਤ ਸਭੈ ਏਕੈ ਪਹਚਾਨਬੈ ਆਖ ਕੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਿਚਲਾ ਵਖਰੇਵਾਂ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ

ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਿਆਂ ਪੁਰਮਾਇਆ 'ਅਵਲ ਅੱਲਾਹ ਨੂਰ ਉਪਾਇਆ ਕੁਦਰਤ ਕੇ ਸਭ ਬੰਦੇ॥' ਏਕ ਨੂਰ ਤੇ ਸਭ ਜਗ ਉਪਜਿਆ ਕੌਣ ਭਲੇ ਕੋ ਮੰਦੇਂ' ਉੱਚਾਰਨ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਉੱਚ-ਨੀਚ ਦੀ ਬੁਰਿਆਈ ਖਤਮ ਕਿਤੀ। ਗਰੀਬ ਤਰਖਾਣ ਭਾਈ ਲਾਲੇ ਦੇ ਘਰ ਰੋਟੀ ਖਾਦੀ ਪਰ ਮੰਨੇ ਸੇਠ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਖਾਣਾ ਪਸੰਦ ਨਾ ਕਿਤਾ ਤੇ ਜਦੋਂ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਵਜ਼ਹ ਪੂਛੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਹੱਥ ਵਿਚ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋਂ ਦੀ ਰੋਟੀ ਫੜੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਭਏ ਲਾਓ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਰੋਟੀ ਫੜੀ ਅਤੇ ਘੁੱਟ ਕੇ ਦੋਵਾਂ ਨੁਮ ਦਬਾਇਆ ਤਾਂ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋਂ ਦੀ ਰੋਟੀ ਵਿਚੋਂ ਲਹੂ ਨਿਚੂਝਿਆ ਅਤੇ ਭਾਈ ਲਾਲੇ ਜੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਵਿਚੋਂ ਖੂਨ! ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਬਰਕਤ ਹੈ ਜਦਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਕੇ ਕਮਾਈ ਹੋਈ ਦੌੱਲਤ ਉਹਨਾਂ ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਲਹੂ ਨਾਲ ਲਿਬੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਭਾਈ ਲਾਲੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਵਿਚੋਂ ਦੁੱਧ ਕੱਢਕੇ ਆਮਿਰ ਗਰੀਬ ਦਾ ਫਰਕ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਹੀ ਦੱਸਿਆ।

ਫੇਰ ਆਪਣੀ ਤਿੰਨ ਉਦਾਸੀਆਂ (travels) ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਭਰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਿਆ, ਅਤੇ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ, ਜਿਥੇ ਵੀ ਗਏ, ਸਰਬ ਸਾਂਝਾ ਅਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ..... ਨਾਮ ਜਾਪੋ, ਕਿਰਤ ਕਰੋ ਅਤੇ ਵੰਡ ਛਕੋ।

ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰੂਪੀ ਸੂਰਜ ਇਕ ਨਵੀਂ ਹੋਸ਼ਨੀ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਜਿਸ ਦਾ ਨੂਰ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਮਨਾ ਦੇ ਹਨੇਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਣ ਲੱਗਾ। ਬਾਬ ਜਿਥੇ ਜਾਵੇ ਕਰਤਾਰ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਧੁਨ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਸੁਣਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗੀ। ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ ਰਬਾਬ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਅਸ ਸਾਚੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ

ਨਾਮ ਦੀ ਧੁਨ ਵਜੋਂ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਬਾਬੇ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਗੇ ਕੀ ਸਿੱਧ ਤੇ ਕਿ ਸਜਣ ਜਿਹੇ ਠੱਗ, ਸਭ ਆਣ ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਗਏ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਾਬਰ ਨੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦਾ ਰਾਜ ਮੰਗਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਜੇ ਭੁੱਖੇ ਸਾਧਾਂ ਨੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਕੋਲੋਂ ਖਾਣਾ ਮੰਗਿਆ ਤਾਂ 20 ਰੁਪਈਆਂ ਦਾ ਲੰਗਰ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਨੇ ਜਾ ਮੰਗਿਆ ਦਿੱਤਾ, ਜੇ ਕਾਬਾ ਪੂਜਿਆ ਤਾਂ ਉਥੇ ਸਤਿਕਾਰ ਵਜੋਂ ਕਾਬੇ ਨੇ ਘੁੰਮ ਕੇ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਜੀ ਆਈਆਂ ਆਖਿਆ। ਜੇ ਤਿੱਬਤ, ਭੂਟਾਨ, ਕਿੱਕਮ ਵਗੈਰਾ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਹਿਮਾਲੇ ਦੀ ਜਾਤਾ ਕੀਤੀ, ਸੁਮੇਰ ਤੇ ਗਏ ਕੈਲਾਸ਼ ਵੇਖਿਆ, ਹੇਮਕੂੰਟ ਵੇਖਿਆ, ਹਰ ਥਾਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਹੀ ਜੋੜਿਆ, ਕਦੀ ਵੀ ਕੀਤੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਖੁਦ ਹੀ ਧਰਮ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਅੱਜ ਅੱਧਾ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਪੱਕਾ ਹੀ ਸਿੱਖ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਸਿੱਕਮ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਿਥੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪੁਸ਼ਤ ਦਰ ਪੁਸ਼ਤ, ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਉਥੇ ਆਉਣ ਦੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦੂਰ ਕਰਣ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਚਿਰ ਜੀਵੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖੀਆਂ, ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਵੀ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੀ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਹਿਮਾਲੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਚੀਨ ਤਿੱਬਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਪਰ ਉਹ ਕਿਹੜੇ ਰਸਤਿਆਂ ਤੋਂ ਗਏ ਅਤੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਂ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨਾਲ ਕੀ ਵਾਪਰਿਆ, ਇਹ ਸਾਖੀਆਂ ਕਿਸੇ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੁਬਾਨ ਤੇ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੱਸਿਆ ਤਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਹਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਭਾਂਵੇ ਇਹ ਲੋਕ ਕਿਸੇ

ਦਬਾਓ ਹੇਠਾਂ ਇਹ ਸੱਚ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਪਰ ਅਜੇ 50 ਸਾਲ ਪਹਿਲੋਂ ਇਹਨਾਂ ਜੋ ਭੇਟ ਥੋਲੇ, ਉਸ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਸੰਸਾਰ ਵਾਕਫ਼ ਹੈ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਕਿਤੇ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਨੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਵਾਰ ਕਰ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖ ਆਪ ਸਜਾਏ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਸਿੱਕਮ ਅਤੇ ਹਿਮਾਲੇ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਹਿੱਸਿਆ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਬੋਧੀ ਨਹੀਂ, ਸਿੱਖ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਕਰਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਹੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਜੋੜਦੇ ਰਹੇ।

ਜਦੋਂ ਕਾਬਾ ਘੁੱਮਣ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਕਾਜ਼ੀ ਰੂਕਨਦੀਨ ਨਾਲ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੱਲ ਚੱਲੀ ਤਾਂ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਜ਼ੂਬ ਪੂਛਿਆ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਧਰਮ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦੇ (messenger) ਨੇ। ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਹੀ ਦੂਜਾ ਰੂਪ ਜਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹਨੂੰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਸੀ ਜੋ ਪੁੱਜਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਸਕੇ? ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਏਨੀ ਹਿੰਸਤ ਨਹੀਨ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਰੋਕ ਸਕੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾ ਸਕੇ। ਕਈ ਲੋਕ ਇਹ ਸ਼ੰਕੇ ਕਰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਅਰਥ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਕਾਬਾ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੀ ਜਾ ਸਕਦੇ ਨੇ, ਦੂਜਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਭਲਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਹਜ਼ ਕਰਣ ਦੀ ਹਸਤ ਹੁੰਦੀ, ਉਸਨੂੰ ਬੀਂਹੈ।

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਬੇ ਆਖਿਆ ਸੀ, ਚੰਗ ਚੱਲ ਕਾਬੇ ਚੱਲਦੇ ਹਾਂ। ਨਹੀਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਈ ਹਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਤੇ ਮੱਕੇ ਗਏ ਨਹੀਂ ਸੀ?

ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਮੁੜ ਉਸ ਸੁਆਲ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਦਾ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤੇ ਬਿਨਾ ਹੀ ਅਸੀਂ

ਧਰਮ ਪੱਖ ਤੇ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਅਗੇ ਵੱਧ ਆਏ ਹਾਂ। ਸੁਆਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ, 'ਕੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਇਕ ਨਥੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ ਬੰਦੇ ਨੁਮ ਨਥੀ ਜਾਂ ਪੈਗੰਬਰ ਦੀ ਪਦਵੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇੰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ:

1. ਕਿਤਾਬੂਨ ਮਤਲਬ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਕਰਾਮਾਤ ਵਿਖਾਉਣਿ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ;
2. ਕਿਤਾਬੂਨ ਮਤਲਬ ਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਕੋਈ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਵਾਲੀ ਕਿਤਾਬ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਰੱਬੀ ਦਿ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸਬਦ ਲਿਖੇ ਹੋਣ।
3. ਉਮਾਤੁਨ ਮਤਲਬ ਕਿ ਉਸ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਦਾਦ ਹੋਣੀਗੈ।

ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਿ ਕੋਲ ਇਹ ਤਿੰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਬਹੁਤ ਕੀਤੀਆਂ, ਕਾਬਾ ਘੁੱਮਣਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਚਮਤਕਾਰ ਹੀ ਹੈ। ਕਿਤਾਬੂਨ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਪੋਥੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਪੁਜ਼ੀ ਸਾਹਿਬ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਤਿਸਰੀ ਸ਼ੱਤਰ ਉਮਾਤੁਨ ਮਤਲਬ ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲੱਖਾਂ ਚੇਲੇ ਹੀ ਸਿੱਖ ਅਖਵਾਏ ਨੇ।

ਜਿਆਦਾ ਵਕਤ ਨਾ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਮੈਂ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਇਕ ਗੱਲ ਕਹਿ ਕੇ ਸਮਾਪਤੀ ਚਾਹਾਂਗਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖ ਸੰਤ ਸੀ, ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਸਾਡੇ ਤੇ ਬੇਪਲਾਹ ਜੁਲਮ ਕੀਤੇ, ਜੇ ਇਹ ਸਾਡੇ ਤੇ ਜੁਲਮ ਨਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸ਼ਸਤਰ ਕਿਉਂ ਰੱਖਨੇ ਸੀ? ਹਰ ਗੱਲ ਦੇ ਦੋ ਪਹਿਲੂ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਪਾਜ਼ਿਟਿਵ ਅਤੇ ਨੈਗੇਟਿਵ। ਮੁਗਲਾਂ ਲਈ ਇਹ ਨੈਗੇਟਿਵ ਪੱਖ ਸਾਬਿਤ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਸ਼ਸਤਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਠਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੁਲਮ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦਾ ਨਾਮੋਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਡੇ ਲਈ ਪਾਜ਼ਿਟਿਵ ਪੱਖ ਇੰਜ ਸਾਬਿਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸ਼ੀਨ ਸਿੱਖ ਲੋਕ ਸੰਤ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਭਗਤ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਨਿਰਵੈਰ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਉਹ ਸੀ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪੁੱਛਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਧਾੜਵੀ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਾਲੋਂ ਆਉਂਦਾ, ਸਾਨੂੰ ਲੁਟ ਖੋਹ ਕੇ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਉਹ ਹਾਂ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਖੂਨ ਵੇਖ ਕੇ ਉਲਟੀ ਕਰਦੇ ਸੀ, ਦਬੇ ਕੁਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸਹਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਸਦਕਾ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਦਸਵੇਂ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਲੜਾਅ ਸ਼ਸਤਰਬੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਹੁਣ ਸ਼ਸਤਰ ਹੀ ਸਾਡੀ ਪਛਾਣ ਬਣ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਮੁਗਲ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਉਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਅਸੀਂ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਕਿਲੇ ਉਸਾਰ ਦਿੱਤੇ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਜ ਵੀ ਜਾਮੂਦ ਦਾ ਕਿਲਾ ਇਸ ਬੇਮਿਸਾਲ ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦਾ ਖੈਬਰ ਦੱਰ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਤੇ ਖਲੋਤਾ, ਇਸ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਲੜਾਕੇ ਬਣਵਾਉਣ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਹੱਥ ਹੈ ਮੈਂ ਤਹਿਦਿਲ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਮੁਗਲ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦਾ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਮਜ਼ਹਬ ਦਾ ਸੁਕਰਾਨਾ ਅਦਾ ਕਦਰਾ ਹਾਂ, ਇਹਨਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਇਕ ਮਾਰਸ਼ਲ ਕੌਮ ਕਰਕੇ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਇੰਜ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਾਨੀਪਛਾਣ ਦੇਣ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮ ਮਹਬ ਦਾ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਹੱਥ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਇਸਲਾਮ ਨੇ ਬੜੀ ਵੱਡੀ ਕੀਮਤ ਵਸੂਲ ਕੀਤੀ, ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਕੀਮਤ ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਨਾਲ ਦੇਣੀ ਪਈ, ਪਰ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਅੱਖੋਂ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ

ਇਸ ਕੀਮਤ ਦੇ ਬਦਲੇ ਹਿੰਦੇਸਤਾਨ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣਾ ਰਜ ਗੁਆਉਣਾ ਪਾ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਨਾਮੋਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਿੱਟ ਗਿਆ।

ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਭੈੜਾ ਆਇਆ, ਕਿਸਮਤ ਮਾੜੀ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਲੀਡਰ ਦੂਰੰਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੇ, ਸਾਡੇ ਉਗੇ ਜੋ ਕੰਦੇ ਉਹਨਾਂ ਕਿਲਾਰੇ ਉਹ ਹੁਣ ਚਭਣ ਲਾਗ ਪਏ ਅਤੇ ਟੀਮ ਦਿੰਦੇ ਨੇ। ਸੱਚ ਗੱਲ ਤੇ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੋਹ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਚਲੋ ਵੰਡ ਕਰਕੇ ਸਾਥੋਂ ਖੁਸ਼ ਗਿਆ ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬ ਖੁਦ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਮਜ਼ੌਰਿਟੀ ਕਰਕੇ ਬੇਈਮਾਨੀ ਕਰਦਿਆਂ ਵੰਡ ਕੇ ਹਿਮਾਚਲ ਬਣਾ ਕੇ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਸਾਥੋਂ ਖੋਹ ਲਈ। ਉਲਟੇ ਭਾਖਤਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਗੁਆਂਢੀ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੇਣ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ, ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਬਰਬਾਦ ਹਿ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਫਾਇਦਾ ਤੇ ਇਸਦਾ ਸਾਨੂੰ ਕੁਝ ਹੈ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਸਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਦੋ ਹੜ ਆਏ ਨੇ ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਬਾਰਸਾਂ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਭਾਖਤਾ ਤੋਂ ਵਾਧੂ ਪਾਣੀ ਛੱਡਣ ਕਰਕੇ ਆਏ ਨੇ, ਇਹ ਇਕ ਟਰੇਲਰ ਹੈ ਜੋ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 1984 ਤੋਂ ਬਾਦ ਫੇਰ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਸਿੱਖ ਜਾਣ ਗਏ ਨੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਇਹ ਚਲਾਕੀ ਵਕਤ ਪੈਣ ਤੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜੁਆਬ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਛੋਤੀ ਹੀ ਦੇਵੇਗੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਜੋ ਸੱਚ ਦਾ ਰਸਤਾ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਸਿਰਫ਼ ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਤਕ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਸੱਚ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਜ਼ਿਓਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਵੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਲਫ਼ਜ਼ ਸਾਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਰਸਤਾ ਦਿਖਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੋਣਗੇ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜੋਤੀ ਜੋਤ

ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖਰਾਬ ਸੀ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਨਿਆਰੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਰਾਜ-ਸੱਤਾ ਦੇ ਉਚ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲੈਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਗਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਕਿਸੇ ਸੁਧਨੇ ਵਿੱਚ ਸੁਤਾ ਪਿਆ ਹੋਵੇ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਦੇਖਿਆ, ਅਤੇ ਬੁਰਜਾਈ ਦੀ ਕਰੜੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਝੂਠ ਫਰੇਬ ਤੇ ਵਹਿਮ-ਭਰਮ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਧਰਮ ਦੀ ਸਹੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਮਰ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਯੁਗ ਯੁਗ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਦੁਸ਼ਟਾ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਅਤੇ ਨਿਹਖਿਆ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਈ ਗੁਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਜੀ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ 24ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਸੁਲੀ ਪੁਕਾਰ ਕਾਤਾਰ ਪ੍ਰਭ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਜਗ ਮਾਹਿ ਪੜਾਇਆ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ 15 ਅਪ੍ਰੈਲ 1469ਈ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਰਾਏ ਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਜੋਕੇ ਵੇਲੇ ਇਹ ਪਵਿੜ੍ਹ ਧਰਤੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜਦੋਂ 7 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਨੇਉ ਪਾਉਣ ਲਈ ਪੰਡਤ ਹਰਦਿਆਲ ਨੂੰ ਸਦਿਆ ਗਿਆ, ਪਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਕੇ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ ਸਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਜੰਜੂ ਪਾਣ ਲਗਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਜੰਜੂ ਵੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ,

“ਦਿਇਆ ਕਪਾਰ ਸੰਤੁਖ ਸੂਤੁ ਜਤ ਗੰਢੀ ਸਤ ਵਟੁ”

ਏਹ ਜਨੇਉ ਜੀ ਦਾ ਹਈ ਤਾ ਪਾਡੇ ਘੜ੍ਹ

ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਚੰਗਾ ਵਿਉਪਾਰੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਵਪਾਰ ਲਈ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ 20 ਰੁਪਏ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਕਹਿਆ “ਸਚ ਸੌਦਾ” ਕਰ ਕੇ ਆਉ ਪਰ ਆਪ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਦਖਿਆਂ ਲਈ ਹਮਦਰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਭੁਖਿਆਂ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂਮ ਭੋਜਨ ਲਿਆ ਕੇ ਛਕਾ ਦਿੱਤਾ, ਗਹਰ ਆ ਕੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਨਾ ਪੰਸਦਗੀ ਦਾ ਅਜ਼ਹਾਰ ਕੀਤਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ ਜੀ ਨੇ ਕਹਿਆ “ਦੇਹੂ ਮਹਾ ਖੁਰਾਖ ਹੈ, ਦਿਲ ਦਾ ਸਦਕਾ ਮੇਰਾ ਸਹਿਰ ਵਸਦਾ ਹੈ”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਫਰਮਾਨ ਹੈ:

ਟਕੜ ਜਾਤੀ ਫਕੜ ਨਾਉਂ

ਸਭਨਾ ਜੀ ਇਕੋ ਨਾਉਂ

ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜੋ ਕਿ ਰੱਬ ਦੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨੇਵੇ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਤੇ ਆਪਣੀ ਉਚੀ ਜਾਤੀ ਦਾ ਅਹੰਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਭ

ਵਿਆਰਥ ਨੇ ਉਚ ਤੇ ਨੀਚ ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਨੂੰ
ਉਸ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਇਕ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਫਰਮਾਨਾ ਹੈ:
ਜਾਣਹੁ ਜੋਤਿ ਨ ਪੂਵਹੁ ਜਾਤੀ ਆਗੈ ਜਾਤਿ ਨ
ਜੋਰ ਹੈ॥

ਇਹ ਜਾਤ ਪਤ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਸੰਸਾਰ
ਵਿੱਚ ਹੀ ਹਰਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚ
ਕੋਈ ਜਾਤ ਪਾਣ ਨਹੀਂ।

ਇਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਤਾ ਉਸ
ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ
ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਤੇ ਫਲਰਮਾਨਾ ਦਿੱਤਾ:
ਮੁਲ ਖਰੀਦੀ ਲਾਲਾ ਗੋਲਾ ਮੇਰਾ ਨਾਉ ਸਭਾਗਾ
ਗੁਰ ਕੀ ਬਚਨੀ ਹਾਟਿ ਬਿਕਾਨਾ ਜਿਤ
ਲਾਇਆ ਤਿਤ ਲਾਗਾ

ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਬਾਲਾ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ 20
ਸਤੰਬਰ 1539ਈ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਰਬਤ
ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਫਰਮਾਨ ਦਿਤਾ ਕਿ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗੁਰਿਆਈ ਆਪਣੇ ਉਤਰ
ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸੋਪਨੀ ਹੈ। 22 ਸਤੰਬਰ 1539
ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ।

ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ
ਬਵੇ ਅਦਬ ਤੇ ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਆਪਣੇ
ਸਿਆਸਨ ਉਤੇ ਘੇਠਾਇਆ ਤੇ ਫੇਰ ਗੁਰੂ
ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਚਾਦਰ ਉੱਤੇ ਤਾਣ ਲਈ
ਅਤੇ ਸਮਾਧੀ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ
ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾ ਗਏ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਨਿਤਰ ਹੋ ਕੇ
ਇਨਸਾਨ ਦੋਸਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ।
ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਰ ਸੱਚ
ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪੂਰੀ
ਜਿੰਮੇਦਾਰੀ ਅਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਝੂਠ ਸੱਚ
ਦੀ ਛਾਣ ਬੀਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਵੇਲੇ ਦੇ
ਹਮਲਾਵਰ ਦੇ ਪ੍ਰਲਾਡ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਖੁਲ ਕੇ
ਚਾਨਣ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਤੇ
ਪਹਿਲਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸੂਫ਼ੀ ਸੰਤ ਨੇ
ਖੁਲ ਕੇ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਫਲਰਮਾਨ ਹੈ
ਆਪੇ ਦੋਸੁ ਨ ਦੇਈ ਕਰਤਾ ਜਮ ਕਰਿ ਮੁਗਲ
ਹੜਾਇਆ

ਏਤੀ ਮਾਰ ਪਈ ਕੁਰਲਾਲੇ ਤੇ ਕੀ ਦਰਦ ਨ
ਆਇਆ

Mazar Baba Guru Nanak-Kartarpur
ਮਜ਼ਾਰ ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ - ਕਰਤਾਰਪੁਰ

Smadhi Baba Guru Nanak-Kartarpur
ਸਮਾਪਥ ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ - ਕਰਤਾਰਪੁਰ

ਇਨਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਸਿੱਖ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ

31 ਅਗਸਤ 2019 ਗਵਰਨਰ ਹਾਊਸ, ਲਾਹੌਰ

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਮਾਣਯੋਗ ਰਾਜਪਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੁਆਰਾ 31 ਅਗਸਤ 2019 ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੈਰ ਸਪਾਟਾ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਸੰਮੇਲਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੈਸ਼ਨਾਂ

ਲਾਹੌਰ ਕਾਲਜ ਵੂਮੈਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲਾਹੌਰ; 2. ਫ਼ਕੀਰ ਸੱਯਦ ਸੈਫ਼ਦੀਨ, ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਫ਼ਕੀਰ ਖਾਨਾ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ, ਲਾਹੌਰ; ਅਤੇ

ਦਾ ਸਥਾਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਹਾਊਸ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਹਾਲ ਸੀ। ਇਕ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਅਕਾਦਮਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਵਜੋਂ, ਜਿਸ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਸੀ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਤੋਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਬੁਲਾਉਣਾ। ਜਿਹੜੇ Coordinator ਅਹਿਸਾਨ ਐੱਚ ਨਦੀਮ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸਨ:

1. ਡਾ. ਮੁਜਾਹਿਦਾ ਬੁੱਟ, ਹੈਡ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਆਫ ਪੰਜਾਬੀ,

3. ਡਾ. ਨਧਰਾ ਸ਼ਹਿਬਾਜ਼, LUMS, ਲਾਹੌਰ ਉਪਰੋਕਤ ਤੋਂ ਅਡ, ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਆਰਟ ਇੰਸਟੀਟ੍ਯੂਟ, ਲਾਹੌਰ ਕਾਲਜ ਫਾਰ ਵੂਮੈਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਯਾਨੀ 2 ਸਤੰਬਰ 2019 ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਪੇਂਟਿੰਗ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਸੰਮੇਲਨ ਨੇ ਵਖੋਂ ਵਖ ਵਿਭਾਗਾਂ ਤੋਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕੀਤਾ, ਖਾਸਕਰ

ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਵਖੋਂ ਵਖ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ 550ਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਹਾੜੇ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਉਣ ਲਈ। ਸੰਮੇਲਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸੀ, “*Guru Nanak and his Times*”

“ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯੁਗ”

ਇਲਾਵਾ ਨੂਰੁਲਹਕ ਕਾਦਰੀ ਦੇ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਸਿੱਖ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪੇਪਰ ਤੇ ਭਾਸ਼ਣ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਡਾਇਰੈਕਟਰ,

ਪੋਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਮੇਲਨ ਦਾ ਰਸਮੀ ਉਦਘਾਟਨ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਇਵੈਕਯੂ ਟਰੱਸਟ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਬੋਰਡ ਵੱਲੋਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਬੰਧਤ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੁਆਰਾ

DSRCF ਨੇ ਮੇਜ਼ਬਾਨ-ਪ੍ਰਤੀਯੋਗੀ ਵਜੋਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਈ।

ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕਾਰੀ ਮੁਹੱਮਦ ਇਸਮਾਈਲ ਨੇ ਕੁਰਆਨ-ਏ-ਪਾਕ ਦੀ ਤਿਲਾਵਤ ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ਤਿਲਾਵਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਾਰੀ ਮੁਹੱਮਦ ਅਵੈਸ ਨੇ ਪੀਰ ਆਫ਼ ਗੋਲੜਾਂ ਸ਼ਰੀਫ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਖੂਬਸੂਰਤ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਅਤ ਪੜ੍ਹੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਜਥਾ, ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ, ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ

ਨਵੀਨੀਕਰਣ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੀ ਵਖਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਸਟੇਜ ਸਣੇ ਸਾਰੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਨੇ ETP ਬੋਰਡ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਦਿੱਖ ਦਰਸਾਈ।

ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਦੀ ਅਗਲੀ ਕਾਰਵਾਈ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਆਏ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਣ ਨਾਲ ਆਰੰਭ ਹੋਈ। ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧਧਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਯਤਨਾਂ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ

ਆਪਣਾ ਖੋਜ ਪੱਤਰ “ਸਬੈ ਸਾਂਝਵਾਲ ਸਦਾਇਣ ਕੋਇ ਨਾ ਦੀਸੈ ਬਾਹਰਾ ਜਿਓਇ!” ਦੇ ਵਿਸ਼ਾ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਰੋਸਟਰਮ 'ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਅਗਲੇ ਮਹਿਮਾਨ ਡਾ. ਫਿਰਦੋਸ ਆਸ਼ਿਕ ਅਵਾਨ (ਸੂਚਨਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਣ) ਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਹਾਇਕ) ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦਾ ਦਿਲੋਂ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮੱਕਾ ਅਤੇ ਮਦੀਨਾ ਆਉਣ ਤੇ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਸਵਾਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਅੰਤਰ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸਦਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਲਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਇੜਹਾਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਇਮਰਾਨ ਖਾਨ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘੇ ਦੇ ਉਦਘਾਟਨ ਵੇਲੇ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘਾ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਲਈ ਤੋਹਫਾ ਕਰਾਰ ਦਿਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਮਦੀਨਾ ਰਾਜ ਵਰਗਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਅਧਿਕਾਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਦੱਸਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ

ਆਪਣੇ ਧਰਮਾਂ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਲਈ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਪਨਾਹਗਾਹ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਇਮਰਾਨ ਖਾਨ ਨੇ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘਾ ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ 550ਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ 'ਤੇ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਥੇ ਹਰ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਸਕੇਗਾ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣਚਾਰੀ ਨਿਸ਼ਚਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਏਗੀ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਇਕ

ਸ਼ਾਂਤੀ-ਪਸੰਦ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਸਰੋਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਰਾਜਦੂਤ ਹਨ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੇ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਅੱਤਵਾਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਾਂਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1984 ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਹੋਏ ਭਾਰਤ ਦੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਥੋਂ ਤਕ

ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ, ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਟੈਂਕਾਂ ਅਤੇ ਜਾਨਲੇਵਾ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਹੁਣ, ਹਿਟਲਰ ਮੋਦੀ, ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕਰ ਰਹਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹਰਕਤ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਭਾਰਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਨਾਲ ਅੱਡਿਆਚਾਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਹੀ ਸਮਾਂ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਅਸਲ ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਪਰਦਾਫਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖਾਸਕਰ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਕਸ਼ਮੀਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਹਰ ਫੌਰਮ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਕ ਲਈ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲ੍ਹੇ ਕਰਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਘਰ ਏ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਗੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਜਥਾ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਾਜਪਾਲ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਪਾਲ ਦੇ ਸਦਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ਾਂ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਭਾਸ਼ਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ ਦੇ ਨਾਅਰਿਆਂ ਨਾਲ ਖਤਮ ਕੀਤਾ।

ਨੂਰੁਲਹੱਕ ਕਾਦਰੀ (Minister for Religious Affairs and Inter-faith Harmony) ਨੇ ਸਮੂਹ ਸਿੱਖ ਰਲਤੀਆਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਾਜ਼ਰੀਨ ਨੂੰ

ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਉਰਦੂ ਬੋਲਣਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਨੂੰ Committee for Religious Tourism and Heritage of Pakistan ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਗਵਰਨਰ ਹਾਊਸ, ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖ ਸੰਮੇਲਨ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗਵਰਨਰ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਵੀ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘਾ ਸਰਹੱਦੀ ਦੇ ਦੋਵਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੇ ਵਸਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮਾਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੇ ਲਿਆਏਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਫਲਸਫ਼ਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਥੇ ਇਹ ਦੱਸਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਇਮਰਾਨ ਖਾਨ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਨਵਜੋਤ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘਾ ਖੋਲ੍ਹਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਇਮਰਾਨ ਖਾਨ ਨਵੰਬਰ 2019 ਵਿੱਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘੇ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਕਰਨਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਭਰਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਤਾਲੁਕਾਤ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਜਾਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅੰਤਰ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਸਦਭਾਵਨਾ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਜਿਉਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ।

ਮੁਹੰਮਦ ਸਰਵਰ (ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗਵਰਨਰ) ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ ਕਿ 70 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਮੌਕਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਗਵਰਨਰ ਹਾਊਸ ਵਿਖੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖ ਸੰਮੇਲਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਮੌਕਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਾਜਪਾਲ ਕੋਲ ਸਿੱਖ ਪਬਲਿਕ ਰਿਲੇਸ਼ਨ ਅਫਸਰ ਹੈ। ਕਾਇਦ-ਏ-ਆਜ਼ਮ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਜਿਨਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਰ ਕੋਈ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਧਰਮ

ਉਹੀ ਅਧਿਕਾਰ ਹਨ ਜੋ ਰਾਜ ਦੇ ਦੂਜੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘੇ ਬਾਰੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਖੇਪ ਦੇਣਗੇ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ 62 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਕਾਸ਼ਤ ਲਈ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਨਿਰਮਾਣ ਖੇਤਰ ਲਈ 23 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਨਨਕਾਣਾ

ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਹਿਆਤੀ ਬਿਤਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਪਾਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੇ ਉਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਨਾਗਰਿਕ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਾਜ਼ਰੀਨ ਨਾਲ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਣਗੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਘੱਟਗਿਣਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਤੇ

ਸਾਹਿਬ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦਾ ਨਾਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬਾਨੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਗੁਰਦੁਤਾਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਤੱਕ ਤੇ ਗੁਰਦੁਤਾਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੱਕ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੁਕਾਵਟ ਤੋਂ ਆਉਣ ਜਾਨ ਲਈ ਸੜਕ ਵੀ ਬਣਾਈ ਜਾ ਰਹੀ

ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੱਚਾ ਸੌਂਦਾ ਤੋਂ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਤੱਕ ਇਕ ਸੜਕ ਨਿਰਮਾਣ ਅਧੀਨ ਹੈ।

ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ (ਕਨੇਡਾ) ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸੈਸ਼ਨ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸ਼ਬਦ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਜੋ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘੇ 'ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਲਗਭਗ 90% ਕੀਤੇ ਮੁਮਕਲ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ ਸਿੱਖ, ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਇਥੇ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਕਨੇਡਾ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਪਰ ਉਸਦੇ ਪੁਰਖੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦੇ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸੈਸ਼ਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਪਿਆਰ, ਪਰਾਹੁਣਚਾਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘਰ ਹੈ।

ਦੂਜਾ ਸੈਸ਼ਨ ਛਕੀਰ ਸੈਫੁਦੀਨ

ਦੂਜੇ ਸੈਸ਼ਨ ਦਾ ਆਰੰਭ ਬੀਬੀ ਸਤਵੰਦ ਕੌਰ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਖੋਜ ਪਤਰ ਤੋਂ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ “ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਵਿਚਾਰ” ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਆਪਣਾ ਖੋਜ ਪਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਅਗਲਾ ਪੇਪਰ ਸ੍ਰ. ਕਲਿਆਣ ਸਿੰਘ ਕਲਿਆਣ, ਜੀ.ਸੀ. ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲਾਹੌਰ

ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵੱਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੇਪਰ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਸੀ “ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ”।

ਤੀਜਾ ਪੇਪਰ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਨਾਧਰਾ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼, ਐਸੋਸੀਏਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਆਰਟ, LUMS, ਲਾਹੌਰ ਦੁਆਰਾ “Baba Guru Nanak in History” ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਤੀਜਾ ਸੈਸ਼ਨ: ਡਾ. ਮੁਜਿਦਾ ਬੱਟ (Closing Remarks):

ਆਪਣੀ ਅੰਤਲੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੇਅਰਮੈਨ, ETPB ਨੂੰ ਧੰਨਵਾਦ ਲਈ

ਬੁਲਾਇਆ।

ਡਾ. ਆਮਿਰ ਅਹਮਦ, (Chairman ETPB) ਨੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ 550ਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਦੀਆਂ ਵਧਾਈਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਕ ਰੱਬ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਚੰਗੇ ਕੰਮਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ-ਮੁਸਲਿਮ ਦੋਸਤੀ ਸਦੀਵੀ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਉਦਾਹਰਣ ਅੱਜ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਦਿਖਾਈ ਗਈ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ

ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਭਾਰਤੀ ਫੌਜ ਦੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਿੱਖ-ਮੁਸਲਿਮ ਦੋਸਤੀ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਲਾਂਘੇ ਦਾ ਕੰਮ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜਾਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ 11 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਇਮਰਾਨ ਖਾਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਆਦਮੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਵਾਅਦੇ ਪੂਰੇ ਕਰੇਗਾ ਜੋ ਉਹਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਵੈਕਯੂ ਟਰੱਸਟ ਪ੍ਰਾਪਟਰੀ ਬੋਰਡ (ETPB) ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ

ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ, ਟਰੱਸਟ ਦੀਆਂ ਜ਼ੀਨਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਈਟੀਪੀਬੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ ਬਹੁਤ ਦੇਖਭਾਲ ਅਧੀਨ ਹਨ। ਹਰ ਸਿੱਖ ਜੋ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ, ਉਸ ਸਥਾਨ ਦੀ ਚੰਗੀ ਦੇਖਭਾਲ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਮਹਿਮਾਨ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਰਾਜਦੂਤ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੇ ਸਿੱਖ ਯਾਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਖਿਆ ਵਿਚ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਸੀਮਤ ਸਿੱਖ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਭਾਰਤੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਫੌਰਮ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦੇ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ।

ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਡਾ. ਮੁਜਾਹਿਦਾ ਬੱਟ, ਹੈਡ ਆਫ਼ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਲਾਹੌਰ ਕਾਲਜ ਫਾਰ ਵੂਮੈਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਸਮਾਪਤੀ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ।

ਗਵਰਨਰ ਪੰਜਾਬ ਸੌਧਰੀ ਮੁਹੱਮਦ ਸਰਵਰ ਵਲੋਂ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਵੰਡੇ ਗਏ।

ਦੂਜੇ ਦਿਨ, 1 ਸਤੰਬਰ 2019 ਨੂੰ, ਸਾਰੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਗੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸੱਚਾ ਸੌਦਾ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਵਾਪਸ ਜਾਂਦੇ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਫਕੀਰ ਖਾਨਾ ਮਿਉਜ਼ੀਅਮ ਦਾ ਵੀ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਥੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੀ ਸਿੱਖ ਵਿਰਾਸਤ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ।

ਗਵਰਨਰ ਹਾਊਸ ਵਿਖੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ, 2 ਸਤੰਬਰ, 2019 ਨੂੰ ਲਗਾਈ ਗਈ ਸਿੱਖ ਸਬੰਧਤ ਪੋਟਿੰਗ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ, ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਈ ਅਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖ ਭਾਗੀਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਚੁਣੇ ਗਏ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ 24 ਸਤੰਬਰ 2019

ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬਾਨੀ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ 1522ਈ ਵਿੱਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵੱਸ ਗਏ ਅਤੇ 1539ਈ ਤੱਕ ਯਾਨੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਨ ਤੱਕ ਉਥੇ ਹੀ ਰਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਰੂਹਾਨੀ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਅੱਡ ਉਹਨਾਂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ ਅਪਣੇ ਮਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾਲ ਕਰਕੇ ਖਾਣ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਵਸਾਇਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਰਾਵੀ ਵਿੱਚ ਹੜ੍ਹ ਆਵਣ ਪਾਰੋਂ ਅਸਲ ਇਮਾਰਤ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਅਜੋਕੀ ਇਮਾਰਤ ਨੂੰ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸੇ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਬਣਾਇਆ ਸੀ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਦਿਹਾੜ ਹਰ ਸਾਲ ਪੂਰੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹਦੇ ਲਈ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਮੇਤ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵੀ 'ਸੰਗਤਾਂ' ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਐਤਕੀਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ 480ਵੀਂ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਦਿਹਾੜ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਲਈ DSRCF ਦੇ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੈਮੀਨਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਹਦੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਤੋਂ ਅੱਡ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਲਾਹੌਰ

ਕਾਲਜ ਫੌਰ ਵੂਮੈਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅਤੇ ਵੱਖੋਂ ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਵਿਦਵਾਂ ਨੇ ਰਲਤ ਕੀਤੀ।

ਸੈਮੀਨਾਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹਾਫਿਜ਼ ਹਫ਼ੀਜ਼ੁਲਾਹ ਦੁਆਰਾ ਕੁਰਾਨ ਪਾਕ ਦੀ ਤੱਲਾਵਤ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਤੇ ਰਲਤੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ:-

DSRCF ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸ਼੍ਰੀ ਅਹਿਸਾਨ ਐੱਚ ਨਦੀਮ ਨੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿਚ ਆਏ ਸਾਰੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਇਕਠ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਹੋ ਰਹਿਆ ਸੀ ਐਤਕੀ ਇਹ ਇਕੱਠ ਅਸੀਂ ਇਥੇ

DSRCF ਦੇ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿੱਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੇ ਚਲਦੇ ਵਿਕਾਸ ਕਾਰਜਾਂ ਪਾਰੋਂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਅੱਜ ਦੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇ ਹੈ: "ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ.....ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਸਰਬਤ ਦਾ ਭਲਾ"। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੌਵੇਂ ਤੌਹੀਦ ਯਾਨੀ ਰੱਬ ਦੇ ਇਕ ਹੋਣ ਤੇ ਵਿਸਵਾਸ ਰਖਦੇ ਨੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਹਿਆ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ

ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਆਪਣੀ ਹਿਆਤੀ ਦੇ 18 ਸਾਲ ਬਿਤਾਏ। ਆਪਣੀ ਹਿਆਤੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ 18 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਰੂਹਾਨੀ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਅੱਡ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਹਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਸਿੱਖ-ਮੁਸਲਿਮ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਭਾਰਤ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਨ੍ਹੇ 8 ਮਿਲੀਅਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਮ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚੋਂ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਜੇ ਕਰ ਅਸੀਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਰੱਲ ਕੇ ਹਿੰਦੁਤਵਾ ਦੀਆਂ ਸਾਜ਼ਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ ਰੋਕਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਂਝੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਿਆਂ ਦੋਵਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਲਿਆਉਣ।

ਸੈਮੀਨਾਰ ਦੇ ਥੀਮ ਨਾਲ ਸੁੜੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਖੋਜ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ:

1. ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ, ਲਾਹੌਰ ਕਾਲਜ ਫੌਰ ਵੂਮੈਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚ ਰਿਸਰਚ ਅਫਸਰ, ਨੇ “ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਜੋਤੀ ਜੋਤ” ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਪੇਪਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।
2. ਲਾਹੌਰ ਕਾਲਜ ਫੌਰ ਵੂਮੈਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਦੀ ਐਸੋਸੀਏਟ ਪ੍ਰੋ. ਡਾ. ਮਰੀਆਮ ਸਰਫਰਾਜ਼ ਨੇ “ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਤੋਹੀਦੀ ਤੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਣ ਵਿਚਾਰ” ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਪੇਪਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

3. ਡਾ. ਸਾਇਮਾ ਬਤੂਲ, ਲਾਹੌਰ ਕਾਲਜ ਫੌਰ ਵੂਮੈਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਐਸੋਸੀਏਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ “ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਪਰਚਾਏ” ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਪੇਪਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਡਾ. ਅਮਜ਼ਦ ਚਿਸ਼ਤੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਯਾਦਗਾਰੀ ਦਿਨ ਤੇ ਇਕੱਤਰ ਹੋਣ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰੀਨ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਗੇ

ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸਾਰੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਲਈ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਿਆਤੀ ਦੇ ਅਖੀਰੀ 18 ਸਾਲ ਇਥੇ ਬਿਤਾਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਫ਼ਨਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਗੈਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਿੰਦੂ ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਝੌਤਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਲਈ ਦੋਵੇਂ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ, ਉਥੇ ਇਕ 'ਮਰੱਤੀ' ਅਤੇ ਇਕ 'ਕਬਰ' ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਇਸਲਾਮ, ਈਸਾਈ, ਯਹਦੀ ਜਾਂ ਹਿੰਦੂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਫੈਲਾਇਆ ਹੈ।

ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਕਲਿਆਣ ਸਿੰਘ ਕਲਿਆਣ ਨੇ DSRCF ਦੇ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿਖੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਦਿਵਸ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਸਮੂਹ ਸੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ DSRCF ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿਖੇ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਿਰਕਤ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ

ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਯਾਦ ਰਖੇ ਜਾਣਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਧਾਰਮਿਕ, ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ, ਨਸਲਾਂ ਆਦਿ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇੱਕ ਰੱਬ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ

ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੇਹਤਰੀਨ ਖੋਜਕਰਤਾ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ 10ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ 15ਵੀਂ ਸਦੀ ਤਕ ਸੂਫੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਇਕ ਕੀਤੀਆਂ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਸੀ। ਗਲਾਂਕਿ ਸਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਇਕ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਗੁਰੂ ਗੋਥਿਂਡ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤਾ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਹਨ ਜੋ ਕੁਰਾਨ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ PSGPC ਸਰਦਾਰ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੇ DSRCF ਦੇ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿਖੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਦਿਵਸ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਜ ਦਾ ਵਿਸਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਅਰਦਾਸਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਸਾਡੀ ਰੋਜ਼ ਦੀ

ਅਰਦਾਸ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ, ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਾਤੀ ਦੁਆਰਾ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ

ਜੀ ਦੇ ਸਾਥੀ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਨ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਲਈ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਐਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਰਵ ਉੱਚ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਐਰਤਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿਚੁੱਧ ਅਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਖ ਮੁਸਲਿਮ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਈਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਮਹਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮੈਂਬਰ ਪੰਜਾਬ ਅਸੈਂਬਲੀ (MPA) ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਸਦੀ ਸਕੱਤਰ, ਨੇ ਸਾਰੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਤੇ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਦਿਨ ਨੂੰ ਮਨਾਇਆ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮਨਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ DSRCF ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਵਿਸ਼ਾ ਚੁਣਨ ਲਈ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਮਨੁੱਖਾਂ ਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਕਮੇਟੀ

ਲਈ 371 ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਜੇਲ੍ਹ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ 50 ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਬੰਦ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਰੂਹਾਨੀ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਾਲ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿੱਜੀ ਉਦਾਹਰਣ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕਮਾਈ ਰੋਟੀ ਅਤੇ ਮੱਖਣ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਮੁਸਲਿਮ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨ

ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣੀ ਪਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਅਤੇ ਉੱਤਮ ਸਾਥੀ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਹਾਰਾਜ਼ ਜੀ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਜਿਥੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਜਿੰਦਾ ਹਨ, ਇਸਲਾਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

شماره: 3

جلد: 13

تمہاری

پنجاب دے رنگ

جولائی - ستمبر 2019ء

چیف ایڈیٹر

احسان اتچ ندیم

دیال سنگھری سرچ اینڈ کلچرل فورم

نسبت روڈ، لاہور 25

دیال سنگھریسرچ اینڈ کلچرل فورم-2019ء

☆ ایں میگزین دا کوئی وی مضمون لگی یا جزوی طور تے ”پنجاب دے رنگ“، دا حوالہ دے کے ہوں پر کھوے مقصد لئی ورتیا جاسکدا ہے۔

☆ ”پنجاب دے رنگ“، وچ شامل مضمایں/نظماء وغیرہ وچ پیش کیتے گئے وچاراں نال ادارے دا متفق ہونا ضروری نہیں تے نہ ای ادارہ یا یہد اکوئی کاما کسے لکھت لئی ذمے دار ہوے گا۔

☆ ”پنجاب دے رنگ“، نوں چنگے توں چنگا بناؤں لئی تھاڑے سمجھاء ساڑے واسطے، بہت قیمتی نیں۔

چھاپن ہار

احسان ایچ ندیم، ڈائیریکٹر دیال سنگھریسرچ اینڈ کلچرل فورم

نسبت روڈ، لاہور، پاکستان

فون: 0092-42)37312080 (فیس: 0092-42)37232230 (

Email: dsref@yahoo.com

Web: www.dsref.org

www.flickr.com/photos/dsref

<https://www.facebook.com/groups/384939948282246/>

چیف ایڈیٹر

احسان ایچ ندیم

صلاح کار	ایڈیٹر میل اسٹنٹ
پروفیسر ہمت سنگھ	فیصل ارشد بٹ
ڈاکٹر جسییر کور	عمران احمد
ڈاکٹر گردن شن سنگھ ڈھلوں	
سردار گریمیل سنگھ خالصہ	
ڈاکٹر مجاہدہ بٹ	مُلک: 500 روپے
	بدلیس لئی: 7 ڈالر (امریکی)

تکرا

مُددِ حملی کل		4
سندھ گوست بانی و چ سنوا دی و لکھنا	-2	
گورونا نک دیو دی بانی آتے لوک ووہار	-3	
کل تارن گورونا نک آیا	-4	
کشمیر ول گورونا نک دا وارتالا پی یا ترا مارگ	-5	
مانوتا دے گوروجگت گورونا نک صاحب جی	-6	
انڑو یو: احسان ندیم	-7	
بابا گورونا نک دی مذہب اسلام نال سانجھ	-8	
بابا گورونا نک جی دا یگ	-9	
ڈاکٹر جاہدہ بٹ		55
ڈاکٹر جاہدہ بٹ		49
سکھندر		42
گرمیں موندر سنگھ گیا سپرا		18
پروفیسر گرسمن کور		12
گرمدر پال سنگھ آہلوالیا		5
سندھ گوست بانی و چ سنوا دی و لکھنا	-2	

مددِ حملی گل

ڈی ایس آر سی ایف ایس گل تے فخر محسوس کردا ہے کہ اقبال دے مرد کامل دے 550 ویں پر کاش پر بٹوں مناؤں وچ اپنا حصہ رکارہیا ہے۔ 2019ء دے شروع توں ہی ڈی ایس آر سی ایف دیلے ویلے نال سیمینار آتے کوئی نوشن دا انعقاد کردا آرہیا ہے۔ ایسے دا تسلیل ”پنجاب دے رنگ“، دا خصوصی شمارہ وی ہے۔ اپنے لکھاریاں ٹوں بنیتی کیتی کہ اوہ وی اپنے لیکھاں را ہیں ایس خصوصی شمارے وچ اپنا حصہ پاؤں تے سانوں ایس گل دی خوشی ہے کہ ایہد اسانوں حوصلہ افزاجواب ملیاتے اسیں ایس خصوصی شمارے ٹوں تھاڑے سامنے لیا ڈوں وچ کامیاب ہوئے۔

ایہہ گل وی ذکر جوگ ہے جو 550 ویں پر کاش پر بٹوں موقعے ڈی ایس آر سی ایف ”پنجاب دے رنگ“، وچ گر کھی دے نال پنجابی ”شاہ کھی“، رسم الخطا وچ وی لیکھ چھاپ رہیا ہے۔ ایس خصوصی شمارے وچ ایتنکی دوزباناں انکش تے پنجابی شامل کیتیاں گکھیاں نیں۔ پنجابی دے دوویں رسم الخطا شاہ کھی تے گر کھی ایسیں واسطے شامل کیتے گئے ہن تاں جو پڑھنہار ایہدے توں بہتا توں بہتا علمی لابھ چک سکن۔

دیوندر پال سنگھ نے ”Guru Nanak's Teaching - A Scientific Perspective“ دے سرناویں پیٹھ اک فکر انگیز لیکھ را ہیں ایس خصوصی شمارے وچ اپنا حصہ پایا ہے۔ لکھاری دی کھوچ اک سامنی تے عالمگیر پیغام ”رب اک ہے“ جیہڑا کہ گورونا نک جی داوی پیغام ہے، دے دوائے گھمدی ہے۔

ساڑے مستقل عنوان ’Origin A Page from the History of Punjab‘، وچ اسیں مسعود احمد کوھر دا ”Pakistan Archaeology and Development of Sikh Coins“ دے سرناویں پیٹھ ”Kartarpur bring peace between India and Pakistan“ ہے۔ جیہدے را ہیں گورونا نک جی دی تعلیمات دی اک واضح ٹکل سامنے آئے گی۔

ساڑے دوست تے کرتار پور راہداری دے متفقہ حامی، جیسیش سنگھ گوریا نے ایک بہت ای عمدہ لیکھ پیش کیتا ہے جیہد اس سرناواں ”The Sikh Monuments in Pakistan, Which a question that can be a Monument of“ ہے۔

”Kartarpur bring peace between India and Pakistan“ ہے۔

ساڑی قابل دوست، جیسیکہ کورنے ایتنکی ”گورونا نک بانی وچ درج گائے شیلیاں دی گائے ودھی تے اتھا سک پچھوکڑ“، دے سرناویں پیٹھ ساڑے نال اپنا لیکھ سانجھا کیتا ہے۔

ایہناں توں اڈ ساڑے نال تعاون کرن والیاں وچ ودیں توں گرمندر پال سنگھ آہلوالیا، جگیر سنگھ، گرسمن کور، منوندر سنگھ گیا سپرا، جسپیر سنگھ سرنا، گرمیں سنگھ خالصہ اتے اجمیر سنگھ رندھاوا نیں۔ جد کہ پاکستان توں ستونت کور، ڈاکٹر مجاہدہ بٹ آتے ڈاکٹر صائمہ بتوں جیہے دو اون شامل نیں۔ سانوں یقین ہے کہ ایہہ ساڑے پڑھنہار اس لئی علم دا خزانہ ثابت ہووے گا۔

سدھ گوست بانی وچ سنوا ددی ۔ لکھننا

انجینئر گرمنڈر پال سکھ آہلو والیا

ایہہ ہے کہ اوہناں اپنے سدھاتاں نوں عملی زندگی
وچ لاؤ کیتا۔ جیون جیون دی ووہار کتا نوں لکھ
رکھ دیاں اوہناں شبد راہیں سرب سا بھیوالتا دا
اپدیش دتا۔

سری گورو نا نک دیو جی دی بانی شخصی آتے
سما جک و کاس دا مجومد ہے۔ ایہہ انسان دے انسان

نال اتے انسان دے رب نال سینیوگ دا پروچن
سر جدی ہے۔ گورو صاحب دا چتن ادھیاتمک ہوندیا
ہو یا وی منطقی ہے تے ایں دا مول ڈھرا انسانیت
ہے۔ ایں دے گھیرے وچ انسان دی ویا پک
مانک، سچ سدا چارک تے رہانی ترقی لئی ملاں دا
ویش سروپ ہے۔ سری گورو گرنچھ صاحب وچ
سنکلت سری گورو نا نک دیو جی دوارا رچت بانی
وچوں، جپ، پھرے، واراں، پٹی، الہنیاں، پچی،
پچی، تھتی، او نکار، بارہ ماہ آتے سدھ گوست آدی پر کھکھ
بانیاں ہن۔

سماڑے ایں پیپر دا مقصد سری گورو نا نک دیو
جی دوارا رچت بانی 'سدھ گوست' ہے۔ جدیدیت
دے ایں یگ وچ 'سدھ گوست' بانی دے ادھارتے
سنوا دی ودھی دی لکھننا نوں سمجھنا ہے۔ کیونکہ اجوا
یگ سائنس تے نزہر ہے۔ جس طرح گورو صاحب

ستکورونا نک پر کثیا مٹی دھندھ جگ چان ہوآ
جیو کر سورج نکلیا تارے چھپ اندر پاؤ آ
سکھ کے مرگاولی بھنی جائے نہ دھیر دھروآ
جتھے بابا پیر دھر پوجا آسن تھا پن سوآ
ابے تارے چار چک نوکھنڈ پر تھوی سچا ڈھوآ
(27/1)

سکھ دھرم دے موڈھی گورو نا نک صاحب
(1469-1530) پہلے دیوی پرش ہوئے ہن۔
جیہناں انتر دھرم سنوا دی شروعات کیتی۔ گورو
صاحب دے آمد توں پہلاں دا سماکالیں سماں
سیاسی، سما جک تے دھارک طور تے زوال پذیر
کی۔ اوہناں میں المذاہب مکالے راہیں وکھ وکھ
دھرم دے لوکاں نال مکالمہ کر کے اداسیاں
کیتیاں۔ اداسیاں دا مقصد ہی اوہناں بھکی ہوئی جتنا
نال مکالمہ کرنا سی۔ اپنے نویکلے مشن دے پر چار لئی
اوہ اپنے سمیں دے تقریباً ہر مشہور دھارک ستحان
تے گئے تے ایشیاء دیاں دور دراڑیاں تھاواں تک
اوہناں پہنچ کیتی۔ جنم سا کھی ساہہت توں پتہ چلدا ہے
کہ اوہناں نے وکھ وکھ سنتاں، صوفیاں، سدھاں،
یوگیاں، مولویاں، پنڈتاں اتے براہناں نال
مکالمہ کیتا۔ گورو صاحب جی دی وڈی خصوصیت

انترگت رکھی ہے۔ ایس دیاں کل 73 پوڑیاں ہن۔ اتنے سدھاں دے وچکار سنواد (مکالمہ) دے روپ وچ ہوئی گل بات 'گوست' دے روپ وچ ساڑے جپ جی وانگ ایس بانی وچ دارشک اتنے دھارمک سدھانتا داسارانش ملدا ہے۔ ایس بانی دا ودھانک روپ، سچا مارگ، سچا بھیں، سچا درشن، سچا یوگ، سچا شبد، نام سمرن گرکھا تے گورودی مہما اتنے دل گوشتی وچ ہے۔ گورو جی نے سدھاں نال سنواد رچاؤندے ہوئے 'گوست' دی پرپرا دا پر یوگ کیتا تے نویکلی قسم دے دارشک اتنے ادھیانمک و چاراں دی ابھویکتی کیتی۔ آڈنکیرن دے ایس یگ وچ گورو نانک صاحب دوارا ورتی پرپرا 'گوست' دے ادھار وچن سکلیتیاں، بمبیاں اتنے پرتیکاں وچ ہے۔ ایہہ بانی رچنا، ہٹھ یوگ اتنے شبد دی وچار دھارا دی پر سپر تنا نوں اپنا وشا بناوندی ہے۔ یوگیاں/ سدھاں نال پرشن اتر دے روپ وچ لکھی گئی ایہہ بانی پرشاں جاں سکلیاں دی نورتی لئی پرشنوتی ودھی دی ورتوں درساوندی ہے۔ سو خم دارشک و چاراں دا اشلیں کرنا اپنے کپھ دی کلامکتا ساہت پیشکاری ایہہ 'گوست' دے انترگت ہے۔

'گوست' اک اجیہا شبد ہے جس نوں پریھا شاراہیں سمجھیا جاسکدا ہے۔ پروفیسر پیارا سنگھ 'پدم' انوسار 'گوست' دا شبدی ارتح ہے۔ بحث جاں وچار چرچہ۔ 'گوست' اک پرچین ساہت دا روپ دے انترگت گرمت دے بہت سارے مول دارشک و چاراں اتنے سدھاتاں نوں ودھیرے پر بھاوشانی ڈھنگ نال سمجھیا تے سمجھیا جا سکدا ہے۔ ایہہ راگ یوگیاں دا اوی سبھ توں ہرمن پیارا راگ ہے۔ سری گورو گرنجھ صاحب دے راگ پر بندھ وچ ایس ایہہ ہی آکھ سکدے ہاں کہ و چاراں دے اکتریکرن اتنے وچار و ٹاندر اگوست صاحب جی نے ایہہ بانی پاؤڑی کا د روپ دے ہو سکدا ہے۔

بaba جانی جان پر کھکھ دھیا لوٹا جہاں لکائی۔
وکھے چلتے جوگی کھن سائی۔ (وار 39)
بایے کیتی سدھ گوست، شبد شات سدھاں وچ آئی۔
جن میلہ سورات دا، کھٹ درسن آدیں کرائی۔
(وار 1، پڑھی 39)

بھائی گرداس جی دیاں واراں دے حوالے
نال سری گوروناںک دیو جی اداسیاں (22 سال) کرناں²
توں بعد کرتار پور پنچھے۔ گورو صاحب جی نے
شور اتری دے میلے دی گل سنی تے اوہ اچل بٹالے
پنچھے۔ میلے وچ بہت سارے جوگی وی آئے ہوئے
سن۔ جوگی گورو صاحب دے آکر شت ویکھو کارن
کھجھ وچ سن تے گورو صاحب دے گرستھی دے
اپدیش اوہناں دی کھجھ دا وڈا کارن سی۔ ایس ستحان
تے گورو جی نے جو گیاں نال گوست کیتی۔
سدھاں/جو گیاں نے گورو صاحب جی نوں کئی قسم
دے سوال کیتے۔ ایسے بحث، وچار چرچ دے سوال
جواب نوں گورو صاحب نے 'سدھ گوست' نال دی
رچنا وچ قلم بده کیتا۔

سدھ رہھیاں سدھیاں دے مالک سن۔
سدھاں دا مکتی پراپت کرن دا مارگ ہٹھ جوگ دا
مارگ سی۔ سنسار دی بھنگلکن اتے آواگمن توں چھنکارا
پاؤں لئی سدھا جو گیاں دوارا گرستھ جیون تیاگ کے
جنگلاں وچ بھنگلکن اتے سریرک پاکھنڈاں را ہیں مکتی
پراپت کرن دے مارگ تے اٹل سن۔ سدھاں نے

ڈاکٹر سریندر سنگھ 'کوہلی، گوست دے ارتحاں
اتے بنیادی تباں بارے وچار ہن۔ 'عام طور تے ہر
گوست دا اک خاص طرح دا انت ہندا ہے۔ جھنے اک
دھر دے آگو دی دلیلاں دے پدھراتے ہار ہندی ہے
اتے دو جی دھر دی جت۔ گوست دے وشیں پر کار
دے اتے دلیلاں دی پدھراتے ہوئی اک دھر دی ہار،
کلامنک گولائی، سوال۔ جواب دی شیلی، سمجھنا، وچاراں
دا گاڑا پن اتے وچاراں دا تیز اتے کاٹواں روپ،
لچھن وشیں طور تے اجاگر ہندے ہن۔
بھائی کا ناخ سنگھ نایبھ انوسار مہمان کوش وچ -
گوٹھی، سمجھا، مجلس۔ بھا و سمجھا وچ وارتالاپ، چرچ -
"گوست گیاں نام سن ادھرے۔" (سور ۵: ۵)
گورو ناںک صاحب جی سدھاں/یوگیاں نال
گوٹھی کرن دا ادیش یوگیاں/سدھاں دے دھار مک
پر تیکاں، آڈی مبران دے کھنڈن وچ سخنم اتے ادارتا
پیدا کرنا سی۔ اس گوٹھی دا پرمان بھائی گرداس جی نے
اپنیاں واراں (39/44) وچ پیش کیتا ہے۔
جو یہ:

میلہ سن سورات دا بابا اچل وٹالے آئی۔
درسن و پیکھن کارنے سگلی الٹ پئی لوکائی۔
لگی ورسن پچھمی ردھ سدھ نو ندھ سوائی۔
جوگی دیکھے چلتے نومن وچ رسک گھنیری کھائی۔
بھنگلکیاں پائی بھگت آن لوٹا جوگی لہیا چھپائی۔
بھنگلکیاں گئی بھگت بھل لوئے اندر سرت بھلائی۔

گورو صاحب اگے بہت سوال کیتے تے گورو صاحب
جی نے اوہناں دے سوالاں دے جواب دن دیاں
اپنی تاریکہ شنکتی، سیجتا وچ اوہناں دے شنکیاں دا
نوارن کیتیا۔ ایہناں سوالاں دی گنتی 70 دے قریب
ہے۔ جہاں وچوں کچھ کو سوال جواب اس طرح
ہن۔

نامک تیت بیچارو [1]
س: درسن پھیکھ کہہ جو گندر
مندر اجھوی کھنختھا۔
بارہ انtra یکو سریوہ
کھے درسن اک پنچھا [1]
ج: انتر سبد نر نتر مدر
ہاؤ مے ممتاز در کری
کام کرو دھاہنکار نوارے
گر کے سبد سو سمجھ پری۔
کھنختھا جھوی بھر پر رہیا

نامک تارے ایکو ہری [10]
س: کون سو گپتا
ج: گھٹ گھٹ گپتا
س: کون سو مکتا
ج: گر مکھی مکتا
س: کون سوانتر باہر جگتا۔
ج: انتر باہر سبد سو جگتا۔
س: کت کت بدھ جگ او چجے پر کھا
ج: ہو مے وچ جگ اچجے پر کھا۔
س: کت کت دکھ بنس جائی [68]
ج: نام بسر یئے دکھ پائی۔
گر مکھ ہو دے سو گیان تت بیچارے
ہو مے سبد جلائے۔
تن من نر مل بانی ساچے رہے سائے [68]

س: کون تے کیانا تو تمara
کون مارگ کون سو آو۔
ج: گھٹ گھٹ بیس نر نتر یئے
لہہ ستکور بھائے۔

س: کہ پیسہ کہ ریئے بالے
کہا آوہ کہ جا ہو۔
نامک بولے سن یہ اگی
کیا تمارا ہو۔
ج: سبھ آئے حکم سدھائے
نامک سدار جائے [3]
س: ہائی بائی رہہ نرالے
رکھ بر کھادیا لے۔
رکھ بر کھادیا لے۔
کند مول اہار و کھائیئے
آؤ دھو بولے گیا نے۔
ج: ہاٹ پٹن گھر گورو دکھایا
سبھ تج واپارو۔
کھنڈت ندرالپ اہار

اپروکٹ سوال جواب گورو صاحب اتے گرکھ نام داں اشنان۔۔ سدھاں وچکار ہوئے۔ سدھاں دوارا پچھے سوال ہر گرکھ لاگے گئی سچ دھیان۔۔ گرکھ دی اتنکھا ہن۔ سماں بھاویں کوئی وی رہا ہوئے مکھتا ایہناں سوالاں دے جواب لینی لئی تھبھر رہی گرکھ سکلی گنت مٹاواے [37] ہے۔ جویں سدھاں پچھیا کہ شری رچنا توں پہلا دی گرکھ درگہہ صفت سمائے۔۔ ناک گرکھ بندھن پائے [41] رچنا کیسی سی؟ جواب سی۔ وسمادمی، شری رچنا کس طرح ہندی ہے؟ جواب۔ ہوئے وچ۔ آدی۔ جیو دے بندھن دا کارن کی ہے؟ جواب۔ مایہ۔ سدھاں اتے گڑ ناک صاحب بارے ساری گوست توں پتہ لگدا ہے کہ گھر بار چھڈ کے بھرمن کرن نال مانسکتا پوتھنیں ہندی۔ گورو صاحب نے سنسار وچ رہ کے کرمیوں کی جیون بتاؤندیاں مایہ توں زلیپ رہن دی پرینا دتی ہے تے جیون نرباہ لئی گرہستھ نوں ضروری دیا ہے۔ سدھ سنسار تیاگ نوں ضروری تے پہلی گل آکھدے ہن۔

اکے کوئی سچ ایکا جانے ہوئے دو جادور کیا۔۔ سو جو گرگسب پچھانے انتکمل پرگاس تھیا۔۔ جیوٹ مرے تا سبھ کچھ سو جھے انترجانے سرب دیا [24] اج توں چار پنچ صدیاں پہلاں پنجاب وچ جوگ مت دا بہت زور سی۔ گر جی نے ”شبد دی وچار دھارا“ تے جو گیاں دے غلط عقیدیاں، بھیکھاں بھرماں نوں شبد دی گوست نال رڈ کیتا۔ گورو صاحب داسچا جیون سنوا دکر دیاں نکلیا۔ ادیساں اوہناں دے انتکھڑم سنوا داشکام حل ہے جو کراہے پی جتنا نوں اوہناں راہ دکھایا۔

اپروکٹ وچار دھارا توں سپشت ہندا ہے کہ مئدرالاں پاؤ نیاں، جٹا ودھاؤ نیاں، پنڈے تے سواہ ملنی، دھوئیں تاپنا، آسن لگاؤ نا، ورت رکھنا، اور۔ پورنا لئی بھکھیا میگنا تے جنتر میتر کرنا آدی، ایہہ سبھ جوگ دے ضروری کرم سن۔ سماج ایہناں سدھاں/ جو گیاں گرکھ نام داں اشنان۔۔ سدھاں دوارا پچھے سوال ہر گرکھ دی اتنکھا ہن۔ سماں بھاویں کوئی وی رہا ہوئے مکھتا ایہناں سوالاں دے جواب لینی لئی تھبھر رہی ہے۔ جویں سدھاں پچھیا کہ شری رچنا توں پہلا دی رچنا کیسی سی؟ جواب سی۔ وسمادمی، شری رچنا کس طرح ہندی ہے؟ جواب۔ ہوئے وچ۔ آدی۔ جیو دے بندھن دا کارن کی ہے؟ جواب۔ مایہ۔ سدھاں اتے گڑ ناک صاحب بارے ساری گوست توں پتہ لگدا ہے کہ گھر بار چھڈ کے بھرمن کرن نال مانسکتا پوتھنیں ہندی۔ گورو صاحب نے سنسار وچ رہ کے کرمیوں کی جیون بتاؤندیاں مایہ توں زلیپ رہن دی پرینا دتی ہے تے جیون نرباہ لئی گرہستھ نوں ضروری دیا ہے۔ سدھ سنسار تیاگ نوں ضروری تے پہلی گل آکھدے ہن۔

گورو ناک دے درستیکوں انوسار جیون دا ہیرہ گرکھ ہے۔ گرکھ پر ماتھا دوارا سابھی شری دے نیم دی انگھنا نیں کردا۔ اس دا کار، وہار، آچار ”کرت، نام، ونڈ دے سدھاتاں تے ادھارت ہندا ہے۔“ بھاو پر ماتھا دی ہوند نوں مناتے اپنی کرت انوسار دانی بنتا ہے۔ اوہ اپنیاں سما جک ذمہ داریاں انوپھو کردا ہے تے اپنے کرت دی پچھان نال اک نیتک ذمہ داری نجھاؤندہ ہے۔ ہوئے دے ماریا ہی سچ دی پچھان نوں جانیا جاسکد اہے۔

توں بہت پر بھاوت سی۔ گورو صاحب جی نے سرت سبد بھو ساگر تریئے نام وکھانے۔ سدھاں/جوگیاں نوں شبد دے سنواد نال ایہناں دی (م: 1، انگ: 938)

منکھ دی آتمادنیا وی سفلتا وال اتے اسفلتا وال
وچ اڈول رہنی چاہیدی ہے۔ اجتنے جیون دے
ابھیاں دوا را منکھ گھٹ گھٹ وچ دیا پک پر ماتمادی
ہوند نوں انو بھو کر سکدا ہے۔ ایس ہوند دی سمجھ ایں
جگیا سوں پیندی ہے جو بھیکھ دا کھنداں کردا ہے تے
سجتا اتے شہگنان دی پراپتی کردا ہے۔ آپ نے
جوگیاں نوں دی سپشٹ کیہا کہ باہر کھی چنہ تے
اوہناں دوا را اپنایا ہو یا وشیں پہراوا بھاومند راں،
سیمیلی، ٹوپی، چولا، لانگوٹی اتے بھکھیا مونگن والا ٹھوٹھا
سکدا۔

ایہ سبھ ادھیاتمک جیون نال کوئی سبندھ نہیں
اچ سدھ گوست بانی ساڑے لئی مارگ درشک
ہے۔ اس بانی دا ادیش ولو لے، جذبے، سبھ بدھی
دے ادھین ہن تے ایس وچ نزی دلیل بازی ہی

او دھو کپڑ پنچ بھولو پی۔
کانیا کڑا سن من جا گوئی۔
ست سنتو کھشم ہے نال۔

نامکر کمک نام سہاں [11] (انگ: 939)
سمجھاون لئی رکھیا۔ گورو صاحب دا کھمنتو ہی ایہہ سی
کہ سنسار ساگر وچ کمل دی طرح نزیلیپ رہ کے نام
تے شبد را ہیں جڑ کے پر ماتمادی پراپتی ہو سکدی
ہے۔ گرہستھی نوں اس دنیاں وچ رہندا یاں
پدار تھاں دا بھوگ کر دیاں اسے پر کار دا روئیا
دھارن کرنا چاہیدا ہے۔ جویں۔

جیسے جل مہہ کمل نرالم مرغائی نیسانے۔
کیا بھوئے سچ سوچا ہوئے۔

سماج سبد بن مکت نہ ہوئے [1] (انگ-938) (938-1)

سدھ گورو صاحب جی نوں آکھن گلے کہ دلیں

دیشا تراں، دی یھنکن دا کوئی لا بھ نہیں تاں اس سچ تک

کس طرح پہنچیا جا سکدا ہے تاں گورو صاحب جی نے

اس سوال دا جواب دتا کہ سچ شبد توں بخاں دنیا دے

سماگر توں تریا نہیں جا سکدا۔ نام چپنا ہی پر ماتما دی

پراپتی دا سادھن ہے۔ نام ہی جپ، تپ اتے سخم دا

سار ہے۔ نام رہت یگ، ہوم، پن، تپ، پوجا آدی

سچھ دار تھے ہن۔ ایہناں دی سادھنا دوار امن دھکی ہوندا

ہے۔ نام توں ہناں نہ تاں مکتی پراپت ہوندی ہے نہ ہی

جوگ دی۔ گورو صاحب جی نے نام دی مہاتما سدھیاں

ایں نوں راجحی طاقت، راجحی دربار، راجھی لشکر اتے

راجا تک دی کیہا ہے۔ ایں نال ہر پر کار دے وشے

وکاراں داغش ہوندا ہے اتے من سست سکھاں نوں

ہٹھلھا ہندنا ہو یا لوک سکھیہ پر لوک سو ہیلا کر لیندہ ہے۔

جویں۔

ون ناوے پت کبہ نہ ہوئے۔

نائے تیرے سچ نائے صلاح۔

ناؤ تیرا امرت بکھا اٹھ جائے۔

نائے تیرے سچ سکھ وسہم من
آئے۔ (انگ-1327)

ورتیاں گیاں کتابیں

شری گورو گرنجھ صاحب، شرمونی گرو دوارہ پر بندھک
کمیٹی، امرتسر، نومبر، 2014۔

شبدار تھے، چار سینچیاں، شرمونی گرو دوارہ پر بندھک
کمیٹی، امرتسر، 1959۔

ناہھ، کا نخ سنگھ، گر شبد رتنا کار، مہان کوش، بھاشا
و بھاگ پنجاب، پیالہ، 1960۔

پدم، پیارا سنگھ، گورو گرنجھ و چار کوش، پنجابی یونی۔ پیالا،
2011، پنہ۔ 394۔

من موہن سنگھ (ڈاکٹر) گورو ناک اتے بھگتی اندولن،

مندیپ پر کاشن، نوی دلی، 1970۔

بیدی، کالا سنگھ (ڈاکٹر)، گورو ناک شبد رتنا کار، بھاشا
و بھاگ پنجاب، 1969۔

ناک بن ناوے جوگ کدے ن ہووے دیکھ ردے

بیچارے۔ (انگ-938)

نائے تیرے تر نائے پت پونج۔

ناؤ تیرا گھنامت مقصود۔

نائے تیرے ناؤ منے سبھ کوئے۔

گورونا نک دیو دی بانی اتے لوک ووہار

پروفیسر گرسمن کو

گرمت کا ودے بانی گورونا نک نے اپنے انوجھو را ہیں اج توں پنج صدیاں پہلاں اجھے کا ودی سر جنا کیتی ہے جس دی سار تھکتا سمیں نال خارج ہوں دی تھاں ہور ودھیرے ودھ رہی لگدی ہے۔ اپنے دھونک یگ دے منکھ نے وشوکر جاں گلوبل دھارمک سندیش را ہیں گورونا نک منکھی زندگی نوں اجھی سیدھ پر دان کر گئے ہن جے سدھارن منکھ دیاں رچیاں نوں ترپت کر دی ہوئی کے اچی دھڑاں

ول اشہت کر دی پر تیت ہوندی ہے۔ مثال و جوں گرہستھ جیوں نوں تج کے عام منکھ کے ادھ لبھ لئی تیار نہیں ہو سکدا سی۔ عورت توں وکھرا ہو کے، سما جک جیوں توں وکھر کے، زندگی دیاں تلخ حقیقتاں کردا ہو یا جاں اپنیاں اسیم اچھاواں دی سیماں نہ دھارت کردا ہو یا ضبط وچ رہ کے ہی، گرمه، اکھوائے جاں دا حصدار ہو سکدا ہے۔ شخصیت دی اجھی اکاگرتا نال زندگی پرت سچ انوجھو منکھ نوں سما جک انياں ورودھ سنگھر شمی بنا کندا ہے۔ آپ سنواردا پر آپے نوں ہی پیار نہ کرن والا اجیہا ویکتی گورو نا نک انوسار آ درشک ویکتی ہی سدھارن ویکتی وانگ و چڑا نیچا اندر سچ جات نیچی ہو اتی سچ، انوسار بنا کسے وقھ توں، بھید بھا توں اتے سچ توں اپر اٹھ کے پر دی چننا رکھدا آوندی ہے۔ اسیں اپنے ہتھلے پر سنگ را ہیں گورو

گورو گرنتھ صاحب انسانیت لئی کو سچی را ہوئیئے، سوال داخل تلاشدا ایک پتا اکیم کے ہم بارک، دی منزل تک اپڑا دین داسنیہا ہے۔ ایوں آ دھونک یگ دے منکھ نے وشوکر جاں گلوبل ولیز دا جو سنکلپ اج قیاسیا ہے، ایہدی پہلی گواہی صحیح ار تھاں وچ سانوں گورو گرنتھ صاحب توں ہی پر اپت ہوندی ہے۔

ایس کا و را ہیں ساموہک حامی بھرووا کے جاں یوگتا را ہیں اگوائی کرن والے منکھ داسنیہا سر جدیاں لوک راج (سچ پروان پنج پر دھان) دی یونہہ رکھی گئی ہے۔ نیک قدر اس قیمتاں رکھن والا منکھ سچ، دھارن کردا ہو یا جاں اپنیاں اسیم اچھاواں دی سیماں نہ دھارت کردا ہو یا ضبط وچ رہ کے ہی، گرمکھ، اکھوائے جاں دا حصدار ہو سکدا ہے۔ شخصیت دی اجھی اکاگرتا نال زندگی پرت سچ انوجھو منکھ نوں سما جک انياں ورودھ سنگھر شمی بنا کندا ہے۔ آپ سنواردا پر آپے نوں ہی پیار نہ کرن والا اجیہا ویکتی گورو نا نک انوسار آ درشک ویکتی ہی سدھارن ویکتی وانگ و چڑا نیچا اندر سچ جات نیچی ہو اتی سچ، انوسار بنا کسے وقھ توں، بھید بھا توں اتے سچ توں اپر اٹھ کے پر دی چننا رکھدا آوندی ہے۔

نا نک کا و چلا اجیہا سُنیہا ہی اُلیکن دے یتن وچ رچت ہووے۔ گورو نا نک نے اپنے دھرم نوں ہوواں گے جو اپنے سمیں دے لوکاں دی سوچ دے ہاں دا ہو کے لوکاں لئی ہی جیون سیدھ پرداں کردا رہیا ہے۔ ایس طرح دا جیون جیون دی لوچا لوک رکھدے رہے ہن۔

ایس ویلے دے لوکاں دا وشواس کے آسرے دی تلاش وچ سی۔ گورو نا نک دامت ویلے دے اندھ وشواس لئی اک ٹھاہر وانگ ہو چڑیا ہے۔ اوس ویلے دی دھار مک برتی وچلی انسان گھٹتا سانوں لوک گیت دی پیٹھ کچھ سطر توں واضح ہے:

کیدے کیہدے پیری ہتھ لائیئے، سنتاں دے گل پھردے۔

اجیہے سمیں گورو نا نک دا دھرم عکھر کے کھڑو یا ہے۔ دھرم دا سرجناتمک سروپ الوک ستاوچ منکھی ہے۔ دھرم دا اشتار بجھ کردا رہیا ہے۔ جس دا رتھ ہے کہ دھرم دا وشا نہ بھی ایس لفظ توں ہوندا ہے کہ منکھ مٹھ توں ہی کسے الوک ستاںوں سوکارن جاں نکارن دا وشا بناوئندار ہیا ہے۔ ایس الوک شکتی دے گناں توں سروپ تک جاں آورشاں توں میتھار تھتک دا سفر ہی اصل وچ دھرم توں لوک دھرم تک داسفر کیہا جا سکدا ہے۔

دھرم دے انو بھو دی وشا نتا بدھی جاں گلیاں اندر یاں دی پکڑ توں باہر ہے۔ اسیں ایس نوں ایوں وی آکھ سکدے ہاں کہ ایہہ انو بھو منکھ دی الوک ستا جاں اپنے وٹ توں اپنی شکتی

ہوواں گے جو اپنے سمیں دے لوکاں دی سوچ دے ہاں دا ہو کے لوکاں لئی ہی جیون سیدھ پرداں کردا رہیا ہے۔ ایس طرح دا جیون جیون دی لوچا لوک رکھدے رہے ہن۔

گورو نا نک دیو جی دا ظہور پنجاب دے اتھاں وچ خاص کر کے پنجابی ساہت دے اتھاں وچ اک میل پتھر وانگ ہے جو بہو پکھی کھوچ دا پریرنا سروت رہیا ہے، اتے رہے گا۔ گورو نا نک دیو جی دی رچنا دا مول ادیش ہی سمو پک کلیان لئی سمو پک ابھو یکتی رہیا ہے۔ اپنے ایس ادیش دی پورتی گورو کوئی نے لوک ستاں نوں آدھار بنا کے ہی یکتی ہے۔

گورو نا نک رچنا دا ادیش لوکاں اندر نویں روپ پھوکنا رہیا ہے۔ گورو نا نک نے اپنی ابھو یکتی دوارا لوکاں دے باہر گت جیون نوں نویں سریوں سر جدیاں انتریو تبدیلی لیاندی ہے۔ واستو وچ نویں دھرم دی یعنیہ رکھن لگیاں ایس لئی وشیش و اتا ورن دا بھجن لازمی ہوندا ہے۔ ایس و اتا ورن دی یعنیہ ہی ادوں بمحبدی ہے جدوں سما جک گتی ایس رخ تبدیل ہووے۔ رچنا دا منور تھہ ہی ایس گتی نوں اپنے دھرم ہست تبدیل کرنا رہیا ہے۔ واضح ہے کہ ویلے دے لوک منک وچ نویں دھرم دی سوکیرتی ستاں ہی مل سکدی ہے جو لیکھک اجیہا کرنا ول

لئی اک کھج ہے جو انسانی جنم نال ہی ارمبھ ہو ویکھ سکدے ہاں۔
جاندی ہے۔

لوك دھرم نوں اسیں ایوں وی لکھ سکدے ہے
اچیبا انو یھو جدؤں ابھو یکتی دا وشا بندا ہے تاں
ہاں، دھرم جو گر نھاں وچ انکت ہے۔ لوك دھرم
ایس دا سنبندھ لوکاں ول آہلدا ہے جاں اسیں کہہ
جو لوک بھا رہے ہن۔ سپشٹ ہے کہ دھرم پرت
لوکاں دے وشواس بودھک پدھرتے نہیں سگوں
بھا وک پدھرتے ہی پر دے تے وکست ہوندے
پوری ہے ایس دی ابھو یکتی دا سنبندھ ہی لوکاں نال
پیندا ہے۔ ایقتوں ہی دھرم اتے لوك دھرم وکھر دے
ہن۔

لوك دھرم وچی بھا وکتا دی بہتات جاں بودھکتا
اتے انتر سنبندھت ہوندے نظر آؤندے ہن۔ اصل
دا بھا وکی لوک دھرم نوں عدم برداشت دی حد تے جا
وچ لوک وشواساں دا آدھار کے نہ کے روپ وچ
'دھرم' ہی بندار ہیا ہے۔

کے اقبال انوسار:
ایس توں واضح ہوندا ہے کہ لوک دھرم وہارک
کے نہ کے روپ وچ اتے بھا وک
ہے۔ ایس دا سنبندھ بودھک گھٹ اتے بھا وک

"مذہب نہیں سکھاتا آپس میں بیرون کھنا۔"
گورو نانک دیو جی نے اس سمیں دی میگ
انوسار اک سو جھ وان دھار مک آگو وانگ لوکاں دی
پیڑت دشانوں ہی لوکاں اگے بیان کے اوہناں دی
ہے۔

بن دیکھے اپنے نہیں آسا۔

گورو نانک دیو جی نے سماں کا میں سماج وچ
نوں ترجیح دیندے ہن۔ ایہی کارن ہے کہ اصلی دھرم
پر چلت اندھ وشواس وچ جکڑے پیڑت لوکاں دی
سماں پا کے لوک دھرم توں وکھر جاندا ہے۔ کئی وار
ویکھن وچ آیا ہے کہ کے پیر پغیمیر، رشی منی دی دتی
ہوئی سکھیا لوک دھرم وچ پرورتت ہو کے اپنا روپ
ہی گوا بیٹھدی ہے۔ ایس دی سبھ توں وڈی مثال
اسیں گورو نانک دیو جی دیاں بنیاں مورتیاں توں
نے 'دھرم پنچھ کر اڈریا'، توں بھا وکی ایہہ لیا ہے کہ

دھرم دی اصلیت توں لوک دوڑ ہوندے جا رہے سن
جویں: گورو ناں ک دیو جی نے سری رام کھا دے
انکاں ایکھ دتے ہن، جو اہنسک تھے لوکاں تک

پسجدے متحک ہو چکے ہن، اوہناں دا ورنن لوک رچی
انوکوں ہی کیتیا گیا ہے۔ اوہناں انوسار سری رام جو
ناںک ہے جاں لوکاں سامنے اک آ درشک اداہرن
ہے، دے گن پر گٹ ہو سکن جاں راون جو پر تناںک
ہے، اوں دے او گن درسائے جا سکن۔ اصل وچ
پر اتن مثالاں نوں لوکاں وچ دھرائے جان دامنشو ہی
ناںک دے جیون نوں اپناوں اتے پر تناںک دے
جیون نوں تیاگن دے پریرنا ہت ہے۔

”کل کاتی راچے قصائی دھرم پنچھ کراڈریا۔۔۔
کوڑا ماوس سچ چندر مادیے ناہی کہ چڑھیا۔۔۔“

گورو ناںک انوسار او تار جاں ایہہ ناںک مانس
جنم وچ آ کے جاں او تار دھار کے لوکاں لئی اک
و شیش سندیش لیا وندے ہن۔ ایہہ او تار جاں ناںک
لوکاں والگن ہی دکھنکھ وچ رہندے ہن جاں جیون
دیاں حقیقتاں دا ساہمنا اوہ وی منکھ وانگ ہی
کر دے وجہی ہوندے ہن۔ سری رام چندر دے سیتا
تے پچھمن دے وچھوڑے وچ جھورن دا ایکھ ایس
پر کار ہے:

(رام جھرے دل میلے انتر بل ادھیکار۔

بھر کی سینا سیو یئے من تن جھ آ دھار۔

سیتا لے گیا دھسرے پچھمن موہ سراپ۔

ناںک کرتا کر نہار کرو یکھے تھاپ اتھاپ۔ (پنا۔ 1452)

(۱) من مہہ جھورے رام چند سیتا پچھمن جوگ۔

ہنو شر آ را دھیا آیا کر سنجوگ۔ (پنا۔ 1452)

اجیہی سختی وچ دھرم دے نویں سریوں ارتھ
سپخار کرنے سیمیں دی منگ بن چکی ہی۔ جو گورو ناںک دیو
بی جبھے انو بھوی وکتائی اک سٹیڈ داروپ پ دھرم کر گئی۔
گورو ناںک دیو جی نے اوں سیمیں دے سبھ لوک دھرم مان
وچلے گکر مان توں منکھ نوں سکت کرواؤ ان لئی پر چلت
رہو ریتاں دے ماڑے پر بھاو پرت جا گرت کر دیاں
دھرم دے نویں ارتھ سپخار کیتے۔ جاں اسیں آ کھ
سکدے ہاں کہ پر چلت پرانے سیمیں وچ نویں ارتھ
بھرنا دا اپرا لا کیتا اتے ایہہ نویں ارتھ ہی سماں پا کے
سکھ دھرم دی یعنیہ بنے ہن۔

گورو ناںک دیو جی سیمیں کئی دھرم لوکاں وچ
پر چلت سن۔ جیہناں وچلے دارشک پکھ دے وستار وچ
نہ جاندے ہوئے اسیں ایسیں ہتھلے پر سنگ دے وشے
اوھین اوس ویلے کنھاں متاں دیاں کی کی رہو ریتاں
سن اوس دا سکھیپ ورن کیتا ہے۔

ہتھلے لیکھ وچ اسیں ایسیں بارے وستار وچ نہ
جاندے ہوئے سکنیت ماتر اداہرن دے رہے ہاں
جویں اوں سیمیں لوکاں دی بودھک پدھر انوسار متحک
کھتاواں، او تاراں دیوی دے ورت، کرم دھرم جاں
آوا گون آ دی دا ڈنگھا پر بھاو تی۔

و است وچ ایہناں دیوتیاں جانوتاراں دے کے ایہناں دھارک ریتاں پچھلے سچ، نوں پچھان تے لیکھ لوکاں تے اوتاراں وچلی اسدھارنتا نوں زور دتا ہے۔

لوك پوجا، پتر پوجا، تیرتھ، اشنان، آرتی آدی میدیدے ہن کیونکہ اوہ سبھ منکھاں ورگے جیوندے جا گدے سن، جنہاں وچ منکھ دیاں اچھاواں جاں اکانکھیاواں سن۔

لوك پوجا، پتر پوجا، تیرتھ، اشنان، آرتی آدی سبھ نوں ہی سچ من کے لکیر دے فقیر ہوئے سن پر گورو ناں دیو نے لوکاں نوں ای پرت سچیت کیتا کہ گورو ناں سبھ دی پورتی باہری جگت تک ہی رہندی ہے۔

ایہناں سبھ دی پورتی اجھے وکھاویاں مسکھاں جاں پاکھنڈاں دا پرم سست دی دے اؤ گناں توں پرده فاش کرن دا نہیں سکوں اجھے وکھاویاں مسکھاں جاں پاکھنڈاں دا پرم سست دی ساموہک اوچھیتیں نوں اس پرت سچیت کرن توں ہے پر اپتی نال کوئی سبندھ نہیں۔ ایں لئی لوکاں نوں کہ کوئی ناںک، دیوی دیوتا، اوتار جاں مہاپرکھ کنا وی وڈا کیوں نہ ہو گئے اس دیاں بھاوناواں منکھ وانگ اترپت ہی رہندیاں ہن۔ پر ایں اک دی سپورتا کے ترپتی لئی نہیں بھکل دی۔ گورو ناںک دیو نے ایہناں کھھاواں وچلی نیکی بدی دی تکردا دوند سنسار ک جتاں ایسے لئی گورو ناںک دیو جی منکھ دی باہری وکھاوے والی کرتی نوں ایوں سپیش کر دے ہن:

(ا) لگی اسیں چنگلیا آچاری بریاہ۔

منہ کسدھا کالیا بابر چٹویاہ۔

ریسا کرہ تناڑیا خلوسیوہ در کھڑیاہ۔

نال خسمے رتیا نہ سکھر لیاہ۔ (پنا۔ 84)

(ب) بھانڈ اچھا سوئے جو تسو جھاوی۔

بھانڈ اتی ملین دھوتاچھان ہوئی۔

گورو دوارے ہوئے سو بھی پائی۔

ایت دوارے دھوئی پچھا ہوئی۔ (پنا۔ 413)

سو گورو ناںک دوارا درسائے ایہناں ریتاں

ویلے لوکاں لئی وڈا دھرم سمجھیا جاندا سی۔ گورو ناںک دیو رسمان پچھلے برے پر بھاواں لوکاں نوں پر تکھ ہو گئے۔

جی نے لوکاں نوں ایہناں سوے وکھاویا توں اپر اٹھ دو جاریتاں رسمان دی اجیہی آلو چنادی لوکاں نے اگوں

اپر اپتی دامنہ ویکھنا پیدا ہے:

(ج) بھولے راون ملده اچیت۔

لوٹی لیکا سیسیں سمیت۔

گرب گیابن سٹکور ہبیت۔ (پنا۔ 224)

(د) رووہ پاڈو بھئے مجرور۔

جن کے سوآمی رہت حدور۔ (پنا۔ 654)

(ج) نیچ گرسدنه جانیا۔ (پنا۔ 224)

ایسے پرکار دھارک رہ ریتاں نوں ہی پورنا ایں

ویلے لوکاں لئی وڈا دھرم سمجھیا جاندا سی۔ گورو ناںک دیو رسمان پچھلے برے پر بھاواں لوکاں نوں پر تکھ ہو گئے۔

جی نے لوکاں نوں ایہناں سوے وکھاویا توں اپر اٹھ دو جاریتاں رسمان دی اجیہی آلو چنادی لوکاں نے اگوں

کوئی الوجہ نہیں کیتی سگوں گورو نا نک دی سکھیا نوں
شبدال راہیں لوک رچی انکوں بے لوڑیاں رسمان نوں
چھڈن اتے لوڑوند رسمان نوں اپناوں دی پریرنا دتی
ہے۔ اجیہی پریرنا لوک پرواد دی گتی نوں تیز کرن وچ
سہماں سدھ ہندی ہے۔

سکنکھپ وچ آکھ سکدے ہاں کہ گورو نا نک
دیو دی سکھی رچنا اوس ویلے دے سمو ہاک ورتارے وچ
اک تبدیلی دا کارن ہو نہیں دی ہے۔

ایس پکار گورو نا نک دیو جی دی بانی لوکاں
دے انکوں کر کے وشنے نوں نجھایا گیا ہے۔ ایسی کارن
ہے کہ گورو نا نک دا ویکنتوں لوک مناں تے سدیوی اثر
پاؤں وچ سفل ہو یا ہے۔ پیڑھ کھی لوک گیت دی سطر

اوں دی منہ بولدی تصویر ہے:
”ہٹ کھلھلی بابے نا نک دی،
سودالین گے نصیباں والے۔“

ایس توں سپشت ہو جاندا ہے کہ گورو نا نک
مت نوں لوک منک نے نصیباں والا سوکاریا یا ہے۔
واستو وچ بانی وچ اجیہے لوک تناں دی بہتات ہی گورو
نا نک بانی نوں لوکاں وچ مقبول کر دی ہے۔ جھٹے
لوک گورو بانی نوں کیوں اپناوں دے ہی نہیں سگوں
ہورناں نوں دی اس سندیش ول پریرت کر دے
رہندے ہن:

ساؤے گرانے جہاز بنایا،
آجو جیہنے پار لٹگھنے۔

ڈبدے دا سہارا جان کے قبولیا ہے۔ گرو نا نک دیو جی
نے اپنے مت راہیں اوس ویلے دے سارے دھرم
دیاں اونتاواں تے لوکاں نوں چیتن کر کے اندھ
وشاں وچوں کلڈھیا۔ دو جا بے ہورناں متاں وانگ
گورو نا نک دیو دی سدھا پر بھاوا پاؤں دا یتیں کر دے
تاں لوک پروانگی تک ادیش نہیں سی تیچ سکدے۔ پر گورو
نا نک دیو اک سفل دھارمک آگو وانگ نچ لوکاں نال
آپ رکے اوہناں دی ہمدردی دا پاتر بنے ہن:
”نیچا اندر نیچ جات نیچی ہو اتی نیچ۔“

نا نک تن کے سنگ ساتھ وڈیا سیوہ کیا ریس۔“

لوک جیون دی ہر سرم دا آدھار کسے نہ کسے روپ
وچ کوئی دھارمک بھاونا ہی رہی ہے۔ پر لوک جیون
سنندھی اک ویشنیتا وھیان دین یوگ ایہہ ہے کہ اک
پدھرا جیہی ہے جھٹے وکھوکھ دھرم دے لوک ہوندے
ہوئے وی اکو جیہا جیون جیوندے ہن۔ اجھے سہیں
لوکاں نوں ایہہ بھل جاندا ہے کہ اوہ کے اک لوک دھرم
نال سنندھ دھت ہن، اوہناں لوکاں وچ کارکوئی دھارمک
جال بودھک و تھنہ نہیں سگوں بھائی چارک سانجھ
و دھیرے حاوی ہوندی ہے۔ گورو نا نک نوں سماج
سدھارک جال لوک جیون وچ کرانتی لیا وان والا وی
آکھیا جاندا ہے۔ سماج سدھار دا ارتھ ہی لوکاں دے
جیون نوں نویں سرہاں نزمان کرنا ہوندا ہے۔ اک سو جھ
وان سماہ تکارا وانگ گورو نا نک دیو نے اپنے انبوخونوں

کل تارن گورونا نک آیا

انجیمیر منوندر سنگھ گیا سپرا

گورونا نک پا تشاہ جی دی 550 وی جنم ستا بدی
بھائی لہنے جی نوں ملے (جو کہ بعد وچ دو بے گورو انگد
موقعے دلیش و دلیش اندر خوب چرچا ہے۔ ہر کوئی آپو
دیو جی بنے) تاں گورو جی دے سرتے لکھاں دی پنڈ
اپنی سر تھاتے شر دھانال ایہہ ستا بدی مناؤں لئی اڈی
سی جو کہ اپنے پسواں لئی لے کے آئے سی، کہن دا
بھاوا گورو جی نے جو کیہا کرت کرہا ایس نوں کما کے
چوٹی دا زور لگا رہیا ہے خاص کر سر کاراں پر ایہہ رولا
گولا ایوں لگدا ہے جو یہ جنم ستا بدی دے بھانے
دکھایا۔

گورو صاحب جی تاں بھائی گرد اس جی دے
کہن واگ جد و اد اسیاں تے جاندے:-

ریت اک آہار کر رواڑا کی گر کی وچھائی [24]
بھاوا جو وی ملیا ڈسکوری دے سروائیور میں
وانگ چھک لیئیدے سی۔ ایہہ تاں ہوئی سروپ دی
گل، وچار دھارا وی کرانتی کاری سور میاں والی صرف
تے صرف تیک دا پر چارتے پر سار۔

گورو جی نے جد و اوتار دھاریا تاں بھارت
ورش اندر ہندو ہو گئی ہوں کارن اوہ وہما، بھر ماں،
دھاگے تو یتیاں، دے بھرم جاں وچ اجتھے اجھے ہوئے
سن کہ کوئی وی عقل دی دسی گل سماج نال سدھی بغاوت
ہی سی۔ گورو جی دا جنم 14 وی ستا بدی وچ اوں نا مم
ہو یا، جد و اسماج ہی جھوٹھیا رہو یتیاں وچ اجھیاں
سانوں بت شکن بنایا سی۔

گورونا نک پا تشاہ جی نے سادھنائی دی انہوں
پیاسی۔

سوچ کے دیکھو گورو صاحب نے کنا حالاتاں
وچ جنخو پاؤں توں منع کیتیا سی۔ جس دن دی ایہہ گھٹنا
وچ پیدل اد اسیاں (یاتراواں) کیتیاں۔ جد و اس

گورونا نک پا تشاہ جی دی 550 وی جنم ستا بدی
موقعے دلیش و دلیش اندر خوب چرچا ہے۔ ہر کوئی آپو
دیو جی بنے) تاں گورو جی دے سرتے لکھاں دی پنڈ
اپنی سر تھاتے شر دھانال ایہہ ستا بدی مناؤں لئی اڈی
بھاوا گورو جی نے جو کیہا کرت کرہا ایس نوں کما کے
چوٹی دا زور لگا رہیا ہے خاص کر سر کاراں پر ایہہ رولا
گولا ایوں لگدا ہے جو یہ جنم ستا بدی دے بھانے
دکھایا۔

راجھیتی تے دھار مک اڈری ہستی نوں ملیا میٹ کارن
دی سیاست بھارو ہے۔ اج دے ودوان گورونا نک
پا تشاہ تے گورو گوبند سنگھ جی بارے وکھ وکھ بہب
ولوک مناوچ بنار ہے ہن۔ گورونا نک پا تشاہ جی نوں
سانت صرف اکھاں میچ کے بھگتی کرن والا، بنا شاہ استر
والا بہب پر چار رہے ہن جد کہ اجھیا نہیں کیونکہ دس
جا میں بیٹک الگ الگ سن پر جوت اکوی۔ گورونا نک
دیو جی بارے جو سوچن لئی مجبور کیتیا جا رہیا ہے کہ

اوہناں نے صرف اکھاں میچ کے بھگتی کیتی تے لوکائی
نوں ودھیا جیوں جیں دا طریقہ دیا۔ اج کل گورو
صاحب دیاں کالپنک تصویراں پو لے پو لے جتھے ہتھ
پیر، گلگلے ورگا چھرا سبھ رہو گئیاں ہن۔ اصل تاں
سانوں بت شکن بنایا سی۔

گورونا نک پا تشاہ جی نے سادھنائی دی انہوں
دے باو جود لوکائی نوں سو دھن لئی چارے دساواں
وچ جنخو پاؤں توں منع کیتیا سی۔ جس دن دی ایہہ گھٹنا
وچ پیدل اد اسیاں (یاتراواں) کیتیاں۔ جد و اس

بی بی ناکنی دا پتی جے رام دولت خاں لوڈھی دے مودی خانے دا مکھی سی۔ افغانان دے راج وچ دولت خاں لوڈھی دا پتا تاتار خاں، پنجاب دا گورنر سکندر لوڈھی دے راج سمیں (1488-1517) سی۔ اوس داداہانت 1504ء وچ ہو یا۔ اوس دے پچھوں اوس دا پتہ، دولت خاں لوڈھی پنجاب دا گورنر بنا۔ لوڈھیاں دے راج وچ پیسے دا پرسار گھٹ ہوں کارن زمینداراں کو لوں مالیا، جنس وچ وصول کیتیا جاندا سی تے مودی خانے وچ جمع کیتیا جاندا سی تے ایتو ہی سبھ پر کار دے ملازم، سپاہی تے ہور دولت خاں لوڈھی دے ادھین کم کرن والے تنخواہ دے روپ وچ اناج 'الوفا' لیندے سن۔ گوروناک دیو جی نوں جے رام دی سفارش تے دولت خاں لوڈھی نے اپنے مودی خانے وچ نوکری تے رکھ لیا سی۔ پہلاں جنے وی مودی سن، اوه اناج ونڈن لگیاں اپنا دسوال حصہ (تنخواہ دے روپ وچ) اپنے کوں رکھ لیندے سن پر گوروناک دیو جی اپنے حصے دا 'تیرا تیرا' کہہ کے غریباں نوں دے دیندے سن۔ گوروناک دیو جی دے اس وطیرے کارن سلطان پور وچ رولا پے گیا کہ اوه تاں مودی خانے نوں لٹا رہے ہن۔ ایہہ خبراں جد دولت خاں کوں پچھیاں تاں اوہناں حساب کتاب کروایا۔ اوه حساب کتاب ودھ نکلیا کیونکہ گورو صاحب تاں اپنی کرت دے روپ وچ

اس دن گورو جی دا پورا پر یوار، ساک سبندھی، سارا ہی قبیلہ اکٹھا سی۔ مہمان نوازی لئی طرح طرح دے کوون بنائے ہوئے سن، گل کی پورا گھر خوشیاں، ہاسے تے اپنی شرداہاں ایسا بھریا ہو یا سی، کیوں جو اج پر یوار دی اوه ریت ہورہی سی جس نال ناک صاحب نے پوتہ ہو جانا سی، اج ناک نوں جنحو پہناؤ نا سی۔ پنڈت ہر دیال نوں ایہہ سبھ کم کرن لئی بلا یا گیا۔ بال ناک نے پورے کنبے دی موجودگی وچ پنڈت نوں جنحو پاؤں توں روک دتا، کی کوئی بال عمرے اینی جرأت دکھاسکد اے؟ اوه کراتیکاری سورما گوروناک ہی سی، گورو بابے دی پہلی سورمکتی جنحو پہنن توں انکار کرنا ہے۔ اگر اج وی اسیں اپنے آپ نوں دیکھیے، وگیاں دا یگ ہے، اسیں وڈے وڈے عہدے وی پر اپت کیتے ہوئے ہن، کسے نوں روک ٹوک نہیں سکدے، وڈے وڈے سکھ لیڈراں دیاں ملے لگیاں فوٹواں اخباراں وچ عام ہی پر کاشت ہوندیاں ہن۔ وسکرماں ڈے والے دن اپنے آپ نوں کہندا ہے کہماوندے سردار اپنے اوزاراں نوں تے اپنے آپ نوں پنڈتاں توں ملے لگواوندے عام دیکھے جا سکدے ہن۔ سوکھا کم نہیں بھوگلتی نوں روک پاؤنا۔ ذرا سوچ کے ویکھو 1469ء دا ٹائم ہندو مت دی سرداری سی تے بال عمرے جرأت کر کے کہنا "پنڈتا تیرا" ایہہ جنیہہ میرے کسے کم دا نہیں، کی ایہہ اکھاں میچ کے بھگتی کرن والیاں دا کم ہے؟

ملے انواع نوں ہی دسوندھ دے رہو پ وچ غریبیاں صرف ٹیر جیہا کلڈھ کے دیکھن جو گے ہی ہوندے دے وچ ونڈ دے سن۔ ایسے دوران اک گھٹنا ہور ہو گئی ہن۔

ایس توں بعد گورو جی لوکائی نوں سچ دن لئی یا تراواں تے نکل گئے۔ گورو جی دی پہلی اداسی دا سماں 8 سال دا ہے۔ ایس اداسی دوران سبھ توں پہلاں ایکن آباد جھتے اوچ سچ دا بھرم مٹاون لئی بھائی لا لوڈے گھر گئے، اوس توں بعد ہر دوار جھتے پنڈت سورج نوں پانی دین دیندے سی۔ پنڈ تاں دے اکٹھ ہر دوار اوہناں دے گڑھ اتے اینے اکٹھ وچ اوہناں توں اللہ پانی دینا تے پھر جرأت نال سمجھاؤنا کہ پنڈ تو کیوں مورکھاں والے کم کری جاندے ہو، سورج تک پانی سو جنمائ وچ وی نہیں پہنچا سکدے، ایویں پاگل ناں بنو۔ کیوں کوئی جرأت توں بنا، مالا پھیرن والا کر سکدا ہے۔ ایہہ صرف تے صرف گورو ناک پا تشاہ ورگا بہادر ہی کر سکدا ہے۔ ایس توں بعد گورکھمیتے اجو کا نام نا گھمنتا (پیلی بھیت دے کوں) جو گیاں نوں سمجھایا، پھر پریاگ بھر مان بارے سمجھایا۔ پھر گیا گئے جتھے پڑاں دی گتی نوں پھوکٹ کرم دیا۔ ایس توں ڈھاکے، جگن نا تھ پوری دے مندر، سنگلادیپ تے اتم پڑاے کرو کشیتسری۔

دو جی اداسی دوران سکیر پر بنت دیاں گپھاواں

کہ گورو ناک دیو جی نے اچاریا ”نہ کو ہندو نہ مسلمان“، کٹھ پنچھی مسلماناں نے دولت خاں دے ہور وی کن بھر دتے۔ دولت خاں نے گورو جی نوں بلا یا تے کیہا کہ تسمیں کہندا ہے ہو کہ ہندو اس تے مسلماناں وچ کوئی فرق نہیں تاں تسمیں ساڑے نال مسجد وچ نماز پڑھو۔ گورو جی من گئے پر سارے ہندو چننا تر ہو گئے کہ ناک نوں مسلمان بنا لیا گیا ہے، کیوں جو اوس سمیں مسجد وچ جانا مسلمان ہون دے طول سمجھیا جاندا ہے۔ دولت خاں اتے ملاں نے نماز پڑھی پر گورو جی کوں کھلوتے ہسدا رہے۔ سماپتی توں بعد ملاں نے غصے نال جد کیہا کہ تسمیں نماز کیوں پڑھی، تاں گورو جی نے کیہا، ”میں نماز کس طرح پڑھدا، دولت خاں دامن تاں قندھار گھوڑے خریدن گیا ہو یاں سی تے ملاں جی نوں نویں سوئی گھوڑی دی وچھیری دا فکر سی کہ اوہ کھہ وچ نہ ڈگ پوے“۔ دولت خاں لوڈھی گورو جی توں بہت پر بھاوت ہو یا، کیوں جو مودی خانے دا حساب کتاب وی ودھ نکلیا سی۔ گورنر دے ساہمنے اینی جرأت رکھنی مارٹی مولٹی مل نہیں۔ جرأت بہادر تے سچا آدمی ہی رکھ سکدا ہے۔ جس دے من وچ چور جاں کانا ہو وے اوہ تاں اکھ ملا کے گل تک وی نہیں کر سکدا۔ کانے بندے گھچپج جہے بنے دوسرے ول

کیہ کوئی راجے نوں اس دے منہ تے آکھ سکدا
ہے کہ باہر، توں باہر نہیں جابر ہے۔ دسائیں پاتسا ہیاں
دے سروپ، جوت، سوچ، جوش نوں الگ الگ کر کے
دیکھن والیوں اہناءں دی جیونی پڑھوتے و چارو، نال گورو
ناک پاتسا ہجی دوارا اچارے ایہناں شبد انوں دھیان
نال پڑھو:-

کادی کوڑ بول مل کھائے۔۔۔ بہمن ناوے جیا
گھائے۔۔۔

جوگی جگت نہ جانے اندھ۔۔۔ تینے او جاڑے کا
بندھ [662]

اندھی ریت گیاں وہوںی بجہا بھرے مردار [469]
راجے سی مکدم کتے۔۔۔ جائے جگائے بیٹھے ستے۔۔۔
چاکر نہدا پائیں گھاؤ۔۔۔ رت پت کتھو چٹ جاہ

[1288]

جو تو پریم کھیلیں کا چاؤ۔۔۔ سر دھرتی لگی میری آؤ۔۔۔
ات مارگ پیر دھر تجے۔۔۔ سر دتجے کان نہ
کیجے [20] [1412]

اجو کے پر چارک پر چارک کر دے پھر دے ہن
کہ اک دار امرت چھک لوا یہہ مل جاوے گا، اوہ مل
جاوے گا، بالکل جھوٹھ بول دے ہن۔ گورو جی نے
ایہہ کدے وی نی کیہا کہ میں تینوں کوٹھیاں داما لک بنا
دیواں گا، تیرا گھر پیسیاں نال بھر دیواں گا، اوہناں
نیں تاں خالصہ بنن دی شرط ہی انوکھی رکھی ہے، کہ
بھائی تیرا سر چاہیدا ہے۔ خالصے نے برائی ورودھ

اچ سدھ جو گیاں کوں، کشمیر دے علاقے سری نگر،
مٹن صاحب، امرنا تھتے دیسنو دیوی جا کے لوکائی
نوں سچ دیسا۔ ایس توں بعد جھوں رکھنا تھ دے
مندر، سیا لکوٹ پیر حمزہ غوث کوں تے اخیر لاد پڑاء
پسرو رسی۔ تبھی اداسی دوران پا کپٹن، تلمیز تے مک
گئے، غیر مسلمان اج وی مکے جانہیں سکدا۔ گورو جی

اوں سمیں اچ دے مخدوم شیخ حاجی عبدال صاحب
بخاری دے نال گئے۔ جیہناں دا دہانت آئیں
اکبری انوسار، 1526-27ء نوں ہویا۔ مکے
رہنڈیاں اک دن گورو جی کجے ول پیر کر کے سوں

گئے، کیونکہ اوہناں نے خاص دشا و چ رب ہوں
دے بھرم بھلکیے نوں توڑنا سی۔ اب تھے بر چھیاں
واں دی سن، کیہ اوہناں توں گوروناک دیو جی نوں
ڈر نہیں لگیا، اگر سورے ناں ہوندے تاں اینی
جرأت کر سکدے سن۔ سویرے جد سبھ حاجی اٹھے
تاں جیون، ناں دے حاجی نے پیر ہلایا تے غصے نال
کیہا کہ توں خدادے گھر ول پیر کیتے ہن تاں اگوں
گورو جی نے کیہا کہ بھائی میرے پیر اوں پاسے ول
کر دے، جس پاسے ول خدا دا گھر نہیں۔ اصل بھاو
ایہہ ہے کہ مسلمانی عقیدے انوسار خدارت العالمین
ہے، اوہ سبھ پاسے موجود ہے۔ ایس توں بعد گورو جی
عراق دے شہر بغداد، حسن ابدال ولی قندھاری کوں،
سید پر گئے تے لوکائی نوں تاریا۔ گل کیہ گورو جی نے
چارے دساواں وچ جا کے سچ دا پر چارکیتا۔

سنگھرش کرنا ہے، چاہے زور نال تواردے سرتے گورو جی نے سانوں سور بیراں وائگ جیونا تے چاہے قلم نال۔ سکھ کدے وی آرام نال تاں بیٹھ ہی سور بیراں وائگوں ہی مرنا وی دیسا۔ پراجستا دی بھکھ دے کارن گورو صاحب جاں دے 555 ویں جنم تابدی موقعے پنچھی مر من ڈالے آپا قربان کرن چاہے جنگ لگی ہو دے چاہے امن اسے تا اپنی تیاری کرنی ہی کرنی ہے۔

نوں گلیاں وچ روں ڈالے، گلاں وچ ٹاٹر پا کے پوکن ڈالے موڈھی بن جنم تابدیاں منار ہے ہن۔ گورو صاحب جاں دے سدھانتاں توں بالکل الٹ بھگلن ڈالے گورو صاحب دے سندیش پڑ رہے ہن ایں توں وڈی تر اسدی ہور کی ہو سکدی ہے۔

کاش اسیں گورونا نک پا تشاہ جی دوارا وڈا ہنس

راگ وچ اچارے سب دنوں سمجھ سکدے۔ گورو جی منکھ ماتر نوں منکھا جیون دی بآجی، موت روپی اصلیت نوں سدا منکھ رکھ دیاں، اپے حوصلے تے ساہس نال جو جھکے جت دے ہوئے، لوک پرلوک نوں سفل کرن دی بخشش کر دے ہن۔ ہے سنسار دے لوکو مرنا تاں سور بیراں دی منزل ہے، بھاوا ایں مرن نوں ماڑانہ سمجھیا جاوے، پر ایں مرنے نوں کہن سنن دی شرط ہوندی ہے کہ مرن والا مرنا جاندا ہو وے۔ جیہڑے منکھ پر بھودیاں نظر ان وچ پروان ہو کے وچ دے ہن تے ویلا آؤں تے مردے ہن، اصل سور بیراں وائگ، ترک بدھی دے سہارے، سمجھ اپر کر کے ٹوکیا۔ جھٹے وی درگاہ وچ عجت نال جاندے ہن۔ اوہناں نوں پرلوک وچ دکھ نہیں ویاپدا کیوں جو اوہناں سنسار

اک اپنے جیون دی گھٹنا سا جھی کرن جا رہیا ہاں۔ بنگلا دیش نوکری کردا اسی، اتھے مسلم بہو گنتی ہے۔ ودھیا گل مسلم سکھاں دی قدر بہت کر دے ہن۔ جس فیکھری وچ میں نوکری کردا اسی اک دن اس دے مالک نے مینوں لچ لئی بلا یا۔ اسیں دوویں کھانا کھا رہے سی، اوہ مینوں کہن لگا، ”سردار صاحب کھان لگے تھاڈیاں مچھاں تگ نہیں کر دیاں،“ (ذکر یوگ

ہے کہ سارے مسلمان اپنیاں مچھاں منوا کے رکھ دے ہن) میں جھٹ کیہا شخ صاحب سوچن دا طریقہ اپنا اپنا ہے۔ آپ اپنیاں مچھاں ایں لئی منوڈندے ہو کہ تسیں کھانا کھانا ہے، ایہہ کھان وچ وکھن پاؤندیاں ہن، آپ کھان لئی جیوندے ہو۔ اسیں کھاندے صرف ایں لئی ہاں تاں جو مچھاں رکھ سکیئے، تکڑے رشت پشت ریئے، ساڈی مچھ ہمیشہ کھڑی رہے، بس سوچنی دا ہی فرق ہے جی۔ گورو نا نک پا تشاہ جی نے اپنی سمجھ کدے وی تھلے نہیں کیتی اوہناں نے برائی نوں ہمیشہ سور بیراں وائگ، ترک بدھی دے سہارے، سمجھ اپر کر کے ٹوکیا۔ جھٹے وی برائیاں نظری پہیاں اپنا ورودھ ضرور درج کروایا۔

وچ سچی کمائی کیتی ہے۔ اوہ اک مالک نوں سمردے درگہ مان پاوہ پت سیئے جاوہ آگے دوکھن لائے گے۔۔۔
ہن، اہنا دا ڈر بچ جاندا ہے۔ ہے بھائی ہنکار دا اک کر ایک دھیاواہ تاں پھل پاوہ جت سیو یئے بھو
وی بول نہ بولیا جاوے، من نوں پر بھودی یاد وچ بھاگے۔۔۔
رکھدیاں اڈوں رکھیا جاوے، اوہ جانی جان ہے تے
چنگے رستے تور دیندا ہے۔ مرن اسوریاں دی منزل
ہے ایہہ تد ہی ہے جیکر ایہہ پر ماتمادے در، گھر قبول
ہندا ہے۔۔۔

ناک کس نوبابارویئے باجی ہے ایہہ سنسارو۔۔۔
کیتاں وکھیے صاحب اپنا قدرت کرے بیچارو۔۔۔
قدرت بیچارے دھارن دھارے جن کیا سو جانے۔۔۔
آپے وکھیے آپے بوجھے آپے حکم پچھانے۔۔۔
جن کچھ کیا سوئی جانے تا کاروپ اپارو۔۔۔
ناک کس نوبابارویئے باجی ہے ایہہ سنسارو [4]

وڈہن محلہ 1
آؤہ ملہ سہیلیہ پچڑا نام لیہاں۔۔۔
رووہ برہاتن کا اپنا صاحب سماں لیہاں۔۔۔
صاحب سماں لیہ پنچھنہ الہ عصا بھ او تھے جانا۔۔۔
جس کا کیا تن ہی لیا ہوا تے کا بھانا۔۔۔
جوتن کر پایا سو آگے آیا سیم کہ حکم کریہا۔۔۔
آؤہ ملہ سہیلیہ پچڑا نام لایہا [1]

(579-580)

مرن نہ مندا لوکا آ کھیئے جے مر جانے ایسا کوئے۔۔۔
سیوہ صاحب سمر تکھا پنا پنچھ سوہیلا آگے ہوئے۔۔۔
پنچھ سہیلے جاوہ تاں پھل پاوہ آگے ملے وڈائی۔۔۔
بھیٹے سیئے جاوہ سچ سماوہ تاں پت لیکھے پائی۔۔۔
محلی جائے پاوہ حسم بھاواہ رنگ سیوہ لیا مانے۔۔۔
مرن نہ مندا لوکا آ کھیئے جے کوئی مر جانے [2]

مرن مناسوریا کپ ہے جو ہوئے مرن پروانو۔۔۔
سورے سیئی آگے آ کھیئے درگہ پاوہ ساچی مانو۔۔۔

کشمیر ول گورونا نک دا وارتالا پی یا ترا۔ مارگ

ڈاکٹر جسپیر سکھ سرنا

کشمیر دا جل وايو سنسار توں ودھيرے معتمد ہے۔ فارسي دے اک کوئی نے ٹھیک لکھيا ہے کہ جیکر کافی سیں دی کیکھش دوران را کش ماریا گیا تے ستیس جھیل خشک ہو گئی۔ ایس توں بعد کشپ رشی نے کوئی کتاب بنیا ہوا مرغاوی کشمیر آ جاوے تاں اوس وچ وی جان آ سکدی ہے⁽¹⁾۔ اتھاں دے سومیاں باہروں براہمن سادھو لیا کے ایتھے وسائے۔ پہلاں پہلاں پیچا چاں، اتے 'یکشاش، قبیلے رہندے سن، جو براہمناں نوں نت ستاؤندے رہندے سن۔' نیلمت چوٹیاں وچ لپٹے تے گھرے ہیرے وانگ دیا گیا ہے۔ ایس خٹے دی پراتن تو ارتخ دسدی ہے کہ ایتھے کئی پران، انوسار براہمناں نے اوہناں نوں ان آدی دے کے اوہناں قبیلیاں دی دوستی حاصل کیتی۔ سیں دے گزرن نال ایتھے آریہ لوک وی آئے، بدھ دھرم داوی بڑا زور رہیا۔ چودھویں صدی وچ اسلام دھرم نے اس نھٹے وچ پرویش کیتا۔ ایتھوں دے لوکاں نے ہندوستانیاں، یونانیاں، رومانیاں اتے عربی لوکاں دے ایمان اتے دھرم ان نال پیار بھاونا جگائی۔ کشمیر دیاں نیل رنگی آبشاراں، سرسبز میدان، ہولی ہولی قدرت دا سنگیت الاپ رہے جھرنے تے چشمیں، من مونہنے پھل تے پھل، رنگ برنگ انوکھے پنچھی پنکھیر، برف 56 کوہ لی اتے 16 کوہ چوڑی سی۔ ایس جھیل نوں دستیس، آکھیا جاندا ہے۔ ایسے جھیل وچ جل ادھوڑاں دارا کش رہندی ہے۔ جو آس پاس دے وسیکاں نوں کھچپھجدا کر کے دکھ دیندا ہے۔ کشپ رشی ایتھے رہنے ناخیاں دا پتا اتے اوہناں دا پتہ نیل ناخیاں دا بادشاہ اکھواوندی ہے۔ کشپ رشی نے راکش جل ادھوڑو نوں ختم کرن لئی بڑھاں تے ہور دیوتیاں توں مدد ملنگی۔ ان

سکھ دھرم دے جنم داتا گورو نانک

(1469ء-1539ء) اپنے سمیاں دے ودھ بھر منکرن مُحلے نقطیاں نوں صاف تے سپشٹ کر دتا ہے۔

گورو نانک صاحب دیاں اداسیاں بارے پر اتن جنم ساکھیاں وچ کئے وستخار پوروک اتنے کئے بہت ہی سنکوچویں روپ وچ ذکر آیا ہے۔ بھائی بارے والی جنم ساکھی، جو 1658ء وچ لکھی گئی سی۔ اوس جنم

ساکھی وچ کئی تھاواں دا اجے تک سراغ غنیمیں مل سکیاں اتے کئی تھاواں دی سچ ہی نشاندہ ہی ہو جاندی ہے۔

سوڑھی مہروان گورو رام داس جی دا پوتا سی۔ ایہہ جنم ساکھی ادتنی وشیشتا ایس لئی وی رکھدی ہے کہ ایس وچ دیتاں بھوگوک نظریئے توں شدھ ہن۔ پر اتن جنم ساکھی جو ولایت والی کر کے پرسدھ ہے 1634ء وچ لکھی گئی سی۔

پہلیاں دو جنم ساکھیاں وچ گورو جی دا سفر ہور ناکال توں علاوہ سمیر پر بہت، کیلاں جان دا سنکیت ملدا ہے۔ ولایت والی جنم ساکھی وچ وکھ وکھ اداسیاں دا ویرا درج ہے۔ سچ بھاڑے دے پنڈت برہم داس نال گورو صاحب دے میل داوی ذکر آیا ہے۔ بھائی گرداس جی دیاں واراں وچ وی سمیر پر بہت دا ذکر آیا ہے:

پھر جائے چڑھیا سمیر پر سدھ منڈلی درشی آئی۔ (5)
گورو نانک دیو جی نے ہندوستان دے کونے کونے وچ ہی نہیں سکوں سرب سنجھی منکھتا دا سندیش دین لئی اتنے جگت جلنے نوں رکھن لئی ایکاں

دیشا۔ (6) دا بھرمن کیتا۔

والے مہاں پرش ہوئے ہن۔ گورو جی نے ہزاراں میلاں دا سفر بہتا پیدل، دو صدیاں تک، چارے دشاواں ول کر کے لوکائی نوں اپنی بانی نال سرشار کیتا۔

واہ واہ بانی نزکار ہے۔

تس جیوڈ اور نہ کوئے۔ (2)

فارسی دی سبھ توں پر اتن ہتھ لکھت 'دستان' مذاہب، کرتا محمد ذوالفقار اردوستانی ساسنی، جو کافی سماں کشمیر وچ چردا رہیا ہے، گورو نانک صاحب دے نزاں پنچھے، سچاوا، تعلیم، بانی، اللہنوں پاؤں دارا، اللہ دے روپ بارے سکھیپ وچ ذکر کردا ہے:-

* نانک پنچھیاں کہ معروف گورو سکھاں نند و بت دے بہت خانہ اہ تواد ندازند۔

* مودیاں است کہ گلات بہ دست و باشد

* چوں درناںک آسرے از درویشی یافت

* نانک قائل توحید باری بود ہر کتے از وظاہر نہ شد۔

* مریداں و راب زبانِ سنسکرت سرینا باشد

* وسیلہ تکر باء ہتھ لیا زرد نے۔

جانور است بیست

راستی۔ آورتی کہ شوی رستا گر

راستی۔ از توں ظفر از کرد گار

گفتند بابا نانک خداۓ است۔ (4)

ذوالفقار اردوستانی دے ایہناں شبداں نے کئی دیشا۔ (6) دا بھرمن کیتا۔

گورو نانک جی نے چار اداسیاں 24 سالاں (1497-1521ء) وچ پوریاں کیتیاں۔ تبھی اداسی پہاڑاں را بیس سیمیر پربت ول 1515ء توں 1517ء تک کیتی۔ گورو جی موقعیا اتے واتاوارن آدی نوں ویکھ کے اپنے لباس وی بدل دے رہندے سن۔ اس دی گواہی پر اتنے جنم سا کھی، انجھ جندی ہے۔ ”ترتیاں اداسی اتر کھنڈ کی اداسی کر لے۔ ترت اداسی آک دی کھکھڑ یاں اتنے پھل ہار آہار سن، پر سکے، دے رسیوں پنجاب چجے سن۔

گورو نانک صاحب بٹا لتوں ہوندے ہوئے پنڈ باکھتا (جسڑا) چجے سن اتنے اک پنڈیل درخت پیٹھ چار ان وشرا م کیتا اتنے اوتحوں دے پیاراں نال گوشی کر کے لوکاں نوں وہاں بھر ماں توں کڈھ کے، اک اکال پر کھدی پوچانال جوڑیا۔ اوتحوں گورو جی سدھے پر منڈل 10 چجے۔ اوتحوں ہوندے ہوئے گورو جی بہو کلے کو لوں تویی ندی پار کر کے جامد یو دی گفا، آگئے۔ ”گورو نانک پر کاش، انوسار:

”تت چھن جھوں پور مہہ آئے۔“

جوں دے آس پاس وچر کے گورو صاحب گر بھیونی دی گفا (ویشنوں دیوی) گئے سن۔ ایہہ کٹھے قبصے لا گے تر کوٹاں پہاڑیاں کوں سختت ہے۔ جموں دی ”جامد یو دی گفا“، سیمیں گورو جی نے جو گیاں نال چرچ کر کے شبد (۱۱) اچارن کیتا۔ گر بھیونی دی گفاس کوں بیٹھ پنڈیاں نال گورو جی سمجھا وی یا ترا مارگ ایس طرح بن دا ہے: کیر تپور

نے چرچے کیتی اتے ایہہ شبد اچارن کیتا۔ شبد سن کے پنڈیاں نے اپنے گرماں دا پیچتا پ کیتا اتے چرنی لگے۔ اوس دے لاگے ہی مہندی پیر دے مجاہروی گورو جی دے درشاں لئی آئے۔ گورو جی نے اوہناں نوں فالتو دیاں رسال (13) توں ہٹا کے اللہ دی عبادت لئی پریریا۔ اوتحوں گورو جی سدھے شیر مخلاً لگئے اتے اوتحوں کشتواڑ چجے سن۔ کشتواڑ وچ گورو جی نے سدھاں دی باگپی، وچ قیام کیتا اتے سدھاں نال خوب چرچ ہوئی۔ گورو جی دی یاد وچ کشتواڑ اتے بھدر رواہ وچ گردووارہ صاحبان بھائی (14) اتے اوتحے ہی مرگیا۔ اوس چٹان تے ہن تک اوسے راکش دے نشان دسدے ہن۔ ایہہ نشان اک کوئی دے روپ وچ ہے، جس تے سر، مودھ اتے جسم دے اپر لے حصے دے نشان نظری پنیدے ہن۔ اصل وچ راکش دا پتھر روپ ہے۔ اس دا آکار 8-9 فٹ اچا تے 7-8 فٹ چوڑا ہے۔ پتھر روپ اندر ول 1 توں $1\frac{1}{2}$ فٹ ہے۔ اوتحے اجکل 'گردووارہ پتھر صاحب' موجود ہے۔ لہہ وچ وی گورو صاحب اک پرانے درخت پیٹھ بیٹھے سن، جو گورو جی دی یاد وچ اج وی موجود ہے۔

خلاصی توں گورو صاحب سکاردو (15) چجے۔ سکاردو وچ گورو صاحب نے قلعے کوں نواس کیتا، اوتحے وی اتھا سک گردووارہ موجود ہے۔ سکاردو نوں ناک پیر دی تھاں نال وی یاد کیتا جاندا ہے۔ اوتحے

ہی قلندر گوش بخاری نال گوشت ہوئی سی۔ سکردو توں کافی پینڈا طے کر کے گورو صاحب قادر دی قدرت دا کر گل تک اک پراتن رستے سی۔ اسے راہیں چلدے آنند مان کے پہلگام دی خوبصورت ندی لردے کوں بیٹھے۔ اج کل او تھے گرو دوارہ صاحب بیبا ہو یا ہے۔ پہلگام توں گورو جی ایش مقام پہنچ جتھے اک آجڑی نے گورو جی آتے ساتھیاں نوں بکریاں دادو دھ چوئے کے پلایا۔ او ٹھوں گورو جی مٹن دے اپر پھاڑی سکھدی یوئی کوں بیٹھے، جتھے گورو جی نوں اک پالی ہسنا (مسلمان چواہا) ملیا آتے گورو جی نوں اک بالٹمار (ڈاکو/ٹیئرے) کیہا۔ جدوں ایہہ پالی اپنے اجڑ کوں گیا تاں سارا اجڑ ہی مرچھت ہو گیا سی۔ جدوں پالی گورو جی کوں دوبارہ آیا تاں معانی مٹنی اتے کیہا کہ میرے سارے دُنبے مر گئے ہن۔ گورو جی نے کیہا، 'ہے وا ہگرو، کہند ا جاں تاں سارے دُنبے اُٹھ کے گھاہ چون لگ ک پئے۔ پھاڑی توں بیٹھاں آکے گورو جی مچھ بھون (مٹن) چج۔ مٹن دا پہلاں ناں مچھ بھون (19) سی۔

بھائی دھنا سنگھ سائیکل یا ترو اپنی 1932ء ڈاڑی وچ لکھدے ہن۔ اوس جمل دے نال وچ اک پتھر دے اتے سری گورو نا نک دیو جی مہاراج بیٹھے سن تاں اوس جگہ جو پانڈے لوک رہندے سن تاں گراں نال گوشت کرنے آئے سن تے پاس ہی اک گفا سی۔ جس وچ سنت تپ کر دے سن آتے اوہ سنت وی گراں نال گوشت کرنے آگئے سن۔ گورو جی نے سچ دا اپدیش دے کے پرماتما دے رستے لایا سی (18) توں ہی چلدی ہوندی سی۔ امرنا تھو توں

”تھہ تے چل گر آئے اگاری۔ امرنا تھہ پیکھیو تر پر اری۔“

امر کھا جہ بیٹھ سنائی۔ شوہ شوا پرت اکنت تھرائی۔“ (16)

او تھے گورو جی نے پنڈتاں نوں تاکید کیتی کہ اپنے کپڑے پنڈتاں نوں دے کے فگن ہو کے انا فی موت مر جاندے ہو۔ ایس طرح امر نہیں ہو سکو گے بنان اکال پر کھدا نام چپن بغیر۔ اوس توں بعد گورو جی دے اپدیش سن کے ایہہ لوک ایسی موت مر نوں ہٹ کئے سن۔ امرنا تھدی گفا 30-35 کرمادی ہے اتے چوڑی سوکو کماں دے قریب ہے مہرے مہرے توں۔ امرنا تھدی گفا وچ تون برف دے تھڑے بنے ہوئے ہن۔ اک تھڑا شوہ جی دا، وچ کار لاتے پچھم کنی دا پارہتی دا تے چڑھدے دی طرف دا سری گورو نا نک دیو جی دا ہے، تونوں تھڑے برف دے ایس طرح دے ہے پر پانڈیاں دے ہتھ ہن۔ (17) امرنا تھدی یا ترا پر ایسیاں سمیاں (18) توں ہی چلدی ہوندی سی۔ امرنا تھو توں

معلوم ہویا کہ مٹن دے جوڑے چشمیاں دے کنڈھے پنجاب توں آئے فقیر دا گانا ہے تاں اوں دے روحانی پیار نال ڈنگر، بھیڑ بکریاں تاں کہ ڈنگری تے آجڑی وی نور و نور ہو گئے ہن۔ عقیدت تے عاجزی نال گورو نانک کوں گیا۔ گورو صاحب دے وچاراں نے اوں دے دل دماغ نوں الہی نور نال فیضیاں کر دتا۔ کمال وچ عشق حقیقی دا طالب سی، اوہ اوں نوں مل گیا اتے گورو صاحب دا مرید خاص بن گیا۔

بچھا جے دا پنڈت برہم داس اپنے علم دی بینکڑ وچ رہیا۔ برہم داس مہان ودواں ہون کارن دو اوٹھاں تے کتاباں لد کے پھردا سی۔ بحث مبارحت وچ لوکی اس توں کنی کتراندے سن، شاسترا دے شاستر اوں نوں زبانی یاد ہو چکے سن۔ ایہو کارن سی کہ برہم داس پنڈت گورو نانک صاحب کوں چل کے گل بات کرن وچ اپنی پیٹھی سمجھدا سی۔ دیوی دا بچاری ہون کارن برہم داس کوں کئی غیبی شکنتیاں (Super natural power) سن۔ کمال فقیر دے کہن تے اتے لوکاں توں گورو صاحب دی صفت صلاح ٹن کے برہم داس دو جوڑے چشمیاں (مٹن) قول جھے گورو نانک صاحب دا نواسی، ملن چلا گیا۔ ملن توں پہلاں پنڈت برہم داس گورو جی نوں اپنے چمکنکار وکھا کے پر بھاوت کرنا چاہندا سی۔ کہن دے ہن کہ برہم داس کوں اک چٹائی (Carpet) سی، جس تے اوہ بیٹھ کے

تاں پھر گورو جی نے چشمے وچ اشناں کیتا سی، جس دا نام بھون کنڈھی۔ جس جگہ اج کل چھوٹا جیہا پکا سروور بنیا ہو یا ہے تے اج کل وی بھون کنڈھے دے نام نال مشہور ہے۔ ایس بھون کنڈھے وچ مجھیاں بہت رہندا یاں ہن تاں جس وقت گورو جی نے اشناں کیتا تاں اک مجھی بابا جی دے چرخ چھوڑنے سارے سریر چھڑ گئی سی اتے اک آدمی داروپ ہو کے بابا جی نال گوشٹ کرن گل گئی سی۔ ایہہ کوتک دیکھ سارے پانڈے گراں دے سیوک بنے سن۔ (20) (I) (II) جدلوں شیہاتے ہنسو، گورو صاحب نوں پچھدے ہن کہ ایہہ کی کوتک ورتیا ہے تاں مجھی توں بنیا آدمی اپنی ساری کہانی و سدا ہے۔

مٹن گنگر دا ڈاکھی پنڈت منکد اسی، جس نوں گورو جی نے اوس تھاں تے دھرم شالہ بناؤ داتے نام چپو تے لنگر چلا و دی تاکید کیتی۔ گورو جی مٹن صاحب کئی دن ٹھہرے سن۔ او تھے وی پنڈت مکا دے نے اک چھوٹی جبی دھرم شالہ بنادیتی سی جو کہ مسلماناں دے راج سکیں چھٹھ گئی تے کیوں تھرا صاحب ہی رہ گیا سی۔ مارنڈ دا مندر دی سنگ بنیاد دا اندازہ تاریخ دانا نے 370 توں 500 سی۔ ای لایا ہے۔ گورو جی نال اتھے ہی برہم داس پنڈت اتے کمال فقیر نے آکے ملاقات کیتی سی۔ مٹن دے علاقے وچ ہی جمعہ چوپانیاں دا فقیر رہندا سی۔ عشق ہر کی دا طالب، مکمل زاہد پر الہی وصل نصیب نہ ہویا، جدلوں اوں نوں

ہوا وج اڈا سی۔ گورو جی کوں ایکاں لوکی اکٹھے ہو کے -
و چاراں سندے سن۔ جدول برہم داس اپنی چٹائی تے
بیٹھ کے مٹن دے چشمیا کوں آیا، تاں اوس نوں -
سارے لوکی نظری آئے بغیر گوروناںک دے۔ جدول
برہم داس نے اکٹھی ہوئی بھیڑ نوں پچھیا ک پنجاب توں
آیا 'ناںک'، کتھے ہے تاں لوکاں نے کیہا اوہ تے
تھاڑے ساہمنے بیٹھے ہن۔ برہم داس پنڈت نوں
ہو میں اتنے ہنکار کارن گورو جی نظری نہیں آؤندے
سن۔ (21) جدول دو بے دن برہم داس پیدل نہ تا
سہت چل کے گورو صاحب کوں آیا اتے سوال کیتا،
”تسیں مینوں کل کیوں نظری نہیں آئے؟“ گورو جی
نے کیہا ”توں مینوں کل گھپ ہنیرے کویں ویکھ سکدا
ہی۔“

برہم داس کہن لگا، ”میں تاں تھاں نوں سکھر
دو پھرے ملیا ساں، اوس سمیں ہنیرے دا سوال ہی
پیندا نہیں ہوندا۔“ گوروناںک صاحب نے برہم داس
نوں کیہا، ”ہنکار کو لوں وی کوئی ہنیرا بہتا ہے؟“ گورو
ناںک صاحب نے کیہا کل توں چٹائی تے اڈرہ یا میں،
تینوں ہنکاری ک توں مہان منکھ ہیں۔ پنکھ تے پچھی ہوا
وچ اڈا دے ہن، اوہ کس حساب کتاب وچ آؤندے
ہن؟ (22) گورو جی دے ایہہ بچن سن کے برہم داس
شرمندگی دے عالم وچ جھورن لگا۔ گورو صاحب نے
برہم داس پنڈت دے ہنکارتے کپٹ دے گڑ توڑ کے
ایہہ شبد اچارن کیتا:

”جائے کشمیر پن سکھد سدھیر گر،
شہاباڈ، مفتاں آدک نہار یا۔“

گورو نانک صاحب بیرو و پنڈ²⁶ گئے سن، ایہہ نقطہ کھوج دی منگ کردا ہے۔ اوس پنڈ لائے اک پراتن گفاسی جس بارے مقبول ہے کہ شومنت دے پر سدھ فلاسفہ بھنو گپت (10-11 ویں صدی) اپنے بہت سارے چیلیاں نال سما دھی لئی گفا اندر گیا اتے پھر باہر مڑ کے نہ آ سکیا۔ (27) اوس پنڈ دے لائے ہی اتھا سک گرو دو اورہ شو شہست ہے۔

گورو نانک جی جہلم دریا پل را ہیں پار کر کے رو پنا تھو مندر، حضرت بل دی مسیت، شریکا دیوی ہندو تیر تھو دے کول ہری پر بست کول جانواں کیتا۔ پنڈ تاں نوں مورتی پوچا چھڈا اک پر ماتما دی عبادت کرن تے زور دتا۔ حضرت بل دی مسیت وچ جا کے مسلمانانوں پا مسلمان بنن لئی تاکید کیتی۔

”مسلمان کہاون مشکل جا ہوئے تا مسلمان کہاوے۔ اول کا اول دین کر گھٹا مسکل معنامال مساوے۔ ہوئے مسلم دین مہانے مرن جیون دا بھرم چکاوے۔ رب کی رجائے منے سرا پر کرتا منے راجپ گواوے۔ (28) تو نانک سرب جیما مہرت ہوئے تے مسلمان کہاوے۔

گورو صاحب نال اتھے مسلمان فقیراں نے وی چچ (29) کیتی سی۔ کشمیر جان دا ذکر تارہ سنکھ نر قم (30) اتے باوانہال سنگھ (31) نے وی کیتیا ہے اپنیاں لکھتاں وچ۔ گورو صاحب ہری پر بست دے قلعے اندر نواس کیتا۔ اتھے وی پنڈ تاں اتے مسلمان فقیراں نال گوشت ہوئی۔ گورو صاحب دی یاد وچ سکھ راج سمیں اوج ٹھوہر بیٹھ گر شبد اچاریا۔ (25)

اوچ ٹھوہر دا سکنیت سنکر چار یادی ٹھیسی ہی ہے۔ اوچ ٹھوہر دی کشمیر دی کوتری للا دے پیر دکاراں توں چھپت بہت سارے شو فلسف دے دھار نیاں نے گورو صاحب نال اہم و چار و ٹاندرے کیتے۔ اوس ٹھیسی توں گورو جی نے پورے سری نگر شہر، جہلم دریا اتے جھیل ڈل دا قدرتی نظارہ ویکھیا اتے قادر دی قدرت دا اند مانیا۔ اتھے گورو جی دی یاد وچ کجھ شلا لیکھ موجود سن۔ (26) جو ڈوگاراں جس میں آلوپ کیتے گئے سن۔ سنکر چار یادی ٹھیسی توں بیٹھاں اتر کے گورو جی ڈل جھیل دے کنڈے ہے بیٹھ کے کنوں پھلاں نوں بڑی جھیل نال ویکھیا، جو پراتن سمیں توں ڈل جھیل، وچ ہی اوگدے آ رہے ہن۔ ایہہ کارن ہے کہ گورو جی دی بانی وچ کنوں پھلاں دا ذکر سمجھ توں ودھیرے آیا ہے۔ گورو جی او تھوں سدھے وڈے چنار بیٹھاں آ کے سما دھی لائی۔ اوس چنار نوں چنار بابا نانک، آکھیا جاندا سی پر جدوں گورو نانک جی دے وڈے سپتر بابا سری چند جی کشمیر پھیری سمیں اس چنار بیٹھاں بہہ کے سکھی پر چار کرن لگے تاں ایہہ چنار بابا سری چند دے نام نال مقبول ہو گیا۔ اتھے سری چند جی فارسی، سنسکرت، شاردا دھا آدی وچ پر بین ہون لئی آئے سن۔ اوہناں نال بھائی کملیا، بھائی گوندا آدی سکھ موجود سن۔ بابا جی دے کشمیر وچ کافی مرید بنے۔

سردار ہری سنگھ نوا نے گرو دوارہ بنیا سی، جوابے تک ہوئے آپ جی سوپر تھاویں، کمراز علاقے دیاں سرحداں توں چھوہندا ہوئے بارا مولا دے کوں

کوٹ تیرتھ کوں اپنا نواس کیتا۔ ایسے تھاں تے بعد وچ گورو ہرگوبند صاحب نے نواس رکھیا سی اتے اج کل اتھاںک گرو دوارہ چھویں پاشاہی، بارا مولا ششوہجت ہے۔ کوٹ تیرتھ کوں ہی پراتن مندر ہے جتھے گورو جی نے پنڈتاں نوں مورتی پوجا کرن توں روک کے اکال پرکھ دی عبادت کرن لئی پریریا سی۔ بارا مولا توں ہو کے گرو دوارہ صاحب اوڑی، کوہاں ہوندے ہوئے حسن ابدال (پنجہ صاحب) پنچ گئے۔ حسن ابدال توں آپ جی دکھن پورب ول نوں چلے تے ملابال گندائی (صلع جہلم) توں ہوندے ہوئے دریا جہلم نے چناب پار کر کے سیاکلکوٹ پنچ اتے کجھ سماں او تھے ٹھہر کے گورو نانک صاحب پسرو ر توں ہوندے ہوئے تلوندی (پنجاب) بنائی۔

سری نگر کجھ ہفتے رہ کے گورو صاحب ورجھیل ول گئے جو سنسار دی صاف پانی دیاں جھیلاں وچوں پرسدھ منی جاندی ہے۔ گورو جی نے ورجھیل وچ بنی 'ولردی لکا' (زانب لاخ) ویکھی ہووے گی۔ پراتن سمیاں وچ کشمیر وچ اساری تے ہنرمندی کارن وچ ایہہ جھیل پرسدھ اتے نمبراک تے آؤندی سی۔ ایہہ ولدی لکا (جانیلاکھ) جین مالا بڈین بادشاہ نے (1470-1420ء) بنائی سی جس دی نشان دیہی اک

پراتن فارسی دی لکھت کر دی ہے:

"ایہہ پوترجگہ، جیہڑی کھلے اسماں نال گلاں کر دی ہے جین البدین بڈشاہ دے ناں نال مشہور ہے، خوشیاں اتے شادیاں نے منان لئی ایہہ بڑی رسنیک تھاں ہے جو شادیاں نے دی تو ارخ نال سمبندھت ہے

(847ء بھری)۔"

سنکھیپ وچ ایہہ آکھیا جاسکدا ہے کہ گورو نانک صاحب نے کشمیر دے چھے چھے نوں اپنے پوترا قدمان نال سرشار کر کے سکھی دی خشبو پھیلائی سی، جو سد یویں (32) سبھ توں پراتن فارسی لکھتاں وچوں اک منی لبھیا تو۔ ایسے جھیل ول وچ بنی لکا وچ بہہ کے گورو گئی ہے۔ ایسے جھیل ول وچ بنی لکا وچ بہہ کے گورو تے ہی گورو جی دے اتھاںک گرو دوارے اتے یاد چنہ اچارے۔ جھیل دے کوں ہی بانڈ پرا ہے، جتھے ان پیڑھیاں در پیڑھیاں ساڑے لئی چان منارے دے کم کر دے رہن گئے۔

تو ارخ دسدي ہے کہ بادشاہ نے کئی میوے دے درخت اتے کئی قسم دے پھل اوس ولردی لکاں وچ لگائے سن۔ ایہہ لکھت کشمیر وچوں لبھیا توں پراتن فارسی لکھتاں وچوں اک منی لبھیا تو۔ ایسے جھیل ول وچ بنی لکا وچ بہہ کے گورو جی نے اکال پرکھ دی قدرت دا انند مان کے شبد پیڑھیاں در پیڑھیاں ساڑے لئی چان منارے دے کل گرو دوارہ صاحب ہے۔ جھیل توں ہوندے

حوالے

- 12۔ چھوڑہ پر اپنی کوڑ کبڑا کوڑ مارے کاں اچھا ہے۔
ساقط کوڑ پچھے میں ہو میں دہ مارگ پچ پچائی ہے۔
چھوڑہ نہ دناتات پر اپنی پڑ پڑ دھجھ سانت نہ آئی۔
مل سست سگت نام سالہ آتم سکھ سکھائی ہے۔“
(گورو گرنجھ صاحب، انک: 1024:)
- 13۔ کوڑ بول مردار کھائے۔ اوری نوں سمجھاون جائے۔
مٹھا آپ مھائے سانخے۔ نانک ایسا آگو جاپے۔
(گورو گرنجھ صاحب، انک: 140:)
14. (i) Lt. Kirpal Singh: Guru Nanak in Ladakh The Sikh Review, Calcutta, August 1966, P:17-18
- (ii) Fauja Singh, Kirpal Singh – Atlas Travels of Guru Nanak, Punjabi University Patiala, 1976, P:30
- 15۔ گیانی گیان سنگھ۔ سری گورو پنچھ پر کاش (بھاگ پہلا)
اوہی، انک 527
”یار کنڈتہت سب ہیرا۔ شہر اسکردو تھرے تھیرا۔“ 186
تائ فقیر پیراک بھاری۔ کر گوشت گرسوہ ہارا۔
صادق بنائی جگ سارا۔ 187
اب لو جگا ہے گر کیری۔ درگ اسکردو پاس بڈیری۔
نانک پیر نام سیں دھیاویں۔ منت کیر کڑاہ
چڑاوے۔ 88“
اوہی، انک 527:
- 17۔ ”گر تیر تھ سائیکل یا ترا۔ یا ترو تے لیکھک بھائی دھنا
سنگھ چبیل پیالوی (س) چین سنگھ، پیالہ، 2016،
انک: 494:“
- 18۔ مسلمانوں دے ظلماء کارن ایہہ یا ترا بند ہو گئی سی۔ سکھ
راج سیں مسلمانوں نے ایہہ امر ناتھ دی یا ترا دی کہاں
- 1۔ ”ہر سوکھتا جنی کے کشیر دہ آند۔
سر مرغ کتاب است بالو پر آئے۔“
- 2۔ سری گورو گرنجھ صاحب، انک: 515:
- 3۔ اس دی نیڑتا گورو ہر گو بند صاحب اتے گورو ہر رائے
صاحب نال رہی ہے اتے خط و کتابت وی کرد اسی۔
- 4۔ ذوالفقار اروستانی (ساتنی) ’دیستان مذاہب‘
واراں، وارا، پوڑی: 24:
- 5۔ واراں، وارا، پوڑی:
6. Kohli, Surinder Singh (Prof)-
Travels of Guru Nanak, Punjab University, Chandigarh, 1978, P:8
7. Indian office Records, British Library(MS Punj B-6)
- 8۔ گورو نانک جی دا اک سکھ، جو گورو جی دے سفر دا ساتھی
سی۔
- 9۔ ایہہ وی گورو صاحب دا پیارا سکھی۔ ”وار ملاک کی
ایہناں دو دواں سکھاں نے لکھی سانجھی اسی۔“
- 10۔ گیانی گیان سنگھ۔ سری گورو پنچھ پر کاش (بھاگ پہلا)
کر پال سنگھ، ام تسر، اکتوبر 1970، انک: 533:
”چل کے تہاں تے گر جوں ار آئے ڈھر،
ملے سدھ سر پر سونر تال ہیں۔
دیکھ پر منڈل، رو السر آدی چور،
نگر بیالا پھر کیوں انہاں ہے۔ 11“
گیانی جی نے یا ترا مارگ الٹی دشاوں دتا ہے۔
- 11۔ جگ پر بودھہ مرٹی بدھا وہ۔ آسن تیاگ جا ہے سبھ پاؤ وہ۔
متا موبکا من ہتکاری۔
- ناؤ دوئی نہ سنواری۔ (گورو گرنجھ صاحب، انک 903)

نامک بھی دی شنکر چاریاں پھیری دا ذکر کیتیاں سی پر ڈوگرا
مہاراجہ پرتاپ سنگھ دے سیمیں (1905-1908ء)
دوران اوہ تھڑھا اتے پتھر دیاں مثلا لیکھاں غائب
کیتیاں گھیاں سن۔ ایہہ ذکر گیانی کرتار سنگھ کوں
نے نہال دے اک انک وچ کیتیا ہے۔

27. Kashir Encyclopedia (Kashmiri), vol 2, JK Academy of Art, Culture and Languages, Srinagar, 1989, P: 23

28۔ سری گورو گرنٹھ صاحب، انک: 28

29۔ سری گرو پنچ پر کاش، اوہی، انک: 30-529:

”ہت جو فیسر پیر کشمیر بکھ آئے، بھیہ بھی گرتیر چچ کرن
بیں۔

جیکے سوال کیئن، پائے کے جواب پین، بھئے سب دین
گئے گر کے چرن ہیں۔

بڈ نال گلڈھن بے بدوان جذھن بے، تیسے بادیوں سے
گورو بیکن وچن ہیں۔“ 103

30۔ گورو نامک بھی کے گردوارے، سری گورو گرنٹھ سنگراہ،
ٹیپل مریس، انگلہ، سنگت 1841 ب (سن 1884ء)،
انک 9-23

31۔ احوال فرجدان و اخاندان و اگردماریاں گورو نامک:
کھر سید خاصہ (اولی اردو، لاہور 1890ء)

32. Kashir Encyclopedia (Kashmiri)
op.cit

مہاراجہ رنجیت سنگھ نوں سنائی تاں پھر پنجاب توں ہندو
لوک گفا دی یا تاکریں لئی آؤن لگے کیونکہ اوہ مسلمان
پہلاں ہندو سن تاں کر کے اوہناں نوں پتھے سی۔

19۔ مچھیاں دی بہتات ہوں کاراں، انگریز اس نے مچھ بھوں
نام رکھ دتا۔ پرانا نام ”مار جنڈ تی تھے“ سی۔ گورو نامک
صاحب دے سیمیں مٹن صاحب پر سدھ ہو گیا۔

20۔ (I) گورو تی تھے سائکل یا ترا، اوہی، انک 489-488

(II) سکھ راج سیمیں سردار ہری سنگھ نووںے سروور دے

آس پاس چھ گردوارے بنائے سن اتے وچکار گورو

نامک دا گردووارہ وی بنایا۔ گردوارے نال ترق پنڈ

جا گیر دھوں لگائے سن؛ بیگ، مٹن اتے مائیگام۔ ایہہ

تنے پنڈ بعد وچ ڈوگرا راجا گلاب سنگھ نے ضبط کر

دتے۔ سارے گردوارے ڈھنڈنے-ڈھنڈنے

ڈھیبہ گئے سن، بمحال مرمت۔ اسے سیمیں راجا گلاب

سنگھ نے گورو نامک دے وچکار لے گردووارہ وی تھاں

دیوی دا مندر بنانا، جو اج وی ڈھنڈا پیا ہے۔ اتحوں

دے سکھ گرنتھیاں کوں مہاراجہ رنجیت سنگھ لاہور دے

پڑے موجود سن پر اوہ وی بھائی کنھیا سنگھ بار امولہ والا

لے گیا۔

21. The Sikh Review, Calcutta, July 1993,

P: 53-54

22. Ibid.

23۔ سری گورو گرنٹھ صاحب، راگ آسما، انک: 354:

24۔ سری گورو گرنٹھ صاحب، وار آسما، انک: 467:

25۔ سری گرو پنچ پر کاش، بھاگ پہلا، اوہی، انک: 529:

26۔ مہاراجہ رنجیت سنگھ دے راج کال دوران کجھ گر سکھاں

نے شنکر چاریا مندر کوں اک تھڑا قائم کیتیا سی۔ اس قول

پنجابی اتے فارسی وچ پتھر دی سلاں تے کھود کے گورو

مانوتا دے گورو جگت گورو نانک صاحب جی

گرمیل سنگھ خالصہ گیا سپرا

ہے ”جب بابا اور ساں پنجاب کا ہو یا تاں لگا باتاں اگمگم دیاں کرن۔ جو کچھ بات کرے سو سمجھ کرے۔ تسلی سبھ کی نشا ہوئے آوے۔ ہندو کہن جے کوئی دیوتا سروپ پیدا ہو یا ہے۔ مسلمان کہن جے کوئی خدائے داولی پیدا ہو یا ہے۔“

جگت گورو نانک پا تشاہ جی دی پیدائش اک مائی دولتاں دے ہتھاں وچ ہوئی۔ جنم ساکھیاں وچ لکھیا ملدہ ہے کہ مائی دائی دولتاں نے ودھائی دین سے کیا ہے، میرے ہتھاں وچ انیکاں بالک پیدا ہوئے ہن ایہہ جو ماتا ترپتاہی دا بالک ہے ایہہ سبھ توں نیارا ہے۔ میں اس طرح دا بالک ہور کدھرے نہیں دیکھیا! پنجاب سالاں دی عمر وچ گورو جی نوں پاندھے کوں پڑھنے پا دتا۔ پاندھے دے کورس توں بعد مولوی کوں دیا پر اپت کرن پا دتا۔ گورو جی ایہناں نال دنیاں دے دکھاں دا دار و لھن دیاں ہی گلاں کر دیں رہندے سن۔ جدوں گورو جی نوں سال دے ہوئے تاں جنیئے سندکار دی رسم دا پر بندھ کیتا گیا۔ سارے رشتے داراں سبندھیاں متران آدی نوں سدیا گیا۔ تکڑا اکٹھ کیتا گیا۔ جدوں گورو جی نوں جنیئے پاؤں لئی بلا یا گیا تاں گورو جی نے ہجوم دے ساہمنے جنیئے پاؤں توں انکار کر دتا۔ رائے بلارے بھٹی نوں بلا یا گیا۔ ساریاں دے

مانوتا دے گورو جگت گورو نانک پا تشاہ جی دا پر کاش دہاڑ 1469-15-04 نوں رائے بھوئے دی تلوڈی ضلع شینوپور (پاکستان) وچ ہو یا۔ اج کل ایں دا نام ننکا نہ صاحب ہے۔ آپ جی دے پتا جی دا نام مہتہ کالو جی اتے ماتا جی دا نام ماتا ترپتا جی ہے۔ آپ جی دے پتا رائے بلار بھٹی جو کہ 1500 مرلچ زمین دا مالک سی دے پٹواری سن۔ زمین دی دیکھ بھال تے ساری ذمہ واری مہتہ کالو جی دی ہی سی۔ مہتہ کالو جی دے دو پچے اک گورو نانک صاحب جی تے دوسری لڑکی بے بے نانکی جی سن۔ ساکھی کار لکھرے ہن کہ گورو جی اپنے نانکے پنڈ پیدا ہوں کر کے نانک ناؤں رکھیا گیا۔ پرسدھی ہوں اپرنت ہندو بھراواں نے آپنیاں دیوتیاں برابر سمجھ کے گورو نانک جی دے نام نال دیو جوڑ کے گورو نانک دیو جی بنالیا۔ مسلماناں نے نال شاہ لگا کے نانک شاہ اتے سدھانے ناتھ جوڑ کے نانک ناتھ بنالیا۔ گل کی کہ جدوں سندرتا درش دیوے سبھ کوئی اپنی جانے۔ سرب پروانت ایہی پر چلت ہو گیا:-

بابا نانک شاہ فقیر

ہندو کے گورو مسلمان کے پیر۔

میکالف دی سمپادت جنم ساکھی وچ ایوں لکھیا

سماہمنے پنڈتاں نال سوال جواب ہوئے۔ ایہہ سوت دا جنیہ پا کے اچی جات وچ پرولیش نہیں ہونا چاہندا۔ کوئی ایہہ جیسا پا کے جنیہ پہناؤ جمدے پہمن نال میرے من وچ لوکاں اتے پرایاں لئی دنیا پیدا ہووے۔ صبر سنتوکھ آوے اتے اچ کوئی دے چرتر دی گھاڑت ہووے۔ ایہہ گلاں سن کے شناٹا چھا گیا۔ پنڈتاں نوں کوئی جواب نہ آیا۔ رائے بلارے بھٹی عش عش کر اٹھیا۔ گورو جی توں بہت پر بھاوت ہویا۔ رائے بلارے بھٹی نوں ادؤں ہی گیان ہو گیا۔ کہ ایہہ بالک دے جنم دن دی سٹی کیتی گئی۔ سبھا بلائی ہوئی ہی۔ سبھا وچ رائے بلارے بھٹی نے اپنی زمین دی وصیت کیتی۔ جو کہ ایں پر کار ہے: ”میری 1500 مرلے ایں بالک نوں کدے گھورنا نہیں سدا پریم نال پیش آؤتا ہے۔

گورو جی دا دیاہ بٹالا نواسی مولچند جی دی سپری سلکھنی جی نال کر دتا۔ گورو جی نے گرہستھ جیون بھی بھایا۔ آپ جی دے دوپڑاک بابا شری چند جی تے دوسرے لکھمی چند جی ہوئے۔ بے ناگی جی دے پتی بھائی بے رام جی جو کہ سلطان پور دے نواب دولت خان نال سیوا نبھاؤندے سن اہنا نے گورو جی نوں اپنے کوں بلا لیا اتے دولت خان دے مودی خانے دے مودی لگ گئے۔ آپ جی نے بہت ہی امان داری نال سیوا نبھائی۔ تیراں تیراں دی ساکھی دا ساکھہ اتھے ہی ور تیاسی۔

پنجابی یونیورسٹی دے اک ودواں سردار دے دکھ ہر دے گیت گاؤندے۔ ”لوك جانے اوس راگ وچ رب دی استت کر دے اتے دنیا دے دکھ ہر دے گیت گاؤندے۔

رہن گے۔ تسمیں سروتوں واہنے بیجے آ رہے ہو۔ کسے نے اعتراض نہیں کیتا۔ چپ چاپ ہن بھی تسمیں واہنے بیجے رہو۔ ساکھی ہر پال سنگھ پنچ توں اک سماں مچ سنی ہوئی ہے۔ ہو بہن نہیں لکھی گئی۔ ایس لئی معافی چاہندا ہاں۔ ساکھی لکھن دا مقصد ہے کہ وشال بھومی دا مالک جگت گورو نانک بھکھا بنگا، دھپاں پالے سہاردا تے کنڈے مدد دنیا دے دکھاں دا دار و لبھدے پھردا سن۔ جد کہ ساڑے اجوکے اپنے آپ نوں گورو نانک صاحب جی دے سکھ کہا ون والے اپنی ہوئے اتے دیپک سکھاں خاطر گورو نانک صاحب جی دے سدھا نتاں نوں پڑھدے کے بہتیاں کمایاں کرناں لئی باہر دیشاں وچ جا رہے ہن۔ ادھر گورو نانک صاحب جی اپنے سارے سکھاں نوں پڑھ دے کے جلدے بلدی دھرتی نوں سانت کرن دی فکر وچ سن۔ بھائی گرداس جی نے دنیا دی ایس حالت نوں ایوں بیانیا ہے:-

بایاد کیجھے دھیان دھرجتی سبھ پر ہوئی دس آئی۔
باجھ گور و غبار ہے ہبھے کر دی سنی لکائی۔
بابے پھیکھ بنا یا ادا سی کی ریت چلائی۔
چڑھیا سو دھمن دھرتی لکائی۔ (پہ ڑی 24)

ایہناں پر چار پھیریاں وچ راجیاں اہل کاراں نوں سینہ مقدم کتے کیہا۔ قادیاں نوں رشوئی کیہا۔ چور کیہا۔ براہمن نوں منکھتا دے قاتل ہتھ

ایہہ گیت ہے ایہہ تو براہم ویچار۔ شبداتے سنگیت دے میل نال لوکاں نوں جیں دیاں سوہنیاں یکتیا دسدے سن۔ سنگیت دی بجا شاستاری دنیا نوں چنگلی لگدی ہے ساری دنیا سمجھدی بھی ہے۔ سنگیت پرانیاں نوں خوش کر سکدا ہے۔ ہسا سکدا ہے۔ رلا سکدا ہے۔ حیران کر سکدا ہے۔ جوش وچ لیا سکدا ہے۔ سانت کر سکدا ہے۔ سردار ہر پال سنگھ جی نے کیہا کہ اوس زمین بارے ادؤں پتہ لگیا جدؤں بھٹیاں دے معتبراں نے جیہڑے کہ اس زمین نوں واہنے بیجے سن نے زمین دی فرد لینی چاہی۔ اودہ فرد نا نک پیر دے نام دی نکلی۔ اوہناں عدالت وچ کیس کر دتا کہ بھٹیاں دے پور بجاں نے غلطی نال ایس زمین دے مالکی حق نا نک پیر نوں دتا ہوئے ہن۔ جو کہ غلط ہن۔ سروتوں اسیں ہی ایس زمین تے قابض ہاں تے واہنے بیجے بھی ہاں۔ ایس لئی ایس زمیناں دے مالکی حق ساڑے نام کیتے جان۔ کافی دیر مقدمہ چلیا۔ بجاں نے کیس دی گھوکھ کیتی تاں پایا کہ مالکی حق تاں نا نک پیر دے ہی ہن۔ مقدمہ پاکستان دی سرب اچ عدالت وچ چلا گیا۔ مسئلہ گمبھیری۔ سرب اچ عدالت دے بجاں نے بھی پایا کہ ایس زمین دے مالکی حق تاں نا نک پیر دے نام ہی ہن۔ عدالت نے گپت طور تے بھٹی مسلماناں دے معتبراں نوں بلا یا اتے سمجھایا۔ بھائی! ایس زمین دے مالکی حق تاں نا نک پیر دے نام ہی

چھری جگت قصائی کیہا۔ جو گیاں نوں گھر دیاں ذمہ داریاں توں ڈرے بھگوڑے، جتی سداوے جگت نہ جانے چھڈ دیا ہے گھر بار۔ جو گی جگت نہ جانے اندھ۔ لوکائی نوں بھی اندھی رعیت گیاں وہوںی بھاہ بھرے مردار۔ نماجیاں نوں مانس کھانے کرہ نواج۔ پنڈت اندر ڈر ڈر کے وید پڑھدے ہن پر باہر مسلماناں نال دوستی دا نالٹک کر دے ہن۔ بالکل اج ورگی حالت ہے جو یہ بھارت دا پر دھان منتری بھارت دے مسلماناں توں تاں رج کے نفرت کردا ہے:۔

سدھ سبھا کر آسن بیٹھے سنت سبھا جیکارو۔۔۔
تس آگے رہاں ہماری ساچا گم اپارو۔۔۔
مستک کاٹ دھری تس آگے تن من آگے دیو۔۔۔
ناںک سنت ملے سچ پائیے سچ بھائے جس لیو۔۔۔
کیا بھوئے سچ سوچا ہوئے ۔۔۔
ساج سبد بن مکت نہ کوئے۔۔۔ رہا۔۔۔

سدھاں پچھیا۔ توں کون ہیں۔ کھتوں آیا۔ کی ناں ہے۔ تیرا ایتھے آؤں دا مقصد کی ہے؟ گورو جی نے جواب دتا:۔ گرکھ اتے سنتاں دی بھال وچ آیا ہاں۔ سدھاں پھر پچھیا۔ ایہہ بھیکھ بناؤں دا کی کارن ہے؟۔ گورو جی نے جواب دتا:۔

گرکھ کھوجت بھئے ادا۔۔۔
درسن کے تائی بھیکھ نواسی۔۔۔
سچ وکھر کے ہم ونجارو۔۔۔
ناںک گرکھ اترس پاروں۔۔۔ (939)

دوسری اداسی پچھم ول ایران عراق دے بغداد مکہ مدینہ تک گئے۔ تبھی پر چار پھیری دھن ول شری لنکا توں بھی پارتک گئے۔ ساری دنیا نوں راگاں وچ سوہنے جیون دیاں جگتیاں گا کے دیاں۔ پاکھنڈاں تو پر دے لاہے۔ پاکھنڈاں یاں نوں نیگا کیتا۔ ایہہ سارا کجھ گورو گرنجھ صاحب جی وچ سانبھیا پیا ہے۔ گورو گرنجھ صاحب جی وچ گورو ناںک صاحب جی دے 917 شبد 17 راگاں وچ شسو بھت ہن۔

بس! گیان گوست سرو ہو گئی۔ ایس گیان گوست داویرا گورو گرنجھ صاحب جی دے انک نمبر 938 توں 944 تک انکت ہے۔ درج ہے۔ گورو جی نے ساری دنیا پیدل گاہی۔ ستانام دا چکر لا کے مانو گورو جگت گورو نانک صاحب جی کرتار پور آئے اک جھولے وچ سکنی گوبل سی۔ گورو جی نے بھائی مارا۔ بھائی گرداس جی نے اس نوں ایوں بیانیا ہے:-

پھر بابا آیا کرتار پور
بھیکھ اداسی سگل اتارا۔
پھر سنساری کپڑے
منجی بیس کیا اوتارا۔
پروفیسر پوران سنگھ جی نے کرتار پور کھے گورو جی بارے ایوں لکھیا ہے۔ ”گورو جی نے اتنے کھیتی کرنی سرو کیتی۔ کنک اگائی۔ آئے گئے لئی لنگر چلا۔ جتھے جتھے بھی گورو جی گئے سن سنگت چل کے کرتار پور آؤندی رہی۔ اوہناں دی ٹہل سیوا کر دے رہندے۔ پریم بھجیاں سنگتائ گورو جی نوں اپنے ہمچیں کرت کر دیاں نوں دیکھ عش عش کر اٹھدیاں اتے سیوا وچ آپ جی دا ہتھ وٹاؤندیاں رہندیاں اتے گورو جی دیاں بکھششان پر اپت کر کے پرت جاندیاں۔ گورو جی جیہناں سدھائتائ دا پر چار اپنیاں پر چار پھیریاں وچ کر دے سن اوہ سبھ کر کے دکھایا۔“ اتنے کرتار پرے ہی بھائی لہنا جی نال میل ہو یا سی۔ بھائی

1539-9-22 توں جوتی جوت سماگئے۔
سورج کرن ملے جمل کا جل ہو ارام۔
جوتی جوت رلی سپورن تھیارام۔ (846)
جم ساکھیاں والے لکھدے ہن کہ گورو جی دے جوتی جوت سماؤں اپرنٹ ہندو مسلماناں وچ متبھید ہو گیا۔ مسلمان کہندے ایہہ ساڑا چیرسی۔ اسیں دفناونا ہے۔ ہندو کہندے۔ ایہہ ساڑا دیوتا ہے اسیں داہ سنکار کرنا ہے۔ کہندے بھائی لہنا جی نے مرنک دیہہ توں چادر ہٹائی تاں یتھوں پھل نکلے۔ ہندو مسلماناں نے اوہ چادر ادھوادھ کر لئی تے پھل ونڈ لئے اوہناں آپو اپنی ودھی انوسار سنکار کر دتا۔

کھول کے پنجاب وچ ہڑ دی حالت پیدا کیتی ہے۔ اج ایہناں منوادیاں نے پنجپتی سکھاں نوں لائچ اتے ڈرناں اپنے نال ملایا ہے۔ حیرانی دی گل دیکھو! اک پاسے تاں انترراشری ٹگر کیرتن تے لانگھا کھوپلن دیاں سدھاونا دیاں گلاں کر رہے ہن۔ دوچے پاسے پرمانو یدھ دا ماحول سر جیا ہویا ہے۔ 9 لکھ فوج کشمیر وچ تعینات کیتی ہوئی ہے۔ کشمیری مسلماناں نوں اک مہینے توں بندی گریہہ کر کے تاڑ رکھیا ہے۔ کشمیر دے سارے سچار سا وھن بند کر رکھے ہن۔ لگدا ہے ایہناں وچ ہٹلر دی روح آگئی۔ ہٹلر نے بھی یہودیاں نوں کیس چپر اس وچ تاڑ کے مار دتا سی۔ ہن ایہہ منوادی سرکار بھی کشمیری مسلماناں نوں بھکھے پیاسے رکھ کے کشمیر دے نیتاواں نوں مجبور کر کے من چاہے دستاویزاں تے دستخط کرائے گی۔ اوہناں دے وشیش ادھیکاراں نوں ختم کر کے کشمیر نوں اپنے چھیتیاں اندازیاں اندازیاں نوں ٹھیکے تے دے دیوے گی۔ ایہناں منوادیاں دی نیتی ہے دمیش دی کل پونجی اپنی مٹھی وچ کرنا تے لوکاں نوں پاکھنڈاں وچ الجھا کے سدیوی راج کرنا۔ کیونکہ منوادی فارمولہ:- پونجی+پاکھنڈ ہی ہے۔ گورو ناں صاحب جی دا سدھانت برابرتا تے چج۔ مفلوماں دے حق وچ کھڑنا۔

اج کل سو شل میڈیئے تے خبر اں چل رہیاں نیں کہ کشمیری مسلماناں دے حق وچ ہاء داعرہ مارن دی سزا منوادی سرکاراں نے بھاکھڑے دا گیت سنویدھان دی رکھیا کرن گے نوں چھکے ٹنگ کے سنویدھان دیاں دھجیاں اڑا رہے ہن۔ بھارت ہندو، مسلمان، سکھ تے عیسائیاں دا سانجھا دیں

ہے۔ گورو نا نک صاحب جی دے وارثاں دا فرض
دے اکھوتی سکھاں دی حالت ایس طرح ہے:-
کجھ ان دے کجھ دھن دے۔
کجھ پیڑاں والی رن دے۔
کجھ ڈھول ڈھمکا سر سے دا۔
کجھ ہڑوں بابے نا نک دی۔

جگت گورو نا نک صاحب جی نے ٹھیک جین دا
ایہہ طریقہ دیا:- کہ بھائی! بے شرم ہو کے جین نالوں
موت کتے چنگی ہے۔ بے شرم ہو کے عیش کرنا، کھانا پینا
تے پہننا سبھ حرام ہے۔ مردہ جیون ہے۔ راج دی مسٹی
وچ جیونا تے زمین جاندا دے نشے وچ جیونا بے شرم
تے ننگے ہو کے نچدے پھرنا ہے۔ اپنے امولک جیون
نوں ایوں گوا کے اتھوں ترددے جانا ہے۔ بے شرم تے
بے آبرو ہو کے اس دھرتی توں دفعہ ہونا ہے۔

آپ جی نے شپست فرمایا:-
سو جیو یا جس من وسیا سوئے۔۔۔
نا نک او رن جیو کے کوئے۔۔۔
جے جیوے پت لتھی جائے۔۔۔
سبھ حرام جیتا کچھ کھائے۔۔۔
راج رنگ مال رنگ رنگ رتا نچے ننگ۔۔۔

نا نک ٹھیگیا مٹھا جائے۔۔۔
ون ناوے پت گیا گوائے۔۔۔ (پنہ 142)

جھنچے نچے سماں یعنی تھنے ندر تیری پھٹھیں۔۔۔
پونچی پتی جات اہنکاری اکھوتی سکھاں دے سمجھ
آؤں والی گل نہیں ہے۔ اودہ تاں سبھ کجھ اوہناں توں
بھال دے ہن جیہڑے گورو نا نک صاحب جی دے
سدھا نتاں نوں روں لگے ہوئے ہن۔ ایس طرح

انٹرو یو: احسان ندیم

(لکھاری/کھوجی/ترنخ دان)

جیہڑا پنجاب مہاراجہ رنجیت سنگھ دے سے وچ اسیں اوس پنجاب نوں پنجاب لیئدے ہوئے ریسروج کردے ہاں۔ ایس ریسروج دا کجھ حصہ اسیں اپنے تماہی رسالے پنجاب دے رنگ وچ وی چھاپدے ہاں۔ ایس میگزین وچ صرف ساڑے پاکستان دے لکھاریاں دی ہی لکھتاں نہیں ہوندیاں، بلکہ انڈیا دیاں یونیورسٹیاں وچ وی پنجابی وچ جور ریسروج ہوندی ہے اور ریسروج دی ایس میگزین وچ چھاپی جاندی ہے۔ ابھوں تک کہ آسٹریلیا تک وسدے پنجابی وی ساڑے میگزین لئے لکھدے نیں۔

س: کیہ اج داجیہڑا پنجاب ہے تسمیں اوس بارے وی کوئی ریسروج کر رہے ہو یاں کہ نہیں؟

ج: جیہڑے پولیٹکل پنجاب نیں، ایسٹ پنجاب نے ویسٹ پنجاب تے پہلاں والے پنجاب دا کجھ حصہ خیرپکتوں دا جو پنجاب توں علیحدہ ہو گیا ہے، اورہ ساڑے ریسروج والے پنجاب دے نقشے وچ علیحدہ علیحدہ نہیں آؤندے۔ ہن اسیں جیکر گور و صاحبان بارے ریسروج کردے ہاں تاں اوس بارے اسیں ایہہ نہیں کہندے کہ ایسٹ پنجاب یاں ویسٹ پنجاب۔ اسیں پنجاب دے حوالے نال ہی ریسروج دا کم کردے ہاں۔ کیونکہ

احسان ندیم دیاں سنگھ ریسروج اینڈ کلچرل فورم لہور پاکستان دے ڈائریکٹر نیں۔ ایہہ ادارہ پنجاب، پنجابی کلچرل تے پنجاب دی ترخ، بارے ریسروج کردا اے۔ ایہہ ادارہ گورکھی تے شاہ مکھی وچ رسالہ پنجاب دے رنگ وی چھاپدے نیں۔ ایس رسالے وچ دنیا دے کئی مکاں وچ وسدے پنجابی لکھاریاں دیاں رچناوال چھپیاں جاندیاں نیں۔ ایہہ ادارہ ہر سال پنجاب، پنجابی کلچرل تے پنجاب دی ترخ، موضوع بارے سیمینار وی منعقد کردا اے۔ احسان ندیم ہوراں نال ایہہ ملاقات دیاں سنگھ ریسروج اینڈ کلچرل فورم، لہور وچ ریکارڈ کیتی گئی اے۔

س: احسان ندیم جی، تسمیں دیاں سنگھ ریسروج اینڈ کلچرل فورم بنایا ہو یا ہے۔ ایس فورم وچ تسمیں کس طرح دا کم کردے ہو؟

ج: ایس فورم وچ اسیں ریسروج کردے ہاں تے پبلیشگ دا کم کردے ہاں۔ ریسروج دا ساڑا مقصد ہے پنجاب، پنجابی کلچرل تے پنجاب دی ترخ، پنجاب توں ساڑا مطلب اج کل دا پنجاب یاں ہو یہی کل پنجاب نہیں۔ اسیں جدول پنجاب کہندے ہاں تاں ساڑا مطلب physical پنجاب توں ہوندا ہے۔ یاں زیادہ آسانی نال سمجھ لوکہ

وی چھاپدے ہاں۔ سائوں جو وی چنگی چیزیں جاندی ہے اسیں میگزین وچ چھاپدے ہاں۔ اک ناول کی، ظاہر ہے کہ اکو واری وچ سارا ناول میگزین وچ چھاپیا نہیں جاسکدا۔ اسیں چھوٹیاں چھوٹیاں 30 کو قطائیں بنائے اودہ ناول اپنے میگزین وچ چھاپیا سی۔ ہن وی جیکر ساڑی کے ایسے ناول یاں انسانے اُتے ٹگہ پی جو کہ کوئی خاص مقام رکھدے ہوں تاں اسیں اونہاں چیزیں نوں وی ایسیں میگزین وچ چھاپاں گے۔

س: اج داجیہڑا اپا کستانی پنجاب ہے، جس نوں تیسیں مغربی پنجاب وی کہندے ہو، کیہ تیسیں ایسیں پنجاب دے پچھلے کجھ سے ابھر کے آئے مسئلہیاں بارے وی ریسروچ کر دے ہو؟

ج: نہیں۔ جیہڑے ماڈرن مسئلے نیں، اسیں اونہاں بارے کوئی زیادہ کم نہیں کر دے۔ اودہ تاں اسیں ویلے دی گل دالے حصے وچ ایدھر لے پنجاب یاں اودھر لے پنجاب نال متعلق کوئی بہت ہی ضروری گل ہووے تاں پیش کر دیندے ہاں۔ لیکن جیہڑے ماڈرن سے دے مسئلے نیں، اسیں اونہاں بارے گھٹ کم کر دے ہاں۔ ویسے جیہڑے وڈے مسئلے نیں، چاہے ایدھر دے پنجاب دے تے یاں اودھر دے پنجاب دے،

اسیں اونہاں مسئلہیاں اُتے کم کر دے ہاں۔ س: پاکستان والے پنجاب وچ 12 کروڑ توں وی

گورو صاحبان بہت وڈی ہستی نیں۔ اونہاں توں بنا پنجاب دی ترخ مکمل نہیں ہوندی۔

ساڑے کم دا اک حصہ ہے ویلے دی گل، اوس حصے وچ اسیں پوچھیکل خبراں دا ذکر کر دے ہاں، پر اپنے ولوں کوئی خبر نہیں بناؤندے۔ بہت گھٹ ہوندا ہے کہ اسیں اونہاں خبراں اُتے کوئی تبصرہ کریے۔ اسیں اودہ خبراں جیویں واپر دیاں نیں

اسیں اوسے طرح ہی اونہاں دا ذکر کر دیندے ہاں۔ انج تاں اسیں سال وچ چار یاں چھ فتنشن کر دے ہاں، پر فتنشن بہت وڈے نیں۔ اودہ

دونوں فتنشن ہی سکھی حوالے نال ہوندے نیں۔ پہلا فتنشن اسیں اپریل وچ وساکھی دا میلہ مناؤندے ہاں۔ وساکھی دے میلے وچ شامل ہوں ائی ایسٹ پنجاب توں وی ہزاراں دی گنتی وچ لوک آؤندے نیں۔ اودہوں اسیں ایتھے سینیاروی کر دے ہاں۔ سینیارا دا موضوع ایہہو جیہا ہوندا ہے کہ اودہ سکھ مسلم بھائی چارے دی دوستی نوں ودھاوے۔

س: کیہ تیسیں پنجابی ادب بارے وی کوئی ریسروچ کر دے ہو؟

ج: ساڑے جیہڑے ریسروچ نیں اونہاں وچ ادب دے ریسروچ وی نیں۔ جیہڑا پنجاب وچ ادب رچیا جا رہیا ہے، جیہڑا یاں نظماء لکھیاں جا رہیاں نیں، اسیں میگزین وچ اودہ ادب، اودہ نظماء

ایس واسطے خاص طور تے، لہور وچ بہت محنت کیتی گئی۔ ایس دا بیان زیادہ ڈھنڈورہ پیٹا گیا۔ کہ اس تھے ایہہ محسوس کیتا جان لگ پیا کہ پنجابی آن پڑھاں تے بیک ورڈ لوکاں دی زبان ہے۔ اسیں پنجابی زبان نوں اوس دام مقام دوان واسطے دوبارہ بہت ساریاں تحریکاں شروع کیتیاں نیں۔

س: کیہے تیس دستا چاہو گے جے اوہ کیھے کارن نیں جیہناں کر کے پاکستان وچ 12 کروڑ توں ودھ لوک پنجابی بولن والے ہوں دے باوجود پنجابی زبان، اجے تک پاکستانی پنجاب دی سٹیٹ لینگوچونچ نہیں بن سکی؟

ج: ایہہ ساڑے لئی بد قسمی والی گل ہے کہ پنجابی زبان نوں اجے تک ساڑے پنجاب وچ سٹیٹ لینگوچونچ نہیں بنایا گیا۔ جویں میں دیا ہے کہ جیہے کے پنجابی نیں، لہور تے ہور تھاواں دے، اوہ اردو نوں ترجیح دیندے نیں۔ ایہہ لوک حالے تک ایہہ سمجھدے رہے نیں کہ پنجابی دا اردو نال clash ہے۔ حالانکہ زباناں دا آپس وچ کوئی کلیش نہیں ہوندا۔ ایہہ کلیش ایس دا اردو نال کوئی نہیں سی۔ ہاں کچھ لوکاں دی روٹی روزی اردو نال جڑی ہوئی سی۔ اوہ لوک کچھ ایسے مقام آتے بیٹھے ہوئے سن کہ اوہ باقیاں دے دماغاں نوں وی بلن دی پوزیشن وچ سن۔ ایسے کر کے ہی تیسین ویکھیا ہووے گا جے تیسین جتنے

وده لوک پنجابی بول دے نیں۔ لہور دنیا وچ سب توں ودھ پنجابی بولن والیاں دا شہر ہے۔ پر ایس دے باوجود پاکستانی پنجاب دے وچ پنجابی زبان نوں اجے تک پاکستانی پنجاب دی سٹیٹ لینگوچونچ نہیں بنایا گیا۔ تیس ایس مسئلے بارے کیہے کہنا چاہو گے؟

ج: اسیں پنجابی نوں پرمومٹ کرن بارے وی کم کر دے ہاں۔ ساڑے ایس انسٹیٹیوٹ وچ انگریزی وچ کم ہوندا ہے یاں پنجابی وچ۔ پنجابی بارے پراملم ایہہ ہے کہ پنجابی دی سکرپٹ شاہ مکھی ہے۔ اوہ Expressive نہیں ہیں۔ پنجابی دی Pronunciation نال۔ اوس دیاں Voices، Vocals جیہے یاں نیں، اوہ اونیاں Expressive نہیں۔ کیونچے اوہ اردو توں لئی گئی ہے۔ پنجابی دی بہترین سکرپٹ گور مکھی ہے۔ جدول پاکستان بن رہیا سی تاں اودوں شاہ مکھی یاں اردو نوں مسلم دھرم نال جوڑ دتا گیا۔ پاکستان وچ فیر ہر بندہ اردو نوں ہی پسند کرن لگ پیا۔ دو جی گل ایہہ ہے کہ اردو دی جنی خدمت لہور نے کیتی ہے اوپنی تاں دہلی یاں لکھنؤ نے وی نہیں کیتی۔ جدول میں چھوٹا ہوندا ساں تاں مینوں پتا ہے کہ زمیندار اخبار آئندی ہوندی ہوندی تی تے اوس اخبار دے متھے اتے لکھیا ہوندی اسی:

‘اردو بولو، اردو پڑھو، اردو لکھو،

بن دے راہ وچ جو سب توں وڈی رکاوٹ ہے، اوہ ہے ایس دی سکرپٹ۔ کچھ تعصب پیدا کیتا گیا ہو یا اے کہ جیہڑی گورو مکھی سکرپٹ ہے اوہ مسلمانوں دی نہیں۔ اوہ جیکر پڑھی لکھی جاندی ہے تاں اوس نوں اگے زیادہ Acceptance نہیں ملدا۔ حالانکہ میرا اجھی طور اتے ایہہ خیال ہے کہ ساڑی پنجابی زبان بڑی وسیع ہے۔ اوس وچ بہت سا نڈر نہیں۔ اردو وچ یاں جدول شاہ مکھی وچ جدول پنجابی لکھدے ہاں تاں اوس سکرپٹ وچ اوہ ساریاں سا نڈر نہیں ہیگیاں۔ شاہ مکھی وچ تیسین ایڑا کیوں لکھو گے؟ شاہ مکھی وچ بھائی جی کیوں لکھیا جاوے گا؟ گورو مکھی وچ تھانوں اوہ سا نڈر مل جاوے گی۔

س: میرا اجھی وچار ہے کے جے کر پاکستان وچ 'شاہ مکھی' نوں دی تسلیم کر لیا جاوے، جے کر لوک شاہ مکھی نوں تسلیم کرن لئی تیار نہیں، جیکر اوہ گورو مکھی سکرپٹ نہیں پڑھنی چاہندے تاں اوہ شاہ مکھی پڑھ لین۔ تاں دی کوئی حرج نہیں۔ پاکستان وچ اک تحریک چلاوئی چاہیدی اے کہ لوک شاہ مکھی سکرپٹ وچ چھپیاں پنجابی دیاں کتاباں ودھ توں ودھ پڑھن۔ کیہ ایس طرح دادی کوئی کم پاکستان وچ ہو رہیا ہے؟

ن: اسیں شاہ مکھی اتے دی زور دے رہے ہاں۔ تھانوں پتہ ہے جے سندھی سکرپٹ انگریز نے

کدھرے دی جاندے ہو بہت سارے لوک، ہو سکد اہے کہ تھاڑے نال تاں پنجابی بولن لیکن اہور، جیہڑا کہ پاکستان دا دلہے، وچ جیکر تیسین کسی دوکان اتے دی جاندے ہو، چھوٹا جیہا جیہڑا سیلز میں ہووے گا اوہ دی تھاڑے نال اردو بولے گا۔ اسیں شروع کیتا ہو یا اے کہ جیہڑا اوہ سیلز میں اردو بولدا ہے تاں میں اوس نوں پچھد اہاں، کیہ بھی توں کراپی توں آیا ہو یا ہیں یاں کہاں یا توں آیا ہیں؟، فیر اوہ جیکر کہند اہے: ”جی میں سیاکوٹ دا ہاں، تاں میں کہند اہاں：“تینوں فیر پنجابی نہیں آندی؟، فیر اوہ کہند اہے: ”جی جیکر اسیں پنجابی بولنے تاں کوئی ساڑی عزت نہیں کردا۔“

س: کیہ تھانوں لگدا اے جے جلدی ہی پاکستانی پنجاب وچ پنجابی نوں سٹیٹ لینگوچ بن دتا جاوے گا؟

ن: میرے اپنے خیال مطابق تاں کوئی جلدی نہیں، پر بننے کی ضرور۔ ہن ایس سلسلے وچ تحریک شروع ہو چکی ہے۔ ہن پاکستانی پنجاب دی سٹیٹ لینگوچ پنجابی بناؤنی ہی پوے گی۔ دلچسپ گل ایہہ ہے دیکھو کہ سوائے پنجاب دے پاکستان دے باقی سارے بننے صوبے نیں اوہ اپنی اپنی زبان بول رہے نیں۔ اپنی اپنی زبان نوں اوہناں نے آفیش بنا لیا ہو یا ہے۔ پنجاب وچ اردو ہے۔ اصل وچ ساڑے پنجاب دی سٹیٹ لینگوچ پنجابی

بنائی سی۔ ایسے طرح ہی شاہ مکھی سکرپٹ وچ ج: ہاں جی اج کل پاکستان وچ وی ایس طرح ہی کیتا جا رہیا ہے۔ سکولاں اُتے وی زور دتا جا رہیا ہے۔ جے اودھی شروع توں ہی پنجابی پڑھاؤں، سرکار اُتے وی زور پایا جا رہیا ہے کہ سرکاری طور اُتے پنجابی زبان پڑھاؤنی ضروری لیکن جاوے۔ ہاں میں ایہہ گل وی دستی چاہوں گا کہ ساڑا ادارہ دو جے پنجاب وچ گورکھی اکھراں وچ چھپیاں کتاباں نوں شاہ مکھی وچ تبدیل کر کے چھاپن دا کم وی کرو ہے۔ تاں جے پنجابی ایدھردا ہووے تے چا ہے اودھردا ہووے اوہ اک دو جے نال جڑے رہن۔

س: پاکستانی پنجابی میڈیا دا کیہ حال ہے؟
ج: اسکھے ابجے تیک کجھ کو گنتی دیاں ہی اخباراں نیں جو کہ پنجابی وچ، یعنی کہ شاہ مکھی وچ، چھپدیاں نیں۔ پر اونہاں نوں کوئی زیادہ Acceptable نہیں مل رہی۔ بھاویں شاہ مکھی دے الفاظ اب ت وغیرہ ہی ہوندے نیں، اوہ نہاں بارے اردو بولن والیاں نوں وی پتا ہوندا ہے، لیکن جدول اونہاں نوں پنجابی لجھ وچ بولیا جاندا ہے تاں لوکاں نوں سمجھن وچ کجھ مشکل پیش آؤندی ہے۔ جدول اک محاورہ ہو جاوے، جدول ہر کوئی اوس نوں پڑھنا شروع کر دیوے گا، شروع توں پڑھدا آئے گا، پنجابی زبان بولے گا، فیر ایہہ کم آسان ہو جائے گا۔ جدول تک تیسیں سکولاں وچ بچیاں نوں شروع توں پنجابی پڑھاؤنی شروع نہیں کر دے، اوہ دوں تک

تھوڑیاں جیہاں ہو تبدیلیاں کر دیاں جان۔ اُنچ تاں ہن وی شاہ مکھی Acceptable ہے۔ تیسیں لہور کالج فارویمن یونیورسٹی وچ ہوئی پہلی انٹرنیشنل پنجابی کانفرنس سے منسٹرنوں تے سپیکر نوں وی ایسہ کہہ دیاں سنیا ہووے گا کہ پنجابی بونی سوکھی پر لکھن مشکل ہے..... ایہہ نویں پو اے ناں جیہڑی، اوس نوں ایہہ پڑھایا جا رہیا ہے۔ اسیں نویں پو د نوں شاہ مکھی نال جوڑ رہے ہاں۔

س: جیہڑیاں پنجابی دیاں دو سکرپٹ سن، شاہ مکھی تے گورکھی، اوہ Acceptable نیں۔ پاکستان وچ شاہ مکھی Acceptable ہے۔ جی صدقے لوک شاہ مکھی پڑھن۔ دو جے پنجاب وچ گورکھی زیادہ Acceptable ہے۔ ورلڈ لیول اُتے وی پنجابی دیاں دو نویں سکرپٹس Acceptable نیں۔ جیویں کہ دو جے پنجاب وچ گورکھی وچ چھپیاں کتاباں دے وڈے وڈے کتاب میلے لگدے نیں۔ لوک کروڑاں روپیاں دیاں کتاباں خرید کے اپنے گھراں نوں لے کے جاندے نیں۔ تھاںوں پاکستان وچ وی ایس طرح ہی کرنا چاہیا اے۔ شاہ مکھی وچ چھپیاں کتاباں دے وڈے وڈے میلے لگاؤ۔ تاں کہ لوک کتاباں خرید کے اپنے گھراں نوں لے کے جاؤں تے اپنے بچیاں نوں کتاباں پڑھاؤں؟

بہت اثر یا پا ہو یا ہے۔ ایدھر لے پنجاب وچ انگریزی دا دی بہت اثر ہے۔ تیسیں ویکھو، ہنے جہے اہور کانج فاروویکن یونیورسٹی وچ ہوئی پہلی انٹریشنل کانفرنس وچ شامل ہوں لئے انڈیا دے Delegation وچ پنجابی پیالہ توں جیہڑی ماسی تے بھنیویں دی جڑی سی۔ بڑا چنگا لگا جدول بھنیویں کہندی ماسی، ایہہ لفظ تہاڑے کنال نوں سنے ہوئے دھا کا بیت گیا ہو گے۔ ماسی، پچھی، بوا، چاچی ایہہ لفظ اتھے بدل گئے ہوئے نیں، چاچے نوں چاچکہ کے تاں پکار لین گے۔ چاچا اتھے کوئی نہیں کہے گا۔ پاکستانی پنجاب وچ ماسی اتھے آٹھی ہے یاں خالہ ہے۔ کم از کم، میرے کنال نوں تاں بوجہت چنگا لگا جدول اوس نے میرے کوں آکے ابی ماسی نوں سدیا ماسی کہہ کے

س: ویکھو، اوہ لفظ تاں ہی واپس آؤن گے جدول تیسیں پنجابی لوک اپنے بچیاں نوں سے سر ٹوکو گے۔ جدول گھر اس وچ بچ آٹھی کہے تاں اوہ دوں اوہ نہاں بچیاں دے مارپے بچیاں نوں کہن کہ ہاں بھئی ایس نوں چاچی کہہ۔ ایہہ تیری چاچی ہے، ایہہ تیری بوا ہے، ایہہ تیری بھرجائی ہے، تاں بچ سکھن گے، اپنے اپنے گھر اس وچ ایہہ لفظ ورتو۔ اپنے بچیاں نوں ایہہ لفظ دسو۔ فیر پنجابی پاکستان وچ ودھے پھلے گی۔ میرا ایہہ وی وچار ہے کہ پاکستان سرکار نے وی اودوں تک کوئی ایکشن نہیں

ایہہ کم آسان نہیں ہو گا۔

س: میں ایس گل وچ یقین رکھدا ہاں تے ایسے کر کے ہی میں اپنے میگزین 'سنواڈ' دے دسمبر 2017ء میں بولی پنجابی خاص نمبر وچ وی لکھیا ہے جے پاکستان وچ پنجابی زبان ہی ترقی کرے گی جیکر تیسیں ایہہ نعرہ لے کے سارے چلو: 'پنجابی بولو، پنجابی پڑھو، پنجابی لکھو۔ ایہہ تیسیں گلاں ہر بندہ اپنے اپنے گھر توں شروع کرے۔ اپنے بچیاں نوں ہر بندہ کہے: 'پنجابی بولو، پنجابی پڑھو، پنجابی لکھو جدتک پاکستان دا ہر پنجابی ایہہ گل اپنے گھر توں شروع نہیں کردا، اودوں تک پنجابی ترقی نہیں کر سکدی؟

ج: بالکل ٹھیک ہے۔ ہن ایہہ گل وی بہت ضروری ہے کہ سلیپس وچ پہلی جماعت توں پنجابی پڑھاؤنی شروع کیتی جاوے۔ اوہ کم سرکار نے کرنا ہوندا ہے۔ سلیپس بناؤنا سرکار دا کم ہے۔ فیر آؤن والیاں نسلان لئی ایہہ سب کچھ بہت آسان ہو جاوے گا۔

س: میرا ایہہ وی نجی وچار رہی ہے کہ سرکار وی ایہہ تاں ہی کرے گی۔ جدول پہلے ایہہ گل لوک اپنے گھر اس وچ کرن گے۔ تاں ہی لوکاں دے بچ سکولواں وچ منگ کرنا گے کہ اسیں پنجابی پڑھنی ہے؟

ج: بہت فرق پے گیا ہو یا ہے پہلے نالوں۔ پہلاں پنجابی زبان نوں بہت ہی اچھے بھیجا جاندا سی۔ دو جی گل ایہہ ہے کہ ساڑھے دماغاں اتے اردو زبان نے

گل کہنی چاہوتاں ضرور کہو؟
جو یوں کہ میں پہلاں دیا ہے کہ اسیں تماہی رسالہ چھاپے ہاں۔ ایس دی اک خاص گل ایہہ ہے کہ رسالہ انگریزی تے پنجابی وچ۔ پچھلے سال تک اسیں پنجابی دیاں دنوں لیاں دی وتوں کر دے سی۔ گورنکھی وی تے شاہکھی وی۔ فیر اسیں اک سروے کیتا۔ سانوں پتہ گا کہ شاہکھی پڑھن والے ساڑے ریڈر بہت ہی تھوڑے نیں۔ گورنکھی ریڈر بہت ہی زیادہ میں۔ بہت سارے ریڈر تک تاں اسیں پہنچ نہیں سکدے۔ ساڑے بورڈ نے فیر ایہہ فیصلہ کیتا کہ میگزین نوں Bi-Lingual جاوے۔ پنجابی صرف گورنکھی تے انگریزی۔

س: میری اک صلاح ہے کہ پاکستان وچ لوک شاہکھی بہت پڑھدے نیں۔ ایس لئی ایس داشاہکھی سیکشن وی ضرور رکھو؟

ج: اسیں سوچ رہے ساں کہ شاہکھی دار رسالہ اک علیحدہ ہی کٹھیئے، کیونچے شاہکھی والے حصے نوں 100-200 ریڈر زیادہ نہیں تاں گورنکھی وچ ہزاراں دی گنتی وچ ریڈر زیادہ نہیں۔ سانوں محسوس ہوندا ہے کہ جیوں شاہکھی والا میگزین دا حصہ ضائع ہو رہیا ہے۔ اسیں شاہکھی وچ رسالہ اوہناں ہی چھاپاں گے جنے ریڈر ہوں گے۔ کیونچ ساڑے کوں ان لہٹیڈ فنڈر نہیں۔

لینا جدتک لکھ، دو لکھ پنجابی سڑکاں اتے آکے منگ

نہیں کر دے کہ پنجاب دے سکولاں وچ پنجابی زبان پہلی جماعت توں پڑھائی جاوے؟

ج: میرا خیال ہے کہ ایہہ دیلا آؤں والا ہے۔ ہن دی مظاہرے ہوندے نیں۔

س: مظاہر یاں وچ شامل ہون والیاں دی گنتی ابے تاں 200-400 تک ہی ہوندی ہے؟

ج: اتھے تک ہی ہوندی ہے گنتی۔

س: ہر سرکار و یکھدی ہے کہ منگ منگن والیاں نال کنے کو لوک نیں۔ سرکار وی و یکھ رہی ہے۔ کہ

500 بندے ہی نیں ایہناں دے نال؟

ج: اک چیز تیسین و یکھ لوک اک لگش سکولاں دی اک چین ہے۔ اوہناں نے ساہیوال کیمپس وچ لکھ

کے نوٹس لگایا تے پھیاں نوں وی اوہ نوٹس دتا کہ کیمپس دے اندر تیسین پنجابی نہیں بول سکدے۔ کیوچے پنجابی بہت

crude زبان ہے۔ کوئی آدمی کیمپس وچ پنجابی بولے گا تاں اوں نوں سزا دتی جاوے گی۔ اوں دے خلاف

ایناں وڈا محاذ کھڑا ہو یا کہ اوہناں نوں معانی منگتی پئی۔ اوہناں نوں اپنے آرڈر واپس لینے پئے۔

جے کر اسیں اوے طرح ہی اگے ودھدے گئے تاں اسیں باقی منگاں وی منوالوں کے۔

س: احسان صاحب، ملاقات دے انت اتے تیسین دیال سنگھر ریسرچ اینڈ پچرل فورم بارے کوئی ہوں

بaba گورونا نک دی مذہب اسلام نال سا نجھ

ڈاکٹر صائمہ بتوں

ایہہ خطہ ای رہیا اے۔ ہندووال دی مذہبی کتاب رگ
وید وی ایس دھرتی تے ای رچی گئی تے پدھ مت
والیاں لئی وی ایہہ خطہ مذہبی حوالے نال مقدس اے۔
تصوف دامہھ وی ایس علاقہ وچ ای بجھاتے صوفیاں
ستاں دا ٹھکانہ وی ایہہ ای سرز میں اے۔ ایہدے
نال نال سکھی مذہب دی نینہہ وی پنجاب دے علاقے
تلوڑی وچ ای رکھی گئی۔ سکھ مت دے بانی بابا نک
دیو جی میں۔ بابا نک دا پرکاش 1469 نوں ہو یا۔

بندے دے وچار اوہدی سیانف تے فکر و چوں
پنگر دے نیں تے اوہدی سمجھ بجھتے سیانف اوہدے
اوہنال دے عالم ترک دنیا تے جوگ اختیار کرن نوں
چنگا سمجھدے سن۔ دوجے پاسے مسلماناں دا مذہب
اسلام رب دی واحدانیت یکتاں بٹ شکنی تے عملی نالے
سماج وچ ون نال بن دی اے۔ فیر ایہہ ای سوچ
اوہدے ایمان تے تینیں نوں پختہ کرن وچ مدگار بن
دی اے تے اوہدی سیان بن دی اے نالے ایس
سوچ دے تانے بانے ای بندے دارب تے توکل
نوں ٹگڑا کر دے نیں۔

رب سوہنے دی کائنات و اظلام اک اصول تے
ضابطے مطابق چل رہیا اے۔ اوس پاک ہستی نے ہر دور
وچ لوکاں دی بھلائی تے رہنمائی لئی اپنے خاص بندیاں
نوں ایس کم لئی منتخب کیتا اے ایہہ ای وجہ اے کہ ہر دور
وچ بھانویں دنیا جیڈی وی بے راہ روی داشکار ہو وے

پندرھویں صدی دی ہندوستانی تاریخ تے جیکر
مجھات پائی جاوے تاں اوس ویلے ایتھے دو ڈیاں
مذہبی طاقتوں موجود سن ہندو تے مسلمان جیہڑے نہ
صرف مذہبی حوالے نال ای اک دوجے توں فرق و سیتی
سن سگوں سوچ، افکار اعتماد تے تہذیب و ثقافت وچ
وی اک دوجے نالوں وکھرے تے متفاہ سن۔
مسلماناں دا مذہبی عقیدہ و کھری نویعت دا ہوون و چھوں
ہندو برادری دے وچاراں توں چوکھا وکھسی۔ ہندو
بتاباں ٹوں پوچھے مورتیاں ٹوں اپنا خدا من دے تے
اوہنال دے عالم ترک دنیا تے جوگ اختیار کرن نوں
چنگا سمجھدے سن۔ دوجے پاسے مسلماناں دا مذہب
اسلام رب دی واحدانیت یکتاں بٹ شکنی تے عملی نالے
سماجی حیاتی لئی آواز چکن والا دین سی تے ایں گل تے
زور دیندا سی کہ حیاتی دے معاملے چنگی طرح نجہادنا ای
انسانیت اے نہ کہ دنیا دیاں ذمہ داریاں توں پچھا چھڈا
کے جنگلاں بیلاں وچ وسیرا کرنا۔ ہندوستان دا خطہ
”پنجاب“ جیس نوں دانشوراں مفکراں تے اہل علم
ہستیاں مذہبیاں تے نظریاں دی دھرتی آ کھیا اے
کیوں جے ایس سرز میں تے لگ بھگ ہر مذہب دا
مذہب بجھا۔ پنجاب وچ ای کٹاں دے مندر نیں ناتھ
جو گیاں تے تانترک فلسفے دے کئی من والیاں دا ٹھکانہ وی

تے ظلمت وچ ڈبی ہوئی ہووے۔ ہدایت تے چانن رب دے تخلیق کیتے بندیاں نال نیکی لوڑی دی اے۔ گوروناںک ہوراں نا صرف رب دی کیتائی تے نیکی دا درس دتا سگوں مذہبی حوالے نال اوہناں دے وچار بڑے نویکلے منصافانہ واضح تے اسلام دے نیڑے سن۔ اوہ مذہبی فرقہ واریت دے خلاف سن اوہناں اتفاق بھائی چارے مساوات تے برابری دا درس نالے ونڈتے و تکرے توں پچن دی تلقین کیتی۔

رب سچے نے بندے نوں بھوئیں تے اپنا خلیفہ بنائے گھلیا اے تے قرآن پاک وچ اللہ پاک مژہ مژہ انسان نوں سوچن گویڑاں تے کھوچ پر کھکھ کر دل پریردا اے تاں جے اوہ ایس دھرتی نوں چوکھا نکھارے سنوارے۔ پر ایہہ ذمہ داری ہر بندہ پوری نہیں کر دا جیہدی وجہ توں دنیا وچ وگاڑتے خرابیاں وی جنم لیندیاں نیں جہناں دے سدھارائی رب سو ہے نے ہر دورو وچ اپنے نیک بندے، نیباں، پیغمبر اال، ولیاں، نقیراں، پیراں، سو جھواناں، سیانیاں، صوفیاں تے سادھواں دی شکل وچ گھلے جہناں انسانیت نال پیار پریت تے امن دا درس دے کے رب ولوں سوپے گئے منصب دا حق ادا کیتا اے بابا ناںک دا شمار وی انجھے اللہ دے بندیاں وچ ہوندا اے۔ گوروناںک ہوراں ساری حیاتی صبر کر، جرن، نفترت و تکرے تے تعصب نوں مکاون، آپس وچ بیار محبت نال رہن، انسانی برابری مساوات تے بھائی چارے دادرس دتا۔ کوئی وی صوفی کسے خاص علاقے، طبقے، مذہب

تے صوفیانہ روشن توں کوئی انجاحاں نہیں۔

15 اپریل 1469 نوں دنیا تے آون والے کلیان چند دے کنہے دے ایس سپوت اگے جا کے انسانیت دیاں اچیریاں ہستیاں وچ اپنا نال گنوایا اونہاں دادور کوئی ڈھیر پر انہیں اوہناں دی حیاتی تے تعلیمات دو نویں تاریخ دے پنیاں تے موجود نیں اونہاں بارے اپنے تحقیقی و چاراں دی گنڈھ کھولدیاں ساریہ ممتاز لکھدیاں نیں:

”سکھیت کے بانی گوروناںک کی مذہبی شاعری خدا کے تصور اور انسان کے فرائض کے بارے میں ہے۔ خود ان کی اپنی شخصیت کے بارے میں نہیں ہے اس میں معاصرانہ واقعات یا ذاتی زندگی کے بارے ان کے تجربات کے حوالے تلاش کرنا بے کار ہے۔ وہ ایسے گورو ہیں جو سچائی کی روشنی پھیلاتے ہیں اور انہوں نے اس کے ذریعے حق کی تبلیغ اپنے ماننے والوں تک پہنچائی۔ وہ اکال پر کھکھ (واحد ذات، حق تعالیٰ) کے بھگت ہیں۔“

بابا ناںک ہوراں عبادت فی الذات تے فی الصفات وچ شرک توں روکیا اونہاں دا کوای ہو کاسی کہ رب اک اے تے رب دے نیڑے ہوون لئی

مولوی قطب الدین سن۔ بابا نانک ہمیش انسان دوستی، مساوات، انصاف تے برابری دے پر چارک رہے تے اپنے ہر عمل را ہیں ایس گل داشتوت دتا۔

بابا نانک دی آمد توں پہلاں ہندوستان وچ مسلمان تے ہندو دو وکھو وکھو قوم اٹھویں صدی توں اکھیاں وس رہیاں سن جہناں وچ باہمی اکٹھ دی صورت حال مول ممکن نہیں سی مسلمان خدادی کیتاں، بت شکنی تے مساوات دے دعوے دار سن جد کہ ہندو لا تعداد بتاب دی پوجاتے ذات پات دے نظام وچ بخشنے ہوئے سن ایس دور وچ بابا نانک دیو جی ہوراں بتاں دی پوجا، نکیاں ذاتاں دی نندیا تے جھوٹھ دے نظام توں ہٹ کے اک رب دی پوجاتے سارے سماج دی برابری دانفرہ لگایا تے سارے انساناں نوں امکن دا سنبھیا دتا۔ بابا نانک دے وچار اسلام دے نیڑے ہوون دادعوی کر دیاں شہباز ملک لکھدے نیں:

”گورونا نانک جی دے وچار بھگتی بھاؤ دی سکھرو والی شکل گئے جاندے نیں۔ ایہناں نے اپنے فکر دی بنیاد بابا فرید شکر گنج دے بولاں تے رکھی۔ ایہ ووجہ اے کہ نانک جی بھگت ہوندیاں دی اسلامی وچار کھدے سن تے اونہاں دے سارے کلام وچ اوس ویلے دے مسلمان ادب دا اثر وی لمحدا اے ایس دی مثال اونہاں دے کلام وچ

عربی فارسی دے لفظاں دا ورتارا اے۔“

بابا نانک ہوراں اپنی تعلیم، وچاراں تے عملاء وجوہوں لوکاں دے دلاں نوں مختصر کیتا اونہاں اپنی

تے لوکاں دا آگوئیں ہوندا سگاں اوہ ساری انسانی برادری لئی سانجھا ہوندا اے تے اوہا بوبہا ہر انسان لئی کھلا رہندا اے بھاویں جو جیس وی مذہب نال تعلق رکھدا ہو وے بابا نانک وی اجھے ای اک درویش داناں اے۔

بابا نانک دے وچاراں تے بابا فرید دی سوچ دا ڈنگھا اثر اے ایہہ ای وجہ اے کہ سکھاں دی مقدس کتاب گرنتھ صاحب وچ لگ بھگ 114 شلوک بابا فرید دے شامل نیں۔ بابا نانک دے توحیدی فکر تے چانن پاؤ ندیاں عباد اللہ گیانی لکھدے نیں: ”آپ ایک بت پرست اور مشرک قوم میں پیدا ہونے کے باوجود توحید کے پرستار تھے۔“

بابا نانک جی دا پرکاش ننکانہ صاحب وچ ہو یا اوس ویلے ایہہ علاقہ تلوندی اکھواندی اسی تے بعدوں بابا جی دی نسبت نال ننکانہ صاحب اکھوا یا جان لگ بیا۔ بابا نانک بیدی قبیلے دے اک کھتری کلیان چند دا س عرف کالو مہتا دے گھر تھے۔ کالو اوس ویلے اوتحوں دے اک ڈے زمیندار راءے (راجپوت) بلا ر بھٹی کوں ملازم سن اوہناں دی ماں ترپتا دیوی جیہڑی نیک خیالاں دی ما لک سی۔ اوہناں دی بھیں نانکی تے بھرا دا نال لال دا سی۔ بابا نانک شروع توں ای وکھرے تے نویلے خیالاں دے ما لک سن تے جیویں ای

ڈے ہوئے تاں اوہناں وکھو وکھ مذہبیاں دے بزرگاں وچ اٹھنا بیٹھنا شروع کر دتا۔ اوہناں دے ہندو اسٹاد دا نال گوپال دا سی تے مسلمان اسٹاد

سچائی تے انسان دوستی کارن اپنے مقصد وچ کامیابی حاصل کیتی۔ بابا نانک دیاں تعلیمات وچ مساوات تے اخلاقی وڈیائی نوں اچا مقام حاصل اے کیوں جے اوہ حیس سماج وچ جی رہے سن اوہ وکھو وکھ مذہبیاں، فرقیاں تے ذاتاں وچ وندیا ہویا سی۔ کچھ لوکی صدیاں توں غلام چلے اوندے سن تے ہمیش توں پیسے جارہے سن۔ اوس دور وچ بابا نانک نے برابری دادرس دتا تے خدادی کیتاں داعلان کیتیا۔

اکھیاں نوں جگرے نال جرنا چاہی دا اے۔ ایہہ ای بابا نانک جی داسیہنا سی۔
جدوں ہندوستان تے باہروں حملے ہوئے گھلو گھاڑے تے لٹ پی زنانیاں دی بے حرمتی کیتی گئی تاں بابا نانک جی ایس صورتھال نوں وکیھ کے تڑپ اٹھداوس ویلے اوہناں کے خاص طبقے، فرقے یا مذہب لئی آواز نہ چکی سکوں پورے ہندوستان لئی دُکھ تے تکلیف دا ظہار کیتا تے ایاں اسلام دی اصل روح اے۔

بابا نانک دیو جی انسانیت نال محبت دی اپنی مثال آپ سن اوہ بندیاں دی تکلیف رفع کر کے دل وچ طور تے خوش ہوندے سن۔ اوہناں دے دل وچ انسانیت لئی بڑی ہمدردی سی۔ ایس حوالے نال اوہناں دا اک واقعہ بڑا مشہوراے جدوں اوہناں اپنے کاروبار دے سارے پیسے فقیراں دا دھڑ بھرن تے لادتے تے اوہناں نوں وکیھ کے بڑے خوش تے مطمئن ہوئے۔ اوہناں دے ایس کارنا نے نوں سچا سودا دے نال نال منسوب کیتا جاندا اے۔ ایس حوالے نال خالد پویز لکھدے نیں:

بابا نانک دیو جی ذات پات دے فرق خاص طور تے چھوٹ چھات دی لعنت دے مخالف سن سکوں اوہناں ایس تفریق دے خلاف جہاد کیتا۔ اوہناں دا ایہہ جہاد ہن دی تحریک مساوات دا پیش نخیمہ سی۔ توں فرار اے۔ انسان نوں حیاتی دیاں ساریاں نوں اپنی ذات دا اکھوان توں انکار کر دتا اوس تکبر دی

حضرت محمد ﷺ ہوراں کئی سو سال پہلاں خطبہ جمعۃ الوداع دے موقعے تے ایس گل دادرس دتا سی کہ سارے انسان برابر نیں کسے عربی نوں جنمی تے اتے کسے عجمی نوں کسے عربی تے، کسے گورے نوں کالے تے کالے نوں گورے تے کوئی وڈیائی نہیں تے بجے کوئی وڈا ہے تے صرف اپنے اعمال دی بنیاد تے تقویٰ تے پرہیز گاری وجوہ۔ بابا نانک ہوراں دی ایس گل دادرس دتا اوہناں دنیا نال قطع تعلقی توں روکیا اوہناں دا آکھنا سی کہ دنیا وچ رہ کے برائیاں توں بچیاں رہنا ای اصل وڈیائی اے جیویں ریت دے ٹبے تے بہہ کے پلاسکار کھنا کوئی وڈی گل نہیں۔ سوادتاں انج اے کہ بندہ دریا دے کنڈھے تے وی بہوے تے اپنا پلا اوی سکار کھے مطلب جگل بیلے دی حیاتی کوئی حیاتی نہیں اوہ صرف ذمہ داریاں توں فرار اے۔ انسان نوں حیاتی دیاں ساریاں نیویاں ایساں اجیاں توں لنگھنا چاہی دا اے تے ساریاں

شدید مذمت کیتی جیہڑا جیسو پا کے ثابت کیتا جاندا سی۔
اوہناں جیسو پاون توں انکار کر دتاتے اپنے آپ نوں
آہ و پکار سے ایسا پکھلا کہ اس کہ اس نے گوروناںک کو
اس سر زمین پر اتارتا کہ امن اور بھائی چارے کی فضا
پھر سے قائم ہو سکے چھوٹی سی ندی بیش سے جب
گوروناںک اُبھرے تو ان کی زبان سے مہی ارشاد ہوا
”ند کوئی ہندو ہے نہ کوئی مسلمان۔“

بابا ناںک ہوراں نہ کوئی ہندو تے نہ کوئی مسلمان
اکھ کے ایس گل دا پک کروا یا اے کہ انسان نوں
ونڈیا نہیں جاسکدا۔ سارے انسان آدم دی اولاد نئیں
تے حضرت آدم پہلے پیغمبر سن۔ ایمان لیاون والا مومن
تے انکار کرن والا کافر اے۔ آپسی لڑائیاں تے تکرا
بنوئی نیں رب ولوں سو پے گئے کم نوں توڑ چاڑھن لئی
بابا ناںک ہوراں کئی سفر کیتے تے ہمیش انسان دوستی تے
برابری دا پر چار کیتا۔ اوہناں ایس گل دا درس دتا کہ
رب دی ذات واحد لاشریک تے باقی سارے اوہدے
بندے نیں۔ اوس رب نوں راضی کرن لئی اوہدے
بندیاں نوں راضی کرنا ضروری اے۔ بابا ناںک لوکاں
نوں اوہناں دامد ہب چھڈن دی دعوت نہیں دیندے
سن سگوں وکھو وکھ مہباں فرقیاں تے ذاتاں دے
لوکاں وچکار پیار تے امن دے چاہیوں سن۔ ایس
حوالے نال بابا ناںک دے وچاراں توں جانوں
کرواندیا گورپچن سنگھ لکھدے نیں۔

”انہوں نے لوگوں کو اپنے پسندیدہ عقیدوں پر پابند
رہنے کا مشورہ دیا ہاں ان مذاہب کے پیروکاروں کو یہ تلقین

اوہناں جیسو پاون توں انکار کر دتاتے اپنے آپ نوں
ہمیش اوہناں لوکاں وچ رکھیا جہناں نوں مارا، غریب،
نچلی ذات تے چھوٹ سمجھ کے دھنکار یا جاندا سی۔

گوروناںک انسان دوستی دے علمبردار سن
اوہناں دامشناں تی کہ وکھو وکھ مہباں تے انساناں وچکار
صلح صفائی کروا کے آپسی بھگڑیاں، ہڑائیاں تے
فساداں دا قلع قمع کرے جہناں وچھوں ہندوستان دا
سماجی نظام درہم برہم ہو چکیا سی۔ بابا ناںک انسانی
ہمدردی رکھن والے اوہ نویکے انسان سن جہناں
ہندوستان دی دھرتی تے انسان دے لہو نال کھیڈی
جان والی ہوئی دے خلاف آواز چکلی تے انساناں
وچکار لغرت دی نندیا کیتی۔ اوہناں اپنیاں بانیاں وچ
اوہناں دھروں تے زیادتیاں دا کھل کے ذکر کیتا
جیہڑے حملہ آوراں دے ہتھوں ہندوستان دے لوکاں
نال ہوئیاں اوہناں زنانیاں لئی دی کئی بانیاں لکھیاں
جیہڑیاں اوہنیں دلیے دے سماج وچ چوکھی مظلوم تے
پستی دی حیاتی لنگھا رہیاں سن تے اوہناں نوں اوس
دور وچ سماجی حوالے نال کوئی مقام مرتبہ حاصل نہیں
سی۔ بابا ناںک ہوراں اپنیاں بانیاں را ہیں زنانی دے
اصل مقام مرتبے نوں اگھیر کے دیساے۔ بابا ناںک
دے ہوش سنبھالن ویلے ہندوستان دی جو حالت سی
اوہ بارے گورپچن لکھدے نیں:

”اس ابتر صورت حال کا اگر شاعر کے لفظوں میں ذکر کیا

ضرور کی کہ وہ اس طرز کی زندگی گزاریں جس سے امن و آتشی اور انسان دوستی کی فضای قائم ہو۔ اس طرح انہوں نے ایک عالمگیر اخلاقی ضابطہ وضع کرنے کی بھروسہ کو شکی۔

بارے جانکاری دیندیاں امیر علی لکھدے نیں:

”گوروناک نے ایسی ہی انسانیت کا تصور پیش کیا جو اخلاقی دھرم سے مالا مال ہو۔“

بابا ناک ہو راں بدھال تے دکھی بندیاں نوں تفریق نوں مٹاون دا پورا جتنی کیتیا اوہ ایس گل دے مخالف سن کہ امیرتے دولت مند غریباں دے مڑھکے نچوڑ نچوڑ کے اپنے خزانے بھردا جاوے۔ اوہناں ہمیشہ برابری دی گل کیتی تے لوکاں نال پیار محبت نال رہن دی تعلیم دتی اوہناں دے سماجی اصولاں دی یعنیہ رب دی ذات نوں اپنا خالق منتاتے بندیاں نوں برابر سمجھنا سی۔

بابا ناک ہو راں بارے کجھ لوکاں دا خیال اے کہ اوہ وکھو وکھو کمڈہ بیاں وچکار سانجھ دے حامی سن پر اصل وچ اوہ انسانیت دی فلاج دے حامی سن پر اودہ ہمیشہ ایس گل تے گوہ کر دے سن کہ کس طرح انسانی حیاتی نوں بہتر بنایا جاسکدا اے تے انسان دوستی دا سبق کنج لوکاں تائیں اپڑایا جاوے۔ ایس مقصدی اوہناں بڑے سفر وی کیتے تے اخیر کرتار پور وچ دنیا توں چلانا کر گئے۔

اوہناں ایہہ آکھیا کہ ہندو تے مسلمان دو وکھو انسانی بھائی چارے تے ای زور دیندے سن۔

بابا ناک جی ایس گل دے حامی سن کہ سماج وچ سب لوکی برابر نیں پیدا کرن والے رب وی ایتیاں بندیاں وچ فرق نہیں کردا اوہ ساریاں نوں اک طرح پیدا کردا۔ بابا ناک کے طرح وی اک صوفی توں گھٹ نہیں سن اوہناں تعلیم دیندیاں کدی وی لوکاں اٹھاراں سال کرتار پور وچ لٹکھائے او تھے آپ فوت وی ہوئے ایس لئی او تھے آپ دی سما دھی وی اے تے قبروی جیہڑی ہندو والے مسلماناں دوہاں اوہناں مسلمان سی اوہنے سب توں پہلاں بابا ناک دی بزرگی نال عقیدت رکھن وجوں بنایاں نیں۔

بaba گورونا نک جی دا گیگ

ڈاکٹر مجاہدہ بٹ

صدی وچ پنجاب وچ کھنڈن والا مذہب اپنے بھرپور چانن نال بر صغیر وچ کھلر پلر گیا۔ ایہہ آواز سکھ پنچھ دے بانی بابا گورونا نک دی سی جہناں اپنے دیلے بابا فرید ہوراں دے ڈھنگ نوں اپنایا جس توں عوام ڈھیر جانوں سی اوہناں اپنے اظہار واسطے پنجابی زبان نوں ای چنیا۔

بaba گورونا نک جی دی مہانتا بارے سارے جگ وچ چرچا سلاہن جوگ اے۔

بaba گورونا نک ہوراں دنیادے علم نوں معلومات حاصل کرن تے رٹے لاوں داناں دے کے اوس نوں گھٹیا علم گردانیا۔ آپ جی حقیقی علم دے قائل سن جیہڑا علم انسان دے اُتے آگئی دے بو ہے کھولدا اے۔ ایس گل نوں بابا جی ہوریں انج بیان کر دے نیں:

جال موبو گھس مس کرمت کا گت کرسار
بجاو قلم کر چت لکھاری گر پچھ لکھ بچار
لکھ نام صلاح لکھ لکھ انت نہ یار او ار
بaba ایہہ لکھ جان سجان جت لیکھا منگی اے
تتھے ہو وے سچانشان

بaba نا نک ہوراں نے عربی تے فارسی دوہنائی زباناں وچ تھوڑے عرصے وچ کمال حاصل کر لتا۔ جس تے اُستادوی حیران رہ گئے۔

ایک اونکار، سست نام کرتا پُر کھ، نز بھو، نزو پر اکال مورت، اجمنی، سے بھنگ گر پر ساد بابا نا نک جی دا پنجاب دی سوہنی دھرتی نال جڑنا پنجاب دھرتی واسطے کسے مان توں گھٹ نہیں۔ پنج دریاواں دی ایس دھرتی نے پیار محبت دیاں ان گنت داستاناں رقم کیتیاں۔ پنجابی زبان دنیادی مٹھی تے مٹھی زبان مٹھی جاؤندی اے۔ جس دی مٹھاس نال رچن دالے شبداں نے لوکاں دے دل اندر مٹھاس پیدا کر کے دلاں وچ انسانیت نال پیار واسطے ویہ ودھادتی۔ بابا جی دے جنم ویلے 1469ء وچ پنجاب دی دی سلطنت واحصہ سی تے بہلوں لودھی دے ماتحت سی۔ لاہور توں کچھ کوہاں تے اک چھوٹے جنے پنڈ رائے بھوئے دی تلو نڈی وچ مجھتے کلیان داس بیدی رہندے سن۔ جنہاں نوں کا لوکھتری آکھیا جاؤندی اسی جنہاں دے گھر بابا نا نک جی دا جنم ہو یا تے اوہناں دا نا نا نک چند رکھیا گیا۔ عام ذات تے عام گھرانے توں اک مہان ہستی دا جمناتے دنیا وچ اوس زمانے دیاں ریتیاں نوں بدلن والا مہان وجود بابا گورونا نک جی ہوراں دا اعزاز اے۔

گورونا نک جی سکھ فرقے دے دھری من وائل سمن۔ اوہناں سکھ دھرم دی نینہہ اساری۔ سولہویں

گرونا نک ہوراں نوں جگت گرو دے حوالے
نال یاد کیتا جاؤ ندا اے۔ جنہاں نے پرانیاں دھرمی
ریتیاں نوں ختم کر کے برابری تے اعلیٰ اخلاقی درس نوں
جا سکدا۔ اوہ لامحدود اے۔ اوہ آپ ای سب کجھ
وچ کھلاریا۔ پرانیاں ریتیاں نوں ٹھلا کے نویاں اخلاقی
بناؤں والا اے تے آپ ای مخلوق اے۔ پنڈت برج
قدراں نوں لوکاں وچ عام کیتا۔ اوہناں نے اک
وکھرا روحانی، سماجی تے سیاسی پلیٹ فارم اساریا جس
گئے۔

بابا گورو نا نک جی دی پہلی اداسی نوں فکر دی
منزل داناں دتا جا سکدا اے۔ سفر بھال توں شروع
کیتا جاؤ ندا اے تے اوہ دوں تیک جاری رہندا اے
جدا تیک اوہ بھال مک نہ جاوے۔ بابا گورو نا نک جی
ہوراں دی فکر نے وی اوہناں نوں ایس راہ تے ٹور
یا۔ گور نا نک ہوریں ساریاں دنیاوی ذمہ داریاں چھڈ
کے جنگل ول کوچ کر جاندے تے اللہ دی یاد وچ مکن
رہندا۔

شروع توں ای اللہ تعالیٰ نے بندے نوں اپنی
حمد و شاء واسطے ایس دنیا وچ ٹھلیا۔ پر اتھے آکے اوہ دنیا
داری وچ اینا رجھ جاؤ ندا اے کہ اوس نوں ایس دنیا
تے آون دا اصل کارن اکا ای بھل جاؤ ندا اے۔ دنیا
وچ اوہ لوگ کامیابی حاصل کر دے نیں جیہڑے اللہ
نوں یاد کر دے نیں ہرو لیے اوس داشکر ادا کر دے
نیں۔

بابا گورو نا نک ہوراں اداسیاں دا سلسلہ اوہناں
دے نظریاں تے اوس دیلے دے حالات دا آپسی میں
ملاپ سی جس تے چانن پان وچھوں لوکاں تے تبدل
اوہ نکار برہما اوت پت کیا جن چت

گرونا نک ہوراں نوں جگت گرو دے حوالے
نال یاد کیتا جاؤ ندا اے۔ جنہاں نے پرانیاں دھرمی
ریتیاں نوں ختم کر کے برابری تے اعلیٰ اخلاقی درس نوں
جا سکدا۔ اوہ لامحدود اے۔ اوہ آپ ای سب کجھ
وچ کھلاریا۔ پرانیاں ریتیاں نوں ٹھلا کے نویاں اخلاقی
بناؤں والا اے تے آپ ای مخلوق اے۔ پنڈت برج
قدراں نوں لوکاں وچ عام کیتا۔ اوہناں نے اک
وکھرا روحانی، سماجی تے سیاسی پلیٹ فارم اساریا جس
دی نیہہ برابری، نیاں چنگیائی تے نیکی تے وے۔

وید بلا یا ویدگی کپڑ ڈھنڈو لے با نہہ
بھولا وید نہ جا نئی کر ک کیجھ مہ
نا نک جی ہوراں دادھیما پن اوہناں دے ذہن
توں جھلکد اسی قرآن تے برہمن شاستریاں دے علم
نوں جانن گروں دو ناں دھرمیاں دی مکمل جانکاری توں
بعد اوہناں اپنے دھرم دا وجود اساریا۔ بابا جی
ہوراں دے بالپنے وچ اوہناں نوں تعلیم حاصل کرن
واسطے گھر توں باہر کے اسٹاکوں گئے۔

پنڈت گوپاں ہوریں حیران ہو گئے ڈھلی تعلیم
مگروں بابا جی ہوراں نوں پنڈت برج ناتھ کوں
سنکریت دی تعلیم واسطے ٹھل دتا گیا۔ پنڈت ہوراں
نے سب توں پہلاں 'اوم' دا اکھر لکھیا۔ گورو نا نک جی
ہوراں نے پچھیا کہ اوم دا کیہہ مطلب اے؟ پنڈت
نے آکھیا کہ تی اپنا دھیان سبق یاد کرن ول لاو۔

بالاں نوں ایہناں اکھر اس دے معنے نہیں دے
جاوے ندے۔ ایس توں بابا جی ہوراں نے آکھیا۔

محسوس کیتا تے آپ دے درس انداز پاٹن کرنا کرن گلے۔ کرتار پور کئی مہینے ٹھہرے بیوی بچے آپ دے نال رہے۔ بابا گورو نانک صاحب جدوجہد بھائی مردانے

دے نال جدے دی بندگاہ تے اپڑے تے حاجیاں والے لباس وچ سن۔ گورو صاحب نے بھائی مردانے نال جدہ شہرتوں اونٹھاں دے قافلیاں نال سفر کیتا۔ گرو جی کے وچ عالمان نال ملے۔ مکے دا واقعہ بھائی گور داس نے 33 ویں پوڑی وچ بیان کیتا اے۔

بابا آکھے حاجیاں شیخ عمالاں با جھوں دونوں روئے ہندو مسلمان دوئے درگہ اندر لیں نہ ڈھونئی فیر اودہ مدینہ منورہ گئے۔ 1521ء وچ گورو جی دا

تبلیغی سفر مک گیا۔ اوہناں دیاں تعلیماں تے درس ان نے معاشرے وچ تبدیلی پیدا کیتی۔ گورو نانک جی ہوریں روحانی معانج سن۔ اوہناں تخلیق کائنات دی وضاحت کیتی۔ کائنات دے وجود، انسان دی تخلیق تے اوس تخلیق دے مقصد بارے وی دس پائی۔

بابا گرو نانک صاحب دیاں چار اداسیاں ڈھیر پہاڑتوں اُتر کے لداخ تے کیلاش پربت دی جھیل تک

ہوئی۔ ایہہ سفر بر فانی دریاں توں لنگھ کے کروز جی لا جانو کروایا۔ فیر ہمالیہ پہاڑ توں لنگھدے نیپال

اپڑے۔ لنکا توں واپسی تے مقدس تھاواں سومنا تھا، بڑودہ، دوار کائے ریاست جونا گڑھ وچ اپنیاں

تعلیماں دا پر چار کیتا۔ راجھستان توں اُچ شریف گئے۔ سلطان پور واپس پرتے۔ دریائے بیاس تے

دریائے راوی دے علاقے ”ماچھے“ توں لنگھے۔

اداسیاں 4 درجیاں وچ بیان کیتا گیا اے:

”1۔ پہلی اداسی (1509ء۔ 1497ء)۔ ہندو مقدس

مقامات دی یا ترا

2- دوجی اداسی (1515ء۔1510ء)۔ جین مت تے کر گئے۔ اوہناں دے جو تی جوت سما گئے مگر وہن ماقمی مسلمان تے ہندووال وچکار اوہناں دیاں انخی ری سادھوں دے مقامات دی زیارت

3- تیجی اداسی (1517ء۔1515ء)۔ جو گیاں رسمان بارے جھگڑا مسلمانان دادعویٰ سی کہ اوہ مسلمان سن تے اوہناں دے مرشد تے بزرگ سن۔ ایس سادھوں دی یاترا

4- چوتھی اداسی (1521ء۔1517ء)۔ اسلامی علم تے پاروں مسلمانی طریقے نال دن کیتا جائے۔ جد کہ ہندوآئھدے کہ بابا گورونا نک جی ہندو گھرانے وچ عرفان دے مرکزاں دی یاترا

پہلا حصہ تیہہ (30) سال تک دا اے۔ جس وچ دھرمی بے اعتباری تے مایوسی نوں خاصیت نال بابا جی دی میت اک کمرے وچ رکھ دتی گئی۔ سویرے بیان کیتا جاسکدا اے۔ اقبال قیصر آپ دی سیاحت بارے لکھدے نیں کہ:

”ایہناں اداسیاں سے آپ نے ہندوستان، چین، روس تے عرب دیشان دی یاترا کیتی۔ ہر تھاں اوقتوں دے پرسدھ، ہندو، مسلمان، بدھ آور وغیرہ دتے تے ایس نشانی تے اک خوبصورت مقبرہ بنادتا۔ ہندووال نے وی اپنے حصے دی ادھی چدر تے پھل درویشاں نال گوشتاں کیتیاں تے اوہناں نوں اک اونکار دا بھیت سمجھایا۔“

بaba گورونا نک جی 22 ستمبر 1539ء وچ چلاونا نیں۔

